

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»

Кваліфікаційна наукова робота
на правах рукопису

Куцов Костянтин Олександрович

УДК 94 (477.87) «1920-1939»:329.78-057.875

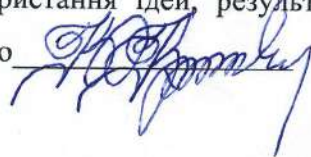
**ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ
СТУДЕНТІВ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ
(1920-1939 РР.)**

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Галузь знань «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник: Данилець Юрій Васильович, кандидат історичних наук, доцент.

Ужгород – 2021

АНОТАЦІЯ

Куцов К.О. Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Чехословаччині (1920-1939 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктор філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2021.

У дисертації проаналізовано процес становлення та структурно-організаційного розвитку карпатоукраїнських студентських об'єднань у міжвоєнній Чехословаччині, основні напрямки їх діяльності, а також участь студентства у політичному житті (під визначенням «карпатоукраїнські студенти» тут і далі розуміються студенти вищих навчальних закладів, які походили з території сучасних Закарпатської області (Україна) та Пряшівського самоврядного краю (Словаччина) та ідентифікували власну національність адекватними тому часу етнонімами: «русин», «підкарпатський русин», «карпаторосс», «русскій», «руській», «карпатський українець», «закарпатський українець» тощо).

Автором проаналізовано переважну більшість з відомих на сьогоднішній день досліджень (починаючи із газетно-журнальних публікацій 1920-х рр. до наукових праць, виданих в останні роки), які прямо чи опосередковано стосуються історії карпатоукраїнських студентських об'єднань та окремих аспектів їх діяльності. При цьому встановлено, що ступінь розробки даної теми дослідниками не є достатнім. Джерельною базою дослідження послужили документи з фондів 14 зарубіжних та вітчизняних архівних установ (Національний архів Чеської республіки, Архів міста Праги, Архів канцелярії президента [Чеської] республіки, Архів Карлового університету у Празі, Літературний архів пам'яток національної писемності у Празі, Словацький національний архів, Архів нових документів у Варшаві, Центральний державний

архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний архів зарубіжної україніки, Галузевий державний архів СБУ, Державний архів Закарпатської області, Архівний сектор Управління СБУ в Закарпатській області, Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького), матеріали періодичних видань, які у міжвоєнний час виходили у Чехословаччині та за її межами, мемуари безпосередніх учасників студентського руху та свідків досліджуваних подій тощо.

В ході викладення основного матеріалу з'ясовано, що процес становлення карпатоукраїнських студентських об'єднань розпочався фактично одночасно із входженням Підкарпатської Русі до складу ЧСР, а їх структурно-організаційний розвиток тривав аж до розпаду цієї держави у 1939 р. Першими й найбільш потужними студентськими організаціями були русофільське товариство «Возрожденіє» та українофільський Союз Підкарпатських Руських студентів («Союзу»), засновані на рубежі 1920-1921 рр. у Празі. До 1939 р. через лави цих об'єднань пройшло близько 800 студентів-українців з Підкарпатської Русі та Східної Словаччини. При цьому товариства майже увесь час перебували у стані взаємної конфронтації на ґрунті національно-мовної ідентичності. Впродовж 1930-х рр. карпатоукраїнський студентський рух стрімко поширився у інших місцевостях Чехословаччини: у Братиславі були створені філія «Союзу» (1930-1931) та товариство «Добрянській» (1932); у Брно – товариство «Верховіна» (1936) та Підкарпатське академічне товариство імені Корятовича (1937); безпосередньо у Підкарпатській Русі – студентсько-учнівські гуртки та товариства: «Друг» (Мукачево, 1930), «Родіна» (Чинадієво, 1932), «Восход» (Хуст, 1932), «Стой» (Свалява, 1933), «Каменярі» (Мукачево, 1933), «Промінь» (Ужгород, 1933), Товариство українських абсолювентів середніх шкіл (Ужгород, 1933), «Карпатія» (Ужгород, 1937). За національно-мовним спрямуванням усі вони також поділялися на русофільські та українофільські. У 1927-1928 рр. об'єктивна необхідність інтеграції у загальнодержавний студентський рух змусила членів товариства «Возрожденіє» та «Союзу» утворити верховну регіональну студентську структуру – «Центральний Союз Подкарпаторуських Студентів»

(ЦСПС). Правда, невдовзі після заснування він став репрезентантом інтересів виключно русофільських студентських організацій, знівелювавши саму ідею представництва інтересів усього карпатоукраїнського студентства. У 1930-х рр. ЦСПС зумів зайняти впливову нішу у студентському русі Чехословаччини, хоча його структурно-організаційний розвиток й ускладнювався перманентним протистоянням карпатоукраїнських студентських об'єднань різних університетських міст. Паралельно із цим впродовж 1930-х рр. відбулося становлення карпатоукраїнських студентських об'єднань, утворених за конфесійною ознакою: «Общество Греко-католических студентов» (Прага, 1929-1930), Товариство українських греко-католицьких студентів (Братислава, 1932), Товариство українських католицьких студентів (Прага, 1932/1936), Товариство «карпаторусских» православних студентів «Пролом» (Прага, 1933-1934), «Общество карпаторусских греко-католических студентов» (Братислава, 1936), «Центральний союз греко-католических студенческих обществ» (Ужгород, 1936), «Карпаторусское Православное Студенческое Движение» (Мукачево, 1936-1937).

Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів розвивалася у трьох основних напрямках: соціальному, культурно-освітньому, видавничому. Наслідком соціальної роботи, проведеної студентськими об'єднаннями (передусім – празькими), зокрема, стало створення понад 10 благодійних фондів для допомоги малозабезпеченим студентам. Завдяки їх співпраці з органами влади та благодійниками у 1933-1939 рр. Празі діяли два «карпаторуські» студентські гуртожитки. Плідною й різноманітною була й діяльність студентських об'єднань у культурно-освітній. Деякі зі створених при них творчих колективів набули високого професійного рівня й сприяли популяризації карпатоукраїнської культури на теренах Чехословаччини. Співпраця з провідними культурно-освітніми товариствами (товариство «Просвіта», Товариство ім. О. Духновича) сприяла поширенню їх діяльності на Прагу, Братиславу та реалізації ряду масштабних культурних проєктів. Просвітницька діяльність студентсько-учнівських товариств помітно пожвавлювала культурне життя окремих міст та сіл Підкарпатської Русі. Створення товариствами періодичних видань

(«Подкарпатській Студентъ», «Молодая Русь», «Пробоєм» та ін.), а також їх плідна книговидавнича діяльність, окрім власне популяризації студентської проблематики, сприяли творчій самореалізації багатьох активістів студентського руху та інших молодих авторів.

Поступова участь карпатоукраїнських студентів у політичному житті розпочалася у середині 1920-х рр. у формі співпраці із чехословацькими загальнодержавними партіями і локальними партійними проектами Підкарпатської Русі та Східної Словаччини. Внаслідок цього в університетських містах були створені та активно діяли кілька партійно-ідеологічних студентських організацій: «Союз карпаторуських аграрних академіків» (1924), «Союз соціал-демократичних студентів з Підкарпатської Русі» (1925), товариство «Молода генерація» (1928), неформальні гуртки комуністів, народних соціалістів та ін. На політичній активності студентів у 1930-ті рр. помітно позначилося захоплення націоналістичними ідеями. Зокрема, члени «Союзу» у Празі та Братиславі налагодили тісну співпрацю із Організацією Українських Націоналістів, яка нелегально діяла в ЧСР. Найактивніша фаза участі студентів у політичному житті співпала в часі із періодом кризи чехословацької державності та державотворчими процесами у Карпатській Україні 1938-1939 рр.

Ключові слова: карпатоукраїнські студенти, Чехословаччина, Підкарпатська Русь, товариство, організація.

SUMMARY

Kutsov K.O. Social activity of Carpatho-Ukrainian students in the interwar Czechoslovakia (1920-1939) – Qualifying scientific work as a manuscript

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 History and Archeology – State institution of higher education «Uzhhorod national university», Uzhhorod, 2020.

The dissertation analyzes the process of formation and development, the structure and the organization of Carpatho - Ukrainian student associations in the interwar

Czechoslovakia, the main directions of their activities, as well as the students' participation in political life (under the definition «Carpatho - Ukrainian students» hereinafter university students who came from the territories of modern Transcarpathian region (Ukraine) and Presov self-governing region (Slovakia) are taken into account as well as those who identified their nationality with the relevant for those times the following ethnonyms: «Rusyn», «Subcarpathian Rusyn», «Carpathoross», «Russkiy», «Ruskiy», «Carpathian Ukrainian», «Transcarpathian Ukrainian», etc.).

The author analyzes the vast majority of the relevant to the research materials (including newspaper and magazine publications of the 1920s as well as scientific papers published in recent years), which directly or indirectly relate to the history of Carpatho-Ukrainian students' associations and some aspects of their activities. Based on the learnt materials it was summarized that the level of this topic study by researchers is not sufficient. The source of the study are the documents from the funds of 14 foreign and domestic archival institutions (National Archive of the Czech Republic, Archive of Prague, Archive of the Office of the President of [Czech] Republic, Archive of Charles University in Prague, Literary Archive of National Writing Monuments in Prague, Slovak National Archive, Archive of new documents in Warsaw, Central State Archive of higher authority in Ukraine, Central State Archive of public associations in Ukraine, Central Archive of foreign Ukrainian studies, Branch State Archive of the SSU (Security Service of Ukraine), State Archive of Transcarpathian region, Archive branch of the SSU office in Transcarpathia, Transcarpathian Museum of Local Lore named after T. Legotskyi, articles from periodicals that were published in the interwar Czechoslovakia and abroad, memoirs of direct participants of the student movement and witnesses of the studied events, etc. In the course of presenting the basic material, it was found that the formation of Carpatho-Ukrainian students' associations began virtually simultaneously with joining Subcarpathian Rus / Podkarpatská Rus the Czechoslovak Republic, their structural and organizational development lasted until the succession of the State in 1939. The first and the most powerful student organizations were the Russophile Society «Vozrozhdenie» (rebirth) and the Ukrainophile Union of Subcarpathian Russian Students («Soyuz» (union)), founded at the turn of 1920-1921 in

Prague. By 1939, about 800 Ukrainian students from Subcarpathian Rus / Podkarpatská Rus and Eastern Slovakia were the members of these associations. At the same time, the societies were almost always in a state of mutual confrontation on the basis of national-linguistic identity. During the 1930s, the Carpatho-Ukrainian student movement spread rapidly to other parts of Czechoslovakia: a branch of «Soyuz» (union) (1930-1931) and the «Dobriansky» society (1932) were established in Bratislava; in Brno – the «Verkhovina» society (1936) and «The Subcarpathian Academic Society named after F. Koryatovych» (1937); in Subcarpathian Rus/ Podkarpatská Rus – students' groups and societies: «Drug» (friend) (Mukachevo, 1930), «Rodina» (motherland) (Chinadievo, 1932), «Voskhod» (sunrise) (Khust, 1932), «Stoy» (Svalyava, 1933), «Kameniari» (stonemasons) (Mukachevo, 1933), «Prominy» (ray) (Uzhhorod, 1933), the Society of Ukrainian school leavers (Uzhgorod, 1933), «Carpathia» (Uzhgorod, 1937). According to the national-linguistic orientation, all of them were also divided into Russophile and Ukrainophile kind. In 1927-1928, the objective need for integration into the national student movement forced the members of the Vozrozhdenie and the Soyuz societies to form the supreme regional student structure, «The Central Union of Subcarpathian Students» (CUSS). However, soon after its founding, it became a representative of the exclusively Russophile student organizations interests, undermining the very idea of representing the interests of all Carpatho-Ukrainian students. In the 1930s, the CUSS managed to occupy an influential niche in the student movement in Czechoslovakia, although its structural and organizational development was complicated by the permanent confrontation of Carpatho-Ukrainian student unions from various university cities. At the same time, during the 1930s, Carpathian-Ukrainian students' associations formed on a confessional basis were established: "Obschestvo greko-katolicheskikh studentov" (the Society of Greek Catholic Students) (Prague, 1929-1930), the Society of Ukrainian Greek Catholic Students (Bratislava, 1932), the Society of Ukrainian Catholic Students (Prague, 1932/1936), the Society of «carpathorusskikh» orthodox students «Prolom» (breakthrough) (Prague, 1933-1934), «Obschestvo carpathorusskikh greko-katolicheskikh studentov» (the Society of Carpatho-Russian Greek Catholic Students) (Bratislava, 1936), «Centralnyi soyuz greko-

katolicheskikh studencheskikh obschestv» (Central Union of Greek Catholic Student Societies) (Uzhgorod, 1936), «Carpathorusskoye Pravoslavnoe Studencheskoye Dvizhenie» (Carpatho-Russian Orthodox Student Movement) (Mukachevo, 1936-1937).

The public activity of Carpatho-Ukrainian students developed in three main directions: social, cultural, educational, and publishing. The result of social work carried out by student associations (primarily in Prague), in particular, was the formation of more than 10 charitable foundations with the aim to help low-income students. Thanks to their cooperation with the authorities as well as philanthropists in 1933-1939, there were two «carpatho-ruski» students' dormitories in Prague. The activities of students' associations in cultural and educational fields were also fruitful and diverse. Some of the creative groups formed within these associations gained a high professional level and made their contribution into the promotion of Carpatho-Ukrainian culture in Czechoslovakia. Cooperation with leading cultural and educational societies («Prosvita» Society, Society named after O. Dukhnovych) facilitated the promotion of their activities in Prague, Bratislava as well as the implementation of a number of large-scale cultural projects. Educational activities of student societies significantly revived the cultural life of separate cities and villages of Subcarpathian Rus / Podkarpatská Rus. The periodicals of the societies («Podkarpatsky Student», «Molodaya Rus», «Proboyem», etc.) and their fruitful publishing activities, besides the promotion of students' issues, contributed to the creative self-realization of many student activists and other young authors.

The gradual participation of Carpatho-Ukrainian students in political life began in the mid-1920s in the form of cooperation with Czechoslovak national parties and participation in local party projects in Subcarpathian Rus / Podkarpatská Rus and Eastern Slovakia. Hence, in university towns several party-ideological student organizations were established and functioned actively: «Soyuz carpathoruskykh agrarnykh akademikiv» (the Union of Carpatho-Russian Agrarian Students (1924), «Soyuz social-demokratychnykh studentiv z Pidkarpatskoji Rusi» (the Union of Social Democratic Students from Subcarpathian Rus) (1925), «Moloda generatsia» society (the Young Generation Society) (1928), informal groups of communists, folk socialists, etc.

Students' political activity in the 1930s was visibly influenced by their enthusiasm of nationalist ideas. For instance, the members of the «Soyuz» society in Prague and Bratislava worked out close cooperation with the Organization of Ukrainian Nationalists, which operated illegally in the Czechoslovak Republic. The most active phase of students' participation in political life coincided with the crisis time of Czechoslovak nation-building processes in Carpathian Ukraine in 1938-1939.

Key words: Carpatho-Ukrainian students, Czechoslovakia, Subcarpathian Rus / Podkarpatská Rus, society, organization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації в яких містяться основні наукові результати дисертації

а) Публікації у фахових наукових виданнях України

1. Куцов К.О. Періодичні видання та видавнича діяльність підкарпатських студентів в навчальних закладах Чехословацької Республіки (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 24. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 222-229.
2. Куцов К.О. Питання створення в Підкарпатській Русі вищого навчального закладу в діяльності громадських організацій закарпатських студентів 1920-1930-х рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 25. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 142-146.
3. Куцов К.О. Становлення і діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в міжвоєнній Чехословаччині та міжконфесійні взаємини у студентському середовищі 1920 – 1930 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 26. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. С. 142-146.
4. Куцов К.О. Діяльність «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» у Чехословаччині (1921-1931) // Науковий вісник Ужгородського університету.

Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (34). С. 36-41.

5. Куцов К.О. Політична діяльність підкарпатських студентів-русофілів у період кризи державності Чехословаччини в 1938-1939 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 2 (35). С. 13-22.
6. Куцов К.О. Діяльність карпатоукраїнських студентських товариств міжвоєнної Чехословаччини в сфері музичного і театрального мистецтва (1922-1938 рр.) // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки: Всесвітня історія. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. 2016. Листопад. № 8 (305). С. 86-95.
7. Куцов К.О. Особливості політичних поглядів карпатоукраїнських студентів у Празі (1921 – 1930) (До питання про їх партійну самоідентифікацію) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. Вип. 1 (36). С. 23-28.

*б) Публікації у закордонних періодичних наукових виданнях, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку*

8. Куцов К. Карпато-украинское студенчество и Коммунистическая партия Чехословакии в межвоенный период: заметки к истории взаимоотношений // *Paginae Historiae. Sbornik Narodniho archivu / Jan Kahuda (ed.). 2020. Č. 28/2: Kominternu. Praha: PBTisk a.s. S. 203-219.*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Куцов К. Становлення і діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» 1933 – 1939 рр. // *Pravoslávie a súčasnosť IX: Zborník príspevkov z IX. vedeckej konferencie študentov, absolventov a mladých vedeckých pracovníkov. Prešov, 28 marec 2017 / V. Kocvár (edit.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017. С. 74-80.*

10. Куцов К. Міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнських студентів Чехословаччини у другій половині 1930-х рр. // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 5. Ужгород: Всеукраїнське видавництво «Карпати», 2018. С. 89-101.
11. Куцов К. Участь активістів «Союзу підкарпатських руських студентів» у політичних подіях 1938-1939 рр. // Карпатська Україна – незалежна держава: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14-15 березня 2019 року) / Вст. Сл. В. Смоланки; Редкол.: М. Вегеш (голова), та ін. Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2019. С. 218-229.
12. Куцов К. Документи про діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» у фондах празьких архівів (Архів Карлового університету в Празі та Архів міста Прага) // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). Випуск 6. Ужгород, 2019. С. 155-168.

Праці, в яких додатково висвітлено результати дисертації

13. Куцов К. Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов (1928 – 1939) – верховная структура русинского студенчества в межвоенной Чехословакии: краткая история // Белоруссия и Украина: история и культура. Випуск 5. Сборник статей / Гл. ред. Б. Н. Флоря. Москва: Институт славяноведения РАН, 2015. С. 385-406.
14. Куцов К. Фахові організації карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Братиславі // Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник. Випуск 4. 2017 рік. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 77-88.
15. Куцов К. Карпатоукраїнські студенти і угорська політика щодо Підкарпатської Русі 1930-х рр. // Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Вип. 1. Ужгород, 2019. С. 72-81.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	22
1.1. Стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними дослідниками.....	22
1.2. Джерельна база дослідження.....	41
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	67
2.1. Фахові організації студентів у Празі (1920-1939 рр.).....	67
2.2. Фахові студентські об'єднання у Братиславі, Брно та Підкарпатській Русі (1929-1939 рр.).....	82
2.3. «Центральный Союз Подкарпаторусских Студентовъ» – надструктура карпатоукраїнського студентства у ЧСР (1928-1939 рр.).....	95
2.4. Специфіка становлення та розвитку конфесійних організацій (1929-1939 рр.).....	108
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	125
3.1. Соціальний аспект діяльності	125
3.2. Діяльність у культурно-освітній сфері.....	140
3.3. Видавнича діяльність.....	155
РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ СТУДЕНТСТВА У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ.....	173
4.1. Поступова політизація студентського руху (середина 1920-х – початок 1930-х рр.)	173
4.2. Радикалізація політичної активності у 1932-1938 рр.....	186
4.3. Студентство у політичних подіях 1938-1939 рр.....	202
ВИСНОВКИ.....	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	225
ДОДАТКИ.....	290

ПЕРЕЛІК ОНОВНИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЗС – «Автономний Земледельський Союз» (рос. етимолог. – «Автономный Земледельський Союз»)

ВТШ – вища технічна школа

КПЧ – Комуністична партія Чехословаччини

КТП – «Карпаторусская трудовая партія»

Кч – Крона чеська

н.р. – навчальний рік

ОГКС – «Общество Греко-католических студентов в Праге» (рос. етимолог – «Общество Греко-Католических Студентовъ въ Прагѣ»; чеськ. – «Spolek řecko-katolických studentů v Praze»)

ОГПС – «Общество Греко-Католических Подкарпаторусских Студентов в Братиславе (рос. етимолог. – «Общество Греко-Католическихъ Подкарпаторусскихъ Студентовъ въ Братиславѣ»; словацк. – «Spolok gréckokatolíckých podkarpatoruských študentov v Bratislave»)

РНАП – «Русская Национально-автономная партія»

СГКС – «Союз Греко-католических студентов в Праге» (рос. етимолог. «Союзъ Греко-Католическихъ Студентовъ въ Прагѣ»; чеськ. – «Svaz řecko-katolických studentů v Praze»)

ТУКС – «Товариство українських католицьких студентів у Празі» (чеськ. – «Spolek ukrajinských katolických studentů v Praze»)

УАГ – товариство «Українська академічна громада»

УВУ – Український вільний університет

ЦеСУС – Центральний союз українського студентства

ЦСПС – «Центральний Союз Подкарпаторусских Студентов в Ужгородѣ» (рос. етимолог – «Центральний Союзъ Подкарпаторусскихъ Студентовъ въ Ужгородѣ»; чеськ. – «Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů v Užhorodě»)

ЦСЧС – Центральний Союз Чехословацького Студентства (чеськ. – «Ústřední Svaz Československého Studentstva»)

ВСТУП

Актуальність теми. До недавнього часу громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у період 1920-1930-х рр. ігнорувалася дослідниками або ж висвітлювалася поверхнево. Як наслідок, станом на сьогоднішній день у історіографії відсутнє комплексне та ґрунтовне дослідження даної теми. А між тим, вивчення та аналіз процесу становлення та еволюції карпатоукраїнського студентського руху міжвоєнного періоду, багатогранна діяльність студентських громадських організацій та її вплив на суспільне життя – це ті проблеми, які в умовах розбудови незалежної України та формування її громадянського суспільства, коли студентство дедалі частіше заявляє про себе як соціально- та політично-активна спільнота, потребують глибокого та комплексного вивчення.

У даному контексті доцільним вважаємо пояснення визначення, «карпатоукраїнські студенти», під яким розуміємо студентів вищих навчальних закладів, які походили із сучасних Закарпатської області (Україна) та Пряшівського самоврядного краю (Словаччина) та ідентифікували власну національність адекватними тому часу етнонімами: «русин», «підкарпатський русин», «руський», «карпаторосс», «руській», «підкарпатський українець», «закарпатський українець» тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане у рамках науково-дослідної теми кафедри археології, етнології та культурології 011U103362 «Історико-культурні процеси в Європі від найдавніших часів до сучасності».

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному вивченні громадської діяльності карпатоукраїнського студентства в усіх її формах та проявах у 1920-1939 рр. на території тогочасної Чехословацької Республіки.

Досягнення окресленої мети передбачає виконання таких основних дослідницьких завдань:

- 1) узагальнити результати та підсумки наукового вивчення громадського руху карпаторукраїнського студентства у міжвоєнній Чехословаччині вітчизняними та зарубіжними дослідниками;
- 2) охарактеризувати джерельну базу дослідження та ввести у науковий обіг нові документи і матеріали, в яких висвітлюється розвиток громадського руху карпаторукраїнського студентства у міжвоєнній Чехословаччині;
- 3) проаналізувати процес становлення та структурно-організаційного розвитку карпатоукраїнських студентських об'єднань в університетських центрах Чехословацької республіки та у Підкарпатській Русі у контексті історичних обставин, які мали на це безпосередній вплив;
- 4) охарактеризувати комплекс заходів, організованих студентськими об'єднаннями щодо вирішення соціальних проблем студентства, оцінивши їх головні здобутки та невдачі у цьому напрямку;
- 5) визначити та проаналізувати найважливіші аспекти діяльності студентських об'єднань у культурно-освітній сфері;
- 6) оцінити внесок карпатоукраїнських студентських об'єднань 1920-1930-х рр. та їх активістів у створення та випуск періодичних видань та книговидавничу справу;
- 7) встановити ступінь участі студентів та їх організацій у політичному житті міжвоєнної Чехословаччини та безпосередньо Підкарпатської Русі.

Об'єктом дослідження є 25 організацій карпатоукраїнських студентів, як основних виразників їх громадської діяльності, а також їх допоміжні органи, неформальні студентські об'єднання тощо, які діяли у Чехословаччині в період 1920-1939 рр.

А його **предметом** – процес становлення та еволюції карпатоукраїнського студентського руху з врахуванням специфіки національно-мовного, конфесійного та політичного структурування, його вплив на культурну, громадсько-політичну та інші сфери суспільного життя Чехословаччини й безпосередньо Підкарпатської Русі.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є використання

загальнонаукових методів і принципів пізнання, що найкраще підходить до комплексного вивчення досліджуваної проблеми. Дотримання принципу об'єктивності дозволило уникнути ідеалізації при дослідженні діяльності суб'єктів громадського руху карпатоукраїнських студентів. Принцип системності дозволив дослідити організаційні форми та структуру основних суб'єктів закарпатоукраїнського студентського руху, різні напрямки та аспекти, пріоритети та недоліки в їх діяльності.

При підборі методологічної складової дисертаційного дослідження ми керувалися намаганнями всебічно, незаангажовано та різносторонньо висвітлити порушену тему. У зв'язку із цим методологічну основу нашого дослідження склали принципи: історизму, об'єктивності, системності, які дають можливість розглянути явище у контексті конкретного історичного часу та оточення. Принцип історизму, який використовувався автором стосовно всіх порушених аспектів дисертаційної теми, дав можливість розглядати емпіричні матеріали у логічній і хронологічній послідовності з урахуванням взаємозв'язку всіх його складових елементів. Даний принцип вимагає від дослідника глибоко поринати у специфіку конкретних історичних умов, у яких розвивалися події та уникати осучаснення самого історичного процесу. Використовуючи даний принцип ми розглядаємо громадську діяльність карпатоукраїнських студентів у контексті політичних, соціокультурних та соціально-економічних обставин, які мали безпосередній вплив на її розвиток.

Беззаперечно, що головним принципом для набуття наукової ваги будь-якого дослідження є дотримання принципу об'єктивності. Досягти його можна лише враховуючи усі точки зору на ту чи іншу подію, зіставляючи різну аргументацію, доводячи таким чином оптимальні версії. Щоправда, досягти абсолютної досконалості у цьому неможливо. Це є природнім, позаяк кожен дослідник є частиною соціуму, вплив якого відбивається на його роботі, особливо у такій специфічній науці як історія. Однак копітка робота із джерелами, сподіваємося, призвели до неупереджених, у міру можливостей, результатів, висвітлених у дисертаційному дослідженні. Принцип системності вимагає

дослідження об'єкту як єдиного цілого із узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Дотримуючись даного принципу вдалося висвітлити діяльність окремих суб'єктів закарпатоукраїнського студентського руху на території Чехословаччини впродовж досліджуваного періоду.

В основу побудови нарративу покладено так званий «конфлікт ідентичностей». Тобто події та явища розглядаються крізь призму характерного для тогочасного карпатоукраїнського суспільства (зокрема, його інтелектуального прошарку) протиборства національно-мовних напрямів (традиційно в історіографії виділяють три такі напрями: русофільський або москвофільський, народовецький або українофільський, русинофільський або «третій напрям»). Вперше цей специфічний підхід при викладенні історії міжвоєнної Підкарпатської Русі був професійно застосований Полом Робертом Магочі¹, й дотепер активно використовується вітчизняними істориками-карпатознавцями, передусім – дослідниками карпатоукраїнських політичних партій та громадських організацій вказаного періоду².

Визначення принципів та підходу обумовили вибір методів дослідження. Так, при опрацюванні джерел, широко використовувалися загально-наукові методи аналізу, синтезу, систематизації.

При викладенні основного нарративу використано сукупність спеціальних історичних методів: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, хронологічний, історико-біографічний. Широке застосування історико-генетичного методу, зокрема, дало змогу вивчити громадську діяльність карпатоукраїнських студентів від часу її зародження, яке припало на початок 1920-х рр. до занепаду, що стався у 1938-1939 рр. Завдяки використанню історико-порівняльного методу вдалося виявити спільні та відмінні риси у процесі

---

¹Magocsi P.R. *The Shaping of National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 – 1948*. Cambridge: Harvard University Press, 1978. P. 3-5.

²Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919-1929 років. Ужгород: Карпати, 2018. С. 124-205; Токар М. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939). Ужгород, 2006. С. 56-240; Ліхтей І.М., Керецман В.Ю., Керецман Н.П. Діяльність громадських організацій // Нариси історії Закарпаття. Том II (1918-1945). Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 1995. С. 413-429; Токар М. Громадські організації // Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. С. 89-93.

становлення студентських організацій, їх структурно-організаційному розвитку та безпосередній діяльності. Застосувавши історико-типологічний метод нам вдалося згрупувати (типологізувати) студентські організації за певними критеріями та характеристиками (фахові студентські та студентсько-учнівські організації, конфесійні, ідеологічно-партійні та ін), що суттєво полегшило дослідження їх діяльності. Хронологічний метод допоміг вивчити розвиток громадського руху карпатоукраїнського студентства у різні періоди та простежити основні тогочасні його тенденції. Використання статистичного методу допомогло проаналізувати кількісну динаміку членської бази студентських об'єднань у різні періоди, а також провести порівняльний аналіз ефективності соціальної діяльності окремих з них. Часткове застосування історико-біографічного методу дало можливість відслідкувати причинно-наслідковий зв'язок між тим, як певні події у житті окремих карпатоукраїнських студентів впливали на характер їх громадської діяльності. Використання усіх перерахованих методів дало можливість структурувати матеріал дисертаційного дослідження та викласти його у чіткій і послідовній формі.

Хронологічні рамки наукового дослідження охоплюють 1920-1939 рр. Нижня хронологічна межа відповідає появі у Празі відносно чисельної групи карпатоукраїнських студентів та утворення їх першої фахової громадської організації у ЧСР – гуртка «Возрожденіє»; верхня – розпаду Чехословацької Республіки та масовому відтоку карпатоукраїнського студентства з вищих навчальних закладів держав, утворених на її уламках.

Територіальні межі дослідження означені територією Чехословацької республіки в кордонах, встановлених мирними договорами 1919-1920 рр. Під час викладу матеріалу нами використано терміни для означення державної території Чехословацька Республіка або Чехословаччина, а також аббревіатуру ЧСР, яка територіально відповідає сучасним Чехії, Словаччині та Закарпатській області України. Для означення території сучасної Закарпатської області використовуємо терміни як історичні – Підкарпатська Русь (1920 – 1938 рр.), Підкарпатська Русь/Карпатська Україна (грудень 1938 – березень 1939 рр.), Карпатська Україна

(березень 1939 р.). Для визначення української етнічної території північно-східної Словаччини використовуємо сучасний термін Пряшівщина. Такий підхід вважаємо виправданим, що дозволить уникнути можливої плутанини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше в історичній науці:

1) узагальнено результати наукового вивчення проблем громадського руху закарпатоукраїнського студентства 1920-1930-х рр. вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Критично проаналізовано їх праці та визначено основні напрямки досліджень та коло питань, які не вивчалися системно;

2) охарактеризовано та введено у науковий обіг значну кількість документів і матеріалів, в яких висвітлюється громадський рух закарпатоукраїнських студентів 1920-1930-х рр.;

3) проаналізовано процес становлення основних суб'єктів карпатоукраїнського студентського руху 1920-1930-х рр., їх організаційну та структурну еволюцію;

4) окреслено основні напрямки діяльності суб'єктів громадського руху карпатоукраїнських студентів 1920-1930-х рр.

5) досліджено основні форми участі карпатоукраїнських студентів у суспільно-політичному житті Закарпаття та суміжних регіонів 1920-1930-х рр.

Практичне значення одержаних результатів визначається новизною та комплексним підходом у дослідженні обраної проблеми. Окремі положення, узагальнення та висновки можуть слугувати базою для підготовки узагальнюючих праць з історії України, західноукраїнських земель, зокрема Закарпаття, Чехії та Словаччини, а також історії молодіжного руху. Результати дослідження можуть бути застосовані при читанні лекційних занять з вітчизняної історії та спецкурсів з історичного краєзнавства. Деякі положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані органами виконавчої влади та місцевого самоврядування при підготовці регіональних програм в галузі молодіжної політики та патріотичного виховання молоді. Сподіваємося, що активне використання систематизованого в дослідженні матеріалу сприятиме подальшому розвитку сучасного студентського

руху.

Апробація основних положень і результатів дослідження. Окремі положення та висновки дисертації, серед іншого, обговорювалися на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Pravoslávie a súčasnosť» (Пряшівський університет, Пряшів, 28 березня 2017 р.), «Релігія та глобальні виклики епохи: історичний досвід, реалії сьогодення, перспективи на майбутнє» (Український католицький університет, Львів, 28-29 квітня 2017 р.), «Слов'янський світ: архівні джерела» (ВНЗ «Східно-Європейський слов'янський університет», Ужгород, 12-13 травня 2017 р.), «Життя та благословенні труди преподобного Олексія (Кабалюка)» (Богословсько-історичний науково-дослідного центру ім. архімандрита Василя (Проніна), Мукачево, 4-5 жовтня 2017 р.) «Čtvrtstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus» (Національний архів Чеської республіки, Прага, 28-29 березня 2018 р.), «Ерделівські читання» (Закарпатська академія мистецтв, Ужгород, 16-17 травня 2018 р.), «Утворення першої Чехословацької Республіки та її вплив на долю народів Центрально-Східної Європи» (ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 18-19 жовтня 2018 р.), Міжнародна наукова конференції, присвячена 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 14-15 березня 2019 р.), «Komintern a Střední Evropa. Nástroj zahraniční politiky Sovětského Svazu» (Інститут історії Чеської академії наук та Національний архів Чеської республіки, Прага, 3 жовтня 2019 р.), «Закарпаття та Афон: духовно-культурні зв'язки (до 120-річчя від дня народження ієросхимонаха Аввакума (Вакарова)» (Богословсько-історичний науково-дослідного центру ім. архімандрита Василя (Проніна), Ужгород, 6-7 листопада 2019 р.).

Основні результати дослідження викладені у 15 наукових статтях (у т.ч. 9 – у вітчизняних наукових фахових виданнях та наукових періодичних виданнях інших держав).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку

використаних джерел і літератури, додатків.

Зауваження до тексту. Усі цитати, наведені у дослідженні, є автентичними (зі збереженням орфографічних, граматичних та пунктуаційних особливостей) до оригіналів, із яких узяті.

Загальний обсяг дисертації – 319 с.

Загальний обсяг основної частини (без виносок) – 175 с.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Попри досить великий інтерес вчених-гуманітаріїв до різних аспектів суспільного та культурного розвитку Підкарпатської Русі в рамках Чехословаччини, питанню студентського руху донедавна приділялося не так багато уваги.

За хронологією дослідження, присвячені цій темі, можна поділити на дві групи. Першу складають праці, опубліковані (або написані) у період 1920-1950-х рр. Їх авторами були безпосередні учасники студентського руху та особи, дотичні до студентських організацій. Зважаючи на це, переважна більшість цих праць характеризується суб'єктивним підходом, зумовленим симпатіями їх авторів. З цієї групи вирізняються хіба що публікації чеських авторів кінця 1920-х рр., а саме – параграф про крайові студентські товариства у довіднику «Ročenka Československé republiky», виданого під редакцією Антоніна Гайна (1927) та стаття Густава Звежіни «Про подкарпаторуське студентство» (1929). У першій публікації, не вдаючись до оціночних суджень, подано суху інформацію (рік офіційного заснування, кількість членів станом на 1926 р., головні моменти діяльності тощо) про кожне з існуючих на той час об'єднань: «Возродження», «Союз соціальної помочи для подкарпаторуських студентів» («Союз»), «Союз карпаторуських аграрних академіков», Союз соціал-демократичних студентів з Підкарпатської Русі¹. У статті Звежіни зроблено порівняльний аналіз діяльності «Возродження» та «Союзу». При цьому автор не пристав на позицію жодної з цих організацій².

¹Ročenka Československé republiky. Ročník VI. 1927 / Red. A. Hajn. Praha, 1927. S. 269.

²Zvěřina G. O podkarpatorském studentstvu // Československá republika. 1929. 17 března. S. 10.

Критична оцінка діяльності перших карпатоукраїнських студентських товариств була дана у статті «Руське студентство на Підкарпаттю», яку 24 липня 1922 р. опублікував у американській газеті «Свобода» (орган українських емігрантів у США) празький кореспондент цього видання. Даючи загальну характеристику «Возрожденія» та «Союзу», автор звернув увагу, що, за чисельністю на той час, ці організації були майже рівними. При цьому він зауважив на суттєвому впливі на діяльність «Возрожденія» збоку галицьких русофілів, вважаючи його негативним. Основна ж увага публікації стосувалася безпосередньо «Союзу», який журналіст характеризував як організацію «народницьку так сказатиб українофільську». Поданий у статті емпіричний матеріал свідчить, що автор користувався як відкритими джерелами (матеріалами підкарпатської та празької періодики) так і деякими неопублікованими документами. На основі останніх, зокрема, конкретно вказано тогочасну кількість членів організації з їх статистичною розбивкою за спеціальностями та навчальними закладами. Сама ж діяльність «Союзу» характеризувалася досить критично. Не беручи до уваги, що організація у ті часи лише формувалася і її активісти майже не мали досвіду громадської діяльності, журналіст піддавав різкій критиці непослідовність «Союзу» у національно-мовному питанні, його помірковану позицію у суспільно-політичному житті та надто вузький спектр діяльності товариства, яка «оберталася коло матеріальних справ»¹.

Більш виваженою була опублікована у грудні 1923 р. стаття невідомого автора (ймовірно, когось із українських студентів-емігрантів, які у міжвоєнний час проживали у ЧСР) «З життя світового студентства». Ведучи мову про студентів «з Підкарпатської України» в контексті усього чехословацького студентства, автор навів тогочасні дані щодо кількості членів «Возрожденія» та «Союзу», а також звернув увагу на зближення цих організацій на соціальному ґрунті, що тоді якраз почалося².

---

¹Руське студентство на Підкарпаттю (від спеціального кореспондента «Свободи») // Свобода-Svoboda. 1922. 24 липня. С. 3.

²З життя світового студентства // Students'kyi vistnyk = La Revue estudiantine. 1923. № 1. С. 33.

Відмінними від них були праці, які вийшли з-під пера самих активістів студентського руху та їх прихильників. Так, у період 1928-1938 рр. членами «Возродження» Володимиром Могильницьким¹, Леонтієм Гумецьким², Іваном Андрашко³, Степаном Анталовським⁴, Еміліаном Іванчовим⁵, Іваном Шлепецьким⁶, Степаном Добошем⁷, Іваном Ковачем⁸, Іваном Гебеєм⁹ були опубліковані статті про розвиток студентського руху. Вони не були дослідженнями у прямому розумінні, а радше носили рекламний характер й були передусім розраховані на привернення уваги абітурієнтів високих шкіл та потенційних спонсорів студентських товариств. Попри це там наведено ряд найважливіших фактів з історії окремих організацій та громадської діяльності карпатоукраїнських студентів у ЧСР загалом. Головна увага вказаних статей приділена діяльності «Возродження», що розглядалося як своєрідний флагман карпатоукраїнського студентського руху. У позитивному ракурсі, хоча й досить коротко, висвітлювалася також діяльність «Центрального Союзу Подкарпаторуських Студентів» (ЦСПС). Його автори публікацій характеризували як верховну структуру усього карпатоукраїнського студентства, що було відвертою маніпуляцією. Натомість фаховим об'єднанням студентів, які діяли поза Прагою, а також структурам, створеним за конфесійним та партійним принципом, у вказаних працях приділявся мінімум уваги. Цілком зрозуміло, що діяльність конкуруючого «Союзу» цими авторами висвітлювалася вкрай

¹Могильницький В.К. Карпаторусское студенчество // Карпатській Свѣтъ. 1928. № 4. С. 81-83; № 5. С. 129-131.

²Гумецький Л.К. Краткая история о-ва карпаторусскихъ студентовъ «Возрождение» и его дѣятельность в настоящее время // Карпаторусские достижения / сост. А. Поповъ. Мукачево: Карпатія, 1930. С. 145-158; Гумецький Л.К. Изъ прошлаго О-ва Карпаторусскихъ Студентовъ «Возрождение» // Новое Время. 1934. 8 мая. [С.12].

³Андрашко И.В. Десятилѣтняя работа карпаторусскаго студенчества // Молодая Русь. 1931. № 5-6. С. 1-4.

⁴С.А. Возрожденцы // Русскій народный календарь общества имени Александра В. Духновича на высокосный годъ 1932 / подъ ред. С.А. Фенцика. Ужгород: Книгопечатня Ю. Фельдешія, 1931. С. 82-84; Анталовскій С.В. Пробивающіеся лучи // Альманахъ возрожденцевъ / ред. А.А. Фариничъ. Прага, 1933. С. 53-56; Antalovskij Š. Karpatoruské studentstvo // Podkarpatiská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatiské Rusi / red. J. Zatloukal. Bratislava: Klub přátel Podkarpatiské Rusi, 1936. S. 102-107.

⁵Иванчовъ Е. В. ОКС «Возрождение» // Новое Время. 1934. 8 мая. [С.6-7].

⁶Шлепецький І.С. Возрождение карпаторусскаго студенчества // Альманахъ общества к.с. Возрождение 1936. Praha-Hostivař, 1936. С. 71-75.

⁷С.В. Карпаторусское студенчество и его организация // Календарь на 1937 годъ: Издание Русской національно-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1936. С. 69-71.

⁸Ковачъ И.И. Карпаторусское студенчество и его организация // Календарь на 1938 годъ: Издание Русской національно-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1937. С. 77-82.

⁹Gebej I. Spolupráce českosl. student. s karpatorus. studentstvem // Дневникъ-Dnevnik. 1938. 22 prosince. S. 3.

негативно. Зокрема, практично в кожній публікації тиражувалася теза, що «Союз» був створений у 1922 р. внаслідок розколу в лавах «Возродження», яка лише частково відповідала дійсності.

Подібна тенденція була притаманна й для статті чеського публіциста Іржі Капітана «Ювілей карпаторуського студентства» (1931)¹, а також праць членів «Возродження», опублікованих у другій половині 1940-х рр. В останніх, щоправда, деякі акценти було зміщено відповідно до реалій повоєнної ЧСР. Зокрема, питання про національну ідентичність карпатоукраїнських студентів звучало менш категорично ніж у міжвоєнні роки². Суб'єктивне вихваляння ролі «возрожденцев» характерне й для опублікованих у 1934-1947 рр. статей Михайла Демка³, С. Анталовського⁴ та І. Шлепецького⁵, присвячених історії празьких «карпаторуських» гуртожитків. Водночас тут представлений суттєвий емпіричний матеріал, важливий для об'єктивного висвітлення соціальної діяльності студентських товариств.

Від початку 1920-х рр. історію власної організації перманентно висвітлювали й «союзівці». Першими з відомих нам публікацій на цю тему були стаття тодішнього голови «Союзу» Адальберта Балажа «Дѣятельность Союза въ головныхъ чертахъ (1922)⁶ та анонімний нарис «Нашѣ студенты в Празѣ» (1926)⁷. Обидві вони були радше звітами про соціальну діяльність товариства у перші роки його існування й не містили жодних відомостей про його структурно-організаційний розвиток. У 1931 р. у ЧСР та за її межами з'явилися кілька статей з нагоди 10-річчя «Союзу». Їх авторами були чинні або недавні «союзівці»:

¹ Karitán J. Jubileum karpatoruského studentstva // Fronta. 1931. 2. dubna. Č. 18. S. 274-275.

² Команицкий П.Ф. ОКС. «Возрождение» и студенческие организации // Пряшевщина: историко-литературный сборник / гл. и отв. ред. И.С. Шлепецкий. Прага: Хутор, 1948. С. 301-307.

³ Демко М. Якъ жиють наши студенты въ Прагѣ // Земледѣльскій календарь на годъ 1935. Ужгородъ: Книгопечатня Ю. Фелдешя, 1934. – С. 77-81.

⁴ Анталовскій С.В. Карпаторусское студенческое общежитіе в Прагѣ // Новое Время. 1934. 8 мая. [С. 8].

⁵ Šlepeckij I. Karpatoruské studentstvo v Praze a ing. Rotnágel // Rotnágelův sborník. Praha, 1935. S. 208-211; Шлепецкий И. Карпаторусское студенческое общежитіе в Праге // Костѣр. 1946. август-сентябрь. № 5-6. С. 88-89.

⁶ Жалоба. Дѣятельность Союза въ головныхъ чертахъ // Подкарпатскій Студентъ. 1922. №1. С. 2-3.

⁷ Нашѣ студенты в Празѣ // Свобода. 1926. 26 августа. С. 3.

Микола Бандусяк¹, Василь Федак² та Остап Домбровський³. Основний акцент публікацій робився на спростуванні тези про те, що «Союз» утворився після «Возродження» та внаслідок його розколу (вона у той період вже активно тиражувалася русофільськими авторами). Крім того коротко і виключно в позитивному ракурсі були висвітлені головні моменти діяльності «Союзу» у 1921-1931 рр. Ряд нарисів було опубліковано також до 15-річчя організації у 1936 р. Висвітлюючи головні моменти історії «Союзу», у більшості своїй вони носили пропагандистський характер⁴. Винятком була стаття Юрія Кене «Організаційний розвиток підкарпатського українського студентства», де були наведені деякі невідомі факти. Зокрема, була названа конкретна дата заснування «Союзу» – 24 квітня 1921 р.⁵.

Додамо, що на рубежі 1920-1930-х рр. з'явилися публікації провідних «союзівців» про діяльність їх організації у театральній сфері. Мова йде про статтю Юрія-Августина Шерегія про діяльність драмгуртка «Верховина» у 1927-1929 рр.⁶ (більш детально цю тему Шерегій розвинув у напів-мемуарній книзі «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року», виданій вже після його смерті⁷) та нарис Михайла Штефуци про гастрольне турне «Верховини» по Підкарпатській Русі наприкінці 1929 р.⁸. У вказаних працях події теж викладено виключно у позитивному світлі, тому вони потребують критичного аналізу й зіставлення з першоджерелами. Такого самого підходу вимагає й стаття Августина Чичури про зв'язки «Союзу» з українськими студентськими

¹[Бандусяк М.] Союз за десять років (Короткий зміст праці Союзу) // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920-21–1930-31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 7-10.

²Домбровський О. Життя студентів Закарпатської України // Студентський шлях. 1931. № 3-4. С. 61-65.

³Федак В. 3 життя Союзу Підкарпатських Руських Студентів в Празі // Пчолка. 1931/32. № 5. С. 125-126.

⁴15 літ українського студентства // Українське Слово. 1936. 18 червня. С. 1; 15 літ Союзу П. У. С. в Празі // Пробоєм. 1936. № 6-7. С. 65-66.

⁵Кене Ю. Організаційний розвиток підкарпатського українського студентства // Календар «Просвіта» на 1937 рік. Ужгород: Друкарня «Свобода», 1936. С. 101-102.

⁶Грім Ю. З історії діяльності Драматичного гуртка «Верховина» // Ювілейний календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1930. Ужгород: Друкарня акційного товариства «УНІО», 1929. С. 168-170.

⁷Шерегія Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Пряшів-Львів, 1993. С. 175-211.

⁸Блеск М. Снігом, болотом, потягом, автобусом і возом та пішки по Підкарпатті (Моменти з культурно-освітньої поїздки «Верховини») // Ювілейний альманах...С. 16-20.

об'єднаннями Польщі, опублікована у 1931 р.¹ Зуважимо, що статті А. Чичури та М. Штефуци, а також згадана вище публікація М. Бандусяка були опубліковані у збірнику «Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі. 1920-21–1930-31», виданому у 1931 р. у Празі з нагоди 10-річчя організації.

Цю частину публікацій підсумувала анонімна стаття «З історії українського студентства Закарпаття», що з'явилася 8 лютого 1942 р. у газеті «Вінницькі Вісті». Її автором міг бути хтось із колишніх «союзівців», які у той період перебували на території Наддніпрянської України. У статті скомпільовані окремі факти з праць 1930-х рр., а акцент зроблено на участі «Союзу» в українському націоналістичному русі².

Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у інших університетських містах ЧСР у вказаний період висвітлювалася значно менше. Так історії братиславської філії «Союзу» були присвячені статті її активістів Юрія Шпильки та Петра Печкана. Перша, опублікована ще на стадії становлення підрозділу (1931), основну увагу приділяла передумовам його створення³. Друга ж з'явилася в часі повного занепаду філії (1940) й мала на меті висвітлити найяскравіші моменти її діяльності за час існування, аби привернути увагу потенційних членів⁴. Історія створення та діяльності братиславського т-ва студентів-русофілів «Добрянській» та місцевого «Общества Греко-Католическихъ Подкарпаторусскихъ Студентовъ» (ОГПС) була висвітлена у статті «Русины в Братиславѣ», опублікованій 1937 р. за підписом «И. Штинкѣ»⁵. Усі згадані праці описували діяльність братиславських об'єднань виключно у позитивному світлі, оминаючи сумнівні моменти їх історії. У міжвоєнний час дослідження з історії конфесійних товариств були представлені лише статтями о. Василя Гопка

¹Соловій А. Поїздка Союзу до Галичини // Ювілейний альманах... С. 11-15.

²З історії українського студентства Закарпаття // Вінницькі Вісті. 1942. 8 лютого. С. 7.

³Шпилька Ю. Українські підкарпатські студенти в Братиславі та заложення філії «Союзу П.Р.С.» // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21 – 1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 10-11.

⁴Печкан П. З життя і діяльності українського студентства в Братиславі в минулому та нині // Бюлетин Спілки українських інженерів на Словаччині. 1940. 10 квітня. № 10. С. 30-32.

⁵Штинкѣ И. Русины в Братиславѣ // Земледельській календарь на годъ 1938. Ужгородь: Книгопечатня Ю. Фельдешія, 1937. С. 62-64.

«Общества Греко-Католическихъ Студентовъ» (ОГКС)¹ та І. Шлепецького про православне т-во «Пролом»². При цьому перша праця – доволі інформативна, містить маловідомі факти про передумови й процес створення ОГКС. Натомість друга носить радше пропагандистський характер.

Від них якісно відрізняється праця «З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920-1939)» українського емігранта Євгенія Науменка, який з 1920-х рр. проживав у Братиславі. Вона була написана ще у 1960-х рр., але опублікована лише у 1999 р. вже після смерті автора. Вважати її неупередженим науковим дослідженням було б перебільшенням, оскільки Науменко у міжвоєнний час безпосередньо контактував із карпатоукраїнськими студентами та сприяв діяльності братиславської філії «Союзу». Це власне й зумовило структуру викладення матеріалу, лєвова частина якого присвячена саме історії філії. При цьому, використовуючи архівні та опубліковані джерела, а також власні спогади, він висвітлив кілька важливих моментів, які залишалися поза увагою попередників. Водночас щодо інших студентських організацій міжвоєнної Братислави (т-во «Добрянській», Товариство українських католицьких студентів, ОГПС) дослідник обмежився лише наведенням розрізнених фактів³.

Другу групу публікацій складають власне наукові дослідження з історії карпатоукраїнського студентського руху міжвоєнної ЧСР, які почали з'являтися з кінця 1940-х рр. Авторами перших з них були вчені з української діаспори у Західній Європі та США. Передусім варто назвати статтю «Студентство» Володимира Яніва, опубліковану у загальній частині «Енциклопедії українознавства». Тут серед іншого коротко викладено історію «Союзу». Автор проаналізував процес становлення організації, її еволюцію у національно-мовному питанні та спектрі діяльності, цілком слушно відмітивши, що на поглиблення національної свідомості членів «Союзу» у другій половині 1920-х

¹Гопко В. Общество Греко-Кат. Студентовъ въ Прагѣ // Русское слово. 1929. № 44. С. 2-3; Гопко В. Релігійне життя грекокатолицьких студентів в Празі // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 21-24.

²Шлепецький І.С. «Проломъ» // Новое Время. 1934. 8 мая. [С. 11].

³Науменко Є. З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920-1939) // Дукля. 1999. № 4. С. 44-46, № 5-6. С. 51-55.

рр. вплинула виховна діяльність «Пласту» та співпраця «союзівців» із організаціями українських емігрантів у ЧСР. Як видно з джерельних приписів, основною літературою, якою користувався автор, були матеріали «Ювілейного альманаху». З цієї причини висвітлення історії «Союзу» обмежено 1921-1931 рр. Водночас, на відміну від укладачів «Ювілейного альманаху», вчений дав конкретну й об'єктивну відповідь на питання про час створення товариства та співвідношення цієї події із заснуванням «Возродження»: «Студентство Закарпаття зорганізувалося в 1921 р. у Союз Соціальної Помочі Підкарпатських Руських Студентів, (...) як реакція на постання «Возрождения – Общества Карпаторусских Студентов», яке було виразно москвофільське»¹. У 1979 р. у журналі «Визвольний шлях» (Лондон) вийшла його ж стаття «Українська студентська преса», де коротко згадано й деякі карпатоукраїнські студентські видання міжвоєнної ЧСР: «Подкарпатській Студенть», «Лучшая Доля», «Молодая Русь», «Пробоем»². При цьому дослідник допустив ряд неточностей в ініціалах видавців та редакторів вказаних часописів.

Певну увагу темі було приділено й у монографії Пола Роберта Магочі «The Shaping of National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948», опублікованій у 1978 р. у США (у 1994 р. праця була перевидана українською в Ужгороді). Користуючись власною методологією дослідження суспільно-політичних і культурних процесів на теренах сучасного Закарпаття та Пряшівщини через призму конкуренції національно-мовних ідентичностей, історик зробив порівняльний аналіз діяльності «Возродження» й «Союзу», як провідних студентських об'єднань міжвоєнного часу. При цьому історію «Союзу» дослідник виклав виключно на основі праць русофілів, тому повторив деякі їхні перекручування, а також залишив поза увагою соціальну та культурно-освітню діяльність організації. Необґрунтованим є й висновок вченого про те, що студенти-українофіли більше переймалися політичними питаннями ніж

¹Янів В. Студентство // Енциклопедія українознавства: Загальна частина. Перевидання в Україні. Репринтне відтворення видання 1949 року. Т. 3. Київ, 1995. С. 964-965.

²Янів В. Українська студентська преса (історично-бібліографічний нарис) // Визвольний Шлях. 1979. № 3. С. 303.

русофіли¹.

Із кінця 1970-х рр. до теми карпатоукраїнського студентського руху у своїх працях досить обережно почали звертатися й карпатознавці у СРСР та соціалістичній Чехословаччині. Так історик Іван Ванат у двотомнику «Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини» (1979, 1985) висвітлив ряд цікавих фактів про політичну активність підкарпатських студентів-русофілів у другій половині 1930-х рр.². Паралельно з цим вийшли дослідження літературознавців Павла Лісового та Олени Рудловчак про підкарпатську комуністичну пресу міжвоєнного періоду. Увагу там було приділено й видавничій діяльності студентів-комуністів³. У 1987 р. журнал «Дукля» (Пряшів) опублікував серію гасел Михайла Ричалки про студентський рух, підготовлених у рамках «Матеріалів до Словника культури українців Чехословаччини»⁴. Попри ідеологічне забарвлення, у них наводилося багато маловідомих фактів з історії карпатоукраїнського студентського руху. Хоча обмеженість джерельної бази спричинила у деяких нарисах суттєві неточності: плутанину у датах, назвах організацій тощо.

Руйнація тоталітарних режимів у Центрально-Східній Європі початку 1990-х рр. і, як наслідок, зняття ідеологічних штампів, відкриття спецфондів архівів і бібліотек повинні були дати можливість вченим більш ґрунтовно дослідити вказану проблематику. Однак досліджень, які б предметно розглядали карпатоукраїнський студентський рух ще й досі з'явилося небагато. Та й переважна більшість праць, опублікованих на рубежі ХХ-ХХІ століть ґрунтуються не на першоджерелах, а на міжвоєнних публікаціях, котрі, як вже відзначалося, носили рекламно-пропагандистське спрямування й через надто

¹Magocsi P.R. *The Shaping of National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 – 1948*. Cambridge: Harvard University Press, 1978. P. 173-175.

²Ванат І. *Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини*. Книга перша (1918-1938). Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, 1979. С. 260, 263, 284; Ванат І. *Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини*. Книга друга (вересень 1938 р. – лютий 1948 р.). С. 55, 62.

³Лісовий П.М. *Комуністична преса Закарпаття 20-30-х років*. Львів: Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. С. 97-100; Рудловчак О. *Українська періодична преса КПЧ та її соратники // Дукля*. 1984. № 2. С. 49-50.

⁴Ричалка М. *Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля*. 1987. № 2. С. 77, № 3. С. 75- 76, № 4. С. 77-78.

суб'єктивний підхід не відповідали критеріям наукового дослідження.

Так у статті Марії Баяновської «Роль молодіжних організацій в культурному відродженні Закарпаття (20-30-ті рр. ХХ-го століття)» подано стислу характеристику діяльності об'єднань студентів-русофілів¹. Проте поверховість, відсутність відповідних посилань та критичного підходу до аналізу джерел, вільне поводження з власними назвами організацій стали причиною ряду суттєвих неточностей, допущених дослідницею. Грунтовнішою є стаття Михайла Делегана «Громадська діяльність підкарпатських студентів у вузах Чехословацької республіки». Аналіз тексту свідчить, що написана вона переважно на матеріалах «Ювілейного альманаху». Це дало можливість стисло відтворити історію «Союзу» (але лише до поч. 1930-х рр.) та проаналізувати різні аспекти й напрямки його діяльності². Однак відсутність критичного аналізу праць попередників теж спричинила повторення деяких допущених ними неточностей. Крім того, попри «широку» назву публікації, діяльність інших (крім «Союзу») студентських об'єднань історик залишив поза увагою.

Аналогічний огріх має й монографія Романа Ковалюка «Український студентський рух на західних землях ХІХ-ХХ ст.». Судячи з назви, вона мала б висвітлювати діяльність студентів-українців (у т.ч. й тих, які українцями себе не ідентифікували) на всіх територіях сучасної Західної України. Проте, громадській діяльності карпатоукраїнських студентів у ній присвячено лише кілька абзаців, де (на основі міжвоєнних публікацій) подано ряд розрізнених фактів про «Союз» у 1929-1936 рр.³. Таким чином вчений аж ніяк не зміг відтворити суцільної картини розвитку карпатоукраїнського студентського руху у міжвоєнній ЧСР й навіть – його українофільського крила.

Але, попри вказані недоліки, рівень перерахованих праць є значно вищим ніж у порівняно свіжій статті Галини Розлуцької та Наталії Стрічко «Виховання

¹Баяновська М.Р. Роль молодіжних організацій в культурному відродженні Закарпаття (20-30-ті рр. ХХ-го століття) // Нуковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 3 / [Редкол.: Король І. Ф. (голова) та ін.]. Ужгород: Вид-во наукової та методичної літератури УжДУ, 1999. С. 58-59.

²Делеган М. Громадська діяльність підкарпатських студентів у вузах Чехословацької республіки // Карпатський край. 1999. № 1-3. С. 66-68.

³Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ-ХХ ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. С. 261-262, 275.

готовності студентів до захисту своєї вітчизни в умовах Закарпаття (1919-1939 рр.)». З історіографічного боку вона більше нагадує нарізку мало пов'язаних між собою фактів й свідчить про слабку обізнаність авторів з темою студентського руху міжвоєнної ЧСР (зокрема – його карпатоукраїнською складовою), а також про повне незнання попередніх досліджень з даної проблематики. Як наслідок, тут допущено ряд абсурдних фактографічних помилок. До прикладу, не витримує критики твердження, що до складу ЦСПС входили «Возродження» (у статті подано назву «Відродження»), «Академічна громада» та «Громада студентів Української Господарської Академії»¹.

Окрім згаданих, поверховий огляд діяльності карпатоукраїнських студентських товариств (у контексті розвитку громадських організацій Підкарпатської Русі) здійснили співавтори колективних монографій: «Історія Ужгорода»², «Нариси історії Закарпаття» (том II)³, «Освіта Закарпаття»⁴, «Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура»⁵. Але у кожній з них теж допущено кілька грубих хронологічних й фактографічних помилок – здебільшого невірно вказано назви організацій та дати їх заснування.

На цьому фоні якісно вирізняються кілька публікацій, в яких розкрито вужчі питання досліджуваної нами проблематики. На відміну від інших ці дослідження ґрунтуються на архівних джерелах та збагачують історіографію невідомими раніше важливими фактами. До них належить стаття чеського історика Петра Скали про «Возродження», підготовлена на матеріалах Архіву міста Праги. Автор, зокрема, ввів у науковий обіг ряд невідомих фактів про діяльність товариства, його статутні документи та взаємини з провідними чеськими політиками⁶. Сюди ж варто зарахувати й книгу чеського україніста

¹Розлуцька Г., Стрічко Н. Виховання готовності студентів до захисту своєї вітчизни в умовах Закарпаття (1919-1939 рр.) // Молодь і ринок. 2016. № 10. С. 56-59.

²Тиводар М.П. Ужгород між двома світовими війнами (1919-1944) // Історія Ужгорода /Авт. кол.: Балагурі Е.А. та ін. Ужгород: Карпати, 1993. С. 141.

³Ліхтей І.М., Керецман В.Ю., Керецман Н.П. Діяльність громадських організацій // Нариси історії Закарпаття. Т. II: (1918-1945) / Відп. ред. І. Гранчак. Ужгород: Закарпаття, 1995. С. 428; Пруниця С. Ю., Гранчак І.М. Політична обстановка в Закарпатті в умовах загрози фашизму і війни // Там само. С. 255-256.

⁴Освіта Закарпаття /В. В. Химинець, П.П. Стрічик, Б.М. Качур, М.І. Талапканич. Ужгород: Карпати, 2009. С. 82-83.

⁵Токар М. Громадські організації. С.89-93.

⁶Skala P. Spolek karpatoruských studentů Vozrožděníje // Česko-slovenská historická ročenka. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. S. 133-135.

Богдана Зілінського «Ukrajinci v Cechah a na Moravě (1894) 1917-1945 (1994)», видану у 1995 р. (у 2002 р. працю було перевидано під назвою «Ukrajinci v Čechách a na Moravě: stručný nástin dějin»), де на основі матеріалів празьких архівів, подано стислу характеристику «Союзу»¹. У написаній на документах Державного архіву Закарпатської області праці Олександра Пагірі детально висвітлено хід З'їзду народовецької молоді Підкарпатської Русі, проведеного в Ужгороді 1929 р.², а у статті східнославацького краєзнавця Габрієла Бескіда на основі матеріалів міжвоєнної преси подано стислу історію «карпаторуських» студентських гуртожитків, які існували у Празі у 1930-х рр.³.

Оскільки карпатоукраїнський студентський рух не був абстрагований від тогочасних соціокультурних та політичних процесів у ЧСР (зокрема, її українських земель), то цінними в контексті нашого дослідження є опубліковані впродовж останніх десятиріч праці про деякі громадські та політичні об'єднання того часу. Так у книзі Павла Федаки (старшого) «Нарис історії Товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939)» згадується співпраця «Просвіти» та «Союзу» на початку 1920-х рр.⁴, а у монографії Івана Стряпка «Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття», на матеріалах Братиславського міського архіву та міжвоєнної преси, досить детально висвітлено участь «союзівців» у популяризації діяльності товариства на теренах Словаччини⁵.

Участі «союзівців» у діяльності молодіжної організації «Пласт» торкнулася словацька вчена Любіца Бабота⁶ (правда, не всі наведені нею дані є точними), а дослідниця-архівіст Галина Посисень звернула увагу на їх співпрацю і

¹Zilynskij V. Ukrajinci v Cechah a na Moravě (1894) 1917 – 1945 (1994). Praha: X-Egem, 1995. S. 38.

²Пагіря О. І-ий З'їзд української народовецької молоді Підкарпатської Русі у 1929 році // Екзиль. 2007. № 7. С. 11-15.

³Бескід Г. З минулости першых празьких штудентів-русинів меджі войнами // Русинський народный календар на рік 2002 /зост. А. Зозуляк. Пряшів: Русинська оброда, 2001. С. 127-128.

⁴Федака П. Нарис історії Товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939). Ужгород, 1991. С. 24.

⁵Стряпка І. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2012. С. 118-123.

⁶Бабота Л. Примітки до діяльності скаутської молодіжної організації Пласт на Пряшівщині й Закарпатті у міжвоєнний період (1919-1939) // Молодіжні організації русинів-українців на Словаччині 1928-2008: Збірник матеріалів міжнародного наукового семінару про діяльність молодіжних організацій русинів-українців на Словаччині в роках 1928-2008. Кошиці, 2008. С. 7, 10-11.

Етнографічним Товариством Підкарпатської Русі¹. Тематично пов'язані з ними є публікації Василя Худанича, Івана Небесника, Павла Чучки, Ганни Божук про середні та середньо-спеціальні навчальні заклади, які у міжвоєнний час діяли у Підкарпатській Русі. У цих закладах навчалось чимало майбутніх активістів студентського руху, тому названі публікації дають можливість відстежити зв'язок між громадською діяльністю у шкільні та студентські роки².

Фрагменти співпраці «союзівців» з організаціями українських емігрантів висвітлено у студіях: Василя Маркуся, Василя Зілгалова, Степана Віднянського та Володимира Кеміня, Олександра Дудника, Йолани Голенди³. Теми зв'язків студентів-русофілів із російською еміграцією поверхнево торкалися у своїх працях Володимир Пашуто, Олена Серапіонова, Олена Платова та Тамара Смирнова⁴.

Кілька розрізнених, у т.ч. й маловідомих, фактів про участь студентів у діяльності політичних партій Підкарпатської Русі наведено у працях Маріана Токаря, Ігоря Ліхтея та Іржі Плахі⁵; а їх активність у деяких тогочасних чеських

¹Посисень Г. Палаюча глина минувшини (Про Етнографічне Товариство Підкарпатської Русі) // Тиса. 1993. № 1-2. С. 126.

²Худанич В. Берегівська українська гімназія // Берегівська українська гімназія: Матеріали науково-практичної конференції. Ужгород: Гражда, 1997. С. 34; Чучка П. Найдавніший середній навчальний заклад Закарпаття // Ужгородська гімназія. Історія, матеріали, спогади / Ред.-упоряд. П. Чучка. Ужгород: ПоліПрінт, 2001. С. 45; Божук Г. Державна торговельна академія на Закарпатті // Календар «Просвіти» на 2001 рік. Ужгород, 2002. С. 148; Небесник І.І. Роль гімназій у піднесенні культурного рівня українців Закарпаття // Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: Етнос, історія, культура» (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). Ужгород: Карпати, 1993. С. 336-337; Небесник І.І. Українська мова в гімназіях, учительських семінаріях і торговельній академії в 1919-1938 роках // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5-6 травня 1992 року). – Ужгород, 1993. С. 239.

³Маркусь В. Дві вільні установи – НТШ і УВУ та Закарпаття // Наукова конференція «Від Наукового Товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету»: Матеріали (Пряшів, Свитник, 12-15 червня 1991 р.). Київ, 1992. С. 157-169; Зілгалов В. Вони долали Картагену провінційності: Український Вільний Університет у Празі і Закарпаття // Карпатський край. 1993. № 9-11. С. 24-25; Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921-1945). К., 1994. С. 36, 74; Кемінь В. Закарпатська молодь в українських навчальних закладах Чехословаччини міжвоєнного періоду // Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник IV (XVIII). Ужгород, 2000. С. 149-152; Дудник О. Суспільно-політичне життя та громадянська позиція українських студентів-емігрантів у Чехословаччині в міжвоєнний період // Проблеми слав'янознавства. 2003. № 53. с. 248; Голенда Й. Лицарі святого духу. IV. Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС) // Дукля. 2005. № 3. С. 47-48.

⁴Пашуто В. Т. Русские историки-эмигранты в Европе. Москва: Наука, 1992. С. 70; Серапионова Е.П. Чехословацкая тематика в трудах русских ученых (1920-1930-е гг.) // На рубеже культур: российская эмиграция в межвоенной Чехословакии: Сборник статей. Москва, 2012. С. 80; Платова Е.Э., Смирнова Т.М. Жизнь русских студентов в Чехословакии в первой половине 20-х годов // Зарубежная Россия 1917-1939 гг.: Сборник статей. Санкт-Петербург, 2000. С. 244.

⁵Токар М. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939). С. 99, 106, 125, 136-138, 196, 208; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини... С. 126-127; Plachý J. K činnosti některých negativistických stran na Podkarpatské Rusi v roce 1938 // Slovanský přehled. 2012. № 1-2. S. 128-129.

політичних проектах фрагментарно розглянуто у публікаціях Владіміра Достала, Лукаша Копецкего, Мілана Наконечніго¹. Окремо слід відзначити тему зв'язків «союзівців» із Організацією Українських Націоналістів, що у 1930-х рр. нелегально діяла у ЧСР. Використовуючи архівні документи та мемуарну літературу, її досить детально розкрили українські історики Василь Худанич, Петро Ференц, Михайло Посівнич і Олександр Пагіря, їх польський колега Даріуш Домбровський². Крім цього участь студентів у політичному житті ЧСР та окремих її регіонів (Підкарпатська Русь, Східна Словаччина) на рівні поодиноких фактів висвітлена також в опублікованих впродовж останніх 30 років працях українських (Василя Лемака, Михайла Болдижара, Омеляна Довганича, Миколи Вегеша, Юрія Славіка, О. Пагірі)³, канадсько-американських (Олександра Барана)⁴, словацьких (Петера Шворца, Станіслава Конечні, Анни Плішкової)⁵, чеських (Яромира Горжеца, Івана Попа, Давіда Свободи, Давіда Губенего)⁶, російських (Андрія Пушкаша, Валентини Мар'їної, Кирила Шевченка)⁷ істориків.

¹Dostál V.V. Agrární strana. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. S. 283; Kopecký L. Agrární akademici // Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace / Edit.: J. Barna, B. Rašticova. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2010. S. 121; Nakonečný M. Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu. Praha: Chvojkoovo nakladatelství, 2001. S. 16, 18.

²Худанич В. Світове Братство Карпатська Січ. Ужгород: Гражда, 2005. С. 11-35; Ференц П. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки ХХ століття. Мукачєво: Карпатська вежа, 2007. С. 70-71; Пагіря О., Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у Закарпатті (1929 – 1939) // Український визвольний рух. Збірник 13. Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – С. 47-49, 53-55; Пагіря О. Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України. К: Темпора, 2010. С. 21-23; Домбровський Д. Польща і Закарпаття: 1938-1939. Київ: Темпора, 2012. С. 245-246, 250-251.

³Лемак В. Карпатська Україна 1938-1939 років: державно-правовий аспект. Ужгород, 1993. С. 46-49; Болдижар М. М. Краю мій рідний: науково-популярні нариси з історії Закарпаття. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. С. 105-106; Довганич О. Відкриті судові процеси над керівниками політичних партій А. Бродієм, С. Фенциком та їх спільниками // Карпатський край. 1998. № 1-2. С. 33; Вегеш М. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938-1939). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020. С. 327-328, 345-46, 534-535; Славик Ю.В. Структура та діяльність «Русской Национальной Гвардии Чернорубашечников» під проводом Степана Фенцика (1938 – 1939 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». 2020. Вип. 1 (40). С. 74-76; Пагіря О. Карпатська Україна в документах Другої Чехословацької республіки: у 2 кн. / перекл. із чеської І. Забіяка; картограф Д. Вортман. Кн. I. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. С. 48, 70, 84-85, 177.

⁴Баран О. Карпатська Україна: шлях до державності. Вінніпег, 2003. С. 143-144.

⁵Švorc P. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919-1939). Prešov: Universum, 2003. S. 311-313, 348-349, 361-362, 377-378; Konečný S. Náčrt dejín karpatských rusínov. Vysokoškolska učebnica. Prešov, 2015. S. 169-170; Плішкова А. Русинський язык на Словенську (Короткий нарис історії і сучасності). Пряшів, 2008. С. 39-41.

⁶Ноћес J. Význam Benešovy cesty // Edvard Beneš a Podkarpatská Rus / šéfred. I. Latko. Užhorod, 2006. S. 42-4; Поп И. Подкарпатская Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai terület – Закарпатська Україна (1938-1945 гг.). Ужгород, 2008. С. 19-22; Svoboda D. Zoučení bez dojetí: Češi a ukrajinská autonomie na Podkarpatské Rusi za druhe republiky // Pamět a dějny. 2014. № 4. S. 26; Hubený D. Čeští úředníci na Podkarpatské Rusi za druhé republiky z pohledu centrální vlády v Praze // Paginae Historiae. 23/2015, č. 2: Podkarpatská Rus. S. 60-61.

⁷Мар'їна В. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. Москва: Новый хронограф, 2003. С.18, 22, 29, 84; Пушкаш А. Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918-1945. Москва: Европа,

В переважній більшості вони стосуються участі студентів у політичних подіях другої половини 1930-х рр., особливо – періоду кризи державності ЧСР у 1938-1939 рр. та процесах, які це супроводжували.

У достатній мірі розробленим є видавничий аспект діяльності студентства та його участь у тогочасному медіа-просторі. Так у дослідженні Василя Габора «Українські часописи Ужгорода (1867-1944)» серед іншого проаналізовано співпрацю студентських товариств з редакціями деяких ужгородських газет і журналів¹, а у праці Олени Почекутової «Преса Закарпаття ХІХ – І-ої половини ХХ століття» подано бібліографічний опис та короткий аналіз змісту студентських часописів: «Живая мысль», «Заря», «Молодая Русь», «Пробоем»². Опис більшості карпатоукраїнських студентських періодичних видань, які у міжвоєнний період виходили у Празі подано у багатотомній колективній праці чеських бібліографів «Časopisy České republiky 1919-1945», опублікованій у 2006 р. Тут, зокрема, вміщено бібліографічні відомості про газети і журнали: «Лучшая доля», «Молодая Русь», «Подкарпатській Студенть», «Поступ», «Пробоем», «Живая мысль». В бібліографічному описі до кожного видання подано хронологію їх виходу та назви чеських бібліотечних установ, в яких вони зберігаються. При цьому зауважимо, що хронологію виходу окремих видань («Лучшая доля», «Подкарпатській Студенть») авторами довідника вказано невірно³. Змістове наповнення вже згадуваного «Ювілейного альманаху» проаналізувала Марта Шуварик⁴, проігнорувавши, однак, праці попередників з даної тематики.

Серед карпатоукраїнських студентських часописів в останні десятиріччя

2006. С. 126, 255; Шевченко К.В. Русины и межвоенная Чехословакия. К истории этнокультурной инженерии. Москва: Модест Колеров, 2006. С. 166-167; Його ж. Славянская Атлантида: Карпатская Русь и русины в ХІХ - первой половине ХХ вв. М.: Издательский Дом «Регнум», 2010. С. 274, 278.

¹Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867-1944): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. С. 330, 337, 389, 418.

²Почекутова О. Преса Закарпаття ХІХ – І-ої половини ХХ століття. Бібліографічний покажчик. Ужгород: Говерла, 2010. С. 18-19, 38-39, 68-69.

³Kubiček J. a kol. Časopisy České republiky 1919-1945. Cast 1: Bibliografie. Sv. 2: L – S. Brno: Sdružení knihoven ČR–Moravská zemská knihovna, 2006. S. 49, 118, 307, 320, 353; Kubiček J. a kol. Časopisy České republiky 1919-1945. Cast 1: Bibliografie. Sv. 3: Š – Ž. Brno: Sdružení knihoven ČR–Moravská zemská knihovna, 2006. S. 440.

⁴Шуварик М. Рідкісні еміграційні видання українських студентів у Центральній і Східній Європі (1920–1930-ті роки) // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2013. № 5. С. 102-115

найбільшу увагу дослідників привертає журнал «Пробоем». Історію часопису, його внесок у літературний процес та суспільне життя проаналізовано в опублікованих в Україні та закордоном працях Марії Кухти, Олександра Пагірі, Сергія Панька, Наталії Ребрик, Людмили Роль, Дмитра Федаки, Василя Габора, Оксани Пеленської¹. У 2009 р. був виданий збірник «Стилос проти стилетів. Карпатська Україна у журналі «Пробоем» (1934-1943)», в якому подано підбірку публікацій з часопису за різні роки. Книгу відкриває розлога вступна розвідка Любомира та Леся Белеїв про історію журналу². У ній, щоправда, теж допущені деякі хронологічні і фактографічні неточності. Загальним же недоліком більшості з перерахованих публікацій є те, що їх автори розглядають «Пробоем» абстраговано від «Союзу», навіть не беручи до уваги, що на початковому етапі свого існування він був офіційним (1933-1936), а відтак – фактичним (1936-1939) друкованим органом товариства.

Помітний внесок у наукову розробку теми був зроблений культурологами. Зокрема, театральну діяльність «Союзу» коротко висвітлено в опублікованих на початку XXI ст. працях Гната Ігнатовича, Василя Андрійця, Яна Рихліка, Олега Зайцева³. Але викладений там матеріал ґрунтується переважно на публікаціях попередників (Ю.-А. Шерегія, М. Штефуци) й лише частково доповнений першоджерелами. Діяльність «Возродження» та «Союзу» у музичній сфері на

¹Кухта М.І. Закарпатоукраїнська література 20-30 рр. XX ст.: пошук виховного ідеалу. Ужгород, 1998. С. 59-60; Пагіря О. Віднайдено дві перші рукописні збірки Івана Ірлявського // Екзиль. 2007. № 2. С. 26-27; Панько С. Карпатська Україна на сторінках часопису «Пробоем» (1933 – 1944) // Свобода-Svoboda. 2009. 10 квітня. С. 5, 17; Ребрик Н. Поетична Творчість Зореслава на сторінках часопису «Пробоем» // Науковий вісник Закарпатського художнього інституту. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ерделівські читання» (Ужгород, 12-14 травня 2011 р.). Ужгород: Гражда, 2012. С. 152-167; Роль Л.В. Художні засоби формування національної ідентичності на сторінках журналу «Пробоем» (художні аспекти) // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 200, Вип. 188. С. 87-90; Роль Л.В. Актуалізація української націоналістичної думки на сторінках журналу «Пробоем» // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 2 (2). С. 203-214; Федака Д. Українське красне письменство Закарпаття: Літературні портрети й ескізи. Ужгород: ТИМРАНИ, 2017. С. 185-187, 314; Габор В. Від «весни народів» до Карпатської України: Особливості національного відродження та розвиток преси і літератури Закарпаття другої половини XIX – першої половини XX ст.: збірник наукових розвідок, статей і доповідей. Львів, 2018. С. 276-282; Пеленська О. Україна поза Україною. Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919-1939). Прага: Tiskárna Helbich, 2019. С. 192-193.

²Стилос проти стилетів: Карпатська Україна у журналі «Пробоем» (1934-1943) / Упоряд., передм., приміт. Л. Белей. Ужгород: Гражда, 2009. 232 с.: іл.

³Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті. Ужгород: Ліра, 2008. С. 147-149; Андрійцьо В. «Нова сцена» – театр Карпатської України. Ужгород: Гражда, 2006. С. 28-29; Rychlík J., Rychlíková M. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946. Praha: Vyšehrad, 2016. S. 165; Зайцев О. Декоратори театрів Підкарпатської русі (1919-1938): Нариси. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2019. С. 105-106.

матеріалах міжвоєнної періодики поверхнево охарактеризовано у значно ширших за тематикою дослідженнях Тетяни Росул та Михайла Митровки¹. Правда, вони теж грішать неточностями фактографічного та хронологічного характеру.

Частково дослідженою на даний час є й діяльність студентів у спортивній сфері. Так у напів-мемуарній книзі вже згадуваного нами В. Федака «Закарпаття в спортивному вимірі» описано намагання студентів з обох національно-мовних таборів у 1931-1932 рр. спільно утворити у Празі земляцький спортивний клуб (автором було подано назву Студентський спортивний клуб «Русь» (Прага)², хоча у джерелах міжвоєнного часу фігурує інша). А у монографії чеського дослідника Зденека Валієнта наведені важливі факти про участь карпатських українців у діяльності чехословацьких студентських спортивних організацій на початку 1920-х рр.³.

Соціальні ініціативи уряду другої ЧСР на користь карпатоукраїнських студентів частково проаналізував чеський історик Ян Бенда⁴, а матеріальну підтримку «союзівців» збоку «Українського Допомогового Комітету збігцям з Карпатської України» у перші місяці після розпаду ЧСР частково висвітлив Владислав Роговий⁵. Соціальний та інші аспекти взаємин карпатоукраїнських студентів і Греко-католицької церкви розглянуто у працях українських та зарубіжних науковців: Віктора Кічери, Михайла Дронова, Петра Борзи⁶. Останній, щоправда, говорячи про студентські конфесійні об'єднання, припустився суттєвої

¹Росул Т. Музичне життя Закарпаття 20-30-х років ХХ століття. Ужгород: ПоліПрінт, 2002. С. 54; Митровка М. Хорова культура Закарпаття. Історичний нарис. Ужгород: Карпати, 2019. С. 103-104.

²Федак В.В. Закарпаття у спортивному вимірі. Ужгород: Карпати, 1994. С.17-18.

³Valient Z. Sport na ČVUT: kdysi a dnes. Praha: České vysoké učení technické, 2012. S. 65-66.

⁴Benda J. Útěk a vyhánění z pohraničí českých zemí (1938–1939). Praha: Karolinum, 2012. S. 239.

⁵Роговий В. Роль Августина Волошина в організації допомоги українському студентству // Пам'ять століть. 2009. № 3-4. С. 128, 133.

⁶Кічера В. Греко-католицька церква в Чехословаччині як соціальна інституція (1918-1939). Пряшів, 2016. С. 71-72; Кічера В. В. Становлення і духовно-соціальний розвиток греко-католицької парафії св. Климента в Празі в 1930-х рр. // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». 2019. Вип. 1 (40). С. 134, 136-137; Dronov M. Národnostné a jazykové problémy grékokatolíckej cirkvi v medzivojnej Prahe // Cirkvi a národy strednej Európy (1800-1950) = Die Kirchen und Völker Mitteleuropas (1800-1950) / zost: P. Švorc, L. Harbul'ova, K. Schwarz. Prešov: Universum. S. 234; Дронов М.Ю. Роль Греко-Католической церкви в формировании этнонациональной идентичности Русинів Словакии (1919-1938): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.03 – всеобщая история. Москва, 2014. С. 20; Borza P. a kol. Pastieri Bozieho l'udu (1818-1950) // Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Vy ste chrám živého Boha. 1. diel edície Grékokatolícka cirkev na Slovensku /Edit. L. Petrik. Prešov: PETRA n.o., 2012. S.124; Borza P. K dejinám Grékokatolíckej farnosti sv. Klimenta v Prahe // Grékokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III / Edit. J. Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2013. S.371-374.

плутанини у фактах стосовно діяльності ОГКС, ТУКС та Т-ва греко-католицької молоді¹. А у працях Юрія Данильця опубліковано кілька рідкісних фотодокументів, які стосуються переходу у православ'я групи студентів-русофілів у серпні 1933 р.², хоча сам автор й не зацентрував уваги саме на цій події. Вказані світлини є особливо цінними тому, що дають можливість встановити персоналії більшості учасників «переходу».

Спробу проаналізувати (щоправда, надто поверхнево) розвиток карпатоукраїнського студентського руху після 1939 р. робили у своїх працях історик Роман Офіцинський та правник Ігор Мазурок³. А нещодавно розробку вказаного питання на основі архівних джерел суттєво поглибив білоруський дослідник Олег Казак⁴. Перераховані публікації доводять, що після розпаду ЧСР карпатоукраїнський студентський рух не зник безслідно, а мав продовження й в рамках Угорського Королівства.

У ході підготовки дисертації ряд вузько тематичних досліджень із вказаної проблематики було опубліковано автором даної праці. У цих публікаціях висвітлено процес становлення та структурно-організаційного розвитку деяких студентських об'єднань⁵, окремі аспекти їх діяльності¹ та участі у політичних

¹Borza P. K dejinám Gréckokatolíckej farnosti sv. Klimenta v Prahe. S. 372, 374.

²Данилець Ю.В. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Монографія /Передм. В. Фенина. Ужгород: Карпати, 2009. С. 167; Його ж. Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. Чернівці: Місто, 2013. С. 117-118.

³Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944). К., 1997. С. 169; Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (Історико-правове дослідження). Ужгород, 2010. С. 103-104.

⁴Казак О. Место молодежных организаций в национально-культурной жизни Закарпатья (1938-1944 гг.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Випуск 1 (38). Ужгород, 2018. С. 30-31.

⁵Куцов К.О. Становлення і діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в міжвоєнній Чехословаччині та міжконфесійні взаємини у студентському середовищі 1920 – 1930 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Вип. 26. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. С. 142-146; Куцов К. Центральный Союз Подкарпатских Студентов (1928 – 1939) – верхняя структура русинского студенчества в межвоенной Чехословакии: краткая история // Белоруссия и Украина: история и культура. Выпуск 5. Сборник статей / Гл. ред. Б. Н. Флоря. Москва: Институт славяноведения РАН, 2015. С. 385-406; Куцов К.О. Діяльність «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» у Чехословаччині (1921-1931) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (34). С. 36-41; Куцов К. Фахові організації карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Братиславі // Тисячоліття – Millennium: Науковий щорічник. Випуск 4. 2017 рік. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 77-88; Куцов К. Становлення і діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» 1933 – 1939 рр. // Pravoslávie a súčasnosť IX: Zborník príspevkov z IX. vedeckej konferencie študentov, absolventov a mladých vedeckých pracovníkov. Prešov, 28 marec 2017 / V. Kocvár (edit.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017. С. 74-80; Куцов К. Міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнських студентів Чехословаччини у другій половині 1930-х рр. // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 5. Ужгород: Всеукраїнське видавництво «Карпати», 2018. С. 89-101.

процесах², частково проаналізовано джерельну базу з історії карпатоукраїнського студентського руху³. Оскільки згадані публікації були підготовлені у різний час і ґрунтувалися на різній (суттєво обмеженій) джерельній базі, у багатьох з них допущені суттєві фактографічні неточності. У дисертаційному дослідженні їх усунуто.

Отже, вивчення історії громадської діяльності карпатоукраїнського студентства можна розділити на два етапи. Перший припав на 1920-1950-ті рр. Авторами більшості виданих у той період праць були безпосередні активісти студентського руху або ж особи, дотичні до нього, тому їм притаманні тенденційність, а іноді й відверта пропаганда. Наукове вивчення даної проблематики розпочалося наприкінці 1940-х рр. й триває по сьогоднішній день. Правда, опубліковані за цей час дослідження висвітлюють (й то далеко не в повному обсязі) здебільшого лише діяльність наймасовіших та найбільш потужних організацій («Возродження», «Союз»). При цьому широке коло питань (соціальна, культурно-освітня та видавнича діяльність студентських структур, участь студентства у політичному житті, структурно-організаційний розвиток

¹Куцов К.О. Періодичні видання та видавнича діяльність підкарпатських студентів в навчальних закладах Чехословацької Республіки (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Вип. 24. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. – С. 222 – 229; Куцов К.О. Питання створення в Підкарпатській Русі вищого навчального закладу в діяльності громадських організацій карпатських студентів 1920-1930-х рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 25. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 142-146; Куцов К.О. Діяльність карпатоукраїнських студентських товариств міжвоєнної Чехословаччини в сфері музичного і театрального мистецтва (1922-1938 рр.) // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки: Всесвітня історія. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. 2016. Листопад. № 8 (305). С. 86-95.

²Куцов К.О. Політична діяльність підкарпатських студентів-русофілів у період кризи державності Чехословаччини в 1938-1939 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 2 (35). С. 13-22; Куцов К.О. Особливості політичних поглядів карпатоукраїнських студентів у Празі (1921 – 1930) (До питання про їх партійну самоідентифікацію) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. Вип. 1 (36). С. 23-28; Куцов К. Карпатоукраїнські студенти і угорська політика щодо Підкарпатської Русі 1930-х рр. // Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Вип. 1. Ужгород, 2019. С. 72-81; Куцов К. Участь активістів «Союзу підкарпатських руських студентів» у політичних подіях 1938-1939 рр. // Карпатська Україна – незалежна держава: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14-15 березня 2019 року) / Вст. Сл. В. Смоланки; Редкол.: М. Вегеш (голова), та ін.). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2019. С. 218-229; Куцов К. Карпато-українское студенчество и Коммунистическая партия Чехословакии в межвоенный период: заметки к истории взаимоотношений // *Paginae Historiae. Sbornik Narodniho archivu [Praha]*. 2020. Č. 28/2: Kominternu. S. 203-219.

³Куцов К. Документи про діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» у фондах празьких архівів (Архів Карлового університету в Празі та Архів міста Прага) // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). Випуск 6. Ужгород, 2019. С. 155-168.

більшості студентських об'єднань, які існували поза Прагою) або залишилися поза увагою дослідників, або ж були лише фрагментарно і не завжди точно висвітлені у працях істориків, культурологів, літературознавців та бібліографів. Дослідження ж, яке б комплексно розкрило дану тему до поки що немає.

1.2. Джерельна база дослідження.

Дослідження будь-якої проблематики, насамперед пов'язане зі збереженістю джерельної бази. Її об'єктивне трактування та критичний аналіз впливає на подальший виклад матеріалу та оцінку окремих аспектів досліджуваної проблеми. Саме тому доцільною є об'єктивна, неупереджена критика і характеристика наявного, доступного джерельного ґрунту. Завдяки цьому можливою стає інтерпретація того матеріалу, який досліджується. Джерельну базу дисертаційного дослідження складає комплекс архівних документів та опублікованих джерел.

Оскільки у міжвоєнний час головним центром карпатоукраїнського студентського руху була Прага, то нині саме у тамтешніх архівах сконцентрований найбільший багаж джерел із даної проблематики. Базовими для дослідження студентських об'єднань, які у міжвоєнний час існували у столиці ЧСР є документи з Архіву міста Праги (офіційна назва – Archiv hlavního města Prahy, далі – АМП). Зокрема, у фонді 5/1 «Spolkový katastr» (Кадастр товариств) зберігаються окремі папки стосовно «Возродження», «Союзу», ОГКС та «Пролому». Зібрані в них документи – це листування з адміністративними структурами та поліцейськими органами щодо організаційних питань: повідомлення та звіти про щорічні загальні збори, інформація про керівні органи, статутні документи тощо¹. Безперечно, вони не можуть розкрити загальної картини розвитку вказаних організацій, проте, серед іншого, дають можливість чітко прослідкувати хронологію структурно-організаційних змін, персональні

¹Archiv hlavního města Prahy (AMP). F. 5/1: Spolkový katastr. Kart. 436. Sign. X/252: [Karpatoruský studentský kroužek «Vozroždění» v Praze. Spolek karpatoruských studentů «Vozroždění» v Praze. Spolek ruských studentů «Vozroždění» v Praze] (1920 – 1954). [Počet listů: 1-140]; Ibid. Kart. SÚA-323. Sign. II/535: [Svaz socialní pomoci rusínských studentů Podkarpatské Rusi v Praze. Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze] (1921 – 1949). Počet listů: 1-147; Ibid. Kart. 444. Sign. X/391: [Spolek řecko-katolických studentů v Praze. Svaz řecko-katolických studentů v Praze] (1930 – 1947). [Počet listů: 1-71]. Ibid. Kart. 445. Sign. SK X/428: [Spolek karpatoruských pravoslavných studentů «Prolom» v Praze] (1933 – 1952). [Počet listů: 1-64].

ротації у керівних органах за період фактичного та офіційного існування цих об'єднань. А це має неабияке значення для об'єктивного відтворення подій.

Документація про діяльність деяких празьких товариств представлена також у кількох фондах Національного архіву Чеської республіки (офіційна назва *Národní archiv České republiky*, далі – НА ЧР). Так у фонді 390 «*Ministerstvo vnitra II – dodatku*» (Міністерство внутрішніх справ II – додатки) зберігається щорічна звітність та пов'язана з нею кореспонденція «Возрожденія» і «Союзу». За незначним винятком, вона дублює документи з АМП, однак охоплює вужчий хронологічний період (найстарший документ «Возрожденія» датовано 16 січня 1927 р., «Союзу» – 20 січня 1927 р.)¹.

У цьому ж архіві унікальними для нас є документи з фонду 820 «*Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR*» (Російські та українські емігрантські організації в ЧСР). Зокрема, у дев'яти папках картону 43 широко представлена внутрішня документація «Союзу» за період 1927-1938 рр. А саме: статутні документи за різні роки, частина щорічних звітів та поодинокі членські квитки, внутрішня документація «союзівського» драмгуртка «Верховина» за 1929-1930 рр., офіційне листування «Союзу» за 1927-1938 рр. (найбільш повною є кореспонденція за період 1931-1935 рр.)². Хоча узагальнена інформація про ці джерела свого часу вже висвітлювалася чеськими архівістами³, дослідниками студентського руху вони (до теперішнього часу) належно не опрацьовувалися.

¹*Národní archiv České republiky (NA ČR) F. 390. Sign.: Spolek «Svaz Podkarpatských Rusínských studentů v Praze» (1927 – 1949). Počet listů: 1-91; Ibid. F. 390 Sign.: Spolek karpatoruských studentů «Vozrožděníje» v Praze (1927 – 1951). Počet listů: 1-97.*

²*Ibid. F. 820. Kart. 43. 1927-1939. Sign. 265: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Stanovy Svazu podkarpatských rusínských studentů v Praze (1932-1939). Počet listů: 1-4; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 266: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Seznamy funkcionářů, hlášené policejnímu ředitelství v Praze (1931-1933). Počet listů: 1-3; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 267: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Zprávy o činnosti spolku (1929-1934). Počet listů: 1-59; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 270: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Členské legitimace Svazu podkarpatských rusínských studentů se sídlem v Praze (1928-1930). Počet listů: 1-10; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 269: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Zprávy o činnosti dramatického kroužku Vrchovina působícího při Svazu podkarpatských rusínských studentů (1929-1930). Počet listů: 1-22. Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 268: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1927-1930). Počet listů: 1-119; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1932). Počet listů: 1-122; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1931). Počet listů: 1-136; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-3: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1933-1939). Počet listů: 1-176.*

³Поданы В. и кол. Русская и украинская эмиграция в Чехословацкой республике 1918-1938: Путеводитель по архивным фондам и собраниям в Чешской республике. Прага: EUROSLAVICA, 1995. С. 43.

Додамо, що у вказаному фонді представлена також частина внутрішньої документації Товариства Українських Католицьких Студентів в Празі (ТУКС)¹, а також документи про участь підкарпатських студентів-українофілів у створенні та діяльності празької філії «Просвіти»², їх діяльність в «Українському академічному хорі»³ та Союзі українських-пластунів емігрантів⁴, співпрацю із українськими емігрантськими організаціями у ЧСР⁵.

Найбільш повне зібрання внутрішньої документації русофільських студентських організацій, які юридично або фактично діяли у Празі, знаходиться у фонді «Všestudentský archiv» (Загальностудентський архів) Архіву Карлового університету (офіційна назва – Ústav dějin Univerzity Karlovy - Archiv Univerzity Karlovy, далі – АУК). У кількох коробках цього фонду зібрано різноманітні документи «Возродження», ЦСПС та «Пролому». Розподіл матеріалів різних організацій по коробках (картонах) відображений у інвентарному каталозі фонду за 1978 р. та у додатку до нього, виданому у 1999 р.⁶ Правда, в обох довідниках допущені певні неточності щодо назв організацій (до прикладу, назву «Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов в Ужгороде» чеською подано як «Spolek karpatoruských studentů v Užhorodě», замість – «Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů v Užhorodě»), що може спричинити плутанину для

¹NA ČR. F. 820. Kart. 33. Sign. 212: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. Zápisy o valných hromadách spolku (1932-1937). Počet listů: 20a-32. Ibid. F. 820. Kart. 33. Sign. 213: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. Korespondence vedení spolku s československými spolky a jednotlivci (1933-1937). Počet listů: 32a-40.

²NA ČR. F. 820. Kart. 16. Sign. 109: Prosvita, kulturně osvětový spolek v Praze. Stanovy čitárny kulturně osvětového spolku Prosvita v Praze (b. d.). Počet listů: 1-12; Ibid. F. 820. Kart. 16. Sign. 110: Prosvita, kulturně osvětový spolek v Praze. Seznam členů výbory spolku Prosvita v Praze (b.d.). Počet listů: 12a-14.

³Ibid. F. 820. Kart. 73. Sign. 480: Ukrajinský akademický pěvecký sbor v Praze. Protokoly schůzí předsednictva spolku (1928-1933). L. 41-43.

⁴Ibid. F. 820. Kart. 45. Sign. 295: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Všeobecná korespondence vedení Svazu s různými spolky a institucemi v ČSR a v jiných zemích (1932-1933). L. 199-203; Ibid. F. 820. Kart. 46. Sign. 296: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Průběh slavností akademie Svazu ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR u příležitosti 25. výročí vzniku Ukrajinského skautingu se stručnými dějmi a s přehledy o dosavadní činnosti ukrajinské skautské organizace (1936). L. 112-123; Ibid. F. 820. Kart. 46. Sign. 297: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Přihlášky za členy Svazu ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR (1932-1936). L. 2-66; Ibid. F. 820. Kart. 46. Sign. 298: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Věstníky Ukrajinské skupiny skautů v ČSR a Svazu ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR (1924-1934). L. 35-92.

⁵Ibid. F. 820. Kart. 1. Sign. 3: Jednist', ukrajinský spolek se sídlem v Praze. Informace a pozvánky na schůze, veřejné přednášky a kurzy pořádané spolkem (1931-1938). L. 6; Ibid. F. 820. Kart. 63. Sign. 409: Ukrajinská národní jednota v ČSR se sídlem v Praze (za okupace krajská organizace Ukrajinské národní jednoty v Německu). Seznamy členů Ukrajinské národní jednoty v protektorátě (1939). L. 75-88.

⁶Polišenský O. Všestudentský archiv (1848-1953): Inventární seznam II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. S. 114-115; Polišenský O. Všestudentský archiv (1848-1953): Inventární seznam. Dodatky. Praha, 1999. S. 32-33.

дослідників.

Найбільшою за обсягом є документація «Возродження». Вона представлена у 4 картонах (32 папки): у 139-му картоні зібрана кореспонденція товариства за 1923-1929 рр., його касова та членська книги, журнал реєстрації вихідних документів¹; у 183-му – книги протоколів загальних зборів та засідань правління товариства за 1930-1939 рр., кореспонденція за 1924-1930 рр.²; у 343-му – кореспонденція за 1921-1933 рр., книги протоколів загальних зборів і засідань правління за 1922-1930 рр.³; у 525-му – кореспонденція за 1930-1938 рр., книга протоколів засідань правління за 1930-1938 рр., інші розрізнені документи⁴.

Це широкий за хронологією та змістовим наповненням джерельний матеріал, що легко може стати основою окремої праці безпосередньо з історії «Возродження» або ж відповідного джерелознавчого дослідження.

¹Ústav dějin Univerzity Karlovy - Archiv Univerzity Karlovy (ÚDUK-AUK). F. 63: Všestudentský archiv. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923). [Počet listů: 1-18]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). [Počet listů: 1-165]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1930). [Počet listů: 1-250]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1925-1928). [Počet listů: 1-58]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-1 (1927). [Počet listů: 1-6]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1927). [Počet listů: 1-23]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-1 (1928). [Počet listů: 1-4]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1928). [Počet listů: 1-83]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-1 (1929). [Počet listů: 1-5]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Kniha dlužníků (1936-1937). [Počet listů: 1-50]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Kniha odchozí dokumentace (1922-1927). [Počet listů: 1-36]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922-1937). [Počet listů: 1-62].

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). [Počet listů: 1-64]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). [Počet listů: 1-28]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). [Počet listů: 1-127]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928-1930). [Počet listů: 1-58]. Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1929). [Počet listů: 1-4].

³Ibid. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1921-1923). [Počet listů: 1-40]; Ibid. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923-1927). [Počet listů: 1-155]; Ibid. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). [Počet listů: 1-113]; Ibid. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928-1933). [Počet listů: 1-105]; Ibid. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). [Počet listů: 1-114]; Ibid. F. 63: Všestudentský archiv. Kart. 343: Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). [Počet listů: 1-154].

⁴Ibid. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930). [Počet listů: 1-10]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). [Počet listů: 1-111]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1931). [Počet listů: 1-60]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1932-1938). [Počet listů: 1-88]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1936). [Počet listů: 1-4]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1937). [Počet listů: 1-4]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1937-1938). [Počet listů: 1-112]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1930-1938). [Počet listů: 1-178]; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Ružne (b.d). [Počet listů: 1-90].

Документи про діяльність ЦСПС так само розосереджені у кількох картонах: 96 (статут, кореспонденція за 1929-1938 рр.)¹, 124 (кореспонденція за 1932-1938 рр.)², та 183, де зберігається лише книга протоколів загальних зборів й засідань правління за 1928-1934 рр.³. Представлений тут джерельний матеріал так само може лягти в основу вужчого за тематикою дослідження. Зауважимо, що роботу із документами перелічених коробок суттєво ускладнюють кілька нюансів: відсутність нумерації аркушів у більшості папок, часта невідповідність наповнення папок зазначеній хронології, втрата читабельності окремих документів (особливо написаних від руки). Крім цього документи у більшості папок не зшиті між собою, тому їх послідовність не є сталою. Передусім це стосується папок, де зібрана кореспонденція.

Найменшим, проте найбільш систематизованим, є зібрання документів т-ва «Пролом». Їх основна частина міститься у коробці В-187. У її окремих папках, зокрема, представлені кілька різних за змістом примірників статуту товариства, датовані 1933-1934 рр. (у т.ч. виготовлені поліграфічним способом), робоча документація (кореспонденція, фінансова документація, анкети членів) за 1933/34, 1934/35, 1935/36, 1936/37, 1938/39 операційні роки⁴. При цьому, цілком очевидно, що папки були для робочої документації були підготовлені завчасно самими студентами. Про це свідчить наявність пустих папок за 1939/40-1942/43

¹Ibid. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1929-1931). [Počet listů: 1-97]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930). [Počet listů: 1-58]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930-1937). [Počet listů: 1-100]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (Resoluce sjezdu 1933) (1931-1933). [Počet listů: 1-72]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1933). [Počet listů: 1-85]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). [Počet listů: 1-60]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Stanovy (1928). [Počet listů: 1-23].

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). [Počet listů: 1-190]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). [Počet listů: 1-256]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1935-1936). [Počet listů: 1-230]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1936-1937). [Počet listů: 1-65]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-1 (1936). [Počet listů: 1-80]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-2 (1936). [Počet listů: 1-100]; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). [Počet listů: 1-30].

³Ibid. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). [Počet listů: 1-83].

⁴Ibid. F. 63. Kart. B 187. Sign. b. č.: Spolek pravoslavných karpatoruských studentů PROLOM (b. d.). [Počet listů: 1-20]; Ibid. Sign. b. č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1933/34 (b.d.) [Počet listů: 1-148]; Ibid. Sign. b. č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1934/35 (b.d.). [Počet listů: 1-179]; Ibid. Sign. b. č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1935/36 (b.d.). [Počet listů: 1-105]. Ibid. Sign. b. č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1936/37 (b.d.). [Počet listů: 1-142]. Ibid. Sign. b. č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1938/39 (b.d.). [Počet listů: 1-2].

операційні роки (у цей період «Пролом» вже не діяв). Пустою (з невідомих причин) є й папка за 1937/38 операційний рік¹. Найбільш пізній документ коробки датований 21 грудня 1938 р., хоча на самій коробці та у путівнику по фонду вказані хронологічні межі: 1933-1937 рр.². Ще один внутрішній документ «Пролому» (каталог книг з його бібліотеки) зберігається у картоні В 191. Дане джерело свідчить, що бібліотекою товариства часто користувалися й члени інших організацій (у т.ч. – ОГКС та «Союзу»)³. Отже стосунки між ними (принаймні на рівні окремих активістів) не були антагоністичними.

Частина листування «Возродження» та ЦСПС із канцелярією президента ЧСР зберігається фонді «KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919) 1921-1939» Архіву канцелярії президента Чеської республіки (офіційна назва – Archiv Kanceláře prezidenta republiky). У папці з інвентарим номером 905 зібрано документи ЦСПС за період із 6 березня 1930 р. по 20 вересня 1938 р.: вітальні листи та телеграми від загальних зборів та з'їздів ЦСПС, листівки з нагоди свят та прохання про надання спонсорської допомоги, а також відповіді на деякі з них⁴. У папці під номером 920 зібрано кореспонденцію «Возродження». Представлені тут документи охоплюють період з 25 грудня 1921 р. до 13 березня 1939 р. (на титульній сторінці папки помилково вказано датування: 1921-1938 рр.). Серед них, на відміну від листування ЦСПС, є й кілька листів та телеграм на політичні теми⁵.

У празькому Літературному архіві пам'яток національної писемності (офіційна назва – Literární archiv památníku národního písemnictví) інтерес для нас представляє фонд 25/68. Там, серед іншого, зберігається листування Йозефа Ротнагла (у міжвоєнний час – мер внутрішньої Праги та голова благодійного т-ва

¹Куцов К. Документи про діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» у фондах празьких архівів (Архів Карлового університету в Празі та Архів міста Прага). С. 159-160.

²Polisenský O. Věstudetský archiv: Inventární seznam II. S. 114.

³UDUK-AUK. F. 63. Kart. В 191. Sign. b.č.: Общество карп.-русских православных студентов «Проломъ». Каталог занимаемых книг (b.d.). [Počet listů: 1-11].

⁴Archiv Kanceláře prezidenta [České] republiky (AKPR). F. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919) 1921-1939. Kart. 14. Sign. PR 1354. Inv. č. 905: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů – pozdravné telegramy (1930-1938). [Počet listů: 1-18].

⁵Ibid. Kart. 15 sign. PR 31. Inv. č. 920: Spolek karpatoruských studentů «Vozrožděníje» v Praze – různé pozvánky na slavnosti – resoluce z protestní schůze 7. 3. 1926 – podpory – pozdravné projevy (1921-1938). [Počet listů: 1-53].

«Československá jednota») з ЦСПС, «Возрожденієм», окремими студентськими активістами та ін. щодо соціальних питань. Кореспонденція представлена у 8 невеликих за обсягом одиницях зберігання. Хронологічно вона охоплює період з 1933 по 1938 рр. Деякі документи, однак, недатовані¹.

Незначна кількість матеріалів про діяльність організацій карпатоукраїнських студентів, які діяли на території сучасної Словаччини, зберігаються у фондах Словацького Національного Архіву у Братиславі (офіційна назва – Slovenský národný archív v Bratislave). Зокрема у фонді 3331 «Policajné riaditeľstvo v Bratislave» (Поліцейська дирекція у Братиславі) важливою для нас є колекція 16/14 картону 89. Тут зберігається офіційне листування «Союзу» з поліцейськими органами (оголошення про збори, статутні документи, витяги з протоколів щорічних загальних зборів, списки членів, статистичні звіти тощо) за час офіційного існування (1931-1942)². Аналіз цих матеріалів дає можливість частково простежити процес юридичного становлення філії та її структурно-організаційний розвиток у зазначений період. У цій же колекції представлені витяг з протоколу загальних зборів т-ва «Добрянській» та список його членів за 15

¹LAPNP. F. 25/68: Rotnágľ Josef. Inv. č. 51: Antalovskij Štěpán Rotnágľovi Josefu. 1 navštívka předsedy Ústředního Svazu Podkarpatoruských Studentů (b. d.). 1 l.; Ibid. Inv. č. 119: Ivančo Emiljan Rotnágľovi Josefu. 1 dopis (3.8.1937). 2 ll.; Ibid. Inv. č. 178-180: Levkanič Igor. 3 dopisy (1933-1936). 5 ll.; Ibid. Inv. č. 296-297: Tudoši Vasilij Rotnágľovi Josefu. 2 dopisy (1937, 1938). 4 ll.; Ibid. Inv. č. 331-333: Obščestvo Druzei Karpatorusskich Studentov Rotnágľovi Josefu. 1 dopis, 2 telegramy (1937). 1 l.; Ibid. Inv. č. 384: Centralnyj Sujuz Podkarpatoruskych Studentov Rotnágľovi Josefu. 1 telegram (7.3. b.r. (koelm 1935)). 1 l.; Ibid. Inv. č. 403: Rotnágľ Josef Praha – Karpatoruské studentské koleji. 1 koncept dopisy (5.11.1934). 1 l.; Ibid. Inv. č. 432: Karpatoruští poslanci Národního shromáždění Rotnágľovi Josefu. 1 dopis (15.2.1938). 1 l.

²Slovenský národný archív (SNA). F. 3931: Policajné riaditeľstvo v Bratislave. 1920-1945/1950. Kart. 89. Mat. 16/14: Sváz podkarpatských rusínských študentov – filiálka v Bratislave. 1931-1942. Inv. č. 1201: V. Špak, J. Špilka, A. Halas. M. Paulisinec – Policajnému riaditeľstvu v Bratislave (24.XI.1931). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1206/1209: Policajné riaditeľstvo v Bratislave – Sváz podkarpatoruských akademikov, ustavujúca shôdza v Bratislave (29.XI.1931). 2 ll.; Ibid. Inv. č. 1223/1224: Zápisnica ustavujúceho valného shromáždění «Svázu Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave» (28.XI.1931). 2 ll.; Ibid. Inv. č. 1226: Krajský úrad v Bratislave – Spolok «Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov» so sídlom v Bratislave, shvalenie stanov (11.V.1932). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1230: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Oznámenie o konaní valnej hromade, výroční zpráva (7.XI.1932). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1238: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Oznámenie o konaní valnej hromade, výroční zpráva (5.XII.1933). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1246 «Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave. Výroční zpráva» (19.XI.1934). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1263: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Výroční zpráva spolková (2.XI.1935). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1268: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Výroční zpráva (16.XI.1936). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1270: Seznám členov «Svázu Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave (16.XI.1936). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1275: Seznám členov «Svázu Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave (13.XI.1937). 2 ll.; Ibid. Inv. č. 1277: «Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave. Výroční zpráva» (13.XI.1937). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1280: Policajné riaditeľstvo v Bratislave. Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov v Bratislave – zanik (10.IV.1942); 1 l.; Ibid. Inv. č. 1281: Policajné riaditeľstvo v Bratislave. Úradný záznam (22.XI.1941). 1 l.; Ibid. Inv. č. 1283: Policajné riaditeľstvo Bratislava – Polizeindirektion Bratislava. Doručka – Zustellgsschein (9.IV.1942). 1 l.

листопада 1935 р.¹. У картоні 92 цього ж фонду інтерес для нас являє колекція 16/53, в якій зібрано листування братиславського ОКГКС з поліцейськими органами та адміністративними структурами за період 1936-1937 рр.: витяги з протоколів установчих та загальних зборів, звіти про діяльність, списки членів².

Наприкінці 1950-х рр. з Праги до тодішнього СРСР була вивезена значна частина матеріалів з колишнього Музею визвольної боротьби України. Деякі з цих документів осіли на території сучасної України і нині зберігаються у фондах кількох центральних архівних установ. Зокрема – Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України)³. Між цими документами є й ті, які напряду стосуються досліджуваної нами теми.

Так, у ЦДАВО України інтерес для нас передусім представляє фонд 4392 «Союз підкарпатських руських студентів в Празі». Там зберігаються 6 справ: статут організації за 1939 р. (на титульній сторінці справи датування відсутнє, але оскільки у самому статуті організація фігурує під назвою «Союз Карпато-Українських Студентів» / «Svaz Karpato-Ukrajinských Studentů», можна сміливо зробити висновок, що він відноситься до січня 1939 р.); книга протоколів за період з 7 жовтня 1932 р. по 22 січня 1939 р., що є найбільш інформативною справою фонду (на титульній сторінці справи нижню дату вказано помилково – 7 жовтня 1922 р.); копії резолюцій епохальних загальних зборів «Союзу» від 10 лютого 1929 р. (судячи з оформлення документи були призначені для розсилки по редакціях газет); кореспонденція та розрізнена внутрішня документація за 1933-1939 рр.); книга (зошит) з переліком адрес організацій та осіб, з якими «Союз»

¹Ibid. Inv. č. 1259/1261: Protokol valného shromáždění spolku karpatorus. študentov «Dobriansky» v Bratislave (15.XI.1935). 4 l; Ibid. Inv. č. 1260: Funkcionári a členovi spolku podkarp. študentov «Dobriansky» v Bratislave a jejich adresy (15.XI.1935). 1 l.

²SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53: Spolok gréckokat. podkarpatoruských študentov v Bratislave. Inv. č. 917: Zápisnica z ustavujúcej válnej hromady spolku (6.II.1936). 1 l; Ibid. Inv. č. 931: Výkaz o činnosti spolku (XI.1936). 1 l; Ibid. Inv. č. 934: Zápisnica o válnom shromáždění (30. XI.1936). 1 l; Ibid. Inv. č. 936: Soznam členov spolku (XI.1936). 1 l; Ibid. Inv. č. 941: Zápisnica o válnom shromáždění spolku (23.XI.1937). 1 l; Ibid. Inv. č. 945: Soznam členov spolku (26. XI.1937). 1 l; Ibid. Inv. č. 943: Výkaz o činnosti spolku (26.XI.1937). 1 l.

³Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: історико-архівні нариси. К., 2005. С. 114.

підтримував контакти у першій половині 1930-х рр. (дата на титульній сторінці справи не вказана); журнал вхідної-вихідної документації «Союз» (крайні дати, вказані у заголовку справи – 1926-1927 рр., не відповідають фактичній хронології записів у самому журналі, оскільки перший з них датований 23 жовтня 1926 р., а останній – 12 жовтня 1937 р.)¹. Відзначимо, що в описі та путівнику по ЦДАВО України, виданому у 2012 р., хронологічні межі цього фонду вказано неточно – 1922-1939 рр.², хоча найстарший документ, як вже відзначалося, датований лише 1926 р.

І інших фондах ЦДАВО України зберігаються розрізнені справи з документами про участь студентів-«союзівців» у діяльності празької філії т-ва «Просвіта» (ф. 4366), «Українського допомогового бюро», що діяло в Празі у 1939 р. (ф. 3988), т-ва «Тверезість» (ф. 4465 «Колекція документів, матеріалів українських емігрантських організацій, установ та різних осіб (колекція)») та Союзу абстинентів Підкарпатської Русі (ф. 4420)³, празької філії Першої української центральної народної ради у 1938 р. (ф. 4465)⁴. До речі, у 4465-му фонді зберігається й один документ т-ва «Возродження» – список членів, які у 1922 р. відвідували курси російської мови⁵. Значна частина перерахованих документів теж вперше вводяться в науковий обіг.

У ЦДАГО України головний інтерес для нашого дослідження становить фонд 269 «Колекція документів «Український музей в Празі», а саме – його 1-й

¹ЦДАВО України. Ф. 4392: Союз підкарпатських руських студентів в Празі. Оп. 1. Спр. 1: Статут Союзу. Чеська мова (без дати). 6 арк.; Там само. Спр. 2: Книга протоколів засідань виділу і загальних зборів Союзу (7 жовтня 1922 р. – 22 січня 1939 р.). 94 арк.; Там само. Спр. 3: Резолюції загальних зборів членів Союзу з протестом проти національного пригноблення українського населення Закарпаття з боку чеської влади. Копії (10 лютого 1929 р.). 6 арк.; Там само. Спр. 4: Листування з Союзом підкарпатських руських студентів в Братиславі та іншими організаціями про його діяльність та з інших питань; заяви про вступ до Союзу; списки присутніх на зборах Союзу (17 жовтня 1933 р. – 22 січня 1939 р.). 112 арк.; Там само. Спр. 5: Адресна книга союзу. Чеська мова (без дати). 6 арк.; Там само. Спр. 6: Журнал реєстрації вхідних і вихідних документів Союзу (1926 р. – 1927 р.). 88 арк.

²Реєстр розсекречених архівних фондів України: Міжархів. довідник. Т. 1 : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 2: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / упоряд. Н. Григорчук, С. Зворський, Н. Маковська. К., 2012. С. 294.

³Там само. Ф. 4465: Колекція документів, матеріалів українських емігрантських організацій, установ та різних осіб (колекція). 1901 р. – 1948 р. Оп. 1. Спр. 37: Протоколи загальних зборів краєвого Товариства «Тверезість» в м. Берегові (13 грудня 1931 р. – 10 березня 1935 р.). 12 арк.

⁴Там само. Спр. 33: Інформація про створення філії Першої української центральної народної ради в м. Празі та листування філії з Українською громадою в ЧСР, головною управою Ради в м. Хусті та іншими установами і особами з питань діяльності філії, прийому до членів філії та інше (1938 р. – 10 грудня 1938 р.). 75 арк.

⁵Там само. Спр. 365: Список членів Карпаторуського студентського гуртка «Возродження» відвідувавших курси руської мови в Ужгороді (1922 р.). 2 арк.

опис, що має назву «Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громад на еміграції 1905 – 1948 рр.». Основна частина представлених тут документів, які безпосередньо стосуються діяльності «Союзу», систематизована у тематичній добірці «Союз підкарпатських руських студентів (1928-1939 рр.)» (це зазначено як і у описі до фонду, так і у путівнику по архіву, укладеному в 2001 р.¹). Загалом добірка складається з 5 справ, в яких представлені різноманітні документи за період з травня 1928 р. по квітень 1939 р.. Це, зокрема: протоколи загальних зборів та засідань правління «Союзу» за 1929/30 н.р., статистика його членської бази за 1937/38 н.р., листування «Союзу» із різними організаціями, державними установами та особами у ЧСР та за її межами за 1935-1939 рр.². У поєднанні із вже згадуваними документами з фондів НАЧР та ЦДАВО України, вони є основною джерельною базою для ґрунтовного дослідження з історії «Союзу».

На окрему увагу заслуговує справа 901, в якій зібрані матеріали про празьке ТУКС. Частина представлених тут документів припадає на листопад-грудень 1932 р., коли вперше було зроблено невдалу спробу створити ТУКС, інша – на 1936-1938 рр. коли організація вже була легалізована та успішно функціонувала³. Разом

¹Центральний державний архів громадських об'єднань України: Путівник / Автори-упорядники: Б. Іваненко (кер.) та ін. Київ: Друкарня Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, 2001. С. 267.

²Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 269: Колекція документів «Український музей в Празі». Оп. 1. Спр. 896: Статут Массарикового фонду для Підкарпатських студентів при міністерстві шкіл і народної освіти ЧСР. Протоколи загальних зборів і засідань Відділу Союзу підкарпатських руських студентів в Празі (4 травня 1928 р. – 4 червня 1930 р.). 62 арк.; Там само. Спр. 897: Звернення Української народної ради «Український народ Підкарпаття» (1938 р.). Меморандум підкарпатських руських студентів високих шкіл в Празі з протестом проти приєднання Підкарпаття до Угорщини. Проекти статутів Товариства прихильників підкарпатських руських студентів високих шкіл, соціальної опіки над підкарпатським студентством високих шкіл в Ужгороді, регулямін драматичного гуртка «Верховина» при СПРС. Статистичні дані про СПРС в Празі та його філії у Братиславі та Брно (1936 р. – 1938 р.). 11 арк.; Там само. Спр. 898: Листування Союзу підкарпатських руських студентів в Празі з чеськими урядовими установами, Центральним союзом підкарпато-руських студентів в Ужгороді, з земським урядом для Підкарпаторуського краю в Ужгороді, з іншими українськими організаціями з організаційних, фінансово-господарських та інших питань діяльності. Заяви про вступ до членів Союзу (є документи чеською мовою) (13 листопада 1935 р. – 31 грудня 1936 р.). 56 арк.; Там само. Спр. 899: Листування Союзу підкарпатських руських студентів в Празі з чеськими урядовими установами, Центральним союзом підкарпато-руських студентів в Ужгороді, з земським урядом для Підкарпаторуського краю в Ужгороді, з іншими українськими організаціями з організаційних, фінансово-господарських та інших питань діяльності. Заяви про вступ до членів Союзу (у справі є звіт секретаря філії «Просвіти» в Празі за 16.02.1936 – 7.02.1937.) (13 листопада 1935 р. – 31 грудня 1937 р.). 140 арк.; Там само. Спр. 900: Листування Союзу підкарпатських руських студентів в Празі з чеськими урядовими установами, Центральним союзом підкарпато-руських студентів в Ужгороді, з земським урядом для Підкарпаторуського краю в Ужгороді, з іншими українськими організаціями з організаційних, фінансово-господарських та інших питань діяльності. Заяви про вступ до членів Союзу (є документи чеською мовою) (28 січня 1938 р. – 24 квітня 1939 р.). 40 арк.

³ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 901: Статут Товариства українських католицьких студентів. Протоколи

із документами з фондів НАЧР ця добірка є фактично єдиним джерельним матеріалом про дане товариство. У інших справах цього ж фонду представлені розрізнені документи про співпрацю «Союзу» з Українською Академічною Громадою в Празі (УАГ), участь підкарпатських студентів-українофілів у діяльності празьких та братиславських підрозділів Союзу Українських Пластунів-Емігрантів¹.

З центральних архівних установ України вартим уваги дослідників українського студентського руху, безперечно, може стати й нещодавно створений Центральний державний архів зарубіжної україніки (Київ). Правда, на момент опрацювання нами його фондів вдалося віднайти лише один документ (є одночасно окремою справою), що безпосередньо стосується теми нашого дослідження – лист-запрошення, датований 29 січня 1939 р. на участь в урочистих заходах на честь героїв Крут, організованих «Союзом», Українською Академічною громадою в Празі, Українським академічним хором та празькою філією Української громади в ЧСР. Справа зберігається у 12-му фонді – «Колекція документів українських еміграційних організацій та установ (перша пол. ХХ ст.)»².

У Державному архіві Закарпатської області (ДАЗО) документи, пов'язані із діяльністю карпатоукраїнських студентських товариств та окремих їх активістів розосереджені по багатьох фондах. Загалом нами опрацьовано 22 фонди міжвоєнного та повоєнного періодів. Відначимо, що пошук важливих матеріалів у

установчих і загальних зборів, членських сходів Товариства, списки його членів, заяви про вступ. Листування Товариства з студентськими громадами і установами в ЧСР, Закарпатті з організаційних, фінансових та інших питань (18 жовтня 1936 р. – 22 червня 1938 р.). 35 арк.

¹ЦДАГО України. Ф. 269. Спр. 777: Листування Української Академічної Громади в ЧСР з ЦЕСУС, Національним Союзом Українських Студентських Організацій Німеччини, своєю філією у Брно, іншими українськими студентськими установами, українськими емігрантськими організаціями, студентами-українцями, про участь в студентських з'їздах і конференціях, в святкових і жалібних академіях української еміграції, прийом і виключення з членів УАГ та з інших питань життя українського студентства (24 грудня 1934 р. – 23 грудня 1939 р.). Арк. 7, 16, 24-25, 70, 138; Там само. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 816: Списки книжок, переданих бібліотекарем Української Академічної Громади в ЧСР культурно-суспільному відділу ЦЕСУС, іншим емігрантським установам, товариству «Просвіта» в Ужгороді (1924 р.– 1927 р.). Арк. 10; Там само. Спр. 971: Картки впису (реєстрації) членів СУПЕ ІІІ Куреня ім. О. Вахнянина в Празі, ІV Дівочого куреня ім. О. Кобилянської в Празі, V Куреня «Бурлаки» ім. І. Мазепи в Брно, VII Куреня «Бурлаки» в Рже виці, VIII Гуртка старших пластунів у Парижі, X Куреня ім. П. Дорошенка в Братиславі, інших куренів і гуртків (на А – Я) (б. д.). Арк. 55-73; Там само. Спр. 972: Переписні книги ІІІ Куреня українських пластунів ім. О. Вахнянина в Празі (повідомлення і оголошення, інші записи) (5 грудня 1924 р. – 13 листопада 1928 р.). Арк. 1-145.

²Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Ф. 12. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 1.

фондах даного архіву суттєво ускладнюється тим, що кільчові (у розрізі нашого дослідження) терміни та визначення («студенти», «студентські організації» тощо) далеко не завжди винесені у заголовки справ або ж подані там із помилками. У даному контексті найбільш достатньо зручними для опрацювання є документи, систематизовані у фонді 50 «Правління культурно-просвітницького товариства ім. О. Духновича, м. Ужгород». Тут представлено, зокрема, розрізнене листування русофільських студентських об'єднань з вказаним товариством, його функціонерами та деякими іншими особами. Переважно воно стосується спільних культурно-просвітницьких акцій та фінансової допомоги студентам¹. Дотепер введені у науковий обіг ці документи не були. Аналогічно у фонді 72 «Правління культурно-освітнього товариства «Просвіта», м. Ужгород» міститься деяка кореспонденція «Просвіти» та об'єднань студентів-українофілів².

Чимало документів про діяльність деяких студентських об'єднань, організованих ними масові заходи, політичну активність їх членів (участь у

¹Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 50: Правління культурно-просвітницького товариства ім. О. Духновича, м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 20: Переписка с Президентом Чехословацкой республики, Цивильной Управой, обществом карпато-русских студентов «Возрождение» по вопросу постройки памятника писателю Е. А. Фенцику в Ужгороде (15 сентября 1925 г. – 1 июня 1926 г.). Арк. 2-53; Там само. Оп. 3. Спр. 16: Список членов карпаторусского студенческого хора в Праге; воззвание студенческого общества «Возрождение» о сборе пожертвований (1924 г. – 1929 г.). 4 арк.; Там само. Оп. 3. Спр. 68: Переписка с обществом чехословацких легионеров о поддержке его мироприятий; отношения общества карпаторусских студентов «Возрождение» о вступлении в общество членами-соревнователями (1927). Арк. 1; Там само. Оп. 3. Спр. 112: Письмо пражской организации «Возрождение» секретарю Фенцику о создании в Ужгороде организации студентов богословов (1929 г.). 1 арк.; Там само. Оп. 3. Спр. 119: Счета расходов студенческого общества «Возрождение» и Турья-Реметской читальни на торжественную встречу американской делегации (1929). Арк. 1; Там само. Оп. 3. Спр. 145: Программа концертов студенческого общества «Возрождение» на летних каникулах 1929 г. (1929 г.). 5 арк.; Там само. Оп. 3. Спр. 272: Отношение Русского народного университета в Праге об устройстве в Ужгороде Пушкинского вечера и письмо Союза подкарпатских русских студентов с выражением благодарности и содействия в проведении съезда (20 января 1932 г. – 3 августа 1932 г.). Арк. 2, 4; ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 329: Открытое письмо группы учащихся епископу Стойке по поводу его выступления в Мукачеве на съезде Мариинского общества и с требованием поддерживать направление общества им. Духновича (1935). 4 арк.

²Там само. Ф. 72: Правління культурно-освітнього товариства «Просвіта», м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 2: Переписка с прессовым референтом газеты «Свитло», Союзом Подкарпатских русинских студентов, «Гуцульское искусство» по вопросу прессы (25 августа 1925 р. – 9 марта 1936 р.). Арк. 41, 103; Там само. Оп. 1. Спр. 14: Переписка с президентом Чехословацкой республики, председателем реферата министерства Народного образования в Ужгороде, союзом «Подкарпатских русских студентов» по вопросу деятельности общества «Просвіта» (9 января 1933 г. – 5 ноября 1933 г.). Арк. 10, 39, 52-53, 60, 67, 89; Там само. Оп. 2. Спр. 1: Статут товариства «Просвіта», брошура В. Пачовського «Что то «Просвіта»?», незакінчений рукопис статуту музейного товариства ім. Легоцького; статут Товариства українських абсолювентів середніх шкіл Підкарпатської Русі; повідомлення про заснування читальні «Просвіта» в с. Богдан (12 грудня 1920 р. – не пізніше 1938 р.). Арк. 26-28; Там само. Оп. 2. Спр. 6: Меморандум студентського товариства «Соціальний Союз подкарпатських русинів» про запровадження української мови в школах на Закарпатті (грудень 1921 р.). 4 арк.; Там само. Оп. 2. Спр. 18: Резолюції першого з'їзду в Ужгороді 7 липня 1929 р. Порядок денний загальних зборів товариства «Просвіта» (7 липня 1929 р.). Арк. 1-5; Там само. Оп. 2. Спр. 84: Оголошення організаційного комітету про з'їзд молоді у Мукачеві й порядок денний з'їзду. Вітання з'їзду від Мукачівського філіала «Просвіти». 4 арк.

діяльності політичних партій, співпраця із громадсько-політичною пресою тощо) окремих діячів студентського руху містися у фондах: 29 «Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород»¹, 2 «Президія Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді, м. Ужгород»², та 18 «Міністерство внутрішніх

¹Там само. Ф. 29: Президія Цивільної Управи Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 3. Спр. 598: Переписка Міністерства внутрішніх справ з поліційними урядами по питанню комуністичної агітації студентів вищих учбових закладів, інформації про їх діяльність, списки студентів (10 серпня 1926 р. – 29 лютого 1927 р.). 345 арк.; ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 804: Переписка з Міністерством внутрішніх справ і поліційними урядами про діяльність культосвітніх товариств на Підкарпатській Русі («Просвіта», «Духнович» і інш.) (28 грудня 1923 р. – 6 червня 1928 р.). Арк. 70-72, 74.

²ДАЗО. Ф. 2: Президія Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді, м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 65: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх товариств і політичних спілок на Підкарпатській Русі» (9 квітня 1930 р. – 27 грудня 1930 р.). Арк. 83-86; Там само. Оп. 1. Спр. 120: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню різних спілок, дружеств та товариств на Підкарпатській Русі (інформації про засідання) (4 січня 1932 – 20 грудня 1932). Арк. 41-45; Там само. Оп. 1. Спр. 150: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх товариств на Підкарпатській Русі (Товариства: «Просвіта», «Духнович», карпатських студентів, учителів і інш.). Арк. 15, 18-20, 45, 68-71; Там само. Оп. 1. Спр. 154: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність підозрілих осіб, поширення брошури «Ластівка», військові дезертири, в'їзд вчених з-за кордону. Том 1. Арк. 3-31; Там само. Оп. 1. Спр. 165: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних партій, організацій і товариств (соціал-демократична партія, Українська військова організація, «Учительська громада», інформації про засідання) (24 лютого 1932 р. – 29 серпня 1934 р.). Арк. 129-140, 179; Там само. Оп. 1. Спр. 189: Переписка з органами поліції про конфіскацію газет «Вперед», «Голос життя», «Наш карпаторусский голос», «Карпаті модьор гір лап» і інш. (5 травня 1934 р. – 28 грудня 1934 р.). Арк. 147-152; Там само. Оп. 1. Спр. 194: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спілок: політичного, культосвітнього і економічного характеру на Підкарпатській Русі (спілки ім. Духновича, Просвіта і др.). Т. I. (14 лютого 1934 р. – 23 лютого 1935 р.). Арк. 45-57; Там само. Оп. 1. Спр. 195: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спілок: політичного, культосвітнього і економічного характеру на Підкарпатській Русі (спілки ім. Духновича, Просвіта і др.). Т. II. (20 жовтня 1934 р. – 31 грудня 1935 р.). Арк. 32, 86; Там само. Оп. 1. Спр. 197: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спілок: політичного, культосвітнього і економічного характеру на Підкарпатській Русі (спілки ім. Духновича, Просвіта і др.). Т. IV. (14 червня 1935 р. – 26 вересня 1935 р.). Арк. 102-120; Там само. Оп. 1. Спр. 241: Листування з міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (автономний земледільський союз, руська національно-автономна партія, Руська Народна Центральна Рада, інформації про засідання). Т. II (11 липня 1936 р. – 22 грудня 1936 р.). Арк. 132-133; Там само. Оп. 1. Спр. 309: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) (23 листопада 1933 р. – 31 березня 1938 р.). Арк. 43, 47; Там само. Оп. 1. Спр. 310: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (Українська селянська партія, народне об'єднання, Перша Руська Центральна Народна Рада, інформації про засідання) (6 травня 1935 р. – 4 жовтня 1938 р.). Арк. 4, 32-34, 57, 62, 67-70, 99-106; Там само. Оп. 1. Спр. 311: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності товариств на Підкарпатській Русі («Просвіта», товариство ім. Духновича, «Українська національна оборона») (18 квітня 1936 – 27 листопада 1938). Арк. 64, 81-82; Там само. Оп. 2. Спр. 83: Листування з міністерством внутрішніх справ, жупанськими, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності різних товариств, дружеств та спілок на Підкарпатській Русі (організація, збори, агітація) та інформації про їх діяльність (20 листопада 1926 р. – 11 листопада 1929 р.). Арк. 128-135 Там само. Оп. 2. Спр. 382: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх спілок на Підкарпатській Русі (4 січня 1934 р. – 18 грудня 1934 р.). Арк. 1, 3, 62, 110-111, 128-129, 169; Там само. Оп. 2. Спр. 545: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність культосвітніх товариств на Підкарпатській Русі (11 березня 1934 р. – 30 листопада 1936 р.). Арк. 94-98, 104-108, 113-117, 136-137; Там само. Оп. 2. Спр. 626: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спортивних спілок на Підкарпатській Русі (Руський сокол, стрілецька спортивна спілка) (9 жовтня 1936 р. – 22 вересня 1937 р.). Арк. 2-3; Там само. Оп. 2. Спр. 627: Переписка з поліційними і окружними урядами про діяльність культосвітніх спілок на Підкарпатській Русі: «Долардо», «Підкарпаторуська матиця» і інш. (8 листопада 1934 р. – 27 вересня 1937 р.). арк. 53-54; Там само. Оп. 2. Спр. 629: Переписка з Міністерством

справ Карпатської України, м. Хуст»¹. У переважній більшості вказаних джерел міститься інформація про події, які відбувалися безпосередньо у Підкарпатській Русі та Східній Словаччині. Тому вони суттєво доповнюють матеріали усіх перерахованих вище архівних установ. Відзначимо, що важливі документи про діяльність студентських об'єднань, а також окремих їх активістів зберігаються й в інших фондах ДАЗО, однак у зв'язку із обмеженим обсягом дисертаційного дослідження ми не маємо змоги подати навіть їх узагальнений аналіз.

З матеріалів варшавського Архіву нових документів (офіційна назва – Archiwum Akt Nowych), з якими ми мали можливість ознайомитися, важливою є справа 2/460/0/-/28, що зберігається у фонді «Konsulat RP w Użhorodzie» (Консульство Республіки Польської в Ужгороді). Тут представлена документація (анкети, заяви, подання та ін.) празьких студентів-русофілів, які у 1938 р. за рекомендацією ЦСПС претендували на здобуття стипендії уряду Польщі для короткострокового стажування у тамтешніх вишах².

У період радянської влади частина колишніх студентських активістів були репресовані. Їх кримінальні справи теж є важливим джерелом, оскільки в ході слідства, серед іншого, порушувалися й питання участі підслідних у студентському русі. Основна їх частина нині зберігаються у Архівному секторі

внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність товариств «Духнович» і «Просвіта» (7 березня 1936 р. – 9 серпня 1937 р.). Арк. 48-51; Там само. Оп. 2. Спр. 712: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про виїзд підкарпатських студентів на з'їзд у Варшаву і надання студентам стипендій польськими властями (11 серпня 1934 р. – 20 травня 1938 р.). 74 арк.; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 757: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про організацію і діяльність спілок на Підкарпатській Русі (спілка друзів СРСР, «Солідарність», «Союз підкарпатських студентів» і інш.) (9 серпня 1937 р. – 12 вересня 1938 р.). Арк. 13-14, 49-55; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 759: Переписка з поліційними урядами про діяльність товариства «Учительська громада» на Підкарпатській Русі (інформації про засідання, циркуляри) (3 лютого 1936 р. – 5 серпня 1938 р.). Арк. 90-91; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 774: Переписка з поліційними урядами по питанню конфіскації газет (Українське слово, Народна сила, Нова свобода, Руськая правда і інші). Т. I. (17 січня 1938 р. – 2 травня 1938 р.). Арк. 28, 162; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 776: Переписка з поліційними урядами по питанню конфіскації газет (Українське слово, Народна сила, Нова свобода, Руськая правда і інші). Т. III. (1 липня 1938 р. – 12 жовтня 1938 р.). Арк. 45-46; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 4. Спр. 338: Справа про організацію Центральним Союзом Подкарпаторуских Студентів в Ужгороді святкової зустрічі з делегатами югославських студентів (14 березня 1935 р. – 28 грудня 1935 р.). 12 арк.

¹ДАЗО. Ф. 18: Міністерство внутрішніх справ Карпатської України, м. Хуст. 1938-1939 рр. Оп. 1. Спр. 82: Статут Товариства українських студентів (7 серпня 1933 р. – 26 грудня 1938 р.). 29 арк.; ДАЗО. Ф. 18. Оп. 1. Спр. 88: Устав товариства Центр. союз грекокат студент. (18 липня 1936 р. – 27 грудня 1938 р.). 38 арк.; ДАЗО. Ф. 18. Оп. 4. Спр. 398: Повідомлення поліційної дирекції в Хусті про питання діяльності гуртка карпаторуських студентів «Восход» (1 березня 1939 р. – 10 березня 1939 р.). 2 арк.

²Archiwum Akt Nowych, Warszawa (AAN). Zespół: Konsulat RP w Użhorodzie. Sygn. 2/460/0/-/28: [Stypendia rządu polskiego dla karpatoruskiej młodzieży i wystąpienia antypolskie studentów na terenie Słowacji. Podania, kwestionariusze wizowe, korespondencja, wycinki prasowe.] (1938). [40 арк.].

Управління Служби Безпеки України в Закарпатській області у фонді 7 «Кримінальні справи на осіб, знятих з оперативного обліку». Серед цих справ значний інтерес для нас представляє справа Павла Цібере (1930-х рр. – активний діяч «Возродження» та ряду інших студентських об'єднань). Відповідаючи на запитання слідчих, він досить детально розповів про власну участь у діяльності ОГКС, «Возродження», т-ва чеських правників «Všehrd» та «Карпаторусского студенческого общежитія». Крім того Цібере дав власну характеристику геополітичним настроям, які у другій половині 1930-х рр. панували в середовищі празьких студентів-русофілів. За його словами, студенти були розділені на 2 угруповання: про-чехословацьке (до нього Цібере відносив і себе) та про-угорське¹. Не менш значимою є справа Фоми Чекана (1930-х рр. один з лідерів т-ва «Добрянській»). У протоколах його допитів, проведених у різний час, містяться цікаві свідчення про створення, організаційний розвиток та соціальну діяльність братиславського товариства, а також його зв'язки з партією «Автономний Земледільський Союз». Окрім цього Чекан досить детально описав власну участь у політичних подіях, які відбувалися у Підкарпатській Русі у травні-листопаді 1938 р.². Маловідомі подробиці політичної діяльності студентів-русофілів, орієнтованих на «Русскую Національно-Автономную партію», містяться у кримінальних справах колишніх чільних представників цієї групи: Василя Чепинця, Миколи Ігнація та Юлія Поповича³. Поодинокі факти про громадську діяльність карпатоукраїнських студентів у Празі у 1920-х рр. є у справах Августина Лавришина (у 1920-х рр. – активний діяч «Союза»)⁴, Володимира Данкулинця (у 1920-х рр. – активіст «Возродження»)⁵, Антона Іванча (у 1920-1930-

¹Архівний сектор Управління Служби безпеки України в Закарпатській області (АС УСБУ, Закарпатська обл.). Ф. 7. Спр. С-1890: Дело по обвинению Цибере Павел Петрович в пр.пр. ст. 58-6 и 58-10 ч. I УК РСФСР в 3 томах (13 октября 1947 г. – 25 ноября 1948 г.). Т. 1. Арк. 33-35.

²Там само. Спр. С-2260: Дело по обвинению Чекан Фомы Ивановича по ст.ст. 54-4 и 54-10 ч. I УК УССР в 4 томах (17 сентября 1951 г. – 15 марта 1952 г.). Т. 1. Арк. 27, 32-35, 42-43, 55-59; Там само. Спр. С-2260. Т. 4. Арк. 66-71.

³Там само. Спр. С-6014: Дело по обвинению Фенцик С.А., Гаджа В.Г. и другие в числе 11 человек в 8 томах (31 марта 1945 – 31 января 1946 г.). Т. 3. Арк. 1-13, 72-76; Там само. Спр. С-6014. Т. 3. Арк. 170-180; Там само. Спр. С-1386: Дело по обвинению Попович Юлия Васильевича по ст.ст. 54-4 и 54-10 ч. II УК УССР в II томах (11 августа 1949 г. – 15 декабря 1949 г.). Т. I. Арк. 53-70, 88-95, 104-110, 126-127.

⁴Там само. Спр. С-1761: Дело по обвинению Лавришин Августин Августинovich в 1 томах (12 декабря 1945 г. – 13 мая 1946 г.). Арк. 19-20.

⁵Там само. Спр. С-1487: Дело по обвинению Данкулинец Владимира Михайловича по ст. 58-3 УК РСФСР (6 августа 1944 г. – 6 января 1945 г.). Арк. 19.

х рр. – активний діяч «Возродження»¹).

У даному контексті цікавою для нас є й багатотомна кримінальна справа Миколи Бандусяка (у 1920-1930-х рр. – активний діяч «Союзу»), яка нині зберігається у Галузевому державному архіві СБУ (фонд 6 «Кримінальні справи на реабілітованих осіб»). У протоколах допитів самого підслідного, а також показах осіб, які проходили свідками по даній справі, знаходимо ряд маловідомих фактів про політичну активність окремих «союзівців» на початку 1930-х рр. та їх зв'язки із деякими громадсько-політичними діячами Підкарпатської Русі того періоду². При цьому зауважимо, що у зв'язку із специфікою перерахованих документів, поданий у них матеріал потребує критичного аналізу і (при можливості) зіставлення з іншими джерелами.

При підготовці дослідження нами також використано кілька архівних одиниць із фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького. А саме: посвідчення студента Миколи Лелекача про членство у гуртожитку «Студентська колонія на Летні», а також агітаційну листівку «Маніфест до українського народу Підкарпаття», підписану у т.ч. й головою «Союзу»³. Водночас зауважимо, що фонди музею в контексті досліджуваної теми ще потребують додаткового опрацювання.

Солідну базу архівних документів та матеріалів доповнюють опубліковані джерела. У нашому випадку вони включають: 1) опубліковані документи і матеріали, 2) матеріали періодичних видань досліджуваного періоду, 3) спогади безпосередніх учасників та свідків подій.

Академічних публікацій документів, які стосуються досліджуваної теми досить мало. Ряд збірників документів і матеріалів про суспільно-політичні процес у Підкарпатській Русі 1920-1930-х рр. було видано у радянський час. Усі

---

¹Там само. Спр. С-1853: Дело по обвинению Иванчо Антона Степановича (6 ноября 1945 г. – 18 апреля 1946 г.). Арк. 22-23, 41.

²Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 6: Кримінальні справи на реабілітованих осіб. Оп. 1. Спр. 75834 фп: Дело по обвинению Иванчова Ю.Ю., Буксара М.М., Бандусяка Н.М. и др. в 8 томах (14 ноября 1947 г. – 12 декабря 1955 г.). Спр. 75834 фп. Т. IV. Арк. 22, 27, 36, 59; Там само. Спр. 75834 фп. Т. V. Арк. 54-55, 310-311; Там само. Спр. 75834 фп. Т. VIII. Арк. 1-4.

³Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького (ЗКМ). Інв. № Арх. 14283: Посвідчення Лелекача М.М. – члена спілки студентів колонії на Летній (15 березня 1932 р.). [1 арк.]; ЗКМ. УМ-8452. Інв.№ Арх. 2871: Маніфест до українського народу Підкарпаття (1937 р.). [1 арк.]

вони мали тенденційний характер, здебільшого висвітлюючи лише діяльність місцевих комуністів. Відповідним чином були підібрані й матеріали на студентську тематику. Так, у виданні «Шляхом жовтня: Промови та інтерпеляції депутатів-комуністів...» подано запит сенатора Національних Зборів ЧСР Івана Локоти до міністерства внутрішніх справ ЧСР від 9 червня 1931 р. із вимогою затвердити статут «Союзу» (у документі він фігурує під назвою «Спілка закарпатських українських студентів»)¹. У збірнику «Шляхом жовтня» (Т. II.) опубліковано ряд статей із альманаху «Ластівка», який у 1929 р. нелегально видали у Празі студенти-комуністи. Тут також подано донесення поліції про розповсюдження журналу на території Підкарпатської Русі² (ідентичні добірки статей пізніше увійшли до збірників «Таємне стає явним» та «Документи свідчать»³). У V-му томі цього ж видання вміщено донесення ужгородської жандармерії міністру внутрішніх справ Угорщини від 24 листопада 1939 р., де, серед іншого, згадується про «товариство радянських друзів», що діяло у Празі та Ужгороді під керівництвом карпатоукраїнських студентів⁴.

Зі збірників, виданих в останні роки, цікавими є «Гернистий шлях до України» (2007) та «Карпатська Україна. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії» (Т.1, 2008). Тут містяться кілька важливих документів про участь «союзівців» у створенні «Карпатської Січі», а також інформація прес-служби автономного уряду про діяльність «Союзу» від 6 березня 1939 р⁵. У збірнику «Закарпатські втікачі в СРСР» (2011) вміщено кілька документів про участь

¹Шляхом жовтня: Промови та інтерпеляції депутатів-комуністів у чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921-1938) / Ред. ком.: Белоусов В.І., Ваш І.М. (голова), Климентюк М.В. та ін. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1959. С. 323-324.

²Шляхом жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. – Т. II. 1924-1929 рр. / [Ред. ком.: В.І. Белоусов та ін.; Упоряд. і склад. тома: В.М. Каюрова, В.П. Місюра, за заг. ред. Б.І. Сливки]. Ужгород: Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. С. 456-459.

³Таємне стає явним (Документи про антинародну діяльність церковників на Закарпатті в період окупації) / склад. А. Гайдош, В. Місюра. Ужгород: Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. С. 92-95; Документи свідчать. Видання друге доповнене / [упоряд. А.І. Гайдош]. Ужгород: Карпати, 1985. С. 96-98.

⁴Шляхом жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. Т. V. 1938-1944 рр. / [Ред. ком.: В.І. Білоусов та ін., упоряд. тома Т.І. Сіярова]. Ужгород: Карпати, 1967. С. 145.

⁵Гернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 рр.» / Упоряд., передм. та покажч. О.Д. Довганича, О.М. Корсуна. Ужгород: Закарпаття, 2007. С. 165-168, 243-244; Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. Том I. Карпатська Україна: Документи і матеріали / Упоряд.: Довганич О.Д., Корсун О.М., Пагіря О.М. Ужгород: Закарпаття, 2009. С. 99-102, 270-271.

студентів у вже згадуваному «товаристві радянських друзів», доповнені змістовними коментарями упорядників¹. У виданні «Августин Волошин: два ювілеї» (2017) опубліковано вітальну кореспонденцію «Союзу» та інших студентських структур до о. Августина Волошина за 1924 та 1934 рр. Правда, коментуючи ці документи, упорядник І. Ліхтей припустився суттєвих помилок у інформаціях про студентські об'єднання та їх функціонерів (до прикладу, «Союз соціальної помочи Подкарпатських руських студентів у Празі» та «Союз Підкарпатських Руських Студентів у Празі» розглядаються ним як окремі організації, утворені в різний час)². Опосередкований стосунок до теми дисертації має й збірник «Взаємодія обласного партійно-радянського керівництва з репресивними органами в період соціалістичної розбудови Закарпаття та його комунізації. 1946-1953 рр.». Деякі із представлених там документів, зокрема, свідчать, що у часи так званих «партійних чисток» у Закарпатській області участь (у минулому) місцевої інтелігенції у студентському русі сприймалася комуністичним керівництвом вкрай негативно³. З поодиноких публікацій на увагу заслуговує добірка «Невідомі документи з архіву Т. Г. Масарика», підготовлена Миколою Мушинкою. Серед іншого тут представлені уривки з меморандумів «Возродження» та «Союзу» за 1921 р., присвячені національно-мовному питанню⁴.

Оскільки своєрідним мірилом активності та впливовості громадських об'єднань є їхня присутність в інформаційному просторі, то вагому частину опублікованих джерел з нашої теми складають матеріали періодичних видань. Загалом при підготовці дослідження використано публікації з 77 часописів (газет та їх додатків, журналів, бюлетенів, календарів-щорічників), які у період 1920-1939 рр. виходили на території Чехословаччини та в інших країнах. Вони зберігаються у фондах ДАЗО (Ужгород, Берегово), ЗОКМ ім. Т. Легоцького,

¹Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і Бузулук до рідних Карпат. 1939-1949 рр. Архівні документи і матеріали / Упоряд.: Корсун О.М., Пагіря О.М. Ужгород: Карпати, 2011. С. 64, 68-69.

²Августин Волошин: два ювілеї / [упоряд. І. Ліхтей]. Ужгород: Карпати, 2017. С. 54-55, 234-235.

³Взаємодія обласного партійно-радянського керівництва з репресивними органами в період соціалістичної розбудови Закарпаття та його комунізації. 1946-1953 рр.: Збірник архівних документів і матеріалів / [упоряд. О. Корсун]. Ужгород: Карпати, 2018. С. 182, 438-439, 484-485.

⁴Невідомі документи з архіву Т. Г. Масарика / [Опубл. М. Мушинка] // Збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 21 / гол. ред. М. Сополіга. Пряшів, 2008. С. 149-150.

ЦДАУ, Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (Київ), Національної бібліотеки Чеської Республіки та її підрозділу «Словянська бібліотека» (Прага), відділі «Карпатика» Наукової бібліотеки ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород), Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Ф. Потушняка. Дані матеріали можна поділити на кілька підгруп: 1) публікації офіційних документів студентських об'єднань та документів, які мали безпосередній стосунок до студентства; 2) повідомлення та репортажі про культурно-просвітницькі та масові заходи, організовані студентськими організаціями або окремими ініціативними групами; 3) статті та виступи функціонерів й активістів студентських організацій, які, здебільшого, носили дискусійний характер.

Зауважимо також, що оскільки переважна більшість тогочасних періодичних видань так чи інакше були підконтрольні політичним партіям, то їх аналіз дає можливість відстежити й взаємини між студентськими товариствами та цими силами, політичні симпатії/антипатії студентського активу у різний період. Зауважимо, що співпраця студентських товариств із певною партією чи політичним діячем нерідко критикувалася на шпальтах тих періодичних видань, які підпорядковувалися їх політичним конкурентам. Особливо відчутним це було у 1930-х роках, коли студентські товариства суттєво зміцніли, й партії почали своєрідну конкуренцію між собою за їх прихильність. При чому дана тенденція стосується як карпатоукраїнських часописів, які видавалися у Підкарпатській Русі та Прящівщині, так і чеських видань, які виходили у Празі, Брно та інших містах. Також (що цілком логічно) карпатоукраїнські газети і журнали, які дотримувалися русофільської національно-мовної орієнтації критично і необ'єктивно висвітлювали діяльність організацій студентів-українофілів (передусім – «Союзу») й навпаки. Зважаючи на ці обставини, вказані матеріали вимагають критичного аналізу та перехресної перевірки з іншими джерелами.

Останньою групою опублікованих джерел з нашої тематики є мемуарна література. Її теж можна поділити на 2 умовні частини. До першої належать публікації безпосередніх діячів студентської руху, а також активних учасників

масових заходів, організованих студентськими товариствами. Зокрема, ще наприкінці 1927 р. вийшов спогад лікаря Юлія Бокшая (засновник «Возродження», а згодом – «Союзу», у 1926/27 н.р. – голова «Союзу»). Він поверхнево висвітлив процес самоорганізації карпатоукраїнських студентів у 1921-1922 рр., акцентуючи увагу на причинах відходу від «Возродження» народовецької групи¹. У 1931 р. власну точку зору щодо становлення «Возродження» і його пізнішого розколу висловив інженер Іван Кампій (засновник «Возродження», у 1921/22 та 1924/25 н.рр. – його голова). Автор, зокрема, навів невідомі факти про підготовки статуту та установчих зборів організації, стисло виклав її діяльність у перші роки існування. Разом з тим часом відходу від «Возродження» народовців він назвав 1922 р.², свідомо повторивши фальсифіковану тезу, що вже побутувала у працях авторів-русофілів. Того ж 1931 року з'явився нарис правника Гаврила Чопея (у 1925/26 н.р. – голова «Возродження»), присвячений діяльності організації у 1924-1928 рр. Правда, у ньому майже відсутня конкретика, а події викладено у формі загальних пафосних фраз³. Зауважимо, що спогади Кампія та Чопея були написані до 10-річчя «Возродження» на прохання його керівників⁴, що, безперечно, наклало відбиток на зміст.

У 1929-1934 рр. з'явилося кілька публікацій «союзівця» Миколи Копача – керівника I-го з'їзду народовецької молоді Підкарпатської Русі (1929), де було висвітлено подробиці підготовки та проведення даного заходу⁵.

Встановлення у Закарпатті радянської влади загальмувало розвиток мемуаристики серед учасників карпатоукраїнського студентського руху. Оскільки, як вже згадувалося, на початку 1950-х рр. партійне керівництво області оголосило студентські організації періоду ЧСР націоналістичними і ворожими, їх колишні члени намагалися не афішувати своєї приналежності до них. Єдиною мемуарною працею з даної тематики, що з ідеологічних причин отримала тоді

¹Бокшай Ю. З студентського життя // Наша Земля. 1927. 25 грудня (децембра). № 11. С. 5-6.

²Кампій И. И. Десятилетіе // Молодая Русь. 1931. № 7- 8. С. 2-4.

³Чопей Г.И. Къ десятилѣтію ОКС «Возрожденіе» // Молодая Русь. – 1931. – № 7-8. – С. 4-7

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1931). L. 26.

⁵Копач М. З'їзд народовецької молоді (Коротка історія) // Иллюстрованный календар на звычайный рік 1930 книгопечатного акційного товариства «Унію» в Ужгороді. Ужгород, 1929. С. 101-102; Копач М. Дещо про I. Зїзд молоді 1929 // Народовець. 1934. № 2. С. 2.

право на публікацію, був спогад Миколи Цуперяка (у 1928-1931 рр. – активіст «Союзу») про студентські комуністичні видання «Ластівка» та «Поступ», до редакцій яких він входив¹.

У той самий час мемуаристика активно розвивалася в українській діаспорі на американському континенті. Серед них, зокрема, слід виділити книги активних діячів українського націоналістичного руху Юрія Артюшенка та Юліана Химинця. Артюшенко у книзі «Події і люди на моєму життєвому шляху Боротьби за Державу» навів цікаві факти про спільну з активістами «Союзу» участь у підготовці до створення т-ва «Народовецький Союз» та виданні часопису «Народовець», які передували проведенню з'їзду². У свою чергу Химинець досить детально описав сам хід з'їзду та деякі факти, що відбувалися за його лаштунками (протистояння націоналістичної молоді з підкарпатськими соціал-демократами). Говорячи про взаємини «Союзу» з українським націоналістичним рухом у 1930-х рр., він вважав його легальним крилом крайової підпільної Екзекутиви ОУН³.

Найбільш ґрунтовною (у контексті нашого дослідження) серед цих публікацій безперечно є перший том «Споминів» Вікентія Шандора (у 1930-1939 рр. – активний діяч «Союзу», у 1932/33 н.р. – його голова). Свою участь у студентському русі автор описав у главі «На студії до Праги», пригадавши цікаві факти з діяльності «Союзу», його взаємин з «Возродженням», українською еміграцією, деякими політичними партіями тощо. Він також зупинився на соціально-побутових умовах, в яких у той час перебували карпатоукраїнські студенти у Празі та особистих стосунках між деякими діячами студентського руху⁴. У інших розділах наведено розрізнені факти про участь студентських активістів у політичних подіях у ЧСР 1938-1939 рр. Автор дав суб'єктивну оцінку діям деяких «союзівців», які у 1938-1939 рр. працювали в автономному уряді Підкарпатської Русі/Карпатської України, входили до керівництва «Карпатської Січі» та брали участь у діяльності політичних структур, вважаючи їх у багатьох

---

¹Цуперяк М. Журнал «Поступ» // Закарпатська правда. 1983. 8 червня. С. 3.

²Артюшенко Ю. Події і люди на моєму життєвому шляху Боротьби за Державу. [Chicago], 1966. С. 98-102.

³Химинець Ю. Тернистий шлях до України. Ужгород: Гражда, 1996. С. 231-234.

⁴Шандор В. Спомини. Т I: Карпатська Україна 1938-1939. Ужгород: Гражда, 1995. С. 91-107.

моментах деструктивними¹. Зауважимо, що у праці існують й певні хронологічні неточності.

Не меншу цінність для нас являють «Спомини» Степана Росохи (у 1933/34 н.р. – голова «Союзу» та до кінця 1930-х рр. – його фактичний лідер). Саме з його іменем пов'язані суттєві ідеологічні зміни, які відбулися в організації у 1933-1938 рр. та реалізація кількох успішних студентських проектів. У книзі наведено розрізнені маловідомі факти про діяльність «Союзу» та ТУКС у Правзі у 1932-1938 рр., студентські часописи того періоду, II-й З'їзд народовецької молоді Підкарпатської Русі та I-й Конгрес українського високошкільного студентства Підкарпатської Русі². Праця не позбавлена суб'єктивізму в оцінках автором тогочасних подій суспільно-політичного життя Підкарпатської Русі та гіперболізації автором власної ролі у них.

З мемуарів колишніх «союзівців», підготовлених чи опублікованих в діаспорі, певний інтерес представляють також статті Марії Ігнатишин-Логуш та Імре Кардашинця. У першій згадується роз'яснювальна робота, яку у 1930-х рр. «Союз» проводив серед випускників підкарпатських середніх шкіл, понукаючи їх здобувати вищу освіту³. У другій наведені маловідомі факти про участь студентів у діяльності «Української Народної Оборони» восени 1938 р.⁴

З опублікованих у діаспорі мемуарів діячів русофільського табору цікавою цінною для нас є й VI-та частина нариса «Горлицкий бурсак» Симеона Пижа (на початку 1920-х рр. навчався у Карловому університеті та брав помітну участь у студентському русі) . У ній автор, зокрема, торкнувся теми створення «Возродження» та суттєвої ролі у цьому процесі галицьких студентів-русофілів⁵, підтвердивши таким чином обґрунтованість закидів, які ще у міжвоєнний період звучали на адресу цього товариства.

Серед мемуарних, які у пострадянський час вийшли в Україні інтерес для

¹Там само. С. 183-186, 298-335.

²Росоха С. Спомини: Події і люди на моєму життєвому шляху. Торонто-Ужгород: Мистецька лінія, 2001. С.42-62.

³Ігнатишин-Логуш М. З серцем на долоні (спогад) // Карпатський Край. 1997. № 1- 5. С. 62 .

⁴Кардашинець І. Спогад про надзвичайні роки // Свобода-Svoboda. 2009. 27 лютого. С. 5, 16.

⁵Пыж С. Горлицкий бурсак. Часть VI. В новой Чехословакии // Карпаторусский календарь Лемко-Союза, 1956. С. 79-80.

нас перш за все являє автобіографічний нарис вже згадуваного М. Бандусяка. Там він, зокрема, коротко згадав про свою діяльність на посаді «Союзу»¹. Бандусяку належить також мемуарний нарис про «Союз» початку 1930-х рр. Там подано короткі відомості про централь товариства (воно фігурує під видозміненою назвою «Союз закарпатських студентів у Празі») та його братиславську філію, а також згадуються маловідомі факти про видання «Ювілейного альманаху» (машинопис нарису зберігається у особовому фонді Бандусяка у ДАЗО²; також у повному обсязі він був включений до книги Станіслава Аржевітіна «Карпатська Україна: епоха в добі»³). У «Автобіографії» Олени Руловчак (у 1930-х рр. – активістка ряду студентсько-учнівських об'єднань та «Возродження») згадується про участь празьких студентів-русофілів у редагуванні журалу «Наши Стремлення», а також про перебування авторкині на чолі братиславського т-ва «Добрянській» у 1940-1942 рр.⁴ (останнє твердження є одним із небагатьох свідчень того, що вказана організація існувала й у період Словацького штату).

Крім спогадів безпосередніх учасників студентського і молодіжного руху інтерес для дослідників представляють видані у різний час мемуари деяких культурно-освітніх і громадсько-політичних діячів міжвоєнного періоду, які підтримували зв'язок зі студентськими об'єднаннями або були свідками подій за участі їх активістів. Їх можна поділити відповідно до хронології висвітлених подій. Так Юлій Гаджега⁵, Юлій Брашайко⁶, Августин Штефан⁷ та Степан Ключурак⁸ згадували прояви симпатії до України, притаманні карпатоукраїнським студентам високих шкіл Угорщини у 1918-1919 рр. Саме їх сміливо можна

¹Бандусяк М. Громадська біографія д-ра Миколи Бандусяка // За українське Закарпаття / упоряд.: В.Маркусь, В.Худаніч. Ужгород: Гражда, 1994. С. 167-173.

²ДАЗО. Ф. 2594: Доктор Бандусяк Микола Михайлович, юрист і громадський діяч Закарпаття. Оп. 1. Спр. 10: Спогади про «Пласт». Лист виборчої комісії Начального Пластуна діаспори США (1938 р. – 15 липня 1996 р.). Арк. 4.

³Бандусяк М. Довідка про Союз закарпатських студентів у Празі // Аржевітін С. Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи. Вінниця: «Видавництво «Тезис», 2013. С. 147-148.

⁴Рудловчак О.М. Автобіографія // Олена Рудловчак: Бібліографія праць та літопис життя / [упоряд.: Закривидорога та ін.] Ужгород, Видавництво В. Падяка, 2001. С. 113, 115.

⁵Русакь Ю. Воспоминания. Ужгород, 1938. С. 37.

⁶Брашайко Ю. «Що видів я на Закарпаттю...»: Спогади. Ужгород: Ліра, 2009. С. 15

⁷Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України. Книга друга. Торонто: Пробоєм, 1981. С. 201-202.

⁸Ключурак С. До волі: Спомини. Ужгород: Ліра, 2009. С.108.

вважати ідейною основою «Союзу», що постав за кілька років по тому. Цікавими для нас також є мемуарні праці, де згадується участь студентів у політичних подіях другої половини 1930-х рр. Зокрема, політична активність студентів-русофілів у вказаний період була фрагментарно висвітлена Олексієм Геровським¹ та о. Севастіаном-Степаном Саболом ЧСВВ². А у книгах Августина Штефана³, Володимира Бірчака⁴, Василя Гренджі-Донського⁵, Любомира Гірняка⁶, Миколи Сидора-Чарторийського⁷ наведені цікаві факти участі «союзівців» у процесах Карпато-Українського державотворення. При цьому В. Бірчак, на відміну від решти перерахованих авторів, оцінював їх роль у цих подіях досить критично.

Таким чином, при підготовці дисертаційного дослідження використано понад 200 справ та одиниць зберігання із 14 архівних установ України (Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний архів зарубіжної українки, Галузевий державний архів Служби безпеки України, Державний архів Закарпатської області, Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького, Архівний сектор Управління СБУ в Закарпатській області), Чеської республіки (Архів міста Праги, Національний архів Чеської республіки, Архів Карлового університету, Архів Канцелярії президента Чеської республіки, Літературний архів пам'яток національної писемності), Словацької республіки (Словацький національний архів) та Польщі (Архів нових документів у Варшаві). З них переважна більшість вперше вводиться у науковий обіг. Зібрана джерельна база є цілком достатньою для підготовки дисертаційного дослідження. Разом з цим зазначені джерела ще потребують додаткового, більш глибокого, опрацювання й легко можуть лягти в

---

¹Геровський А. Карпатская Русь в чешском ярме // Путями истории. Нью Йорк, 1977. С. 228.

²Боржава Ю. Від Угорської Русі до Карпатської України. Філадельфія: Карпатський голос, [1956]. С. 46.

³Штефан А. Августин Волошин – президент Карпатської України: Спомини. Торонто: Видавництво «Пробоем», 1977. С. 13, 64.

⁴Бірчак В. Карпатська Україна: Спогади й переживання. Ужгород: Гражда, 2007. С. 42-43, 51.

⁵Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Мої спогади / Упоряд. та приміт. Д. М. Федака, вст. ст. В. І. Ільницький, Д. М. Федака. Ужгород: Закарпаття, 2002. С. 49, 62.

⁶Гірняк Л. На стежках історичних подій: Карпатська Україна і наступні роки: Спогади і матеріали. Нью Йорк, 1979. С. 34-35.

⁷Сидор-Чарторийський М. Мандри життя (Анабаза) в Карпатську Україну. Нью Йорк: Вид-во Чарторийських, 1975. С. 31-32.

основу вужчих за тематикою досліджень з історії карпатоукраїнського студентського руху, зокрема – ґрунтовних монографій про окремі студентські об'єднання.

Широко залучені при підготовці дослідження також опубліковані джерела. Перш за все – це публікації значної кількості тогочасних періодичних видань, які у досліджуваній період видавалися у ЧСР та інших країнах, а також мемуарна літератури. За умов критичного аналізу та співставлення з іншим джерельним матеріалом вони дають можливість здійснити більш об'єктивне та різнобічне наукове висвітлення окресленої у дисертації проблематики.

* * *

Отже вивчення громадської діяльності карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній ЧСР є тривалим процесом, що розпочався у 1920-х рр. і триває дотепер. Правда, на превеликий жаль, до теперішнього часу дана тема так і не була досліджена комплексно.

Станом на сьогоднішній день найбільший внесок у наукову розробку теми зробили зарубіжні та українські дослідники: В. Янів, П.-Р. Магочій, М. Ричалка, М. Делеган, П. Скала, Б. Зілінський та ін., однак їх дослідження мають фрагментарний характер. З окремих аспектів громадської діяльності студентів найбільш вивченим є видавничий. До його дослідження у різний час долучилися літературознавці, історики та бібліографи: П. Лісовий, О. Рудловчак, В. Габор, О. Пагіря, О. Почекутова, Я. Кубічек та ін. Суттєвий внесок у вивчення творчої діяльності студентських об'єднань, Т. Росул та ін зробили дослідники історії театрального та музичного мистецтва (Г. Ігнатович, В. Андрійцьо.), а у працях дослідників політичної історії міжвоєнного періоду (І. Ваната, І. Стряпка, М. Токаря, О. Пагірі, М. Наконечніго, П. Шворца, О. Барана та ін.) наведено значну кількість маловідомих фактів про участь карпатоукраїнського студентства у політичному житті.

Джерельна база дослідження є багатою і представлена передусім документами з архівів України та країн Центральної Європи. Серед них найбільш цінними для нас є джерела з фондів Національного архіву Чеської республіки,

Архіву Карлового університету, Архіву міста Праги, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального державного архіву громадських об'єднань України, в яких зконцентрована лєвова частка внутрішньої документації студентських організацій та їх структурних підрозділів (включаючи протоколи зборів і засідань). Інформацію, наявну в цих джерелах, додатковими фактами доповнюють документи і матеріали з інших архівних установ, а також опубліковані джерела (матеріали періодики, мемуаристика). Публікації преси та мемуарна література через притаманний їм суб'єктивізм потребують скрупульозного критичного аналізу та співставлення з іншими джерелами.

Загалом же опрацьована наукова література та джерельний матеріал є цілком достатньою основою для підготовки комплексного дослідження з історії громадської діяльності карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній ЧСР.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

2.1. Фахові організації студентів у Празі (1920-1939 рр.).

Одним із позитивних наслідків входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини стала поява у місцевої молоді можливості здобувати освіту у вищих навчальних закладах республіки. Саме з цим періодом пов'язана й перша суттєва заявка студентства, як соціально-активної спільноти, на участь у суспільних і культурних процесах. У перші роки нової влади увага більшості карпатоукраїнських абітурієнтів спрямовувалася на Прагу, що була основним освітнім центром молоді держави. На той час тут діяли: Карлів університет, Вища технічна школа, академія мистецтв, Вища художньо-промислова школа, консерваторія.

Перші 5-10 карпатоукраїнських студентів перевелися до Праги з угорських вишів у 1919/20 н.р. Восени 1920 р. до них приєдналася група земляків-першокурсників. Отже, на початок 1920/21 н.р. їх число у Празі становило понад 30 осіб¹, що обумовило можливість самоорганізації у фаховому товаристві за національно-земляцьким принципом. Потреба такого об'єднання визначалася необхідністю спільно вирішувати нагальні проблеми, передусім – соціального характеру.

Процес розпочався 16 жовтня 1920 р. Тоді було утворено ініціативний комітет, що виробив попередній статут й провів підготовку установчих зборів. Серед інших, до нього ввійшли: Гаврило Михалич, Іван Бунганич, Юрій

---

¹Н.Р. Наши високо-школьны студенты // Русинь. 1920. 13 октябрия. С. 3; А.Ф. Якъ поживають наши руськи високошкольны студенти въ Прагъ // Русинь. 1920. 2 ноября. С. 3; Veteran. Высокошкольны студіи и наше студенство (Из студентских кругов Подк. Руси) // Русинь. 1923. 7 августа. С. 1.

Перевузник, Емануел Калиняк, Степан Рокицький, Іван Кампій та ін. До роботи долучилося й кілька студентів – вихідців із Галицької Лемківщини (Симеон Пиж, Василь Саврук та ін.), які вже мали досвід громадської діяльності¹. Вони належали до «твердих» русофілів, тому орієнтовані на їх досвід члени оргкомітету теж невдовзі схилилися до русофільства. Альтернативу русофілам становила народовецька група, до якої входили: Олександр Фединець, Антон Бращайко, Юлій Злоцький та ін. Ще в часі розпаду Австро-Угорської монархії, навчаючись у Будапешті, ці студенти демонстрували відверті про українські симпатії². Обидві групи (русофільська й народовецька) на той час були майже однакові за чисельністю³.

Збори відбулися 4 жовтня 1920 р. за участі усіх карпатоукраїнських студентів, які навчалися в Празі⁴. Після тривалої дискусії ухвалили статут. Організація отримала назву «Karpatoruský studentský kroužek «Vozrožděníje» v Praze» (рос. – «Карпаторусській студентській кружокъ «Возрожденіе» въ Прагѣ», далі – «Возрожденіе»). Її метою стало об'єднання всіх «карпаторуських» студентів задля захисту їх інтересів, взаємодопомоги, сприяння культурним потребам, налагодження зв'язків з чехословацьким студентством та зближення з іншими студентськими організаціями ЧСР. Кількісний склад правління статутом не визначався, але передбачалися три обов'язкові посади: голова, секретар, скарбник. Створювалися також ревізійна комісія й третейський суд для врегулювання конфліктних ситуацій. Статут підписали 20 студентів з обох національно-мовних груп⁵. Офіційну мову гуртка він не визначав. Мабуть, це було свідомим кроком задля консенсусу між русофілами та народовцями. Компроміс, однак, був умовним, оскільки реальну владу в організації взяли саме русофіли, опираючись на чисельну групу галицьких лемків. С. Пиж згадував, що лемки, зважаючи на кількість, тоді мали реальну можливість претендувати на

¹Кампій І. І. Вказана праця. С. 2-3.

²Штефан А. За правду і волю. С. 201-202; Ключурак С. Вказана праця. С. 108; Бращайко Ю. Вказана праця. С. 15.

³Бокшай Ю. Вказана праця. С. 5.

⁴Karpatoruskýstudentský kroužek«Vozrožděníje» // Venkov. 1920. 7 listopadu. S. 3; Руський студентській кружокъ въ Прагѣ // Наука. 1920. 21 ноября. С. 3.

⁵AMP. F. 5/1. Kart. 436. Sign. X/252. L. 2-8.

керівництво. Але оскільки більшість з них не мали громадянства ЧСР, було вирішено, що офіційними керівниками гуртка будуть виключно громадяни республіки. Так першим головою став медик С. Рокицький¹. 23 грудня 1920 р. статут гуртка схвалила Земська політична управа в Празі².

Після зборів напруження на мовному ґрунті між студентами зберігалось. 17 листопада 1920 р. А. Брацайко у листі до брата нарікав на половину затятих «кацапів» у карпатоукраїнській групі, але дискутувати з ними вважав небажаним, побоюючись появи мовних чвар, аналогічних тим, які вже повним ходом вирували в Ужгороді³. Проте в скорому часі національно-мовні суперечки всередині «Возрожденія» стали звичним явищем. Недовге протистояння призвело до перемоги русофілів, а для народовців, які опинилися в меншості, але не бажали зрікатися власних поглядів, не лишалося нічого іншого, як вийти з лав гуртка⁴.

На загальних зборах 19 жовтня 1921 р. головою гуртка був обраний представник галицьких русофілів правник В. Саврук⁵. Це лише посилило консерватизм організації в національно-мовному питанні. 28 листопада того ж року «возрожденці» надіслали президенту ЧСР Т. Г. Масарику меморандум, де висловили невдоволення стосовно поширення у Підкарпатській Русі українського руху. Формальним приводом для заяви стало перенесення до Праги Українського Вільного Університету, яке молоді русофіли сприйняли вкрай вороже⁶. Паралельно з цим гурток почав суттєво зближуватися із організаціями російських емігрантів й долучатися до слов'янського студентського руху⁷.

Попри те, що статутом повноваження керівних органів були прив'язані до

¹Пыж С. Вказана праця. С. 79.

²АМР. Ф. 5/1. Kart. 436. Sign. X/252. L. 9.

³ДАЗО. Ф. 1056: Особовий фонд адвокатів Брацайко. Оп. 1. Спр. 12: Письмо Брацайко Антона из Праги о политических и национальных отношениях украинских студентов из Подкарпатской Руси (17 ноября 1920 г.). Арк. 1.

⁴Стрипській К. И. Союз – Возрождение // Карпато-Русский Вѣстникъ. 1922. 17 септембра. С. 6-7; Бокшай Ю. Вказана праця. С. 5-6.

⁵АМР. Ф. 5/1. Kart. 436. Sign. X/252. L. 18.

⁶Невідомі документи з архіву Т. Г. Масарика. С. 149-150.

⁷Съѣзды Русскихъ Академическихъ Организацийъ Заграницей. Прага: Типографія «Политика», 1923. С. 12. Карпатская Русь – Русскимъ студентам! // Русь. 1922. 16 ноября. С. 2; Prohlášení iniciativní skupiny studentů národnosti bulharské, haličsko-ruské, jihoslovanské, karpatoruské, lužicko-srbské a česko-slovenské / Za skupinu studentů bulharských: Demianov, jihoslovanských: Vujčić, karpatoruských: Savruk, ruských: Šrut, haličsko-ruských: Demkov, lužicko-srbských: Wiczas, česko-slovenských: J. Kopecký // Čas. 1922. 1 ledna. S. 10; Sjezd slovanského studentstva v Praze // Lidové Noviny. 1922. 17 prosince. S. 5.

навчального року, у перше 10-річчя існування «Возродження» цей принцип не завжди дотримувався. Так, впродовж 1921-1930 рр. змінилося аж 12 складів правління та 13 очільників: вже згадуваний В. Саврук, технік І. Кампій (з 30 квітня 1922 р.), правник Едмунд Гойдич (з 15 жовтня 1922 р.), математик І. Бунганич (з 8 грудня 1922 р.), медик Ілля Керечанин (з 21 жовтня 1923 р.), філолог Микола Гарчар (з 2 березня 1924 р.), знов І. Кампій (з 19 жовтня 1924 р.), правник Гаврило Чопей (з 25 жовтня 1925 р.), технік Степан Адамкович (з 17 жовтня 1926 р.), медик Володимир Могильницький (з 16 жовтня 1927 р.), філолог Василь Попович (з 31 жовтня 1928 р.), медики Йосип Молчані (з 2 листопада 1929 р.) та Мирон Мацков (з 1 лютого 1930 р.)¹. Часті кадрові ротації на початковому етапі, певно, були спричинені браком у активу досвіду громадської діяльності. Проте вже від 1926/27 н.р. в організації з'явилося неписане правило – головою обирали виключно досвідчених студентів, які впродовж попередніх років вже перебували у керівництві. Також було запроваджено навчання, на яких старші «возрожденці» передавали молодшим громадський досвід².

Членська база гуртка у цей період щороку збільшувалася: на початок 1921/22 н.р. він мав 28 дійсних членів³, а на кінець 1926/27 н.р. – 123⁴. Такий приріст у ті часи був досить вагомим. Додамо, що у 1923/24 н.р. до гуртка вступили 6 студентів гірничої академії у Пршибрамі, а наступного навчального року там утворився його осередок⁵. Станом на 1924/25 н.р. членами «Возродження» були й 4 студенти Братиславського університету ім. Я.А. Коменського⁶. Усе це стало підставою для реорганізації його у товариство. Робота по внесенню змін до статуту почалася ще у 1925/26 н.р., а 26 листопада 1927 р. загальні збори схвалили змінений статут⁷.

¹AMP. F. 5/1. Kart. 436. Sign. X/252. L. 22-24; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922 – 1930) . L. 3-44.

²Васивъ. Учитесь!.. (Изъ дневника студента) // Молодая Русь. 1930. № 1. С. 22-24.

³AMP. F. 5/1. Kart. 436. Sign. X/252. L. 15.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922 – 1937). L. 11.

⁵Ibid. Sign. b. č. : Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). L.57.

⁶Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922 – 1937). L. 7.

⁷Ibid. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922 – 1930). L. 61.

Відповідно до основних змін: організація офіційно набула статусу товариства (були затверджені паралельні назви російською «Общество карпаторусскихъ студентовъ «Возрожденіе» въ Прагѣ» та чеською «Spolek karpatoruských studentů «Vozrožděníje» v Praze»); офіційною мовою було визначено російську (у взаєминах з владою – чеську); склад правління збільшили до 11 посад: голова, заступник голови, секретар, скарбник, писар, господар-бібліотекар, керівники комітетів з питань дозвілля та екскурсій, соціальний референт та 2 заступники членів; був введений інститут почесних членів. Також статутом було передбачено членський значок та подано його короткий опис. Макет значка був поданий як додаток до статуту: 4-кутний щит розміром 12 мм на 16 мм з гострою основою, нерівномірно розділений по діагоналі; у верхній (більшій) частині щита містився напис «ВОЗРОЖДЕНИЕ» (між лівим та правим верхніми кутами), під ним – зображення сонця, що сходить з-за засніжених гір; у нижній (меншій) частині – 3 діагональні смуги білого, синього та червоного кольорів (російський триколор) та літери О.К.С., розміщені послідовно у лівому нижньому куті, основі та правому нижньому куті щита. 2 листопада 1928 р. статут (після усунення ряду неточностей) і макет значка були затверджені Міністерством внутрішніх справ ЧСР¹.

До кінця 1920-х рр. географія діяльності товариства змінилася. Осередок у Пршибрамі, який ще восени 1927 р. налічував 8 членів² на початок 1929 р. фактично перестав існувати³. Натомість відбулося поширення діяльності на інші міста. У березні 1927 р. була створена філія в Ужгородській духовній семінарії, що налічувала 35 членів⁴. Крім того у 1927-1930 рр. до організації належали й 2 студенти високих шкіл у Брно⁵. Отже, на 10-й рік існування «Возрожденіе» являло єдину фахову організацію усіх підкарпатських студентів-русофілів у ЧСР.

У 1930-х рр. на чолі «Возрожденія» перебували: філолог Василь

¹NA ČR. F. 390. Sign.: Spolek karpatoruských studentů, „Vozrožděníje” v Praze. L. 82-97

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928). L. 7.

³Андрашко И.В. Десятилѣтняя работа карпаторусскаго студенчества. С. 3.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). L. 62; Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). L. 34.

⁵Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápísní kniha (1922 -1937). L. 16, 21.

Анталовський (з 8 листопада 1930 р.), правники Василь Лендшел (з 14 листопада 1931 р.), Ігор Левканич (з 12 листопада 1932 р.) та Еміліан Іванчов (з 11 листопада 1933 р.), філологи Степан Добош (з 10 листопада 1934 р.) та Іван Керча (з 23 листопада 1935 р.), правник Василь Петрецький (з 13 листопада 1936 р.), філологи Емеріх Шандор (з 6 листопада 1937) та Петро Бунганич (30 листопада 1938 р.)¹.

Динаміка поповнення лав товариства новими студентами у цей період була різною. У 1930 р. їх було 16, у 1931 р. – 28, у 1932 р. – 24. Натомість у 1933 р. до нього вступило лише 12 нових членів². Це було пов'язано з економічною кризою, внаслідок якої загальне число студентів з Підкарпатської Русі у високих школах суттєво зменшилося (за даними статистики, у 1933-1935 рр. до вишів поступали лише близько 10% випускників середніх шкіл краю, тоді як у попередні роки – 40-50%³). Загалом на кінець 1933/34 н.р. у списку дійсних членів товариства значилося 209 осіб⁴. Але, зважаючи, що майже половина з них тоді вже не були студентами, фактична кількість була значно меншою за офіційну. За даними протоколів, у 1934-1936 рр. товариство поповнив 51 новий член⁵. У 1936/37 н.р. здійснили звірку списків, вилучивши з них осіб, які втратили зв'язок із організацією – у оновленому списку значилося 156 дійсних членів. Впродовж наступних років до неї вступили ще 47 студентів⁶. Отже, на кінець 1930-х рр. «Возродження» загалом нараховувало понад 200 членів, а впродовж усього міжвоєнного періоду через його лави пройшли приблизно 500 студентів.

Вже відзначалося, що статут «Возродження» від 1927 р. передбачав почесне членство. Впродовж наступних років ним були відзначені 6 культурно-освітніх і політичних діячів: губернатор Підкарпатської Русі Антоній Бескид (1927), голова Товариства ім. О. Духновича Євменій Сабов (1928), історик Олексій Петров

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930 – 1939). L. 4-62.

²Ibid. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922-1937). L. 36-38.

³Antalovskij Š. Karpatoruské studentstvo. S. 105.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922-1937). L. 36-38.

⁵Ibid. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930 – 1939). L. 22-42.

⁶ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922 – 1937). L. 37-44, 46-47.

(1928), суддя Конституційного суду ЧСР Костянтин Мачик (1929), меценатка Катерина Брешко-Брешковська (1931), педагог Іван Добош (1935)¹. Почесним членам вручався спеціальний диплом². Що ж до кількості «сприяючих членів», які були в організації від часу заснування, то володіємо лише розрізненими даними за 1920-ті рр.: 1922/23 н.р. – 18, у 1923/24 н.р. – 27, у 1925/26 н.р. – 12, у 1926/27 н.р. та 1927/28 н.р. по 17, у 1928/29 н.р. – 28, у 1929/30 н.р. – 25³. Списки оновлювалися щороку, залежно від сплати обов'язкового внеску.

Політичні події жовтня-листопада 1938 р., негативно позначилися на дієздатності «Возрожденія». Після Віденського арбітражу дехто з активістів залишився на тій частині Підкарпатської Русі, що відійшла до Угорщини, й до Праги не повертався. Деякі ж вийшли з його лав через суттєву дискредитацію русофільського руху. Хиткість позицій зумовила надмірний контроль за членською дисципліною. «Возрожденцев» зобов'язували постійно носити членські значки, спілкуватися в колі карпатоукраїнських студентів лише російською, відслідковувати контакти одне одного з колегами з українофільського табору тощо. За наявними документами, останнє засідання правління відбулося 4 березня 1939 р., а останні членські збори – 11 березня⁴. Персональний склад керівних органів «Возрожденія» за період 1921/22-1938/39 навчальних років подано у додатку А.

Наприкінці 1945 р. діяльність «Возрожденія» була відновлена студентами-українцями з Пряшівщини за участі ряду колишніх активістів, які після війни оселилися у Празі, але вже у 1951 р. товариство оголосило про саморозпуск (юридична ліквідація завершилася у червні 1954 р.)⁵.

Вище ми згадували про розкол, що стався у «Возрожденії» ще на етапі його становлення. Тоді його лави залишили біля 15 студентів (приблизно половина від загальної чисельності), невдоволені переходом організації на русофільські

¹Ibid. L. 45.

²Ibid. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923-1927). L. 95.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Zápisi knihy (1922-1937). L. 48-52.

⁴ÚDUK-AUK. – F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937 – 1939). L. 15-28

⁵Skala P. Вказана праця. S. 135.

позиції. Навесні того ж року вони утворили альтернативне об'єднання – «Соціальный Студенческий Союз Подкарпатских Русинов» (далі – «Союз»). У статті Юрія Кене часом його створення вказано 24 квітня 1921 р.¹. Прямих підтверджень саме цієї дати у джерелах наразі знайти не вдалося. Але те, що «Союз» утворився у цей період, свідчить його перша поява в публічному просторі, а саме – звернення до громадськості, у газеті «Руська Нива» за 2 червня 1921 р. У ньому йшлося, що мета нещодавно створеного й невеликого за чисельністю «Союзу» – «спомогати бѣдныхъ студентовъ Русиновъ», які навчалися в Празі. Звернення датоване 15 травня 1921 р. Його підписали голова «Союзу» Адальберт Балаж та секретар Ілля Когут².

За даними укладачів «Ювілейного альманаху», перші загальні збори «Союзу», що відбулися у 1920/21 н.р., ухвалили статут, який підписали 9 студентів (їх відтоді вважали членами-засновниками)³. На затвердження до державних органів він, вочевидь, не подавався (принаймні у відповідних фондах АМП та НАЧР підтверджень цього немає). Натомість 21 листопада 1921 р. на затвердження Земською політичною управою у Празі подали статут т-ва «Svaz socialní pomoci rusínských studentů Podkarpatské Rusi». Метою його діяльності були матеріальна та моральна підтримка студентів. Офіційною мовою вважалася «русинська», а у взаєминах із урядовими структурами – чеська. До правління входили: голова, секретар, скарбник, голова соціальної комісії, голова комісії з пропаганди та 2 додаткових члени, які в разі потреби повинні були замінити когось із перерахованих посадовців. Також документом перебачилася наявність контрольної комісії та мирового суду. Повноваження керівництва обмежувалися 1 роком (з 1 листопада до 31 жовтня). 10 грудня політична управа його затвердила⁴.

Оскільки установчі збори 1921 року відбулися з порушенням процедури, «союзівці» змушені були 21 січня 1922 р. провести повторні. Головою став вже згадуваний А. Бращайко. На той час організація мала 26 дійсних членів.

¹Кене Ю. Вказана праця. С. 101-102.

²Высокоповажанный Пане Редакторъ! // Руська Нива. 1921. 2 іюня. С. 3.

³На перших загальних зборах // Ювілейний альманах ...С. 6.

⁴AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 1-6.

Примітно, що на печатці й штампі, якими був скріплений звіт про збори, назва організації вживалася виключно «руською» мовою – «Союзъ Соціальной Помочи для Подкарпаторуськихъ Студентовъ в Празь»¹. Отже, фактично існуючи ще з весни 1921 р., «Союз» юридично розпочав діяльність лише у січні 1922 р. Певно, саме це дало привід для маніпуляцій авторів-русофілів й спричинило хронологічні неточності у пізніших дослідженнях.

У перші роки діяльності позиція «Союзу» у національно-мовному питанні була мінливою. На рубежі 1921-1922 рр. організація позиціонувалася, як українофільська. Зокрема, 5 грудня 1921 р. «Союз» ухвалив власний «мовний меморандум» (відповідь на заяву «Возрожденія» від 28 листопада 1921 р.), де висловив подяку владі ЧСР за перенесення УВУ, засудив русифікацію окремих гімназій Підкарпатської Русі та наголосив, що члени організації шанують, як власне культурне надбання творчість українських класиків поряд з творчістю підкарпатських будителів². Меморандум невдовзі віднесли до канцелярії президента та ради міністрів ЧСР, пояснивши чиновникам, які опікувалися «підкарпатськими справами» позицію організації щодо мовного питання. Копії документу були надіслані також до редакцій деяких підкарпатських газет³.

Проте вже за кілька місяців відбувся відвертий відхід від задекларованих принципів. На загальних зборах 16 березня 1922 р. «Союз» ухвалив та невдовзі оприлюднив заяву про нейтралітет у національно-мовному питанні⁴ (фактично – помірковане русинство). Тоді ж відбулася зміна правління і організацію знов очолив А. Балаж⁵. Цілком можливо, що зміни у керівництві були пов'язані саме з тим, що не всі «союзівці» поділяли позицію, викладену у «мовному меморандумі». Національно-мовна непослідовність «Союзу» викликала обурення української закордонної преси⁶ та глузування з боку колег-русофілів⁷. Впродовж

¹AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 7-9.

²ДАЗО. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 1-4 арк.

³Там само. Ф. 1146: Християнсько-народна партія, м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 15: Дописи й оголошення, подані до газети «Руська Нива» (8 січня 1921 р. – 1 грудня 1921 р.). Арк. 107.

⁴Concordia parvaerescunt...: Заява // Підкарпатській Студентъ. 1922. 5.IV. № 1. С. 3.

⁵AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 14.

⁶Руське студентство на Підкарпаттю. С. 3

⁷ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1930).

кількох наступних років «Союз» суттєво занепав, а його фактична членська база помітно зменшилася. У цей період його очолювали: А. Балаж (до 12 лютого 1924 р.), А. Брацайко (до 7 листопада 1925 р.), правник Микола Булеца (до 26 жовтня 1926 р.), медик Юлій Бокшай (до 22 жовтня 1927 р.)¹. Ознакою занепаду була й майже повна відсутність організації у інформаційному просторі.

Зміни на краще почалися із середини 1920-х рр., коли лави «Союзу» стали поповнювати випускники Берегівської гімназії (з 1925/26 н.р.) та Мукачівської торгівельної академії (з 1926/27 н.р.). Серед викладачів цих закладів у той час переважали приїжджі й місцеві педагоги-народовці, а навчальний процес базувався на українських традиціях й україномовних підручниках. У 1922-1925 рр. помітно українізувалася й гімназія в Ужгороді, де багато посад (у т.ч. директорську) посіли галицькі народовці. Тому вже із 1926/27 н.р., чимало її випускників, які вступали до вишів, теж ставали членами «Союзу». У цих школах діяли й перші осередки «Пласту»², що мав колосальний вплив на формування національної свідомості карпатоукраїнської молоді, а також народовецькі самоосвітні гуртки, де учні долучалися до культурно-освітньої діяльності³. Таким чином, нові «союзівці» якісно відрізнялися від попередників не лише рівнем національної свідомості, але й громадським досвідом. Невдовзі це позитивно позначилося на розвитку організації. Вже 4 березня 1927 р. за ініціативою молодших студентів «Союз» прийняв рішення, що одним із пріоритетних напрямів його діяльності стане культурно-освітній⁴. Змінений статут ухвалили 22 жовтня 1927 р. (тоді ж обрали правління, до якого у переважній більшості ввійшли молодші студенти; головою став філолог Юрій-Августин Шерегій)⁵. Відповідно до основних змін: 1) організацію перейменували на «Союз підкарпатських руських студентів» (чеськ. – «Svaz podkarpatských rusínských studentů», далі – «Союз»); 2) офіційною мовою стала «руська тобто українська»;

L. 179.

¹АМР. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 35, 40, 43.

²Баяновська М.Р. Вказана праця. С. 56-57.

³Худанич В. Берегівська українська гімназія. С. 34; Божук Г. Вказана праця. С. 148; Чучка П. Вказана праця. С. 41.

⁴Дня 4.III.1927 одбылись звычайнѣ пѣвочнѣ зборы Союз Подк. Руських Студентѣв /В Празѣ, 15.III.27. За Выдѣл: Петрашко С. секретар // Свобода. 1927. 24 марта. С. 3; Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів ... С. 163.

⁵АМР. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 63.

3) до завдань додалися культурні¹. Новий статут був затверджений МВС 20 березня 1928 р.².

Наступний навчальний рік став для товариства переломним. На загальних зборах 4 листопада 1928 р. було обрано нове правління на чолі із студентом ВТШ Михайлом Русинком³, а підсумовуючи діяльність «Союзу» за попередній рік, було наголошено на його найтіснішій співпраці з організаціями українських студентів-емігрантів⁴. Вже 10 лютого 1929 р. відбулися позачергові загальні збори, які задокументували остаточний перехід товариства на про українські позиції. В одній із ухвалених тоді резолюцій «союзівці» заявили, що «населення Закарпаття» є органічною складовою українського народу. Тоді ж було оголошено про перехід товариства в офіційному діловодстві на фонетичний правопис та його перейменування на «Союз Підкарпатських Українських Студентів» та створення комісії для вироблення нового статуту. Також було вирішено влітку того ж року провести в Ужгороді з'їзд молоді⁵. Статутні зміни було схвалено 29 квітня 1929 р. Окрім зміни назви організації та проголошення української її офіційною мовою, новий статут дозволяв створення всередині «Союзу» спеціалізованих секцій. 17 травня документ подали до МВС⁶. Ініційований товариством З'їзд народовецької молоді Підкарпатської Русі відбувся 7 липня 1929 р. в Ужгороді, як багатолюдна маніфестація. Під час нього студенти закликали земляків не боятися називатися українцями та відкинути інші національно-мовні орієнтації⁷.

1 листопада 1929 р. головою «Союзу» вдруге було обрано Ю.-А. Шерегія. На той час у лавах товариства перебувало 137 членів. Один із головних акцентів у роботі нового керівництва було зроблено на легалізації змін, внесених до статуту організації на початку 1929 р., але через бюрократичні перепони це не вдалося

¹NA ČR. F. 390. Sign.: Spolek «Svaz Podkarpatských Rusínských studentů v Praze». L. 14-20.

²ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 1.

³AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 78.

⁴Присутный. Из 6. загальных сборов «Союзу Подкарпатских Русских Студентов в Празь» // Свобода. 1928. 6 декабря. С. 2.

⁵ЦДАГО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2-6.

⁶NA ČR. F. 390. Sign.: Spolek «Svaz Podkarpatských Rusínských studentů v Praze». L. 14-20.

⁷Пагіря О. І-ий З'їзд української народовецької молоді Підкарпатської Русі... С. 11-15.

(серед самих студентів побутувала обґрунтована думка, що головною причиною небажання МВС затверджувати статут був саме термін «український» у назві організації)¹. Водночас тоді було зроблено певні кроки інтеграції у загальноукраїнський студентський рух – у червні 1930 р. 11 «союзівців» на запрошення Центрального Студентського Комітету Західної України (Львів) відвідали Галичину і Східну Польщу².

6 грудня 1930 р. «Союз» очолив правник Микола Бандусяк. Найбільш знаковою подією у житті товариства цього навчального року стало відзначення його 10-річчя, яке завершилося міні-з'їздом в Ужгороді 5 липня 1931 р. Участь у ньому, крім студентів взяли й деякі представники місцевої про української інтелігенції старшого покоління³. Помітних організаційних здобутків товариство досягло під керівництвом економіста Адальберта Гелетки (з 20 жовтня 1931 р.) та правника Вікентія Шандора (з 15 жовтня 1932 р.). На кінець 1931/32 н.р. воно нараховувало 240 членів⁴ – найбільше за його попередню й майбутню історію. У 1932/33 н.р. відбулося зближення із Центральним Союзом Українського Студентства (ЦеСУС) – верховним органом українських студентів світу, що вже перебував під суттєвим впливом Організації Українських Націоналістів. Це сприяло поширенню націоналістичних ідей й серед «союзівців». Остаточний перехід товариства на ідеологічну платформу українського націоналізму відбувся під керівництвом Степана Росохи, який очолив його 21 жовтня 1933 р.⁵ 1 липня 1934 р. «Союз» спільно із іншими про українськими організаціями провів у Мукачеві II-й З'їзд народовецької молоді. Захід мав яскраве націоналістичне забарвлення й став однією з наймасовіших акцій, проведених у Підкарпатській Русі в міжвоєнний період⁶.

У наступні роки «Союз» очолювали: медик Микола Підмалівський (з 3 листопада 1934 р.), філолог Микола Небесник (з 19 жовтня 1935 р.) та біолог

¹ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 14-15, 20-25, 50.

²NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267.L. 32; Витайте Дорогі Гості зпоза Карпат // Діло. 1930. 25 червня. С. 4. Соловій А. Вказана праця. С. 11-15.

³Sjezd podkarpatských rusínských studentů // Lidové Noviny. 1931. 6 července. S. 2.

⁴NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 266. L. 1a; Ibid. Sign. 268-1. L. 106.

⁵ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. – Арк. 6, 19-21.

⁶Там само. Арк. 23-33; ДАЗО. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 84. Арк. 1; Там само. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 382. Арк. 138-139.

Юрій Кене (з 27 червня 1936 р.)¹. Головною подією цього періоду став Конгрес українського високошкільного студентства, що пройшов 28 червня 1936 р. в Ужгороді з нагоди 15-річчя організації, виразивши її позицію з актуальних питань культурного й політичного життя². Під керівництвом правника Юрія Штефанця (з 13 жовтня 1937 р.)³, почалося створення на базі «Союзу» центральної студентської структури про українського спрямування, до якої мали ввійти й товариства-сателіти з Братислави, Брно та Ужгорода. Повернулися й до принципової позиції про офіційну назву організації (відзначимо, що впродовж 1930-х рр. студенти через суд пробували легалізувати назву «Союз Підкарпатських Українських Студентів», але безуспішно⁴; проте нею у цей час активно користувалися у внутрішній документації, зокрема – практично у всіх протоколах, починаючи з 21 жовтня 1933 р.) 13 березня 1938 р. було створено комісію з підготовки нового статуту, а вже 15 травня він був схвалений. Документ містив такі суттєві зміни: мовою внутрішнього діловодства було визначено українську; передбачалося право колективного членства у «Союзі» середньо-шкільних студентських товариств; з'явилася окрема посада заступника голови. Щодо назви – зупинилися на варіанті «Союз Підкарпатських Українських Студентів в Празі»⁵. Тоді ж головою обрали філолога Степана Брезу⁶. 19 травня статут подали до МВС, але 7 червня з формальних причин у затвердженні знов було відмовлено⁷.

Відбиток на подальшій долі організації наклали політичні події листопада 1938 р. – березня 1939 р. Після Віденського арбітражу значна частина провідних діячів організації від листопада 1938 р. перебували не у Празі, а на території автономної Карпатської України, де брали помітну участь у суспільному житті. У зв'язку з цим до кінця січня 1939 р. «Союз» існував радше лише на папері. Останні загальні збори, зафіксовані у архівних джерелах, відбулися 22 січня 1939

¹ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 35-57.

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 545. Арк. 113-117.

³ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 899. Арк. 49.

⁴Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. Т.І. С. 271.

⁵ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1-6.

⁶Там само. Спр. 2. Арк. 79-89.

⁷NA ČR. F. 390. Sign.: Spolek «Svaz Podkarpatských Rusínských studentů v Praze». L.4-5; Ibid. F. 820. Kart. 43. Sign. 265. L. 3.

р. за участі лише 16 студентів. Головою обрали медика Павла Желтвая¹. У звіті, поданому в «Пробоем», повідомлялося: «Студенти-українці з Карпатської України започали працю в новім році 1939 під новою назвою «Союз Карпато-Українських Студентів» бо стара назва не відповідала й вже перестарілася»². А 8 лютого до МВС подали новий статут. У супровідному листі зазначалося, що зміни були внесені на зборах 22 січня 1939 р.³ (оскільки у протоколі зборів це не відображено, наслідком припустити, що коригування статуту відбулося пізніше). Новий статут відрізнявся від варіанту затвердженого 15 травня 1938 р., лише зміною назви організації та корективами, пов'язаними із перенесенням центру Карпатської України до Хусту⁴. Але, як свідчить пізніше листування з празькою поліцією, ці зміни не були легалізовані, і після розпаду ЧСР «Союз» продовжував діяти ще за статутом 1928 року⁵.

Від жовтня 1932 р. до січня 1939 р. до «Союзу» було прийнято 62 нових членів⁶. Таким чином за весь час існування організації через її лави пройшло понад 300 студентів. Персональний склад керівних органів «Союзу» за період 1921/22-1938/39 навчальних років подано у додатку Б.

З часу заснування «Союзу» його статут передбачав й почесне членство. У 1924-1938 рр. його отримали: директор Ужгородської учительської семінарії о. Августин Волошин, Мукачівський єпископ о. Петро Гебей, Пряшівський єпископ о. Павло Гойдич, Пітсбургський єпископ о. Василь Такач, голова т-ва «Просвіта» Юлій Бращайко, адвокат Михайло Бращайко, вчитель Андрій Ворон, канонік о. Василь Гаджега, радник МЗС ЧСР Антонін Гартл, просвітяни Іван Грига та Михайло Марущак, підприємець Василь Климпуш, парламентар Яромір Нечас, викладач Хустської гімназії о. Дмитро Попович, директор Мукачівської торгівельної академії Августин Штефан, архітектор Петро Фленько, директор Ужгородської лікарні Микола Долинай⁷. У 1933/34 н.р. була спроба створити

¹ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 93-94.

²Студентський вісник // Пробоем. 1939. № 1-2. С. 9.

³NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 265. L. 41.

⁴Ibid. L.22-25; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1-5.

⁵ЦДАВО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 900. Арк. 38.

⁶ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 20, 88, 93.

⁷Почесні члени Союзу // Ювілейний альманах... С. 6; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 89.

Клуб Сеньйорів, що мав об'єднати «союзівців», в яких спливав 5-річний термін від завершення студій¹. Але ініціатива не мала продовження.

Дані про подальшу долю «Союзу» розрізнені. 31 травня 1939 р. Желтвай, який виїхав з Праги, склав повноваження голови². Про обрання ж нового керівника невідомо. Впродовж навчального року активно обговорювалася ідея злиття «Союзу» з т-вом «Українська академічна громада» (УАГ), що об'єднувала студентів-емігрантів. Переговори про це розпочалися ще наприкінці 1938 р.³. У травні 1939 р. можливе злиття було предметом листування цих організацій з ЦеСУС, управа якого підтримувала ідею, але вважала за краще вирішити справу під час з'їзду українського студентства, запланованого на червень 1939 р. у Відні⁴. 17-18 червня делегат товариства Федір Гайович (одночасний секретар «Союзу» та УАГ) дійсно взяв участь у з'їзді⁵, але чи обговорювали там ідею об'єднання організацій, невідомо. На початку 1939/40 н.р. «Союз» повністю зник з інформаційного поля. На нашу думку, саме тоді й відбулося фактичне припинення його діяльності, бо вже у грудні 1939 р. єдиним легальним об'єднанням українського студентства у Протектораті стала УАГ (як філія однойменної організації у Берліні). До неї влилися й недавні «союзівці», які на той час залишалися у Празі⁶. Проте юридична ліквідація «Союзу» відбулася значно пізніше – 3 листопада 1949 р.⁷. На відміну від «Возродження» спроб відновити його діяльність у повоєнний час не було.

Отже становлення карпатоукраїнських фахових студентських об'єднань розпочалося у 1920-1921 рр. з Праги. Саме там утворилися перші організації даного типу – русофільське «Возродження» та народовецький «Союз». На превеликий жаль, вказані структури були розділені на ґрунті національно-мовної ідентичності. З часом вони стали найпотужнішими фаховими об'єднаннями

¹NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-3. L. 44.

²ЦДАВО України. Ф. 4017. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 45.

³Чим скорше – тим краще // Пробоєм. 1938. № 9-12. С. 106.

⁴ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 777. Арк. 138.

⁵Студентський вісник // Пробоєм. 1939. 20 червня. № 7. С. 46; XI. Звичайний Зїзд Центрального Союзу Українського Студентства // Дїло. 1939. 28 червня. С. 3.

⁶Звіт з діяльності Укр. Акад. Громади у Празі за шкільний рік 1939/40 (Від 12.XII.1939 – 18.X.1940) // Наступ. 1940. 26 жовтня. С. 7.

⁷NA ČR. F. 390. Sign.: Spolek «Svaz Podkarpatských Rusínských studentů v Praze». L. 1-3.

карпатоукраїнського студентства, через лави яких пройшли біля 800 студентів. За період існування обидва товариства помітно еволюціонували в структурно-організаційному плані. При цьому «Возродження» залишилося на позиціях консервативного русофільства, які (що показав час) перспектив вже не мали, а «Союз» реформувався у організацію з яскраво вираженим українським національним спрямуванням.

2.2. Фахові студентські об'єднання у Братиславі, Брно та Підкарпатській Русі (1929-1939 рр.).

Від середини 1920-х рр., число карпатоукраїнських студентів у інших університетських містах ЧСР поступово збільшилося, і там теж почали формуватися осередки їх громадського руху. Найбільшу активність у цьому питанні проявили карпатоукраїнські студенти у Братиславі, де на той час був лише один вищий навчальний заклад – університет ім. Я.А. Коменського. За даними істориків, загальна кількість карпатоукраїнських студентів, які навчалися тут до 1928 р., не була великою: 1926 р. – 10, 1928 р. – 12¹. Залежно від поглядів, вони входили до «Возродження» чи «Союзу», але активної участі в їх діяльності не брали. Перша згадка про існування у Братиславі підрозділу «Союзу» датована 29 жовтня 1928 р., коли до централі товариства надійшло повідомлення про збори його осередку у Братиславі (у документі він фігурує, як «філія»)². 1 листопада 1929 р. його делегат Юрій Шпилька взяв участь у загальних зборах «Союзу», поінформовавши празьких колег про діяльність братиславських «союзівців». Осередок тоді нараховував 7 членів і не мав юридичного статусу³.

Створення повноцінної філії там почалося у 1930/31 н.р. За повідомленням ряду газет, її установчі збори відбулися 11 листопада 1930 р. за участі біля 20 студентів. Головою обрали вже згаданого Ю. Шпильку. Завданням філії визначили – «організувати підкарпатських українських студентів, що студіюють у братиславському університеті, працювати культурно, нав'язувати тісніші зв'язки з

¹Стряпко І. Названа праця. С. 118.

²ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 6.

³ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 14.

іншими студентськими організаціями та піддержувати своїх членів матеріально і в студіях»¹. Однак її легалізація тоді не відбулася, оскільки засновники не встигли вчасно подати статут на затвердження до земського уряду у Братиславі. Як свідчить листування з празькою централлю за 1931-1932 рр., зволікання відбулося саме з вини правління «Союзу», яке не надіслало до Братислави відповідним чином завірену копію статуту товариства².

28 листопада 1931 р. братиславські «союзівці» змушені були повторно провести «установчі (для уряду) збори»³. Було одногolosно ухвалено статут філії та обрано її керівництво на чолі із Ю. Шпилькою. На той час філія нараховувала 38 членів⁴. Але питання її легалізації лишалося відкритим й кілька місяців після цього, викликаючи у братиславських студентів справедливе обурення. До прикладу, 15 січня 1932 р. вони ультимативно вимагали від централі негайно надіслати копію статуту. «У противнім случаю будемо примушені скликати ще раз установчі збори, але вже не філії «СПРС», а окремого студ. товариства», – йшлося в листі⁵. Невдовзі питання таки владнали: 26 січня 1932 р. статут був поданий до Земського уряду Словаччини і 11 травня того ж року затверджений⁶.

У подальший час кількість членів філії регулярно зростала: 1932/33 н.р. – 38⁷, 1934/35 та 1935/36 н.р. – 42, 1936/37 н.р. – 45⁸, у 1937/38 н.р. – 54⁹. У цей період її очолювали: Юрій Яцко (1932/33 н.р.), Василь Гудяк (1933/34 н.р.), Василь Івановчик (1934/35, 1935/36 н.рр.) та Микола Товт (1936/37, 1937/38 н.рр.)¹⁰. Усі вони були студентами юридичного факультету, де тоді навчалося найбільше братиславських «союзівців».

На організаційному розвитку філії теж негативно позначилися політичні зміни кінця 1930-х рр. За твердженням безпосередніх учасників подій, на початок

¹Нова студентська організація // Діло. 1930. 4 грудня. С. 2; Нова студентська організація на Підкарпаттю // Свобода-Svoboda. 1930. 29 грудня. С. 1.

²NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2. L. 18, 24, 6.

³Ibid. L. 91.

⁴SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1224. L. 1-2; Ibid. Inv. č. 1206. L. 1-2.

⁵NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 8.

⁶SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1226. L. 1.

⁷NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L.109

⁸SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1270. L. 1.

⁹Ibid. Inv. č. 1275. L. 1.

¹⁰Ibid. Inv. č. 1246. L. 1; Ibid. Inv. č. 1263. L. 1; Ibid. Inv. č. 1268. L. 1; Ibid. Inv. č. 1277. L.1.

1938/39 н.р. вона нараховувала близько 15 «активних членів». Після проголошення Словаччиною незалежності карпатоукраїнські студенти залишилися без стипендій, тому більшість з них повернулися до окупованої Карпатської України або перевелися в інші місця навчання. Таким чином, у червні 1939 р. у Братиславі перебувало лише 3 «союзівці»¹. Дані про керівництво філії цього періоду відсутні. Ймовірно, його тоді взагалі не обирали. Юридично філія проіснувала до 9 березня 1942 р., коли була знята з державного обліку² (*персональний склад керівних органів філії за період 1930/31-1937/38 навчальних років подано у додатку В*).

У першій половині 1930-х рр. до університету ім. Я. Коменського почали масово поступати й випускники Мукачівської гімназії, виховані у русофільських традиціях. Навесні 1932 р. тут сформувалася група з 8 студентів, які у силу національно-мовних поглядів не бажали вступати до філії «Союзу», але водночас ігнорували й пропозицію ввійти до «Возродження»³. У 1932/33 н.р., група збільшилася до 17 осіб й приступила до створення власного товариства. Консультаційну допомогу студентам надали колишні «возрожденці» – лікар А. Кутка та інженер Г. Михалич, які тоді працювали у Братиславі⁴. 8 грудня 1932 р. відбулися установчі збори т-ва «Добрянській» (офіційна назва: «Общество Карпаторусских Студентовъ «Добрянській» въ Братиславѣ»), головою якого став медик Діонісій Ройкович⁵. Воно поставило за мету об'єднання усіх «карпаторуських» студентів, які навчалася у Братиславі, захист їх соціальних й культурних прав, вирішення матеріальних проблем та репрезентацію перед широкими колами громадськості ЧСР⁶.

На час заснування правління складалося з 14 посад: голова, 2 заступники, секретар, писар, скарбник, 8 членів без функцій. Навесні 1933 р. статут товариства

¹Печкан П. Названа праця. С. 31-32.

²SNA. F. 3931. Kart 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1280. L.1.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525 Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). L. 12.

⁴Штиньк І. Вказана праця. С. 63.

⁵О-во Карпаторусскихъ студентовъ «Добрянській» // Карпаторускій Голосъ. 1933. 4 января. С. 2.

⁶ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 15.

був затверджений Земським урядом Словаччини. У 1933/34 н.р. товариство повторно очолював Д. Ройкович¹, а у 1934/35 та 1935/36 н.рр. – правник Фома Чекан², у 1936/37 н.р. – правник Рудольф Ройкович³, у 1937/38 н.р. – медик Василь Дубай⁴, у 1938/39 н.р. – медик Андрій Штилиха⁵. Чисельність товариства у ці роки відчутно зростала: 1933/34 н.р. – 26, 1934/35 н.р. – 31, 1935/36 н.р. – 38, 1936/37 – 49⁶. Т-во «Добрянській» теж мало почесних членів, якими обирали найбільш щедрих спонсорів. Таким статусом, зокрема, були відзначені: адвокат Іван Жидовський, сенатори Едмунд Бачинський та Іларіон Цурканович, лідер «Автономного Земледельського Союзу» Андрій Бродій та лікар Володимир Гомічков. Кожен почесний член зобов'язаний був щорічно жертвувати на діяльність товариства 1000 Кч⁷.

Як і філія «Союзу», т-во «Добрянській» існувало певний час й після розпаду ЧСР. Офіційно його діяльність припинилася у 1943 р. Другий період діяльності товариства припав на 1945-1949 рр. У той час воно іменувалося «Общество русских и украинских студентов «Добрянский» в Братиславе», об'єднувало переважно пряшівчан та входило до Союзу Молоді Карпат (пряшівська комуністична організація). Остаточоно воно припинило існування у 1950 р., коли злилося з Чехословацькою Спілкою Молоді (аналог радянського комсомолу)⁸.

Від середини 1920-х рр. невелике число карпатоукраїнських студентів проходили навчання у ще одному університетському центрі ЧСР – Брно, де на той час діяли 4 вищі: Масариків університет, Вища технічна школа, Вища ветеринарна школа, консерваторія. У порівнянні з Прагою та Братиславою кількість карпатоукраїнських студентів у Брно була найменшою (близько 3% від

¹Демко М. Вказана праця. С. 81.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 44; SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Č. 1259-1261. L. 4.

³Студенты за работой // Русскій Вѣстникъ. 1936. 15 ноября. С. 2.

⁴Общее собрание ОКС «Добрянській» // Русскій Вѣстникъ. 1937. 28 ноября. С. 3-4.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L. 18.

⁶Штинь І. Вказана праця. С. 64.

⁷АС УСБУ в Закарпатській області. Ф. 7. Спр. С-2260. Т. 1. Арк. 34-35.

⁸Пашуто В.Т. Вказана праця. С. 70; Ричалка М. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. 1987. № 2. С. 77.

загальної кількості¹), що було пов'язано у першу чергу зі складністю транспортного сполучення Підкарпатської Русі з цим містом. Тому цілком зрозуміло, що до другої половини 1930-х рр. власних товариств вони не мали, а відповідно до поглядів були членами «Возродження» чи «Союзу». Навесні 1927 р. у Брно навіть був створений осередок «Союзу», але вже за 2 роки він припинив своє існування². У 1930-х рр. офіційна кількість карпатоукраїнських студентів у Брно збільшилася: 1930/31 н.р. – 7, 1934/35 н.р. – 13, 1935/36 н.р. – 13³ (статистика не враховувала прашівчан, тому реальні цифри були дещо більшими), що невдовзі зумовило створення тут самостійних організацій.

14 березня 1936 р. у Брно відбулися установчі збори т-ва «Верховіна» (офіційна назва: «Общество Карпаторусских Студентовъ «Верховина» въ Брнѣ»). Воно оголосило себе третім (після «Возродження» і «Добрянській») рівноправним об'єднанням «карпаторусского» студентства⁴. За статутом (був затверджений земським урядом у Брно 13 травня 1936 р.⁵) основними цілями «Верховіни» були: залучення членів до культурної, соціальної роботи та спорту; захист їх національних, культурних та соціальних інтересів; співпраця з іншими організаціями карпатоукраїнського студентства. До правління входили: голова, 2 його заступники, секретар, писар, скарбник, культурний референт; поза правлінням діяли ревізійна комісія та третейський суд. Головою «Верховіни» став викладач місцевої ВТШ Гейза Чегіль. Він згодом переобирався на цю посаду 19 листопада 1936 р. та 23 жовтня 1937 р.⁶. У 1936/37 н.р. організація нараховувала 19 членів⁷. Даними за інші роки, на жаль, не володіємо. Персональний склад керівних органів «Везрховіни» за період 1935/36-1937/38 навчальних років подано у додатку Г.

¹Antalovskij Š. Karpatoruské studentstvo. S. 103.

²AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SKII/535. L. 46; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 15.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských studentů v Užhorodě. Korespondence-1 (1936). L. 15-19, 29.

⁴Общество карпаторусских студентовъ «Верховина» въ Брно / [За ОКС «Верховина» въ Брно]: А. Колесниковъ, зам предсѣдат., А. Смужаница, секретарь // Русскій Народный Голосъ. 1936. 19 мая. С. 3.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L.35.

⁶Ibid. L.36, 43.

⁷Ibid. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1936-1937). L. 14.

У цей час відбулися й помітні зрушення по створенню у Брно українофільської студентської організації. У 3-му номері «Пробоем» за 1937 р. повідомлялося: «Кінцем лютря заклали наші студенти у Брно нове товариство українських академіків, яке буде тісно співпрацювати з празьким Союзом і братиславською філією». Редакція також пообіцяла подати більш детальну публікацію про це у наступному номері журналу¹. Але оскільки цього не сталося, напрошується висновок, що інформація була завчасною.

Це власне підтверджують й документи, датовані вже 1937/38 н.р. 25 листопада 1937 р. керівники «Союзу» звернулися до студентів у Брно з проханням якнайскоріше заснувати там філію товариства або самостійну організацію. 2 грудня тамтешні «союзівці» відповіли, що утворили комітет з підготовки установчих зборів «Підкарпатського академічного товариства ім. Ф. Корятовича», запланованих на 5 грудня². Із статистичної довідки, датованої початком 1938 р., дізнаємося про існування «Підкарпатського академічного товариства у Брно», що нараховувало 10 членів³. Даними про його внутрішню структуру наразі не володіємо. Щодо офіційного найменування у джерелах теж існують певні розбіжності. Зокрема, крім вже згаданих, зустрічаємо – Академічне товариство у Брно⁴ та Академічне товариство «Закарпаття» у Брно⁵, під якими вона у 1938-1939 рр. фігурувала у офіційних газетних публікаціях.

Оскільки і «Верховіна», і «Підкарпатське академічне товариство» були наймолодшими фаховими об'єднаннями, утвореними в університетських містах, то за короткий період існування яких-небудь відчутних структурно-організаційних змін в них не сталося. За чисельністю ці товариства теж суттєво поступалися організаціям у Празі й Братиславі. Проте сам факт утворення цих товариств свідчив про бажання карпатоукраїнських студентів у Брно наслідувати позитивний досвід громадської діяльності земляків у інших університетських центрах ЧСР.

¹Нове українське студентське товариство у Брні // Пробоем. 1937. № 3. С. 42.

²ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 899. Арк. 96-97.

³Там само. Спр. 897. Арк. 9.

⁴Штефанець Ю. За ясне українське обличчя! // Пробоем. 1938. № 6. С. 70.

⁵З різдвом Христовим і новим роком! // Наступ. 1939. 1 січня. С. 2.

У 1930-х рр. невелике число карпатоукраїнських студентів навчалось також на теологічному факультеті ім. Кирила і Мефодія у Оломоуці. У цей період обидва пражські товариства зверталися до них із пропозиціями створення там філій («Возрожденіє» – у лютому 1932 р.¹, «Союз» – у червні 1937 р.²), але результатів це не дало. Самостійну громадську діяльність тамтешні карпатоукраїнські студенти теж не проводили, проте брали активну участь у місцевій організації «Stojanova literární jednota». Зокрема, у 1933/34 н.р. Василь Терпай входив до її правління, а Іван Мурін у 1935/36 н.р. очолював при ній «Кирило-Мефодіївський гурток»³.

Паралельно зі згаданими процесами наприкінці 1920-х рр., студентський рух перенісся безпосередньо на терени Підкарпатської Русі, де невдовзі було утворено кілька відносно самостійних об'єднань. У першу чергу це було пов'язано з тим, що після зміцнення фахових студентських товариств в університетських містах (передусім – у Празі), їх активісти почали приділяти увагу співпраці з учнями (у той період їх іменували «студентами») середніх шкіл краю, як потенційними слухачами вишів й учасниками студентського руху.

Особливих успіхів у цьому досягло «Возрожденіє», зацікавлене у створенні мережі лояльних організацій. 13 січня 1930 р. за їх ініціативою у Мукачеві утворився гурток «Друг» (офіційна назва: «Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ «Другъ» въ Мукачевѣ»), головою якого став пражський медик Степан Анталовський. На час створення він нараховував 35 членів⁴, у 1930/31 н.р. – 39⁵, у 1932/33 – 36⁶. У час заснування гуртка його членами були лише пражські студенти з Мукачева й Мукачівського округу, а також старшокласники місцевих гімназії та учительської семінарії. Проте згодом серед активістів товариства значилися також

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525 Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). L. 12.

²ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 899. Арк. 39.

³Výtah z jednatelské zprávy Stojanovy literární jednoty za rok 1934 // Museum. 1934/35. № 2. S. 60; Z činnosti Stojanovy liter. Jednoty bohoslovců olomouckých // Museum. 1936/37. № 3. S. 97.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930). L. 42

⁵Андрашко И. В. Десятилетняя работа карпаторусского студенчества. С. 3.

⁶ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 26.

кілька студентів з Брно та Братислави. Правління складалося з 9 посад: голова, заступник голови, 2 секретарі, скарбник, писар, культурний та соціальний референти, господар. Поза правлінням діяли третейський суд та ревізійна комісія. У подальші роки посаду голови займали: Микола Ігнацій (1931/32 н.р.), Василь Химинець (1932/33 н.р.)¹, Михайло Кампій (1933/1934 н.р.)², Еміліан Іванчов (1935/36 н.р.) та Василь Крайняниця (1936/37 н.р.)³. Одночасно усі вони були активістами «Возродження».

Влітку 1932 р. у Чинадієві (Мукачівський округ) за аналогічним принципом утворився гурток «Родина» (офіційна назва: «Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ «Родина» въ Чинадѣвѣ»). Його головою став «возрожденецъ» правник Іван Скиба⁴. Статутні документи організації були затверджені Земським урядом Підкарпатської Русі 26 жовтня 1934 р. До правління входили: голова, заступник голови, секретар, писар, скарбник, 4 референти (культурний, спортивний, соціальний, з дозвілля). Поза правлінням діяли третейський суд та ревізійна комісія. Відомо, що у 1933/34, 1934/35 н.рр. посаду голови гуртка надалі займав І. Скиба⁵, а у 1936/37-1937/38 н.рр. – мукачівський гімназист (від 1937 р. – студент Карлового університету) Еміліан Балецький⁶. У 1932/33 н.р. гурток мав 58 членів, а у 1933/34 – 45⁷.

2 жовтня 1932 р. ще один подібний гурток під назвою «Восход» був заснований у Хусті (офіційна назва: «Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ «Восходъ» въ Хустѣ»). Натхненником його створення був «возрожденецъ» Василь Тудошій, який і став першим головою⁸. Станом на січень 1933 р. «Восход»

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 26.

²ÚDUK-AUK.F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 67.

³Студенческая жизнь // Нашъ Путь. 1936. 21 апрѣля. С. 2.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 28.

⁵Ibid. L. 28, 189; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 34.

⁶Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-1 (1936). L. 55.

⁷Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 28; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 30.

⁸ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 712. Арк. 10.

офіційно нараховував вже 51 члена¹, 1933/34 – 29, 1934/35 – 24², 1936/37 н.р. – 50³. Відомості про персональний склад та структуру його керівних органів досить розрізнені. Правління складалося з 5 посад: голова, заступник голови, секретар, скарбник, писар; поза ним діяли ревізійна комісія та третейський суд (по 3 члени). Відомо, зокрема, що у 1933/34 н.р. його головою був студент-правник Георгій Орос, у 1934/35 н.р. – студент-філолог Іван Олас⁴, у 1935/36 н.р. – вчитель Василь Пацкан⁵, від вересня 1936 р. до березня 1939 р. – вчитель Федір Кадар⁶.

У 1933 р. за аналогічним принципом у Сваляві було створено товариство «Стой» (офіційна назва: «Общество Карпаторусскихъ Студентовъ «Стой» въ Свалявѣ»). Його установчі збори відбулися 30 липня 1933 р. Актив склали студенти й гімназисти зі Свалявського округу, а також молоді педагоги й старшокласники місцевих шкіл. Головою став студент-правник з Карлового університету Юлій Попович⁷. Статут організації був ухвалений Земським урядом Підкарпатської Русі 22 січня 1934 р. Структура правління т-ва «Стой» від часу заснування складалася із 6 посад: голова, 2 заступники, секретар, скарбник та господар. Поза правлінням діяли ревізійна комісія й третейський суд⁸. У перший рік існування товариство розгорнуло роботу зі згуртування молоді Свалявського та сусідніх округів. З цією метою 16 вересня 1934 р. спільно із «Русским скаутом ім. А. Духновича» у Сваляві був організований Конгрес «карпаторусской молодежи», у якому взяли участь студенти, школярі та молоді педагоги зі Свалявщини, Мукачівщини та Воловеччини. За даними русофільської преси,

¹ЎДУК-АУК. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 24.

²Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 27-29.

³Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1936-1937). L. 6.

⁴ЎДУК-АУК. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 26, 28.

⁵Обвинителямъ ЦСПС и его членамъ / За ОКС «Восходъ» в Хустѣ: В. Пацканъ, предсѣдатель, В. Сима, секретарь // Нашъ Путь. 1936. 30 апрѣля. С. 3.

⁶Збиглей И. Изъ деятельности О-ва «Восходъ» // Рускій Народный Голось. 1936. 30 сентября. С. 4; ДАЗО. Ф. 18. Оп. 4. Спр. 398. Арк.1.

⁷Молодежь организуется // Карпаторускій Голось. 1933. 5 августа. С. 5.

⁸ЎДУК-АУК. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 24.

участь у заході взяло близько 1000 осіб¹. За наявними у нас джерелами на чолі товариства у наступні роки перебували: Ю. Попович (1934/35 н.р.)², Василь Чепинець (1935/36 н.р.)³, Ю. Попович (1936/37 н.р.)⁴, Іван Марцій (1937/38 н.р.)⁵. Щодо чисельності організації володіємо лише розрізненими даними. Зокрема, відомо, що у 1933/34 н.р. вона нараховувала 85 членів, а у 1934/35 н.р. – 63⁶.

Русофільські студентсько-учнівські об'єднання намагалися позиціонуватися як самостійні. Проте, як видно, у структурно-організаційному плані вони майже повністю дублювали «Возродження» зразка 1930-х років. Безпосереднє керівництво ними здебільшого теж здійснювали члени цієї організації. Через це справедливим буде вважати їх земляцькими філіями «Возродження», до яких залучалася учнівська молодь.

Успіхи русофілів по створенню студентсько-учнівських товариств спонукали до аналогічної діяльності «союзівців». Активну роботу у цьому напрямку «Союз» проводив у 1932-1933 рр., залучаючи до неї своїх колишніх активістів, які на той час вже викладали у середніх школах краю. Зокрема у лютому-березні 1932 р. «Союз» звертався до Адальберта Балажа й Василя Бори щодо створення студентського товариства у Мукачівській торговельній академії, а також до Костянтина Медвідя стосовно створення в Ужгороді товариства зі старшокласників гімназії й учительських семінарій⁷. Влітку 1933 р. у Підкарпатській Русі вже існували принаймні два таких об'єднання, очолювані «союзівцями» – Товариство українських студентів «Каменярі» у Мукачеві (голова – В. Бора) та Товариство українських студентів «Промінь» в Ужгороді (голова – правник Богдан Долинський). Обидві організації публічно позиціонувалися, як

¹День Русской молодежи Свалявского округа // Карпаторусский Голосъ. 1934. 23 сентября. С. 2-3.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 24.

³ОКС «Стой» въ Свалявъ / За ОКС «Стой»: В. Чепинець, председатель, М. Левко, секретарь // Нашъ Путь. 1935. 31 декабря. С. 1.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1936-1937). L. 17.

⁵Общество Карпаторусскихъ Студентовъ «Стой» въ Свалявъ / За ОКС «Стой»: И. Марцій, председатель, М. Туряница, секретарь, И. Фалесь, казначей // Тиса. 1937. 12 сентября. С. 3

⁶ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 19, 24.

⁷NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 27, 55, 56, 47.

партнери «Союзу»¹. 1 липня того ж року усі вони провели у Мукачеві установчий з'їзд Об'єднання Підкарпатського Українського Студентства (ОПУС), яке очолив А. Гелетка². Однак оскільки статутні документи ОПУС, «Каменярів» та «Променю» урядовими структурами затверджені не були, їх діяльність у скорому часі припинилася. Тему студентсько-учнівських товариств «союзівці» порушували і у наступні роки. Зокрема, 2 грудня 1935 р. на засіданні правління «Союзу» розглядали пропозицію створити такі організації в Ужгороді, Мукачеві, Хусті та Великому Бичкові. А на засіданні правління 18 червня 1937 р. був розроблений план зі створення земляцьких студентських об'єднань в Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Севлюші, Хусті та Ясіня³. Однак обидва рази далі планів справа не рушила.

Як вже відзначалося, ініціаторами створення студентських та студентсько-учнівських організацій безпосередньо у Підкарпатській Русі здебільшого виступали «Возрожденіє» та «Союз», маючи на меті посилення власних позицій у студентському русі. Але траплялися й винятки, коли ініціатива йшла знизу. До прикладу, у лютому 1933 р. хустський гімназист-старшокласник Василь Максимець розіслав до Берегівської, Мукачівської, Ужгородської гімназій та Севлюської торгівельної школи листи, де закликав тамтешніх учнів приєднатися до ініціативи зі створення «Союзу Середньошкільських Студентів Подкарпатської Русі» (далі – ССС). За його задумом, кожна гімназія мала створити осередок ССС, які згодом на загальному конгресі об'єдналися б в одну організацію. Фактично учень пропонував наслідувати практику високошкільних студентів краю, але при цьому різко засуджував їх розкол на мовні табори. Національно-мовне спрямування майбутнього об'єднання юнак не конкретизував, але оскільки себе вважав прихильником самостійного «подкарпаторуського напрямку», певно, таким бачив і ССС. Свої звернення учень підписував від імені підготовчого комітету, хоча, по факту, це була його одноосібна ініціатива. Вона була відома кільком гімназістам у Хусті, але сприймалася скептично. Не знайшов задум

---

¹До відома всім абітурієнтам // Українське слово. 1933. 16 червня. С. 4

²ДАЗО. Ф. 72. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 39, 60; З'їзд українського студентства // Діло. 1933. 13 серпня. С. 2.

³ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 40, 69.

підтримки й серед учнів інших закладів – гімназисти Ужгорода категорично відмовилися від нього, а колеги з Берегова не поспішали приєднуватися до ініціативи, не маючи достатньої інформації про неї. Натомість самовільні дії Максимця викликали обурення крайової влади – у березні 1933 р. за дорученням Земського уряду, дирекція гімназії провела розслідування та покарала ініціативного учня 2 годинами карцеру¹. На цьому робота зі створення ССС припинилася.

Влітку того ж року у Підкарпатській Русі розпочалося формування «товариства середньо-шкільної молоді», ініційоване молодими вчителями Степаном Бокотеем, Георгієм Оросом, Софією Сподарик та ін. Установчі збори планували провести 4 липня у Хусті², але невдовзі з технічних причин їх було перенесено на 3 липня до Мукачева. У той час до ініціаторів долучилися кілька активних представників молоді народовецької інтелігенції³. Участь у зборах взяли біля 180 делегатів з різних куточків краю: молоді вчителі, студенти, учні середніх і фахових шкіл. Організація отримала назву «Товариство українських абсолювентів середніх шкіл Підкарпатської Русі в Ужгороді», що свідчило про її чітку позицію у національно-мовному питанні. Примітно також, що участь в установчих зборах взяли й кілька «союзівців», а дехто навіть увійшов до керівництва: С. Бокотей став головою, Юрій Соколович – його заступником, Антон Бора та Йосип Січ – членами правління. Попри це про майбутню офіційну співпрацю з «Союзом» на зборах не йшлося. За кілька днів по тому статут товариства подали до Земського уряду Підкарпатської Русі, але до осені 1938 р. (часу передачі Ужгорода Угорщині) він так і не був затверджений⁴. Та й фактичної роботи новоутворене товариство теж не показало, зумівши провести лише одне засідання правління. На думку учасників подій, до цього призвели недосконалий склад керівництва (частина посадовців невдовзі були призвані до

¹ДАЗО. Ф. 391: Хустська державна реальна гімназія, м. Хуст. Оп. 4. Спр. 359: Циркуляр Крайового управління про заборону поширення політичної літератури серед учнів, розпорядження про розслідування справи про спробу створення самоосвітнього товариства, протоколи розслідування (29 серпня 1932 р. – 28 березня 1933 р.). Арк. 5-20.

²ДАЗО. Ф. 72. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 103.

³Оголошення // Вперед. 1933. 1 липня. С. 7.

⁴ДАЗО. Ф. 18. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 2-29.

війська й усунулися від діяльності) та спроби впливу на організацію збоку окремих політиків¹.

Ще однією студентсько-учнівською організацією стало Академічне товариство «Карпатія», засноване на початку серпня 1937 р. Його очолив студент празької ВТШ Антон Мигальчик². Діяльність організації поширювалася на Ужгород та Ужгородський округ, а її метою було об'єднання всіх студентів цієї місцевості, незважаючи на віросповідання та політичні переконання, а також надання можливості студентам різних національностей зрозуміти одне одного та спільно працювати на користь студентства. На офіційній печатці товариства текст було подано українською, російською та угорською мовами³, що теж свідчило про його інтернаціональний характер. У самому ж студентському середовищі появу «Карпатії» сприйняли неоднозначно: «союзівці» дивилися на неї як на потенційного партнера⁴, а «возрожденці» зустріли вороже, вбачаючи в цьому черговий розкол серед студентства. Незважаючи на це лідери ужгородського товариства 11 вересня 1937 р. звернулися до «Возродження» з амбіційною пропозицією: скликати спільну нараду (пропонувалася на 22 вересня), внаслідок якої усі члени «Возродження» мали вступити до «Карпатії». Зрозуміло, що прийнята така пропозиція не була⁵.

Таким чином із кінця 1920-х рр. громадська діяльність карпатоукраїнського студентства поступово поширилася на інші університетські міста ЧСР. Другим (після Праги) його центром стала Братислава. Продовжуючи негативні традиції празьких колег, тамтешні студенти теж розділилися на: українофільський (філія «Союзу») та русофільський (т-во «Добрянській») табори. Ця ж тенденція збереглася й в процесі самоорганізації студентів у Брно, де у другій половині 1930-х рр. розпочалося становлення русофільського т-ва «Верховіна» та

---

¹Хіра Ю. Ідейно-організаційний розвиток української національної молоді Підкарпаття // Проблем. 1935. № 1-2. С. 8.

²Nový spolek podkarpatoruských studentů v Užhorodě // Lidové Noviny. 1937. 11 srpna ráno. S. 3.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). L. 81.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 69.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525 Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). L. 80-81.

українофільського «Підкарпатського академічного товариства». Паралельно з цим празькі фахові організації почали поширювати свій вплив безпосередньо на Підкарпатську Русь. Наслідком стало утворення там ряду відносно самостійних об'єднань, в яких за принципом територіального походження гуртувалися студенти вишів, молоді вчителі, а також старшокласники середніх та спеціалізованих шкіл. Вони теж ділилися за «мовним» принципом, а у структурно-організаційному відношенні помітно наслідували «Возродження» чи «Союз», тому радше нагадували філії празьких товариств. При цьому українофільські організації виявилися переважно «мертвонародженими» проектами, причинами чого були як суттєві бюрократичні перешкоди збоку влади, так і внутрішні протиріччя.

2.3. «Центральный Союз Подкарпаторусских Студентовъ» – надструктура карпатоукраїнського студентства у ЧСР (1928-1939 рр.).

Ще на етапі становлення «Возродження» та «Союзу» актуальним стало питання створення центральної структури, яка б координувала основні напрямки карпатоукраїнського студентського руху і представляла їх інтереси у Центральному Союзі Чехословацького Студентства (Ústřední Svaz Československého Studentstva, далі – ЦСЧС). Стимулом до цього слугувало й те, що у 1921 р. президент ЧСР Т. Масарик пожертвував на потреби студентства 13000000 Кч., які мали бути розділені між студентами різних регіонів республіки. Умовою отримання частки з фонду була наявність організації, яка б презентувала усе студентство регіону, та її членство в ЦСЧС, що був розпорядником коштів¹.

Оскільки ані «Возродження», ані «Союз» такому критерію не відповідали, вже навесні 1922 р. вони зробили спробу створити спільне об'єднання. Об'єднавчій з'їзд запланували на вересень того ж року в Ужгороді. Було навіть опубліковано його програму². Долучитися до об'єднання запросили й самоосвітні

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnjje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1921-1923). L. 1-2.

²Всестудентській подкарпатській конгресъ / За комитетъ: А. Балажъ // Подкарпатській Студентъ. 1922. 15.V. № 2. С. 7

гуртки, які тоді діяли в деяких середніх школах Підкарпатської Русі¹. Об'єднавчі тенденції помітили і в ЦСЧС, бо вже 31 травня 1922 р. «Возродження» і «Союз» (до часу створення об'єднання) були прийняті до цієї структури², а 4 липня у міністерстві освіти відбулася нарада щодо розподілу «Масарикового фонду». За її підсумками за карпатоукраїнським студентством закріпили квоту у 500 тис. Кч.³ У серпні того ж року оголошення про майбутній з'їзд з'явилося у чеській пресі⁴. Але реалізовані ці наміри так і не були. Невдовзі член «Возродження» Костянтин Стрипський повідомив, що ініціатори не змогли дійти згоди щодо офіційних назви та мови майбутньої структури («возрожденци» наполягали на назві «Центральный Союз Карпаторусских Студентов» і російській мові діловодства, відкидаючи будь-які компромісні варіанти), тому ідею об'єднання відклали на невизначений час⁵.

Переговори між товариствами щодо створення верховної структури перманентно продовжувалися впродовж наступних 5 років. Було проведено кілька спільних зборів, засідань правління, а також нарад за участі представників ЦСЧС. Проте результату досягли лише у червні 1927 р.⁶ Восени того ж року «центральный союз», що de facto вже існував, отримав запрошення на вступ до ЦСЧС, а 27-28 жовтня В. Могильницький та Ю.-А. Шерегій взяли участь у загальних зборах цієї структури та подали спільну заяву на вступ⁷. Процес об'єднання завершився установчими зборами, що відбулися 12 березня 1928 р. у Празі за участі 14 делегатів (9 – від «Возродження», 5 – від «Союзу») та 9 їх заступників (6 «возрожденцев», 3 «союзівці»). Після тривалої дискусії затвердили статут організації, що отримала назву «Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов» (далі – ЦСПС) та обрали керівництво. «Возрожденци» отримали 8

¹Вѣсти // Подкарпатській Студентъ. 1922. 5.IV. № 1. С. 7.

²Ze schůze Ústředního vyboru ÚSČS // Čas. 1922. 2 června. S. 5.

³И.Б. Народный фондъ Масарика и карпаторусск. Студенчество // Novoje Vremja. 1926. 29 julija. S. 1.

⁴Sjezd karpatoruského studentstva // Tribuna. 1922. 19 srpna. S. 3.

⁵Стрипський К.И. Союз – Возрождение // Карпато-Русский Вѣстникъ. 1922. 1 октября. С. 5.

⁶ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valnych hromad (1922-1930). L. 8-77; Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1925-1928). L. 27.

⁷Zvěřina G. Pred shromážděním «ÚSČS» // Československá Republika. 1927. 23 října. S. 11; Mimořádné valné shromáždění svazu čs. studentstva // Lidové Noviny. 1927. 28 října ráno. S. 5.

ключових посад (у т.ч. – голови), а «союзівці» – 5, та й то другорядних. Головою був обраний В. Могильницький¹. Відповідно до статуту, ЦСПС був об'єднанням неполітичних та нерелігійних студентських організацій Підкарпатської Русі, створеним з метою системного захисту інтересів студентства у соціальній, освітній й культурній сферах, офіційної презентації перед урядовими структурами, ЦСЧС та закордоном. Мовами діловодства були російська та українська. Правління складалося з 7 посад: голова, 2 заступники, 2 секретарі, голова фінансової комісії, скарбник. Передбачалося також існування в середині структури 3 комісій: соціальної, із закордонних справ, пресової (їх діяльність регламентувалася окремими розділами статуту). Місцем перебування керівних органів ЦСПС вважався Ужгород².

Як свідчать пізніші протоколи зборів та засідань, вже з перших днів існування ЦСПС суперечки між «возрожденцями» та «союзівцями» відновилися. Причиною було небажання русофілів рахуватися з представниками «Союзу» та порушення попередніх домовленостей. Як результат, на загальних зборах 15 лютого 1929 р. «союзівці», не отримавши у новому правлінні посади голови та інших ключових функціонерів, залишили залу³. А невдовзі «Союз» оголосив про вихід з об'єднання й подав до ЦСЧС відповідний меморандум. У ньому стверджувалося, що ЦСПС перестав бути представником усього карпатоукраїнського студентства⁴. Хоча русофіли й пробували публічно довести, що ЦСПС надалі представляє більшість студентів (оскільки «Возрожденіє» значно чисельніше за «Союз»)⁵, це не переконало керівників ЦСЧС, змусивши вирішувати проблему в інший спосіб.

Вже 20 квітня 1929 р. керівники «Возрожденія» звернулися до викладача Ужгородської духовної семінарії о. Стефана Фенцика, який тоді був куратором самоосвітнього гуртка семінаристів «Церковно-Литературная школа», з проханням реорганізувати гурток у «статутне товариство», яке б вступило до

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). L. 2-3.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Stanovy (1928). L. 1-8.

³Ibid. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). L. 9-10.

⁴ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 5.

⁵Гумецкій Л.К. Краткая история о-ва карпаторусских студентовъ «Возрожденіє»... С. 152.

ЦСПС, врятувавши його від зникнення¹ (вже 24 квітня Фенцик пообіцяв своє сприяння²). 30 травня на цю ж тему студенти написали Мукачівському єпископу о. Петру (Гебею). Не вдаючись у подробиці, вони попросили дозволу на створення у семінарії товариства та його вступ до ЦСПС³. І дійсно, 18 листопада 1929 р. на загальних зборах гуртка за пропозицією о. С. Фенцика був схвалений статут товариства «Літературная школа ужгородських богослововъ» (далі – «Літературная школа»), який за 5 днів по тому затвердив Земський уряд Підкарпатської Русі⁴. Для дотримання процедури 29 грудня того ж року «Літературная школа» провела в Ужгороді ще й офіційні «установчі» збори за участі 34 богословів. Головою став Іван Лендшел, який одночасно був членом місцевої філії «Возродження»⁵. У той самий час у Мукачеві вже велася активна робота зі створення гуртка «Друг», про який йшлося вище. Одразу ж по створенню обидві організації подали заяви на вступ до ЦСПС: «Літературная школа» – 29 грудня 1929 р., «Друг» – 13 січня 1930 р.⁶. Офіційне ж їх прийняття відбулося 1 лютого 1930 р., тоді ж новим головою ЦСПС став Василь Анталовський. Примітно, що на зборах офіційно був присутній генеральний секретар ЦСЧС С. Штронер, що свідчило про повне визнання повноважень ЦСПС цією структурою. Також збори обговорили можливість поновлення членства «Союзу» – «союзівцям» запропонували подати нову заяву на вступ, виклавши власні умови членства⁷. Невдовзі «Союз» цю пропозицію відкинув й впродовж року зробив кілька нових заяв про невизнання повноважень ЦСПС⁸.

Ще одним доказом відновлення позицій ЦСПС став І-й з'їзд «карпаторусского» студентства, проведений 20-21 грудня 1930 р. у Мукачеві.

¹ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 112. Арк. 1.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). L. 70.

³Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1929). L. 13-14.

⁴ДАЗО. Ф. 813: Ужгородська греко-католицька чоловіча духовна семінарія, м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 45: Протоколи засідань літературного кружка богословов духовной семинарии (22 марта 1927 г. – 30 сентября 1931 г.). Арк. 40-41; Там само. Спр. 50: Классификационные журналы семинарии, устав литературного кружка при семинарии и др. (1931 р. – 1944 р.). Арк. 62.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930). L. 44.

⁶Ibid. L. 40, 42.

⁷Ibid. Kart. 183. Sign. b.č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). L. 12-13, 15.

⁸Заява / Виділ Союзу Підк. Руських Студентів. В Празі 18.V.1930 // Свобода. 1930. 3 юнія. С. 3; На передодні з'їзду Центр. Союзу (Возрождение) Карпаторусских Студентів / Голова Союзу П. Р. С. // Свобода. 1930. 18 децембра. С. 2.

Формально його присвятили 10-річчю від створення «Возродження», але реальною причиною було саме підтвердження дієвості ЦСПС перед ЦСЧС. Протекторат над з'їздом взяло керівництво Підкарпатської Русі, а згоду на членство у його почесній президії дали майже усі провідні діячі русофільського руху. У якості гостя був присутній секретар ЦСЧС А. Водседялек. У перший день були виголошені доповіді: про громадську діяльність карпатоукраїнського студентства за 10 років (І. Андрашко), про соціальне становище студентства (А. Іванчов) та його роль суспільному житті (В. Лендшел)¹. Наступного дня ухвалили резолюції, де, серед іншого, вимагалось: передати у розпорядження ЦСПС кошти «Масарикового фонду», враховувати його рекомендації при розподілі земської стипендії Підкарпатської Русі; визначення квоти для прашівських українців у земській стипендії Словаччини, будівництво у Празі «карпаторуського» гуртожитку, введення російської мови в якості офіційної у навчальних закладах та урядових установах краю, відкриття у Підкарпатській Русі вишу; здійснення заходів з відновлення економіки Підкарпатської Русі; негайне надання Підкарпатській Русі автономії та встановлення «справедливого» місцевого кордону зі Словаччиною; висловлювався рішучий протест проти чехізації населення краю, централізму чеських партій та ревізіоністських планів сусідніх держав щодо Підкарпатської Русі².

Впродовж трьох наступних років ЦСПС очолювали М. Мацков (7 лютого 1931 р. – 9 лютого 1932 р.) та С. Анталовський (9 лютого 1932 р. – 8 лютого 1934 р.). За цей час до нього були прийняті: «Родіна» (1932), «Добрянській» (1933), «Восход» (1933) та «Стой» (1934)³. Разом з тим ще 5 січня 1932 р. «Літературная школа» відмовилася делегувати своїх представників до ЦСПС⁴ (вочевидь, через правила, встановлені у семінарії) і її фактична участь у діяльності структури припинилася. Стабілізація внутрішньої ситуації в ЦСПС ще більше посилила його

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 84-86.

²І-й съездъ карпаторусскихъ студентовъ в Мукачевѣ // Молодая Русь. 1931. № 5-6. С. 16-19.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). L. 20-24; Ibid. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (Resoluce sjezdu 1933)(1931-1933). L. 65.

⁴Ibid. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1931-1933). L. 13.

позиції в ЦСЧС. На загальних зборах цієї структури, що відбулися 14-15 лютого 1931 р. у Брно до нового правління були обрані 3 представники ЦСПС, а до рішення зборів окремим розділом включили резолюції недавнього мукачівського з'їзду¹. А вже у березні того ж року 2 делегати ЦСПС взяли участь у З'їзді молоді Малої Антанти у Бухаресті². Проте найбільшим успіхом стали загальні збори ЧСЧС, проведені 19-20 лютого 1932 р. в Ужгороді. Одним із рішень, ухвалених там, було затвердження російської (поряд з чеською та словацькою) рівноправною робочою мовою структури³. Це рішення, однак, викликало публічний осуд збоку «Союзу»⁴.

1-2 липня 1933 р. ЦСПС провів в Ужгороді помпезні II-й з'їзд «карпаторусского» студентства (біля 400 учасників) та I-й з'їзд «карпаторусской» молоді (біля 600 учасників). Участь у них офіційно прийняли усі організацій-члени ЦСПС, крім «Літературної школи». Як і в 1930 р., з'їзди не оминули увагою провідні політичні й культурно-освітні діячі з русофільського табору⁵. Фінансування заходів забезпечила влада: Земський уряд Підкарпатської Русі покрив більшу частину витрат, а Міністерство залізниць надало учасникам 50%-у знижку на проїзд⁶. За підсумками з'їздів було ухвалено культурно-національну, національно-політичну та соціально-економічну резолюції. Перша та третя резолюції у більшості пунктів, дублювали документи 1930 р. (введення російської мови в якості офіційної в навчальних закладах та урядових установах краю, відкриття у Підкарпатській Русі й Пряшевщині нових навчальних закладів, вирішення соціальних проблем студентства тощо). Національно-політична резолюція, серед іншого, призначення на державну службу виключно за критерієм професіоналізму, а не партійної приналежності; заборони вживання термінів «Rusinsko», «Podkarpatsko», «Підкарпаття» стосовно Підкарпатської Русі

¹Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1929-1931). L. 59.

²Карпатороссы на съезде молодежи Малой Антанти // Русская Земля. 1931. 9 апрѣля. С. 3.

³ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 68-71.

⁴Комунікат Союзу Підкарпатських Студентів // Свобода. 1932. 21 квітня. С. 2-3.

⁵ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 75-82

⁶Там само. Ф. 21: Крайове управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. Оп. 24. Спр. 105: Справа про фінансування діяльності студентської буржуазної організації Ужгородський Союз Підкарпато-руських студентів (19 червня 1933 р. – 14 лютого 1939 р.). Арк. 84-95.

тощо¹.

Кілька наступних років стали періодом чергових міжусобиць у ЦСПС. Справа в тім, що діяльність об'єднання зосереджувалася виключно у Празі, більшість керівних посад займали «возрожденці», а соціальні стипендії й матеріальна допомога розподілялися переважно між студентами празьких вишів. Допоки членами ЦСПС були лише «Возрожденіє» та студентсько-учнівські організації жодних протиріч не виникало, але після вступу т-ва «Добрянській» ситуація змінилася. Вже у середині 1933 р. між братиславським товариством і ЦСПС виникли непорозуміння фінансового характеру, пов'язані з компенсацією за проїзд учасникам липневих з'їздів. А 20 листопада того ж року керівники т-ва «Добрянській» у письмовій формі висловили невдоволення тим, що їх організація вирішує свої проблеми без участі ЦСПС й вимагали справедливого ставлення до братиславського студентства та їхніх ініціатив. Проте «возрожденці» ці претензії зустріли вкрай вороже й пригрозили братиславському товариству виключенням з ЦСПС². 8 лютого 1934 р. «справа» т-ва «Добрянській» розглядалася на загальних зборах ЦСПС, але кінцевого рішення тоді не прийняли. Правда, до сформованого тоді правління жоден представник братиславських студентів не потрапив. Головою ЦСПС став правник Василь Тудошій³.

Конфлікт поглибився на III-му з'їзді «карпаторусского» студентства, що відбувся 8 січня 1935 р. у Мукачеві за участі близька 150 осіб (у т.ч. 50 делегатів). До причин суперечок тоді додалася відмінність у політичних симпатіях празьких та братиславських студентів. Ключовою темою з'їзду було соціальне становище молоді інтелігенції, що суттєво погіршилося внаслідок нещодавньої економічної кризи. Зокрема, наголошувалося на проблемі безробіття серед випускників високих і спеціалізованих шкіл, а також було піддано критиці постанову «Про аспірантів», згідно якої молоді фахівці приступаючи на державну роботу змушені були 3 місяці працювати безоплатно, а потім ще 2 роки – за мінімальну заробітну

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (Resoluce sjezdu 1933) (1931-1933). L. 19-21.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 38-47.

³Ibid. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). L. 27.

плату. Оскільки з'їзд відбувався напередодні парламентських виборів, він був використаний русофільськими партіями задля агітації, що спровокувало скандал. Так, спроби членів т-ва «Добрянській» роздати у залі агітаційні листівки «Автономного Земледільського Союзу» наштовхнулися на силовий супротив празьких прибічників С. Фенцика. Як наслідок – з'їзд був розпущений поліцією, навіть не ухваливши резолюцій¹.

На загальних зборах ЦСПС 17 лютого 1935 р. до його керівництва знову не обрали жодного представника т-ва «Добрянській» (у розісланому для преси звіті повідомлялося, що за квотою т-ва «Добрянській» до правління увійшов Іван Шлепецький (1-й заступник голови), який насправді жодного стосунку до братиславської організації не мав). Це при тому, що сама структура правління у кількісному відношенні була рекордною за усі роки існування ЦСПС і складалася з 19 посад: голова, 2 заступники, 2 секретарі, голова фінансової комісії, голова та референт культурної комісії, голова та референт соціальної комісії, голова та референт секції закордонних справ, прес-референт, спортивний референт, голова та референт середньо-шкільної комісії, 3 заступники членів правління. Посаду голови повторно обійняв В. Тудошій².

Черговий скандал всередині ЦСПС, однак, жодним чином не позначився на його позиціях у загально-чехословацькому студентському русі. Навіть навпаки, у цей період вони лише зміцнилися. Так, у 1935/36 н.р. ЦСПС у порядку черги отримав право на керівництво структурою. На цю посаду на черговому з'їзді ЦСЧС (9-10 березня 1935 р.) одностайно був обраний С. Анталовський³. 28 липня 1935 р. під його керівництвом у Празі відбувся XVII-й З'їзд Міжнародної студентської конфедерації, у роботі якого взяли участь студенти з більшості європейських країн (крім СРСР) та США⁴.

У 1935-1936 рр. конфлікт між ЦСПС та т-вом «Добрянській» набув

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 194. Арк. 50-57.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1935-1936). L. 205.

³Ústřední svaz čsl. bude veden opět v duchu národním // Národ. 1935. 12 března. S. 1.

⁴Zástupci 20 národů na studentském kongresu v Praze // Pondělní list. 1935. 29 července. S. 3; Фариничь А. Международный конгресс студентов // Нашъ путь. 1935. 6 августа. С. 2.

публічних форм, що відчутно позначилося на іміджі обох організацій. Виступаючи у засобах масової інформації, представники т-ва «Добрянській» обґрунтовано наголошували на ігноруванні їх думки керівниками ЦСПС, несправедливому розподілі матеріальних засобів між празькими й братиславськими студентами, перебуванні у керівництві ЦСПС осіб, які вже завершили навчання, конфесійній дискримінації, членстві у ЦСПС «не студентських» організацій («Друг» та ін.)¹. У березні 1936 р. вони оприлюднили «Прокламацію», де повторили основні претензії та оголосили про вихід т-ва «Добрянській» з ЦСПС². У свою чергу керівники ЦСПС називали дії членів т-ва «Добрянській» розкольницькими³. У процесі конфлікту на сторону ЦСПС (із зрозумілих причин) стали «Восход» та «Друг», які теж засудили дії лідерів т-ва «Добрянській»⁴. Позиція братиславського товариства була різко засуджена й на чергових загальних зборах ЦСПС 3 березня 1936 р., а жоден із його представників втретє не потрапив до керівництва. Новим головою тоді обрали Степана Добоша⁵. Це теж було символічним, оскільки саме він тоді був найактивнішим опонентом лідерів т-ва «Добрянській».

Певно, саме конфліктом пояснюється оперативне сприяння керівників ЦСПС створенню товариства у Брно. Бо вже 21-22 березня 1936 р. члени щойно заснованої «Верховіни» Андрій Смужаниця та Августин Сокол разом із «возрожденцами» представляли ЦСПС на щорічних зборах ЦСЧС⁶. Такі дії були явним порушенням, оскільки «Верховіна» тоді ще не набула офіційного членства у ЦСПС. Але таким чином «возрожденци», вочевидь, намагалися довести

¹Чеканъ Ф. Во имя правды о нашемъ студенчествѣ // Русскій Народный Голосъ. 1935. 19 января. С. 2; Чеканъ Ф. Впечатленія создавшія слѣдствія // Там само. 1936. 19 марта. С. 2.

²Прокламація Общества Карпаторусскихъ Студентовъ «Добрянській» въ Братиславѣ / За ОКС «Добрянській» въ Братиславѣ дня 13. марта 1936: Р. Ройковичъ уряд. предсѣдатель, А Штилиха секретарь // Там само. 1936. 28 марта. С. 4.

³Добошъ С.В. Человѣку безъ имени! // Нашъ Путь. 1936. 25 февраля. С. 3; Його ж. Разрушители студенческихъ организацій // Там само. 1936. 4 апрѣля. С. 3; Його ж. Провокація братиславскихъ студентовъ продолжается // Там само. 1936. 15 сентября. С. 3.

⁴Студенческая жизнь // Там само. 1936. 21 апрѣля. С. 2; Обвинителямъ ЦСПС и его членамъ. С. 3.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-2 (1936). L. 1; Степанъ Добошъ – новый предсѣдатель ЦСПС // Нашъ Путь. 1936. 5 марта. С. 3.

⁶Наши студенты въ новомъ правленіи Союза чсл. Студентовъ // Нашъ Путь. 1936. 31 марта. С. 3.

широкій публіці (ЦСЧС зокрема), що ЦСПС представляв інтереси не лише однієї організації «високошкільних» студентів, та мінімізувати негативні наслідки демаршу братиславського товариства. Ще 26 травня 1936 р. ЦСПС звернувся із судовим позовом проти Р. Ройковича та А. Штилихи, які від імені т-ва «Добрянській» підписали «Прокламацію», а також редакції газети «Русській Народный Голось», в якій цей документ був вперше опублікований¹. Розуміючи слабкість своїх позицій, т-во «Добрянській» 25 жовтня 1936 р. запропонувало ЦСПС примиритися та скликати збори усіх студентських організацій для обговорення ситуації, що склалася². Пропозиція, вочевидь, прийнята не була. А 22 січня 1937 р. Крайовий суд в Ужгороді задовольнив позов ЦСПС³.

Затяжний публічний конфлікт із т-вом «Добрянській» негативно позначився на ЦСПС і був поганим прикладом для новостворених русофільських студентських товариств (до прикладу, 13 лютого 1937 р. т-во «Верховіна» повідомило ЦСПС про призупинення процедури вступу до нього, поки не буде ліквідовано конфлікт із братиславським товариством⁴). Безперечно, це спонукало сторони конфлікту домовитися. Певно, компроміс таки було знайдено, оскільки 20 лютого 1937 р. на загальних зборах ЦСПС братиславські студенти відкликали усі свої претензії (невдовзі спеціальна заява про це була оприлюднена у пресі⁵). Тоді ж до організації офіційно було прийнято «Верховіну». Головою став «возрожденець» Ю. Попович, представник т-ва «Добрянській» Ф. Чекан – його 1-м заступником, а делегат «Верховіни» Андрій Смужаниця очолив фінансову комісію⁶. Це звичайно уможливило врахування позиції студентів з Братислави та Брно при ухваленні важливих рішень, проте більшість у керівництві й надалі залишалася за празькими студентами, обраними за квотами «Возродження» та

¹ДАЗО. Ф. 30: Ужгородський крайовий королівський суд. Оп. 4. Спр. 1625: Судебное дело о привлечении к ответственности редактора газеты «Русский Народный Голос» Недзильский Евзенья за осуждение работы общества «Устредни сваз Подкарпаторусских студенту в Ужгороде» (26 травня 1936 р. – 23 квітня 1937 р.). Арк. 2-4.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatorských Studentů. Korespondence (1936-1937). L. 50.

³ДАЗО. Ф. 30. Оп. 4. Спр. 1625. Арк. 23.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatorských Studentů. Korespondence (1936-1937). L. 13, 15.

⁵ОКС Добрянській – Центр. Союзу Подк. Студентовъ въ Ужгородѣ / Р. Ройковичъ, предсѣд. с.р., Ф. Чеканъ, за секретаря с.р. // Нашъ Путь. 1937. 6 марта. С. 3-4.

⁶ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatorských Studentů. Korespondence (1937-1938). L. 60.

студентсько-учнівських організацій.

Як свідчить листування між ЦСПС і товариствами у Брно та Братиславі у 1937 р. планувалося провести того ж року у Мукачеві черговий з'їзд «карпаторусского» студентства (у листах фігурували ймовірні дати: 28-30 червня, 5-6 липня, початок вересня)¹ Але він так і не відбувся. Можливо, причиною була неузгодженість дій між студентством різних міст (адже певна напруженість у взаєминах ЦСПС та т-ва «Добрянській» до кінця року ще зберігалася; виникали й непорозуміння з т-вом «Верховіна» щодо передачі справ голови фінансової комісії²).

Проте вже навесні 1938 р. усі протиріччя були зняті. 5 березня 1938 р. на Х-х ювілейних зборах ЦСПС новий голова т-ва «Добрянській» В. Дубай вибачився перед ЦСПС за дії своїх попередників й наголосив, що студенти у Братиславі бажають діяти в одному напрямі зі своїми колегами у Празі та Брно. Із заявою про солідарність тоді ж виступив й представник «Верховіни» Володимир Колесников. Символічно, що на зборах вперше за всю історію існування ЦСПС його головою став не член «Возродження», а вже згадуваний В. Дубай. Щоправда, решту ключових керівних посад посіли виключно «возрожденці»³. Персональний склад керівних органів ЦСПС за 1928/29-1938/39 операційні роки подано у додатку Д.

Внутрішня нестабільність не заважала ЦСПС у другій половині 1930-х рр. проводити активну міжнародну діяльність та співпрацювати зі студентськими об'єднаннями інших держав. Зокрема, на початку 1936 р. було організовано екскурсію по Підкарпатській Русі та Східній Словаччині для товариства югославських студентів «Задруга». Урочисті прийоми тоді відбулися в Ужгороді (8 січня), Мукачеві (9 січня), Чинадієві (10 січня), Волівці (11 січня), Хусті (12 січня) та Пряшеві (13 січня)⁴. Їх безпосередніми організаторами виступили

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930-1937). L. 71; Ibid. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L. 15-16.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L.14-15.

³С. Общее собрание ЦСПС // Русский Народный Голосъ. 1938. 12 марта . С. 3; Объявление / За ЦСПС: В. Дубай председатель, А. Эрфанъ, ген. секретарь // Нашъ Путь. 1938. № 309. С. 3

⁴ДАЗО. Ф. 2. Оп. 4. Спр. 338. Арк. 2-11; Югославянскій вечеръ въ Ужгородъ // Нашъ Путь. 1936. 14 января. С. 4;

товариства-члени ЦСПС та партнерські організації. Влітку того ж року делегація ЦСПС здійснила зустрічну поїздку до Югославії. Студенти здійснили візити до кількох югославських міст, в ході яких були встановлені партнерські зв'язки із Національною організацією студентів (Белград), Просвітницьким Дружеством (Старий Врбас), Союзом культурно-просвітницьких дружин Югославії, Культурно-національним союзом югославських русинів (Новий Сад). Візит мав широкий резонанс серед бачванських русинів, і був широко висвітлений у місцевій пресі¹. Крім цього, 30 серпня 1936 р. представник ЦСПС правник Володимир Гассай взяв участь у роботі Слов'янської співбесіди у Софії, організованої урядом та студентськими організаціями Болгарії². У вересні 1938 р. Ілля Волощук, як представник ЦСПС, був на міжнародному студентському з'їзді в Глазго (Англія)³.

Говорячи про структуру ЦСПС, необхідно спростувати й деякі неточності, допущені у працях дослідників. Зокрема, за твердженням М. Ричалки, членом ЦСПС було «Об'єднання Русской Молодежи на Словакии» (ОРМ), засноване у 1933 р. в Пряшеві⁴. Насправді це не так, оскільки ОРМ не було студентською організацією, а об'єднувало ширші верстви русофільської молоді Пряшівщини. Правда, його провідними діячами було чимало пряшівських студентів-русофілів (у т.ч. й функціонери ЦСПС), які навчалися у Празі та Братиславі (зокрема, безпосередніми керівниками були «возрожденці»: у 1933-1936 рр. – Іван П'ещак, а від 1936 р. – Марта Дубай). Тому у деяких питаннях обидві організації іноді діяли спільно. До прикладу, саме ОРМ організовував прийом югославської делегації у Пряшеві 13 січня 1936 р.⁵.

Напередодні 1938/39 н.р. ЦСПС провів свій останній (IV-й) з'їзд. Він відбувся 10-11 вересня 1938 р. у Мукачеві й, зважаючи на тогочасні обставини,

Югославянскія студенти въ П. Руси // Там само. С. 4; Югославянь въ Воловць, Чинадѣвъ и Хусть // Там само. С. 3; Ф-ць. Югославянь в Пряшевѣ // Там само. 21 января. С. 3.

¹Яки бул дочек братох зос горніци у Коцуре и Н. Саду // Русска Правда. 1936. 23 августа. С. 2-4. Дорогіе братья и сестры! // Русска Заря. 1936. 4 окт. С. 3.

²Студенчество // Нашъ Путь. 1936. 30 августа. С. 3.

³Шандоръ Э.Г. Фактами въ защиту студенческой молодежи // Русскій Народный Голосъ. 1938. 7 сентября. С. 2.

⁴Ричалка М. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. 1987. № 4. С. 78.

⁵Среди русской молодежи // Заря. 1938. №1. С. 4-5.

більше нагадував політичне зібрання. Участь у заході взяли понад 500 осіб, включаючи представників ЦСЧС, губернатора та віце-губернатора Підкарпатської Русі, провідних політиків, культурно-освітніх та релігійних діячів з русофільського табору. У перший день роботи з'їзд ухвалив Маніфест про лояльність ЧСР та надіслав телеграму подібного змісту президенту ЧСР Едварду Бенешу¹. Наступного дня були виголошені програмні доповіді («Студентство і середньо-шкільна молодь» Г.-І. Керчі, «Соціальне становище студентства» І. Волощука, «Студенти і автономія» І. Ковача) та ухвалені резолюції. З огляду на політичну ситуацію, резолюції були більш ультимативними ніж документи попередніх з'їздів. До прикладу, відсутність у краї вишу називалася основним недоліком політики ЧСР щодо Підкарпатської Русі. Також студенти оприлюднили власне бачення процесу автономізації краю: 1) встановлення чітких кордонів між Підкарпатською Руссю та Словаччиною (приєднання Пряшівщини до Підкарпатської Русі), 2) обрання автономного Сейму, 3) повна передача виконавчої влади у краї представникам місцевого населення².

Після Віденського арбітражу у ЦСПС стався новий розкол. Деякі його функціонери залишилися в Ужгороді, підтримавши входження краю до Угорщини. Публічно від їх імені виступав Василь Чепинець³ (у чинному правлінні ЦСПС він обіймав посаду культурного референта). Більшість же посадовців структури у той час активно діяли у Хусті, а згодом – у Празі. Вони декларували лояльність ЧСР, але виступали проти автономного уряду Карпатської України, очолюваного о. А. Волошиним⁴. У зв'язку із політичними змінами організації-члени ЦСПС, які знаходилися на території Підкарпатської Русі, *de jure* або *de facto* припинили своє існування, тому на початок 1939 р. він фактично об'єднував лише «Возрожденіє» та т-во «Добрянській». Тоді навіть обговорювалася ідея перетворити його на «Союзъ Молодёжи», об'єднавши з

---

¹AKPR. F. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus. Kart. 14. Sign. PR 1354. Inv. č. 905. L. 1-2.

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 757. Арк. 49-55.

³Организованъ Русскій Національнй Совѣтъ // Карпаторусскій Голосъ. 1938. 14 ноября. С.1.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1937-1938). L. 7; Баран О. Вказана праця. С. 144.

празькою організацією «карпаторусской» робітничої молоді¹. Про діяльність ЦСПС у Празі після розпаду ЧСР даних, наразі, не маємо.

Відзначимо, що спроба відновити діяльність структури робилася в умовах Угорського королівства. Так, у вересні 1940 р. в Ужгороді було створено «Центральный Союз Русских Университетских Студентов» (паралельно фігурувала й стара назва²), але його статут влада не затвердила (причиною було русофільство організації не вельми прийнятне у нових політичних умовах та чвари між її засновниками³). Попри це структура впродовж кількох років існувала *de facto*, об'єднуючі неформальні осередки у Будапешті, Дебрецені, Пейчі, Сегеді та Шопроню, очолювані переважно колишніми «возрожденцями»⁴.

Таким чином, становлення надструктури карпатоукраїнського студентства тривало понад 5 років й завершилося утворенням ЦСПС. Роль цього об'єднання у студентському русі – неоднозначна. До позитиву можна віднести посередництво у інтеграції карпатоукраїнських студентів до загально-чехословацького студентського руху та репрезентацію їх інтересів на рівні держави: регулярне їх обрання до керівництва ЦСЧС (у т.ч. на посаду голови), їх участь у загально-чехословацьких й міжнародних студентських з'їздах за квотою ЧСР, отримання «підкарпатської квоти» з «Масариківського фонду» тощо. Основним же негативом безперечно було нівелювання майже від самого початку ідеї консолідації студентів з різних національно-мовних таборів. У результаті чого ЦСПС, хоча й був визнаний верховним органом карпатоукраїнського студентства на рівні ЧСР, у дійсності репрезентував лише його русофільське крило, теж не завжди сконсолідоване. Деструктивну роль у цьому відіграли амбіції членів т-ва «Возрожденіє» безальтернативно домінувати у ЦСПС. Вони, зокрема, спровокували вихід з об'єднання «Союзу» (1929) та затяжний публічний конфлікт з т-вом «Добрянській» (1934-1937 рр.). Консолідаційні ж тенденції, які намітилися у 1937-1938 рр., були обірвані подальшими політичними подіями, тому реальних

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L. 15-28.

²Мазурок І.О. Вказана праця. С. 103-104.

³Казак О. Вказана праця. С. 31; Куцов К. Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов... С. 400.

⁴Мондичь Д. Абитуріентамъ гимназій! // Карпаторускій Голосъ. 1942. 24 іюня. С. 2.

результатів не дали.

2.4. Специфіка становлення та розвитку конфесійних організацій (1929-1939 рр.).

Від початку 1920-х рр. паралельно зі становленням фахових об'єднань карпатоукраїнських студентів у Празі відбувалося їх гуртування в організаціях, утворених за конфесійним принципом. На початковому етапі це були загально-чехословацькі інтернаціональні організації. Зокрема, «Cyrillo-Methodějska Liga Studentská v Praze», заснована у 1920 р., що об'єднувала католицьких й православних студентів-слов'ян. Станом на 1923 р. крім чехів, словаків, хорватів, словенців, росіян, білорусів та українців до неї належали й «підкарпатські русини». В середині організації тоді діяла «карпаторуська секція», яку очолював «союзівець» Петро Фленько. Вона повністю складалася з греко-католиків з обох мовних таборів¹. Правда, вже у 1926 р., участь карпатоукраїнських студентів у діяльності ліги зійшла нанівець².

Сприятливі умови для створення самостійного об'єднання у греко-католицьких студентів з'явилися у 1929 р. У травні 1929 р. священник о. В. Гопко, делегований з Пряшівської єпархії, розпочав створення у Празі греко-католицької парафії. До процесу залучили й студентів, які становили найбільшу частину потенційних парафіян. Було створено ініціативний комітет з вірників обох єпархій, які проживали або постійно перебували у Празі. До нього ввійшли 22 особи (з них 6 «союзівців» та 6 «возрожденцев»)³. Невдовзі почалося й створення студентського греко-католицького товариства, що на початковому етапі ускладнювалося конфліктом між русофілами та народовцями. З початком 1929/30 н.р. о. В. Гопку вдалося втихомирити ці настрої, що дало можливість провести 3 листопада 1929 р. установчі збори «Общества Греко-Католических Студентов» (ОГКС). Патронат над ним узяли Мукачівська та Пряшівська єпархії. Офіційною

¹Všem přátelům unionismu! // Čech. 1923. 15 dubna. S. 11; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b.č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922 -1930). L. 48.

²В.С. Уривок з життя католицького студентства в Празь // Свобода. 1927. 13 януара. С. 3.

³Греко-Католическа церков в Празь // Свобода. 1929. 9 мая. С. 2.

мовою організації, за визначенням самого о. В. Гопка, став «подкарпатурській яззыкъ», що вживався у греко-католицьких часописах «Душпастырь» та «Русское слово»¹ (мовою обох видань було «язичіє» – симбіоз російської та місцевого діалекту). Також наголошувалося, що товариство перебуватиме поза національно-мовними суперечками². 24 листопада відбулися перші загальні збори ОГКС (на той час воно мало 38 членів), які обрали постійне правління. Головою став «возрожденец» В. Ленджел. Але оскільки вже 29 березня 1930 р. він склав повноваження, 18 травня у правлінні відбулися незначні персональні зміни. Новим очільником став правник Павло Кофланович, який теж був членом «Возрожденія»³.

Ще 28 березня 1930 р. статут ОГКС був поданий до МВС і 30 квітня затверджений. Згідно нього, метою товариства було піклування про поглиблення релігійних знань, підвищення релігійної та моральної складових у житті членів товариства на засадах католицького світогляду. До правління організації входили: голова, 1-й та 2-й заступники голови, 1-й та 2-й секретарі, 1-й та 2-й скарбники, та 5 заступників членів правління. Окремо існувала посада духовного радника, закріплена за священником⁴. Загальні збори, що відбулися 19 жовтня 1930 р., вочевидь, згідно попередніх домовленостей, обрали головою ОГКС «союзівця» М. Русинка. Того ж року на тлі взаємин «Возрожденія» і «Союзу» всередині ОГКС розпочалася нова хвиля «мовного спору». А 25 жовтня 1931 р. «возрожденци», скориставшись більшістю, повністю відсторонили «союзівців» від керівництва ОГКС. Головою став правник Антоній Іванчов⁵. Реагуючи на цю подію, 7 листопада того ж року керівники «Союзу» письмово повідомили ОГКС, що «всі члени Союзу, які були членами ОБЩЕСТВА (ОГКС. – К.К.) виступають з него»⁶. Заяву про вихід русофільське керівництво ОГКС не сприйняло, як

¹Гопко В. Общество Греко-Кат. Студентовъ въ Прагѣ // Русское Слово. 1929. № 44. С. 2-3.

²Гопко В. Релігійне життя грекокатолицьких студентів в Празі // Ювілейний альманах... С. 23; Куцов К.О. Становлення і діяльність конфесійних об'єднань... С. 143.

³Листъ до Редакції / [За ОГКС въ Прагѣ]: П.В. Кофлановичъ, председатель, С.В. Анталовскій, секретарь // Душпастырь. 1930. № 8-9. С. 228-229.

⁴АМР. Ф. 5/1. Kart. 444. Sign. X/391. L. 1-6.

⁵Ibid. L. 9,11.

⁶NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2. L. 36.

правомірну (адже «Союз» не мав права виступати від імені своїх членів щодо їх приналежності до інших товариств), а духовний радник товариства о. В. Гопко навіть спробував відмовити «союзівців» від такого кроку¹. Але результатів це не дало, і наприкінці 1931 р. участь студентів-народовців у діяльності ОГКС припинилася. Отже, об'єднавчі тенденції закладені у 1929 р., не справдилися, а самостійне й нейтральне у мовному питанні ОГКС поступово перетворювалося на конфесійний придаток «Возрожденія».

Відомостями про керівний склад ОГКС у 1932/33 н.р. не володіємо. Натомість відомо, що у цей період товариство пережило ще одну кризу, яка теж завершилася суттєвим зменшенням членської бази. Цим подіям передувало призначення єпископом Мукачівської єпархії Олександра Стойки (3 травня 1932 р.). На початковому етапі діяльності єпископ проявляв лояльність до народовецьких проявів серед духівництва та вірників єпархії, що викликало невдоволення в русофільських колах, зокрема – студентських. Вже у червні 1932 р. колишній голова ОГКС В. Лендзел публічно звинуватив керівництво єпархії у підтримці українофілів². Подібні закиди на адресу єпископа пролунали й під час загальних зборів ОГКС, проведених восени³.

31 грудня 1931 р. ужгородській газеті «Карпаторусській Голось» з'явився відкритий лист до єпископа, підписаний 30 членами ОГКС. Вони звинуватили владу у заведенні українофільського духу в Ужгородській духовній семінарії, відстороненні від парафій священників-русофілів, наданні підтримки україномовним літераторам тощо⁴ (текст цього ж листа, але без підписів, зберігається у 50-му фонді ДАЗО⁵). А невдовзі публічній критиці збоку студентів був підданий сам о. В. Гопко. Приводом став дозвіл пароха на використання синьо-жовтої символіки під час новорічного богослужіння 1 січня 1933 р.⁶ 3

¹Ibid. L. 53-54, 56.

²Лендзель В.И. Открытое письмо гр. кат. капитуль въ Ужгородъ // Народная Газета. 1932. 10 июня. С. 5.

³Його ж. Домъ Божій политической сценой // Там само. 1933. 22 января. С. 1.

⁴Открытое письмо Преосвященному Владыкъ Александру, Епископу мукачевскому отъ карпаторусскихъ студентовъ // Карпаторусській Голосъ. 1932. 31 декабря. С. 2-3.

⁵ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 329. Арк. 1-4.

⁶Лендзель В.И. Домъ Божій политической сценой. С. 1.

червня 1933 р. той самий «Карпаторусскій Голось» опублікував розлогий меморандум до єпископа, підписаний 42 членами ОГКС. Вони в ультимативній формі закликали владику пристати на позиції русофільського Т-ва ім. О. Духновича, вимагали зробити російську офіційною мовою Мукачівської єпархії, ввести її в єпархіальних навчальних закладах, звільнити із семінарій та гімназій єпархії викладачів-українофілів. На виконання вимог студенти дали один місяць¹. А 12 липня у тій же газеті з'явився лист В. Тудошія та Е. Іванчова, які від імені підписантів меморандуму оголосили «о возвращеніи въ лоно прадѣдной православной вѣры, в которой находятъ залогъ лучшаго будущаго своѣй національности», закликавши колег наслідувати цей приклад².

Офіційне возз'єднання невдоволених студентів із православною церквою відбулося 28 серпня 1933 р. у Мукачеві в рамках святкування Успіння Пресвятої Богородиці. Про перехід тоді публічно оголосили 36 слухачів празьких високих шкіл, серед них – кілька недавніх засновників і функціонерів ОГКС. Висвітлюючи подію, русофільська преса особливу увагу приділили поету Андрію Карабелешу, який під час урочистої ходи демонстративно йшов на чолі наведеної студентської групи. Адже той свого часу закінчив Ужгородську духовну семінарію та певний час готувався до кар'єри греко-католицького священика³. Пізніше, згадуючи ці події, учасник переходу Микола Ігнацій назвав його свідомою реакцією русофілів на «фаворитизацію єпископом українців-самостійників»⁴.

Перехід частини активу у православ'я став для ОГКС серйозною втратою, але своєї діяльності воно не припинило. Впродовж двох наступних років на чолі товариства перебували правник Павло Цібере (від 5 листопада 1933 р.) та медик

¹Меморандумъ мукачевскому єпископу – Александру отъ Карпаторусской молодежи // Карпаторусскій Голось. 1933. 3 іюня. С. 3-4.

²Иванчовъ Е.И., Тудошія В.И. Письмо въ редакцію // Там само. 1933. 12 іюля. С. 3.

³Торжественный переходъ въ Православіе карпаторусскихъ интеллигентовъ во главѣ съ поэтомъ А. Карабелешемъ въ Мукачевскомъ Кафедр. Соборѣ // Православная Карпатская Русь. 1933. № 16-17. С. 8; Церковныя торжества въ Мукачевѣ // Карпаторусскій Голось. 1933. 30 августа. С. 2.

⁴АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-6014. Т. 3. Арк. 80.

Микола Фіцай (від 14 жовтня 1934 р.). У цей період воно стало колективним членом Союзу Католицької Молоді ЧСР та щороку делегувало до його керівництва 6 своїх представників¹. Разом з тим, ситуація всередині організації лишалася нестабільною, а її взаємини із Мукачівським єпископом Олександром й далі були неоднозначними. З одного боку, у 1934 р. єпископ був обраний почесним членом ОГКС². З іншого – серед багатьох активістів товариства зберігалось упереджене ставлення до нього через національно-мовні погляди. Мова йде про групу, орієнтовану на С. Фенцика, яка навіть не цуралася схвалювати публічні нападки на єпископа³. З огляду на це, високим залишався ризик нового переходу у православ'я з націоналістичних міркувань. Можливо, що саме з бажанням догодити націоналістичній групі було пов'язано освячення офіційного прапора ОГКС, церемонія якого відбулася 24 лютого 1935 р. у храмі св. Клементя. Здійснив її особисто Пряшівський єпископ Павло Гойдич ЧСВВ⁴. Прапор являв собою російський «триколон» із зображенням Діви Марії та написом: «Буди благословенная Карпаторусская земля». За інформацією самого ОГКС, він був дарунком від т-ва «Акція нашимъ на Волянѣ». Примітно, що на захід запросили й православних студентів⁵.

У 1935/36-1936/37 н.рр. ОГКС повторно очолював П. Цібере. У цей час у житті організації відбулося кілька знакових подій. У червні 1936 р. вона стала членом міжнародної студентської федерації «Рах Романа». Невдовзі П. Цібере побував на її конгресі у Австрії (27 липня – 7 серпня 1936 р.), де його обрали головою «унійної» секції. А 28 липня – 3 серпня 1937 р. він відвідав аналогічний з'їзд у Парижі⁶. А ще 13 січня 1937 р. на позачергових загальних зборах до

¹AMP. F. 5/1. Kart. 444. Sign. X/391. L. 19, 21.

²ДАЗО. Ф. 151: Правління Мукачівської греко-католицької єпархії. Оп. 18. Спр. 327 Переписка с церковними приходами, Обществом греко-католических студентов в Праге о сборе средств в пользу вышеуказанных студенческих обществ (15 грудня 1934 р. – 16 квітня 1936 р.). Арк. 3.

³Приветствие отъ греко-католическихъ студентовъ въ Прагѣ // Карпаторусскій Голось. 1934. 2 марта. С. 9.

⁴Z duchovního života // Čech. 1935. 2 března. S. 7.

⁵UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1934/35 (b.d.). L. 61.

⁶Рах Романа // Prager Presse. 1936. 8 august. S. 7. Цибере П.П. Международный конгрессъ федерации кат. студенчества «Рах Романа» въ Парижѣ 24.VII – 3.VIII. 1937 // Душпастырь . 1937. № 9-10. С. 221-223.

статуту організації було внесено деякі зміни. Вони, власне, стосувалися двох позицій: 1) надання статусу офіційної мови російській (у статуті 1929 р. фігурувало визначення «подкарпатурська мова»); 2) перейменування організації на «Союзъ Греко-Католическихъ Студентовъ в Прагъ» (далі – СГКС). Новий статут був затверджений МВС 14 березня 1938 р.¹ Згідно архівних джерел, останні загальні збори СГКС відбулися 21 листопада 1937 р. Головою тоді став Йосип Станканинець. У 1939 р. від імені організації знову виступав П. Цібере², який, вочевидь, не мав на це делегованих повноважень. Персональний склад керівних органів ОГКС/СГКС за період 1929 /30-1937/38 навчальних років подано у додатку Е.

Як вже згадувалося, наприкінці 1931 р. з ОГКС централізовано вийшли «союзівці». Хоча керівництво ОГКС цей демарш не визнало, від 1932 р. українофільська група діяла цілком самостійно. Відчутна її активізація розпочалася саме після вступу на посаду єпископа Олександра. На відміну від русофілів студенти-народовці сприйняли це призначення з надією. Зокрема, 18 травня «Союз» надіслав владиці вітання, висловивши надію на його прихильне ставлення³. А 29 травня С. Росоха від імені студентства виступив на з'їзді «Підкарпатської Марійської Молоді» (участь у ньому брали єпископ та ряд впливових священників-українофілів)⁴. 31 жовтня того ж року на засіданні правління «Союзу» він оголосив про намір незабаром заснувати у Празі «товариство українських католицьких студентів»⁵. А вже 13 листопада під його головуванням за участі 18 «союзівців» відбулися установчі збори Товариства Українських Католицьких Студентів в Празі (ТУКС). Збори затвердили статут та обрали керівництво. Головою став С. Росоха. Участь у зборах взяв і о. В. Гопко, що свідчило про підтримку дій студентів з боку єпархій. Метою ТУКС було проголошено поглиблення католицького світогляду студентства й спрямування

¹AMP. F. 5/1. Kart. 444. Sign. X/391. L. 26, 38-43.

²AMP. F. 5/1. Kart. 444. Sign. X/391. L. 34-35, 59-60.

³NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 90, 95.

⁴Зъздъ Пѣдкарпатскоѣ Марійскоѣ Молодѣ на Чернечѣй Горѣ // Благовѣстникъ. 1932. № 7. С. 112.

⁵ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 8.

його в українське національне русло. За інформацією, наданою пресі, на момент створення до членства у ТУКС зголосилися 38 осіб¹.

І хоча легалізувати ТУКС влада не дозволила, воно щонайменше до літа 1933 р. існувало *de facto*. Зокрема, від квітня 1933 р. його представники офіційно брали участь у підготовці загальнодержавного З'їзду католицької молоді, запланованого на липень того ж року². А під час самого з'їзду – члени товариства, серед іншого, організували для делегатів з Мукачівської та Пряшівської єпархій «підкарпатський вечір»³. Однак, вже із наступного навчального року стало розуміло, що статут ТУКС наразі затверджений не буде. Тому дальшу співпрацю з греко-католицькою церквою «союзівці» проводили в рамках Товариства св. Василя Великого. Його очолював празький парох, а кілька «союзівців» традиційно входили до правління. Ще одним інструментом для діяльності стало празьке Т-во греко-католицької молоді, що об'єднувало робітників-українців з Підкарпатської Русі та Пряшівщини і входило до складу загальнодержавного Союзу Католицької Молоді⁴. При цьому, впродовж кількох років відчутно змінилося ставлення студентів-народовців до єпископа Олександра. Якщо навесні 1934 р. вони ще захоплювалися діяльністю владики⁵, то вже за рік відверто глузували з його русинства⁶.

Повторно процес створення ТУКС розпочався наприкінці 1934/35 н.р. Так 7 травня 1935 р. у помешканні празького пароха відбулося засідання підготовчого комітету за участі кількох «союзівців» та монаха-галичанина о. Христофора (Мисківа) ЧСВВ, який у ті часи служив у Мукачівській єпархії. За підсумками наради вирішили найближчим часом відновити діяльність ТУКС⁷. Зважаючи на попередній досвід, цього разу зусилля було скооперовано зі студентами-емігрантами, оскільки їм, на відміну від підкарпатських та пряшівських українців,

¹NA ČR. F. 820. Kart. 33. Sign. 212. L. 28-29; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 5, 13.

²Boysak. F. Příprava k sjezdu v Praze // Dorost. 1933. 5 dubna. №7-8. S. 85.

³Velké dni práce, radosti a slávi // Dorost. 1933. 25 července. S. 169.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 152; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). L. 42

⁵Єпископ Стойка на поміч бідним // Пробоєм. 1934. березень. № 4. С. 51-52.

⁶Католицький зїзд в Празі // Пробоєм. 1935. №7-8. С. 71.

⁷NA ČR. F. 820. Kart. 33. Sign. 212. L. 23.

не заборонялося створювати організації з «українськими назвами». Спільно був вироблений статут, який 19 червня 1936 р. затвердив Земський уряд у Празі¹.

Установчі збори «другого» ТУКС відбулися 18 жовтня 1936 р. за участі 25 делегатів та 15 гостей². Було схвалено статут та обрано керівні органи в складі: голови, його заступника, секретаря, скарбника, соціального та культурного референтів, бібліотекаря та 2-х ревізорів. Головою знов обрали С. Росоху. Крім нього до керівництва ввійшли 4 «союзівці» (секретар, скарбник, соціальний референт, ревізор), решту ж посад обійняли емігранти. Поза правлінням існувала посада духовного провідника, яким став новий празький парох о. Іван Чисарик³. А ще за 2 тижні до установчих зборів о. Христофор ЧСВВ за посередництва празької парафії передав ТУКС «прапор св. священомученика Йосафата Кунцевича ЧСВВ». У супровідному листі він просив студентів «під тим прапором щоб завзято боролися в обороні католицької Церкви і за добробут та свободу нашого українського народу»⁴. У 1937/38 н.р. головою ТУКС був Дмитро Галай⁵, а у 1938/39 н.р. – Адальберт Немеш⁶. Дані про подальшу долю товариства відсутні. Персональний склад керівних органів ТУКС за період 1932/33, 1936/37-1937/38 навчальних років подано у додатку Ж.

Відзначимо, що створюючи ТУКС празькі «союзівці» не були новаторами. Адже ще 25 травня 1932 р. об'єднання з аналогічною назвою утворили їх колеги у Братиславі. Його актив складали члени місцевої філії «Союзу», а також деякі студенти-емігранти з Галичини. Головою став правник Юрій Яцко⁷. На жаль, інформації про братиславське ТУКС, наразі, небагато. Відомо, зокрема, що у подальші роки його очолювали правники: Кирило Феделеш (1934/35 н.р.), Лев Канюга (1935/36 н.р.) та Павло Нірода (1937/38 н.р.). Станом на 1938 р. керівні органи склалися з голови, його заступника, секретаря, скарбника та 2-х ревізорів. 15 січня 1938 р. почесним членом товариства був обраний о. А.

---

¹Ibid. Sign. 211. L 20.

²Ibid. Sign. 212. L. 26.

³ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 6.

⁴НА СР. F. 820. Kart. 33. Sign. 213. L. 35-36.

⁵ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 9.

⁶ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 47.

⁷Науменко Є. Вказана праця. С. 52.

Волошин¹.

На рубежі 1935-1936 рр. у власному греко-католицькому товаристві згуртувалися й братиславські студенти-русифіли. Його створення почалося в листопаді 1935 р., за підтримки братиславського греко-католицького пароха о. Йосипа Галька², а установчі збори відбулися 6 лютого 1936 р. Організація отримала назву «Общество греко-католических подкарпаторусских студентов» (ОГПС), її очолив правник Євген Гойдич (племінник Пряшівського єпископа)³. У 1936/37 н.р. ОГПС повторно очолював Є. Гойдич (переобраний 30 листопада 1936 р.), а від 23 листопада 1937 р. – правник Василь Петричко⁴. На час створення воно нараховувало 15 членів, у 1936/37 н.р. – 18, у 1937/38 н.р. – 20⁵. Жодних джерел про діяльність товариства після 1938 р. наразі знайти не вдалося. Персональний склад керівних органів ОГПС за період 1935/36-1937/38 навчальних років подано у додатку И.

Події літа 1933 р. обумовили можливість створення у Празі організації карпатоукраїнських православних студентів. 29 листопада 1933 р. за участі 19 студентів відбулися установчі збори товариства «Пролом» (офіційна назва – «Общество Карпаторусских Православных студентов «Проломъ» въ Прагѣ»). Його головою став Іван Шлепецький⁶. Як свідчать джерела з різних архівних установ, легалізація товариства відбувалася досить довго. Вперше статут подали на затвердження в МВС у день заснування – 29 листопада 1933 р., але через ряд суттєвих зауважень у затвердженні було відмовлено. 4 січня 1934 р., засновники подали його вдруге, але знову отримали відмову. Втретє відкоригований варіант документу надіслали до міністерства 24 січня, але затвердження затяглося аж до

¹Загальні збори укр. кат. студентів в Братиславі // Українське слово. 1934. 27 грудня. С. 3; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 45; Загальні збори Т-ва греко-кат. українських студентів в Братиславі // Свобода. 1938. 1 лютий. С. 4.

²ДАЗО. Ф. 151. Оп. 18. Спр. 329. Арк. 4.

³SNA. F. 3931. Mat. 16/53. Kart. 92. Inv. č. 917. L. 1-2.

⁴Ibid. Inv. č. 934. L. 1; Ibid. Inv. č. 941 L. 1.

⁵Ibid. Inv. č. 931. L. 1; Ibid. Inv. č. 936. L. 1; Ibid. Inv. č. 945. L. 1.

⁶Куцов К. Становлення і діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом»... С. 75; АМР. F. 5/1. Kart. 445. Sign.: SK X/428. L. 54.

18 жовтня¹. При цьому, необхідність внесення змін до статуту змусила засновників організації 10 березня 1934 р. провести повторні установчі збори, а 22 квітня було проведено ще одні (через порушення процедури попереднього разу). Щоправда, персональний склад керівництва, обраного повторними зборами, лишався той самий, що й 29 листопада 1933 р.².

Згідно затвердженого статуту, товариство мало загальнодержавний статус, а його основними завданнями були: а) об'єднати православне «карпаторусское» студентство, б) виховувати членів на засадах православної християнської моралі, в) матеріально підтримувати малозабезпечених членів. Офіційною мовою «Пролома» була російська. До правління входили: голова, заступник голови, секретар, скарбник, 5 членів. Їх повноваження тривали один «адміністративний рік». Поза правлінням обиралися ревізійна комісія та голова третейського суду (ще 2 судді обиралися щодо конкретної спірної ситуації). Дійсними членами товариства мали право бути православні студенти вишів та старшокласники середніх шкіл. Також статут передбачав почесних членів та членів-спонсорів³.

Після легалізації «Пролома» І. Шлепецький ще двічі обирався його головою – 24 листопада 1934 р. та 30 листопада 1935 р. У 1936/37 та 1937/1938 н.рр. товариство очолював філолог Михайло Грига, а у 1938/39 н.р. – знову І. Шлепецький⁴. Персональний склад керівних органів «Пролома» за період 1933/34-1938/39 навчальних років подано у додатку К.

Статус почесного члена «Пролома» надавався найбільшим меценатам та провідним діячам православного руху. У різні роки ними стали: радник уряду ЧСР Євген Подгаєцький (1934), єпископ Мукачево-Пряшівської православної єпархії Дамаскин (Грданичка) (1935) та настоятель русинських православних приходів у США о. Андрій Шлепецький (старший брат першого голови

¹UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Spolek pravoslavných karpatoruských studentů PROLOM (b. d.). L.1-14; Куцов К. Документи Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом». С. 157-158.

²UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операционный годъ 1933/34 (b.d.). L. 26-33; AMP. F. 5/1. Kart. 445. Sign.: SKX/428. L. 31-52.

³UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Spolek pravoslavných karpatoruských studentů PROLOM (b. d.). L.7-14.

⁴AMP. F. 5/1. Kart. 445. Sign.: SKX/428. L. 29, 26, 22, 21.

«Пролому») (1936)¹.

На рубежі 1936-1937 рр. у Мукачеві з'явилося об'єднання «Карпаторусское Православное Студенческое Движеніє» (КПСД). Воно діяло за принципом самоосвітнього гуртка, куди належали учні тамтешніх середніх шкіл. Почесним головою організації був інок Алексій (Дегтярьов), а духовними провідниками – місцевий православний парох о. Іоан Ілечко та студент православної духовної академії у Бітолі (Югославія) Микола Щербей². Оскільки в архівних джерелах згадок про КПСД не зустрічаємо, наскільки ми сміливі, припустимо, що його діяльність не була легалізована.

Надмірна, а подекуди й агресивна, активність «Пролому» з часом почала створювати незручності для «Возрожденія» та ЦСПС, де православні, користуючись своєю більшістю, посідали провідні позиції. 20 грудня 1934 р. у листі до єпископа Олександра о. В. Гопко припускав, що «Возрожденіє» є поширювачем «шизмосквофільства» й не рекомендував надавати йому фінансову підтримку³. А у листі від 12 листопада 1935 р. він звертав увагу владики на агітацію за зміну конфесійної приналежності, яку православні студенти вели серед мукачівських гімназистів⁴.

Деструктивна позиція «проломівців» найяскравіше проявилася в ході публічної кампанії проти губернатора Підкарпатської Русі Костянтина Грабаря. Вона розпочалася всередині 1934 р., коли уряд ще визначався із кандидатурою майбутнього губернатора. У період із 25 червня 1934 р. до 3 лютого 1935 р. «Пролом» розіслав лідерам провідних партій ЧСР, урядовцям і навіть президенту, звернення із проханням не підтримувати призначення на цю посаду К. Грабаря. Основним аргументом було те, що призначення губернатором греко-католицького священника (до початку 1920-х рр. К. Грабар був священником у кількох греко-

¹UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1934/35 (b.d.). L. 41; Ibid. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1936/37 (b.d.). L. 42, 76.

²Н.К. Новая студенческая православная организация // Русскій Народный Голосъ. 1937. 27 января. С. 3.

³ДАЗО. Ф. 151. Оп. 18. Спр. 327. Арк. 1; Куцов К. Міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнських студентів... С. 91-92.

⁴Там само. Спр. 329: Прошения студенческих обществ в Праге и Братиславе о выделении денежных дотаций (10 листопада 1935 р. – 23 листопада 1935 р.). Арк. 2.

католицьких парафіях Підкарпатської Русі) стане дискримінацією православної громади краю¹.

Своє невдоволення кадровим рішенням православні студенти висловлювали після того, як Грабар приступив до виконання повноважень. Серед інших, 5 лютого 1935 р. на шпальтах газети «Нашь Карпаторусскій Голось» була опублікована заява-протест, де вони вимагали від уряду негайно звільнити Грабаря із займаної посади. Крім голови «Пролому» І. Шлепецького підписи під заявою поставили В. Тудошій від імені ЦСПС та С. Добош від імені «Возрожденія»². Обидва вони були засновниками «Пролому» й впродовж кількох років обіймали в ньому керівні посади. Отже, підписавши протест, вони просто проігнорували студентів, які належали до греко-католицької конфесії.

Конфесійні непорозуміння в середовищі карпатоукраїнських студентів набули публічного розголосу навесні 1936 р., після щорічних загальних зборів ЦСПС. Тоді православне керівництво ЦСПС категорично відкинуло пропозицію голови т-ва «Добрянській» Ф. Чекана надіслати К. Грабарю вітальну телеграму (аналогічні вітання тоді були надіслані кільком посадовцям ЧСР та громадським діячам Підкарпатської Русі). Інцидент лише підлив масла у вогонь вже існуючого протистояння братиславських та празьких студентів-русофілів, й дав підставу говорити про існування в ЦСПС конфесійної дискримінації.

15 березня ужгородська газета «Недѣля», що була фактичним органом Мукачівської греко-католицької єпархії, подала публікацію під назвою «Організація гр.-кат. студенства», автором якої, ймовірно, був Чекан. У ній, серед іншого, стверджувалося про тиск на греко-католицьких студентів збоку «схизматицкогo духа студенческих обществ», та, з огляду на це, пропонувалося створити альтернативне до ЦСПС об'єднання студентських організацій під патронатом греко-католицької церкви. За задумом автора воно мало відмовитися

¹UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1934/35. L. 64.

²Протестъ студенческихъ организаций противъ назначенія губернаторомъ Конст. Грабаря / За ЦСПС: Тудошій, председатель, за ОКС «Возрожденіе»: Добошъ, председатель, за ОКПС «Проломъ»: Шлепецькій, председатель // Нашь Карпаторусскій Голось. 1935. 5 февраля. С. 2.

від протистоянь на мовно-національному та політичному ґрунті, об'єднавши греко-католицькі студентські товариства в Празі та Братиславі, самоосвітні гуртки ужгородських та прашівських богословів, а у перспективі – юнацько-спортивні організації католицького спрямування («Орел», католицький «Скаут» та ін.)¹. Ідею створення такої структури невдовзі підтримав голова пражського ОГКС П. Цібере. Натомість серед православного керівництва ЦСПС вона викликала крайнє обурення – Чекана і Цібере публічно звинуватили у спробі, на замовлення єпископа Стойки, зруйнувати ЦСПС².

Водночас було зроблено спробу відмежуватися від звинувачень щодо утисків греко-католиків. Так 16 березня була підготована заява 15 греко-католицьких студентів, які входили до чинного керівництва ЦСПС. У ній деякі тези зі статті «Організація гр.-кат. студенства» називалися неправдивими та наголошувалося на відсутності в середині ЦСПС конфесійної дискримінації³. А трохи згодом «Недѣля» помістила звернення керівників ЦСПС, у якому спростовувалося кілька інших тез публікації Чекана (до слова, у коментарі до публікації редакція газети повідомила, що 3 студенти відкликали підписи з-під «заяви 15-х»)⁴. Проте ці дії більше нагадували гру на публіку, ніж відображали реальну ситуацію. Опосередкованим доказом цього можна вважати вирок третейського суду «Возрожденія» стосовно Цібере, винесений влітку того ж року. Наслідком мало стати його виключення з товариства на чергових загальних зборах⁵.

Між тим, ідея створення організації, покликаної посилити вплив греко-католицької церкви на студентство, вже знайшла підтримку серед ієрархів обох єпархій та навіть ненадовго об'єднала інтереси студентських активістів з обох

¹Організація гр.-кат. студенства // Недѣля. 15 марта. С. 2.

²Н. Почему такой интересъ къ нашимъ студентамъ? // Нашъ Путь. 1936. 4 апрѣля. С. 3.

³Заявленіе // Зеледѣльская Политика. 1936. 26 марта. С. 2-3.

⁴Опроверженіе / За Центральный Союзъ подкарпаторусскихъ студентовъ въ Ужгородѣ: С.В. Добошь, предсѣдатель, М.С. Лявинець, ген. секретарь // Недѣля. 1936. 5 апрѣля. С. 3.

⁵Нашей общественности // Нашъ Путь. 1936. 18 іюля. С. 3; АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1890. Т. 1. Арк. 35.

мовних таборів. Невдовзі у пресі з'явилося звернення підготовчого комітету, підписане богословами – русофілом Михайлом Бендасом та українофілом Іваном Рогачем (обидва були функціонерами «Літературної школи св. Іоана Златоустого», що діяла у Пряшівській духовній семінарії¹). Було оголошено про намір невовзі провести установчі збори об'єднання греко-католицьких студентських товариств². Підтримали ідею й лідери братиславського ТУКС, гадаючи, що об'єднання зможе стати членом ЧСЧС і нейтралізувати там вплив русофільського ЦСПС³.

Установчі збори структури «Центральный Союз Греко-Католических Студенческих Обществ» / ЦСГСО (у пресі фігурувала також назва «Центральный Союз Грекокатолических Студентов»), відбулися 28 червня 1936 р. в Ужгородській духовній семінарії за участі 14 делегатів від братиславських ОКГКС і ТУКС, ужгородської та пряшівської «літературних шкіл». Головою був обраний вже згадуваний М. Бендас. У якості гостей участь у зборах взяли єпископ Олександр та інші впливові представники греко-католицького кліру, що свідчило про чималі очікування церкви від нової організації⁴. І хоча, на момент проведення установчих зборів, новостворена структура не зуміла об'єднати усі греко-католицькі товариства (жоден представник празького ОГКС у зборах участі не брав, що могло бути викликано санкціями «Возрожденія» стосовно П. Цібере), її заснування стало тривожним сигналом для ЦСПС. Адже імідж православного об'єднання, яке тоді активно «популяризували» стосовного нього опоненти, міг легко зашкодити взаєминам із рядом впливових осіб Підкарпатської Русі та ЧСР. Також існування альтернативної структури могло у перспективі зруйнувати монополію ЦСПС на представництво у загально-чехословацькому студентському русі. Це не могли не спонукати керівництво ЦСПС до дій.

Першим кроком стала спроба порозумітися з празьким ОГКС. Певно, саме з

¹Výroční zpráva o činnosti Literární školy sv. Jana Zlatoustého na bohoslovecké akademii v Prešově za rok 1935-36 / M.M. Bendász v.r., tajemník // Museum. 1936/37. Č. 2. S. 62.

²Централізація подк. руських християнських студентських організацій / За пригот. Комитет «О. О. Грк. М.»: М. Бендас, председатель, И. Рогач, дѣлопроизводитель // Недѣля. 1936. 29 марта. С. 3.

³ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 44-45, 50.

⁴ДАЗО. Ф. 18. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 2-8.

цих мотивів 14 листопада 1936 р. загальні збори «Возродження» ліквідували спір з П. Цібере¹. На ОГКС це подіяло позитивно, і жодних публічних суперечок між греко-католиками та православними в середині «Возродження» більше не виникало. Паралельно тривав судовий процес проти т-ва «Добрянській», результатом якого стало відновлення співпраці ЦСПС з братиславськими студентами. Таким чином, існування ЦСГСО (як альтернативи ЦСПС) втратило актуальність для самих ініціаторів його створення, і жодних дій щодо його розвитку надалі не робилося.

Отже впродовж 1929-1937 рр. у ЧСР існувало 6 конфесійних організацій карпатоукраїнських студентів: 4 греко-католицькі, 2 православні. При цьому товариства греко-католиків (Прага, Братислава) поділялися на русофільські та українофільські, тоді як православні (Прага, Мукачево) були виключено русофільськими. Для останніх взагалі характерним було ототожнення національно-мовної ідентичності з конфесійною. Була також спроба утворити в Ужгороді надструктуру греко-католицького студентства, яка однак не була доведена до кінця. Конфесійні об'єднання підтримували тісні зв'язки з відповідними єпархіями у Підкарпатській Русі та Пряшівщині, брали участь у діяльності міжнародних християнських студентських об'єднань. Разом з тим діяльність окремих з них породила у студентському середовищі протистояння на релігійному ґрунті, завдавши ще більшого удару по його згуртованості. Тому роль цих організацій у карпатоукраїнському студентському русі – досить контрверсійна.

* * *

З викладеного випливає, що у міжвоєнний період у ЧСР помітного розвитку набув карпатоукраїнський студентський рух. У 1920-х рр. він розвивався переважно в Празі, де діяли «Возродження» та «Союз», які з часом перетворилися на потужні, розгалужені за напрямками діяльності організації. Одночасно намітилася й основна негативна тенденція – розкол карпатоукраїнського

---

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 39.

студентства на мовні табори, що, попри ряд намагань, так і не був подоланий й призвів до неспроможності виступати єдиною силою при вирішенні актуальних проблем. У 1930-х рр. громадський рух набув стрімкого розвитку й серед студентів інших міст ЧСР. У Братиславі почали діяти потужна філія «Союзу» та т-во «Добрянській». Розпочався процес самоорганізації студентів у Брно, де утворилися т-во «Верховіна» та Підкарпатське академічне товариство. Безпосередньо у Підкарпатській Русі постало кілька студентсько-учнівських об'єднань русофільського та українофільського спрямувань. Ці організації за чисельністю суттєво поступалися празьким, але сам факт їх існування свідчив, що карпатоукраїнський студентський рух не був локальним явищем, а носив загальнодержавний характер. Об'єктивна необхідність інтеграції у чехословацький студентський рух зумовила утворення карпатоукраїнськими студентами власної надструктури – ЦСПС (1928). Правда, невдовзі після заснування він став репрезентантом виключно русофілів, знівелювавши саму ідею представництва інтересів усього карпатоукраїнського студентства. У такому форматі ЦСПС зайняв впливову нішу у студентському русі ЧСР, хоча його діяльність супроводжувалася тривалим протистоянням празьких і братиславських студентів, що негативно вплинуло на його імідж. Паралельно з цим у Празі, Братиславі та Мукачеві відбулося становлення карпатоукраїнських студентських об'єднань, утворених за конфесійною ознакою. Їх діяльність з одного боку відіграла позитивну роль (морально-виховну), але водночас – породила протистояння між греко-католиками та православними, що поглибило розкол у студентському русі. До того ж греко-католицькі студенти теж не зуміли уникнути розколу на мовному ґрунті.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

3.1. Соціальний аспект діяльності.

Вже відзначалося, що головною причиною створення перших карпатоукраїнських студентських об'єднань була необхідність спільно вирішувати соціальні проблеми. Адже більшість студентів, перебуваючи далеко від рідних осель, дійсно знаходилися у скрутних матеріальних умовах, через що нерідко полишали студії. Державну стипендію отримували лише успішні у навчанні. Проте на початку 1920-х рр. навіть це ускладнювалося елементарною необізнаністю студентів із правилами оформлення документів та слабким знанням чеської. Так у 1922/23 н.р. стипендію отримували приблизно 25 зі 100 студентів¹. Решта ж змушена була сподіватися на підтримку батьків. Оскільки чимало студентів походили із селянських родин, часто – багатодітних (у «Союзі» вони становили більшість з часу створення², у лавах «Возродження» їх відсоток теж

---

¹Veteran. Вказана праця. С. 1.

²З студентського життя // Наша Земля. 1927. 25 грудня (децембра). № 11. С. 6.

поступово зростав: 1928 р. – 28%, 1933 р. – 52%, 1938 р. – 56%¹), то підтримка батьків у їх випадку не могла бути значною. Індивідуальний же пошук студентами спонсорів був важким, передусім – морально. Тому цим й зайнялися їх організації. Вони ж стали посередниками між студентами та урядовими структурами у соціальних питаннях. До прикладу, технік Августин Лавришин, який у 1922/23 н.р. очолював соціальну комісію «Союзу», пізніше згадував, що до його обов'язків належали не лише облік одержаних товариством коштів, а й безпосередня допомога «союзівцям» в отриманні місць у гуртожитках та державних стипендій, шляхом підготовки відповідних звернень² (до слова, деякі з подібних клопотань нині можна віднайти у фондах ДАЗО³). Подібну практику у той час, певно, провадило й «Возрожденіє».

У залученні спонсорів на початку 1920-х рр. обидва товариства перебували у приблизно рівних умовах. Так у 1921/22 н.р. «Возрожденіє» одержало понад 9000 Кч спонсорської допомоги⁴, а «Союз» – понад 6000 Кч⁵. Водночас аналіз їх публічних фінансових звітів дає підставу вважати, що жертводавці, необізнані зі специфікою взаємин у карпатоукраїнському студентському середовищі, часто надавали матеріальну підтримку «студентам у Празі», не знаючи достеменно, кому саме вона адресована. Так 5000 Кч, які влітку 1921 р. пожертвував для усіх карпатоукраїнських студентів губернатор Підкарпатської Русі Григорій Жаткович⁶, осіли виключно у касі «Союзу». Також у списку тодішніх спонсорів «Союзу» фігурували батьки кількох «возрожденцев»⁷, що було відверто нелогічним. Ця ж плутанина спостерігалася й у взаєминах з представництвами міжнародних благодійних організацій у ЧСР та чеськими стипендіальними

¹Команицкий П.Ф. Вказана праця. С. 304.

²АС УСБУ Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1761. Арк. 19.

³ДАЗО. Ф. 28: Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 2. Спр. 258: Прохання Грабар Василя слухача університету про надання фінансової допомоги та з Міністерством освіти Чехословаччини про надання проекту зміни закону торговельних шкіл Севлюшського округу (13 січня 1921 р. – 11 жовтня 1921 р.). Арк. 1; Там само. Ф. 40: Канцелярія губернатора Підкарпатської Русі, м. Ужгород. Оп. 3. Спр. 46: Переписка с Министерством просвещения о назначении пенсии бывшему директору гимназии Михайлу Романцу и сипендии студентам Молдавчуку и Студеному (12 січня 1921 р. – 1 березня 1921 р.). Арк. 2-3.

⁴Пожертвования /За КРСК «Возрожденіє»: З. Гомичкова, казначей // Русская Земля. 1922. 27 апрѣля. С. 3.

⁵Жалоба. Дѣятельность Союза въ головныхъ чертахъ // Подкарпатскій Студентъ. 1922. №1. С. 2-3.

⁶Збирка для студентів // Руська Нива. 1921. 21 юлія. С. 3.

⁷Соц. Студ. Союзъ Подкарп. Русиновъ // Карпато-Русскій Вѣстникъ. 1921. 25 септембра. С. 8.

фондами, які, не розуміючи різниці між товариствами, вибирали для співпраці одне з них. Так представництво фонду «Європейська студентська допомога» («European Student Relief Fund»), створене у ЧСР у 1922 р. визнавало репрезентантом усіх карпатоукраїнських студентів голову «Союзу» А. Балажа, та ігнорувало «возрожденцев»¹. Й навпаки співпраця з празькими гуртожитками («Hlávková kolej», «Masarykova kolej»), де резервувалися місця для студентів з Підкарпатської Русі, повністю контролювалося «Возрожденієм»². Таким чином, конкуренція та часті суперечки двох товариств суттєво обмежували їх можливості. Кінець-кінцем це змусило домовлятися.

Як свідчать протоколи «Возрожденія», ідея соціальної кооперації з «Союзом» обговорювалася з грудня 1922 р.³, а вже напередодні 1923/24 н.р. «возроженец» І. Бунганич став офіційним представником обох товариств у соціальній комісії ЦСЧС та кураторіях Масарикова гуртожитку і Ярникова фонду⁴. З літа 1924 р. у Празі почала діяти спільна «Соціальна комісія студентів Підкарпатської Русі». Вона стала посередником в отриманні місць у кількох гуртожитках («Masarykova kolej», «Hlávkové kolej», «Studentska kolonie na Letné»)⁵. Також голова комісії став офіційним делегатом до кураторії Ярникова фонду. У 1924/25 н.р. стипендіатами цього фонду стали 39 карпатоукраїнських студентів, у 1925/26 н.р. – 44 (у т.ч. студенти у Пршибрамі). Розмір стипендій складав від 100 до 380 Кч/міс⁶. Комісія також періодично вела переговори із міністерства щодо отримання карпатоукраїнської частки Масарикова фонду, але до створення ЦСПС вони були безуспішними. Структура діяла до 1927/28 н.р., її очолювали: І. Бунганич (включно до 1925/26 н.р.), «союзівець» В. Грабар (1926/27

¹Вѣсти // Подкарпатській Студентъ. 1922. № 1. С. 7; ДАЗО. Ф. Р-411: Мукачівський міський народний комітет, м. Мукачево. 1944-1945. Оп. 1. Спр. 370: Переписка с дирекцией торговой академии г. Мукачево о выдаче удостоверений оправдания преподавателей (6 лютого 1945 р. – 26 квітня 1945 р.). Арк. 75.

²Жалоба. Интернатъ и студентство // Подкарпатській Студентъ. 1922. № 1. С. 3.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 7, 13; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). L. 10.

⁴Под розвагу студентства высших школ / И. Бунганич, за студент. Подк. Руси // Русинь. 1923. 19 юлія. С. 3; Студентам Подкарпатской Руси / И. Бунганич, член кураторіи Ярникова фонда // Русинь. 1923. 11 септембра. С. 3.

⁵Абитуриентамъ и слушателямъ высшихъ школь // Русская Земля. 1924. 20 іюня. С. 3

⁶Студенческія дѣла въ Прагѣ / За кураторію: И. Бунганичъ // Русская Земля. 1924. 4 септембра. С. 3; Студенческія дѣла въ Прагѣ / За кураторію Я. ф.: И. Бунганичъ // Novoje Vremja. 1925. 13 septembra. S. 2.

н.р.), «возрожденец» І. Мартин (1927/28 н.р.). Правда, між організаціями періодично виникали суперечки щодо керівництва комісією та фінансування її діяльності¹.

Паралельно обидва товариства продовжували самостійний пошук спонсорів. «Возрожденіє», зокрема, активно залучало «сприяючих членів», які сплачували обов'язкові вступні внески. З цього приводу до різних організацій, установ та осіб направлялися спеціальні звернення, а також щороку випускалися збірні листки встановленого зразка². У 1920-х рр. це у середньому приносило 2-2,5 тис. Кч. щорічно. Найбільшим спонсором організації у той час був губернатор Підкарпатської Русі Г. Бескид. У листопаді 1923 р., з нагоди призначення на посаду, він подарував «Возрожденію» 2000 Кч, а відтак щороку жертвував йому 1000 Кч³. У числі постійних спонсорів гуртка у цей період було й т-во «Школьная помощь», створене в Ужгороді К. Брешко-Брешковською. Воно надавало «Возрожденію» як фінансову так і натуральну (сукно для одягу, продукти харчування) допомогу⁴. Заощаджені кошти дозволили у 1923 р. створити при гуртку фонд взаємодопомоги з бюджетом у 5500 Кч., з якого малозабезпечені «возрожденці» отримували безвідсоткові позики⁵ (до речі, подібне у цей період практикував і «Союз», який впродовж 1921-1927 рр. надав своїм членам позики на загальну суму 43800 Кч⁶). Але із поверненням позик організації мали проблеми. До прикладу, станом на жовтень 1937 р. «Возрожденіє» мало 58 боржників (включаючи перших членів товариства) на загальну суму 12776.75 Кч.⁷.

На відміну від русофілів «Союз» у перше десятиріччя свого існування майже не мав солідних спонсорів. Окрім вже згаданого Жатковича, можна

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). L. 30-34; Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927). L. 15; Ibid. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). L. 5-6.

²ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 16. Арк. 2; Там само. Спр. 68. Арк. 1; Там само. Ф. 64: Мукачівський чернечий монастир отців Василян. Оп. 4. Спр. 508: Воззвание студенческого кружка «Возрождение» в г. Прага к закапатской интеллигенции об оказании материальной помощи студентам и кружку (20.02.1925). Арк. 1.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922-1937). L. 48-52.

⁴Ibid. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1921-1923). L. 3-4.

⁵Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922 -1930). L. 41.

⁶Наші студенти в Празь. С. 3; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 1-2.

⁷ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Kniha dlužníků (1936-1937). L. 4-5.

назвати хіба що американського підприємця Михайла Ганчина (у 1922 р. він пожертвував «союзівцям» 3000 Кч)¹ та Пітсбургського єпископа о. Василя Такача, який взяв товариство під опіку в другій половині 1920-х рр. У серпні 1927 р., реагуючи на офіційне звернення «Союзу», єпископ перерахував на потреби організації 300 доларів США (близька 1000 Кч за тодішнім курсом) та запропонував провести збір пожертв через «Собрания» греко-католицьких руських братств у Гомстеді та Мікеспорті². Задум, вочевидь, був успішним, оскільки вже наприкінці року єпископ перерахував «союзівцям» понад 10000 Кч. Вони стали фінансовою основою для проведення у 1927/28 н.р. так званої «Обідової акції», в ході якої було придбано та розповсюджено між членами товариства 300 карток на безкоштовне харчування в одній із празьких їдалень³. Наприкінці 1920-х рр. постійними спонсорами «Союзу» стали також брати Климпуші – відомі підприємці з Ясіня⁴.

Після створення ЦСПС суттєвою підпорою для карапатоукраїнського студентства став Масариків фонд. У 1928-1931 рр. право делегування членів кураторії фонду від імені студентів мав лише ЦСПС⁵, але вже 2 грудня 1931 р., після численних звернень «союзівців»⁶, мініосвіти внесло зміни до статуту фонду, згідно яких «Союз» отримав у кураторії одного представника, а ще двох й далі делегував ЦСПС⁷. Наявні в нас дані про кількість стипендіатів фонду – неповні. Відомо, зокрема, що 1932/33 н.р. з нього було виділено 45 стипендій від 400 до 1000 Кч, а у 1937/38 н.р. – 57⁸. Примітно, що претендувати на стипендію не могли студенти, які не мали крайового громадянства Підкарпатської Русі (зокрема – прясівчани). Водночас делегати студентських об'єднань ретельно слідкували аби стипендії не діставалися тим, хто не входив до «Союзу» та організацій-членів ЦСПС – у 1932/33 н.р. на цій підставі відмовили 20 підкарпатським євреям та

¹Золотое сердце русского народа // Свобода (переже «Наука»). 1922. 14 мая. С. 2.

²NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268. L. 1b-2.

³Присутный. Названа праця. С. 2; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 4.

⁴ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75834 фп. Т. V. Арк. 54; ДАЗО. Ф. 2594. Оп. 1. Спр. 42: Спогади про Карпатську Україну та її творців (1990 р. – 1999 р.). Арк. 27.

⁵ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 2-3.

⁶Там само. Арк. 36.

⁷Там само. Спр. 900. Арк. 36.

⁸NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L.122; Брежа С. Як є то в дійсності? // Пробоєм. 1938. 1 квітня. № 4. С. 42.

угорцям¹.

З початком економічної кризи 1932-1933 рр. студентські організації почали спонукати стару карпатоукраїнську громадськість для до створення місцевих благодійних структур. Студенти-русофіли великі надії покладали на «Общество друзей карпаторусского студенчества» (ОДКС), створене у вересні 1932 р. у Мукачеві. Але жодних практичних дій у перший рік свого існування воно не здійснило, тому було піддано різкій критиці². Безуспішними у цей час були й аналогічні спроби «Союзу». 5 листопада 1932 р. на засіданні його правління було вирішено звернутися з офіційними листами до «старших громадян» стосовно створення стипендіального фонду для членів «Союзу»³. В одному з таких листів, адресованому службовцю «Підкарпатського Банку» Леоніду Романюку, «союзівці» просили розпочати серед «старшого громадянства» Мукачева роботу по створенню «Товариства приятелів студентства», яке б стало посередником між ними та потенційними спонсорами⁴. Наприкінці листопада 1932 р. В. Шандор відвідав Ужгород з наміром обговорити цю ідею з лідерами українофільського табору. Проте вже 2 грудня він повідомив правління «Союзу», що поїздка результатів не дала⁵. Цей епізод Шандор пізніше описав у мемуарах, піддавши критиці о. А. Волошина, братів Брацайків та Ю. Ревая, які тоді навіть не схотіли з ним зустрітися⁶.

Невдоволення студентів, яке у часи кризи стало дуже помітним, спонукало до вирішення їх соціальних проблем й крайову владу Підкарпатської Русі. 10 вересня 1935 р. воно стало темою зустрічі губернатора К. Грабаря з лідерами студентських товариств. «Союз» представляв М. Небесник, русофілів – С. Анталовський. За підсумками наради було вирішено створити в Ужгороді благодійний фонд, який мав щороку надавати матеріальну підтримку близька 100

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1933). L. 6.

²Анталовській С.В. Общество друзей карпаторусского студенчества // Карпаторусській Голось. 1932. 10 сентября. С. 3; Почему не действует О-во Друзей Карпаторусского Студенчества // Там само. 1933. 21 сентября. С. 2.

³ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 9.

⁴ДАЗО. Ф. 72. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 41.

⁵ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 11.

⁶Шандор В. Спомини. Т. I. С. 99-100.

студентам¹. Натхнені цим «союзівці» того ж року розробили статут «Товариства прихильників підкарпатських руських студентів високих шкіл, соціальної опіки над підкарпатським студентством високих шкіл в Ужгороді»². Але далі цього справа не рушила. Можливо, створенню фонду противилися представники «Возрожденія», які й без того перебували у більш привілейованому становищі в отриманні матеріальної підтримки від крайової влади. Це, зокрема, чітко проявлялося у розподілі «земської стипендії» – адресної матеріальної допомоги з крайового бюджету: у 1934/35 н.р. сума «земської стипендії» для «возрожденцев» склала 12100 Кч, а для «союзівців» – 4900 Кч, 1935/36 н.р. – 11500 Кч та 4400 Кч відповідно³.

Окрім цього «возрожденци», діючи за посередництвом ЦСПС, і таким чином створюючи ілюзію представництва усіх карпатоукраїнських студентів, у цей період зуміли залучити для вирішення соціальних проблем широке коло спонсорів у Підкарпатській Русі і безпосередньо у Празі. Вони, зокрема, монополізували право на представництво студентів у «карпаторуській» секції благодійного т-ва «Československá jednota» (далі – «Чсл. єднота»). Секція була заснована у 1933 р., її очолював колишній віце-губернатор Підкарпатської Русі Петро Еренфельд. Щороку вона виділяла 5 стипендій для карпатоукраїнського студентства у розмірі 100 Кч/міс⁴. Але, в силу згаданих вище обставин, розподілялися вони виключно між русофілами. За наполяганням ЦСПС у середині 1935 р. було відновно діяльність «Общества друзей карпаторусского студенчества» (далі – ОДКС). Його очолив педагог І.Добош, а до керівництва, серед інших, увійшли недавні «возрожденци», а також представники ЦСПС⁵. Від серпня 1935 р., товариство щороку проводило у Підкарпатській Русі збір пожертв сільськогосподарською продукцією (паралельно збиралися й грошові пожертви),

¹NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-3. L. 164-165; Studentská sociální peče na Podkarpatsku // Lidové Noviny. 1935. 27 září ráno. S. 11.

²ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк.45; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 897. Арк. 3-5.

³Краєвий уряд несправедливо розділяє підпори // Пробоєм. 1934. № 4. С. 53; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 30-31.

⁴ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 545. Арк. 104-108; Československá jednota v Praze // Politický kalendář občanský a adresář zemí koruny České na rok 1938. Praha: F.V. Batovec, 1938. S. 243.

⁵Добош С. Годичное общее собрание О-ва Друзей Карпаторусского Студенчества // Нашъ Путь. 1935. 20 іюля. С. 1.

на кошти, отримані від реалізації якої, був створений благодійний фонд. З нього впродовж 1936-1938 рр. кільком студентам-першокурсникам (на конкурсній основі, за рекомендацією ЦСПС) надавалися стипендії по 200 Кч/міс. У 1936 р. ОДКС провело конкурс 2 такі стипендії, а у 1937 – на 3¹.

Від середини 1930-х рр. постійним спонсором ЦСПС став С. Фенцик, який у той час приділяв значну увагу популярності власної персони серед студентів, використовуючи їх активність у власних політичних цілях. У 1934 р., за сприяння політика, ЦСПС став розпорядником стипендії, яку спеціально для карпатоукраїнських студентів почав виділяти уряд Польщі. За даними поліції, у період 1934/35-1936/37 н.рр. «польську стипендію» отримали 12 «возрожденцев» (деякі двічі), пройшовши семестровий курс навчання у вишах Варшави, Кракова та Познаня² (з листування між ЦСПС та консульством Польщі в Ужгороді відомо, що на початку 1938 р. на неї претендувало ще 6 празьких студентів-русофілів³, однак, чи вдалося їм її здобути, даних нема). Водночас персоналії стипендіатів дають підставу вважати, що важливим критерієм отримання стипендії була лояльність до Фенцика. Крім цього 19 вересня 1936 р. при ЦСПС був створено іменний фонд С. Фенцика з річним бюджетом 5000 Кч, з якого впродовж 1936-1938 рр. студентам-русофілам виплачувалися 4 стипендії (1 – 200 Кч/міс., 3 – 100 Кч/міс.). Визначення стипендіатів здійснювалося за конкурсом, який проводив ЦСПС. Прерогатива надавалася першокурсникам⁴. Невдовзі цей приклад почали наслідувати інші місцеві діячі. Так, напередодні 1937/38 н.р. стипендіальні фонди при ЦСПС утворили: К. Грабар (1 стипендія – 100 Кч/міс., 1 стипендія – 50 Кч/міс.), урядовий комісар у Хусті Мілош Дрбал (1 стипендія – 100 Кч/міс.),

¹Воззвание къ карпаторусскому крестьянству / За Общество Друзей Карпаторусскаго Студенчества: И. Добошь, председатель, А. Кампій, секретарь // Нашъ Путь. 1935. 17 августа. С.1; Конкурсъ / [За Общество Друзей Карпаторусскаго Студенчества]: И. Добошь, председатель, А. Кампій, секретарь // Русскій Народный Голось. 1936. 15 іюля. С. 5; Конкурсъ / [За Общество Друзей Карпаторусскаго Студенчества]: И. Добошь, председатель, А. Кампій, секретарь // Там само. 1937. 14 іюля. С. 4.

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 712. Арк. 32-71.

³AAN. Zespól: Konsulat RP w Użhorodzie . Sygn. 2/460/0/-/28. L.12.

⁴Объявление /За Центральний Союзъ Подкарпаторусскихъ студентовъ в Ужгородѣ: С.В. Добошь, председатель, В. Крайняница, ген. секретарь. // Нашъ Путь. 1936. 1 октября. С. 3; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatorských Studentů. Korespondence (1937-1938). L. 34-35.

лікарі Степан Рокицький (1 стипендія – 100 Кч/міс.), Адальберт Кутка (1 стипендія – 50 Кч/міс.), Ілля Керечанин (1 стипендія – 150 Кч/семестр) та Петро Петрецький (1 стипендія – 150 Кч/семестр), адвокат Омелян Вальницький (1 стипендія – 100 Кч/міс.), нотаріуси Михайло Андрашко (1 стипендія – 100 Кч/міс.), Дмитро Собин (1 стипендія – 50 Кч/міс.) та Степан Яцкович (1 стипендія – 50 Кч/міс.). Також ЦСПС був створений фонд добровільних пожертв на 2 стипендії по 100 Кч/міс.)¹. Символічно, що серед фундаторів було кілька колишніх членів «Возродження» (Рокицький, Керечанин, Кутка, Петрецький).

Натомість старші українофіли й далі лишалися індіферентними до соціальних проблем «союзівців». Це змушувало виносити проблему у публічну площину², а згодом навіть соромити старше громадянство прикладами підтримки конкурентів збоку русофільських кіл³. Не маючи допомоги від старших, «союзівці» восени 1936 р. власними силами створили стипендіальний фонд при редакції «Пробоем». Вже у червні 1937 р. 4 члени «Союзу» за конкурсом отримали з нього разові стипендії на загальну суму 1050 Кч⁴. Спонукаючи старших до дій, «союзівці» вдалися й до маніпуляцій. Так, у лютому 1937 р. «Пробоем» опублікував дезінформацію про намір старшого громадянства незабаром створити «Допомогове товариство приятелів українського студентства», яке виділятиме усім студентам величезні суми матеріальної підпори⁵. Звичайно, що тон публікації не міг не зачепити честолюбства старших діячів. Ще одним провокаційним кроком стало ухвалення 28 лютого 1937 р. зборами «Союзу» статуту «Студентського допомогового Фонду ім. князя Федора Корятовича». Його примірник невдовзі надіслали о. А. Волошину з вимогою

¹Конкурсъ /За Центральний Союзъ Подкарпаторусскихъ студентовъ в Ужгородѣ: Ю.В. Поповичъ, председатель, В. Крайняница, председатель соц. секції, И.Г. Керча, ген. секретарь // Рускій Народный Голось. 1937. 18 септября. С. 4.

²Підмалівський М. Тяжке положення підкарпатського студентства // Пробоем. 1935. № 1-2. С. 18-19; № 3-4. С. 46-48; Шандор В. Чиї ми діти?! // Там само. 1935. № 3-4. С. 48-49; Копач М. Ми на краї пропасти; совість сліпа і глуха // Там само. 1935. № 7-8. С. 68-70.

³Студентський вісник // Там само. 1937. № 1. С. 13; Як допомагають русофіли своїм студентам // Українське Слово. 1937. 21 жовтня. С. 3.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 58; Стипендійний фонд «Пробоем» // Пробоем. 1937. №6. С. 93.

⁵Студентський вісник // Пробоем. 1937. № 2. С. 27.

утворити фонд якомога скоріше¹.

Установчі збори фонду відбулися 17 жовтня 1937 р. в Ужгороді під керівництвом о. А. Волошина та М. Брацайка. Участь у них взяли 86 представників українофільського табору. Заслухавши доповідь С. Росохи про соціальне становище «союзівців», збори ухвалили статут новоствореної організації та обрали керівників. Головою став директор Ужгородської лікарні Микола Долинай, його заступником – парламентар Юлій Ревай, секретарем – лікар Іван Сокач (недавній активіст філії «Союзу» у Братиславі); безпосереднім представником «Союзу» у фонді був М. Підмалівський, обраний ревізором². У листопаді того ж року три «союзівці» отримали від фонду семестрові стипендії на суму 500 Кч кожна³. Паралельно почалася виплата матеріальних підпор у розмірі 100-200 Кч. Загалом до кінця навчального року допомогу на суму 4120 Кч одержали 15 «союзівців»⁴. Плідну діяльність фонду невдовзі публічно відзначили лідери «Союзу»⁵, а 15 травня 1938 р. Долинай було обрано почесним членом організації⁶. Це свідчило, що зі створенням благодійної організації «союзівці» дійсно відчували соціальне покращення.

Влітку 1937 р. голова «Союзу» Ю. Кене публічно запропонував карпатоукраїнським вчителям створити при т-ві «Учительська Громада» фонд у розмірі 10000 Кч, з якого б видавалися річні безвідсоткові позики 10 студентам-першокурсникам⁷. Даних про реалізацію власне цієї ініціативи, на разі, не знаходимо. Проте відомо, що 9 жовтня 1937 р. на засіданні правління «Союзу» Кене повідомив про виділення «Учительською громадою» для «союзівців» 3 стипендій: 2 – 1000 Кч/рік, 1 – 500 Кч/рік⁸. Отже, на рубежі 1937-1938 рр. питання матеріального забезпечення членів «Союзу» хоча й з помітним запізненням, але почало вирішуватися.

¹Студентський вісник // Там само. 1937. № 3. С. 41-42; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 899. Арк. 31.

²Установчі збори Студентського допомогового Фонду імени князя Корятовича в Ужгороді // Українське Слово. 1937. 21 жовтня. С. 4.

³ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 71.

⁴Касовий звіт студентського допомогового фонду ім. Князя Корятовича // Свобода. 1938. 3 травня. С. 4.

⁵Кене Ю. На високу школу // Пробоєм. 1938. № 5. С. 51.

⁶ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 89.

⁷Кене Ю. Учительська Громада і студентство // Учительський Голос. 1937. № 6. С. 151-153.

⁸ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 69.

Напевно реагуючи на численні звернення різних студентських організацій, чехословацькі та підкарпатські офіційні кола наприкінці 1930-х рр. спробували створити механізм підтримки усього карпатоукраїнського студентства, незалежно від мовної, політичної та конфесійної орієнтації. 3 березня 1938 р. у Празі був створений Союз Опіки для Студентів Підкарпатської Русі, який заснували: президент ЧСР Едвард Бенеш, прем'єр-міністр Мілан Годжа, губернатор К. Грабар, віце-губернатор Ярослав Мезник, мер внутрішньої Праги Йозеф Ротнагл, коаліційні парламентарі Е. Бачинський та Ю. Ревай. 10 вересня того ж року на IV-му з'їзді «карпаторусского студенчества» Бачинський оголосив про створення при цій структурі «залізного» фонду із загальним бюджетом у 200 тис. Кч¹. Але цей позитивний в усіх відношеннях крок був здійснений надто пізно, тому залишився лише проектом.

Подібне було й з фондом для студентства, створеним на початку 1939 р. президентом ЧСР Емілом Гахою. У ньому річна частка для підкарпатських студентів складала 50 тис. Кч.²

У кризові та посткризові роки, окрім системної роботи по залученню спонсорських коштів та лобіювання стипендій та соціальних виплат для своїх членів, фахові організації карпатоукраїнського студентства активно реагували на обмеження соціальних прав учнів і студентів внаслідок непопулярних рішень уряду. Також вони системно і досить успішно добивалися покращення умов для здобуття карпатоукраїнською молоддю вищої освіти. Так 15 січня 1933 р. під егідою «Союзу» та ЦСПС у Празі відбулися збори проти здороження залізничних квитків для учнів середніх шкіл (відповідне звернення до уряду тоді підписали С. Анталовський та С. Росоха³). Восени 1934 р. і організації студентів-русофілів, і «Союз» (правда, по окремо) публічно виступили проти т.з. «аспірантського закону» – постанови уряду, що суттєво обмежувала фінансові права

---

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 757. Арк. 13-14, 48.

²Benda J. Вказана праця. S. 241.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1931-1933). L. 56; Ibid. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). L. 68-75; Ibid. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). L. 24.

кваліфікованої молоді при вступі на державну роботу¹. За два роки потому постанова таки була відмінена², свій маленький внесок у цю перемогу зробили й карпатоукраїнські студенти.

25 травня 1936 р. ЦСПС підготував меморандум до міністерства вимогою створити спеціальну стипендію для підкарпатських студентів, в якості компенсації за відсутність у Підкарпатській Русі вишу³. Реагуючи на це міністерство вже наприкінці 1936 р. повідомило ЦСПС, що на потреби підкарпатських студентів, які навчалися у технічних вишах, буде спрямовано «технічну стипендію» (до того вона призначалася для техніків зі Словаччини, але після створення в 1936 р. Кошице технічної школи потреба у ній відпала), у перспективі мала розглядатися можливість компенсації для інших спеціальностей⁴.

У другій половині 1930-х рр. менш масштабну, але помітну, соціальну роботу проводили русофільські студентсько-учнівські товариства. До прикладу, т-во «Восход» у 1935/36 н.р. виділило разову допомогу кільком малозабезпеченим учням Хустської гімназії на загальну суму 250 Кч⁵, а т-во «Стой» у 1937 р. за конкурсом виділило стипендії для 2-х студентів Мукачівської торгівельної академії у розмірі 200 Кч/міс. кожна⁶.

Активну роботу у цьому напрямку проводили й конфесійні студентські товариства. До прикладу, т-во «Пролом» щороку, за конкурсом, виділяло кілька стипендій (1934/35 н. р. – 2, у 1935/36 н.р. та 1936/37 н.р. – 3; у 1937/38 н.р. – 4) на суму 200 Кч/міс кожна. Стипендіальний бюджет формувався переважно з добровільних пожертв представників духовної та світської інтелігенції. В числі постійних спонсорів товариства були його почесні члени Є. Подгаєцький, єпископ Дамаскин, о. А. Шлепецький, а також кілька білоемігрантів та провідних

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 189. Арк.. 147; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 41.

²Аспірантський закон знесений // Наша Школа. 1936. № 8. С. 15.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L. 6-10.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930-1937). L. 49.

⁵Збиглей И. Изъ дѣятельности О-ва «Восходъ» // Нашъ Путь. 1936. 1 октября. С. 3.

⁶Общество карпаторусских студентов Стой в Сваляве // Тиса. 1937. 12 сент. С. 3.

русофільських діячів (у т.ч. колишніх студентських активістів)¹.

Основним же меценатом греко-католицьких студентських товариств були Мукачівська та Пряшівська єпархії. Так, у 1934/35 н.р. при ОГКС створили благодійний фонд, який у перший рік існування поповнювався майже виключно за рахунок внесків священиків (із 17 жертводавців 16 були священниками та ієрархами обох єпархій)². Активну діяльність, спрямовану на підтримку греко-католицьких студентів, незважаючи на ставлення до себе частини з них, проводив Мукачівський єпископ Олександр. Від 1934 р. він щороку проводив серед студентів конкурс на здобуття 4-х стипендій у розмірі 1000 Кч кожна: 3 – для студентів у Празі, 1 – для студентів у Братиславі. Конкурувати могли лише вірники єпархії, які мали успіх у навчанні, відповідну моральну поведінку та рекомендацію від священика, прерогатива надавалася членам греко-католицьких студентських товариств³. Наприкінці 1935 р. єпископ оголосив серед священиків єпархії обов'язковий збір пожертв для ОГКС⁴, а невдовзі публічно звернувся до громадськості з проханням матеріально підтримати карпатоукраїнську академічну молодь⁵. Крім того ще від 1929 р. Мукачівська єпархія була також розпорядником 2-х щорічних стипендій з посмертної фундації каноніка о. Симеона Сабова. Але право на них, за заповітом покійного, мали лише студенти-русофіли⁶. У другій половині 1930-х рр. матеріальну допомогу членам «Пролому» та ОГКС регулярно надавав окружний уряд у Хусті⁷.

Не менш важливою проблемою, яка перебувала у полі зору студентських організацій, було проживання карпатоукраїнських студентів в університетських

¹UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1934/35 (b.d.). L.35; Ibid. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1936/37 (b.d.). L. 6, 38.

²Жертвы для фонда бѣдныхъ академиковъ пражскихъ // Душпастырь. 1935. № 5-7. С. 123-124.

³Конкурсъ на стипендіи для академиковъ // Душпастырь. № 8-10. С. 173; ДАЗО. Ф. 151. Оп. 18. Спр. 327. Арк. 1.

⁴Общее епарх. собрание въ пользу общества греко-католическихъ унив. студентовъ въ Прагѣ // Душпастырь. 1935. № 11-12. С. 28-219.

⁵Не забудьмо о нашихъ студентахъ на университетѣ // Недѣля. 1936. 12 января. С. 4.

⁶Конкурсъ на фундацію д-ръ Симеона А. Сабова // Душпастырь. 1929. №5. С. 150-151; Изъ оригинального акта школьной фундації д-ра Симеона А. Сабова // Карпатській Свѣтъ. 1929. № 2-3 (12-13). С. 444-445.

⁷ДАЗО. Ф. 117: Хустське окружне управління, м. Хуст. Оп. 3. Спр. 1862: Прохання молодіжних, господарських, релігійних спілок та осіб про надання допомоги (9 вересня 1934 р. – 5 грудня 1938 р.). Арк. 6, 36, 109.

містах. Особливо це стосувалося Праги, де їх число увесь час було найбільшим¹. Відомо, що ідею створення там «карпаторуського» гуртожитку виношував ще Г. Жаткович (у пресі фігурувала назва «Руський Жатковичов Колей»)², але вона, як й чимало інших ініціатив губернатора, лишилася нереалізованою. На початку 1930-х рр. за вирішення питання взялася «Чсл. єднота». У вересні 1933 р. (за дольової участі «карпаторуської» секції та ЦСПС) вона орендувала на 5 років будівлю у р-ні Прага-Бубенеч, що раніше використовувалася як інтернат для студентів з Югославії. Через 5 років будівля підлягала знесенню³.

Від самого початку у гуртожитку був створений комітет самоврядування. Тимчасове правління, обране 7 жовтня 1933 р., очолив С. Анталовський⁴. Воно організувало збір коштів на ремонт, розробило статут гуртожитку й підготувало урочисте відкриття. 27 листопада того ж року на загальних зборах обрали стале самоврядування, яке очолив колишній «возрожденец» Віктор-Гейза Баран⁵. Усі посади у ньому займали «возрожденці». За їх же ініціативою гуртожиток отримав назву – «Карпаторусское Студенческое Общежитіе – Karpatoruská Studentská Kolej» (далі – КСО), а при вході була встановлена відповідна вивіска⁶. Урочисте відкриття КСО відбулося 28 листопада 1933 р. за участі ряду впливових громадських діячів і політиків⁷.

Гуртожиток являв собою одноповерховий дерев'яний барак, що на момент відкриття складався з 40 кімнат на 86 місць. За рік, враховуючи необхідність, його переобладнали під 52 чотиримісні кімнати. Також було обладнано актову залу, читальню й душеву⁸. Поселення відбувалося за конкурсом, який щороку проводив комітет самоврядування. За наявними даними у 1933/34 н.р. тут мешкало 84

¹Жалоба. Интернатъ и студентство // Подкарпатскій Студентъ. 1922. № 1. С. 3-4.

²А.Ф. Якъ поживають наши руськи высокошкольны студенты въ Прагѣ // Русинь. 1920. 2 ноября. С. 1.

³Анталовскій С.В. Мечта карпаторусскаго студенчества осуществлена! // Карпаторусскій Голось. 1933. 7 октября. С.1; Šlepeckij I. Karpatoruské studentstvo v Praze a ing. Rotnágl. S. 209.

⁴–skij. Karpatoruská studentská kolej převzata studentstvem // Národní Listy. 1933. 14 října. S. 4.

⁵Новое правленіе общежитія карпаторусскихъ студентовъ въ Прагѣ // Карпаторусскій Голось. 1933. 29 ноября. С. 3.

⁶Студенты Карпаторусскаго Студенческаго Общежитія въ Прагѣ [Фото] // Нашъ Карпаторусскій Голось. 1934. 8 декабря. С. 3.

⁷Торжественное открытіе карпаторусскаго студенческаго общежитія въ Прагѣ // Карпаторусскій Голось. 1933. 8 декабря. С. 3.

⁸S.A. Karpatoruská studentská kolej v Praze // Technik. 1933/34. № 3. S. 39; Демко М. Вказана праця. С. 78.

студенти, у 1934/35 н.р. – 78¹, у 1935/36 н.р. – 98².

За хибним твердженням ряду дослідників, КСО належало «Возрожденію» й використовувалося виключно для його членів³. Насправді ж, орендарем гуртожитку була «Чсл. єднота», а крім «возрожденцев» там мешкали «союзівці» й студенти інших національностей. Правда, самоврядування впродовж усього часу було у руках русофілів. У 1934-1937 рр. його очолювали: І. Ковач, І. Шлепецький, С. Анталовський, Євген Башта. У 1934 р. зусиллями «Возрожденія» у гуртожитку було відреставровано спортивні майданчики та створено їдальню. Для здешевлення харчування було впроваджено практику збору у селах краю (від батьків студентів й заможних селян) пожертв сільгосппродукцією. Завдяки невисоким цінам їдальня користувалася у студентів попитом, її річний оборот у середньому складав 50 тис. Кч⁴.

Оскільки питання постійного помешкання карпатоукраїнських студентів у Празі лишалося відкритим, воно періодично обговорювалося на засіданнях «Чсл. єдноти» за участі делегатів «Возрожденія» та «Союзу»⁵. Але у березні 1937 р. мерія району повідомила правління КСО про необхідність звільнення приміщення до кінця наступного місяця. Обурені несподіванкою (згідно договору гуртожиток мав діяти до вересня 1938 р.) студенти звернулися до радника канцелярії президента ЧСР Івана Парканія, зусиллями якого виселення відклали до кінця 1936/37 н.р.⁶. До оперативного вирішення проблеми підключилася й громадськість: ОДКС 13 квітня 1937 р. оголосило про терміновий збір коштів на купівлю нового гуртожитку, а мерія Хуста звернулася до представництв округу з проханням виділити бюджетні кошти на підтримку цієї справи⁷.

Ліквідація гуртожитку відбулася у червні 1937 р. Незадовго до цього уряд ЧСР (за дольової участі ЦСПС, «Чсл. єдноти», ОДКС та приватного внеску М.

¹Демко М. Вказана праця. С. 78.

²Студенчеству Подкарпатской Руси! // Русскій Народный Голось. 1935. 14 септября. С. 7.

³Ричалка М. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини. С. 77; Бескід Г. Вказана праця. С. 127.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 20-31.

⁵О постройкѣ карпаторусскаго студ. общежитія в Прагѣ // Нашъ Путь. 1936. 5 мая. С. 3.

⁶Выселеніе карпаторусскихъ студентовъ отсрочено до іюня // Там само. 1937. 25 марта. С. 2.

⁷LAPNP. F 25/68. Inv. č. 331-333. L. 1; ДАЗО. Ф. 117. Оп. 4. Спр. 911. Арк. 11.

Годжі) придбав двоповерхову цегляну будівлю у р-ні Дейвіці¹. Протекторат над новим гуртожитком взяв урядовий комітет, очолюваний Е. Бачинським, підпорядкований міністерству. Його представником у гуртожитку (інспектором) став службовець міністерства Кирило Коханий-Горальчук. Станом на жовтень 1937 р. сюди прийняли 118 студентів². Внутрішня обстановка в новому гуртожитку вирізнялася помітною напруженістю й протистояннями на національно-мовному та політичному ґрунті³, перебуваючи в полі зору політиків⁴. Гуртожиток проіснував лише до листопада 1938/39 н.р., коли його будівля була відібрана владою Протекторату⁵.

Володіємо також деякими даними про соціальну діяльність карпатоукраїнських студентських організацій у перші місяці після розпаду ЧСР. Відомо, зокрема, що «Союз» був у числі організацій-засновниць «Українського Допомогового Комітету збігцям з Карпатської України», створеного 20 березня 1939 р. у Празі. Від часу заснування структури представник «Союзу» Антон Романець був її секретарем, а 22 березня 1939 р. до її виконавчого вибору були кооптовані ще 3 «союзівці»⁶. Потужне представництво у комітеті дало можливість не лише вирішити питання з позачерговим отриманням студентами від нього фінансової та натуральної допомоги⁷, але й влаштувати їх у канікулярний період на роботу у Німеччині⁸.

Із викладених фактів видно, що соціальна робота, проведена у 1920-1930-х рр. громадськими об'єднаннями карпатоукраїнських студентів (які по суті виконували функції студентських профспілок), була активною, ефективною та торкалася усього спектру найактуальніших проблем: матеріальна допомога, стипендії, проживання, лобювання інтересів студентства перед урядовими

¹ЛАНР. F 25/68. Inv. č. 331-333. L. 2-3.

²Во внимание студентамъ! // Русскій Народный Голосъ. 1937. 1 октября. С. 3.

³В студенческом общежитии победили русские // Тиса. 1938. 27 февраля. С. 2; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 900. Арк. 14.

⁴ЛАНР. F 25/68. Inv. č. 432. L.1.

⁵Студентський вісник // Пробоєм. 1939. № 3-4. С. 18.

⁶ЦДАВО України. Ф. 3988. Спр. 1. Арк. 1-4, 16.

⁷Роговий В. Вказана праця. С. 131; ЦДАВО України. Ф. 3988. Оп. 2. Спр. 7. Арк. 1-4; Там само.. Спр. 9. Арк. 17- 92; Там само. Спр. 10. Арк. 62-71.

⁸ЦДАВО України. Ф. 3988. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 5-11.

структурами тощо. Тому можна сміливо стверджувати, що їх внесок у створення сприятливих умов для отримання карпатоукраїнською молоддю вищої освіти був одним із найвагоміших.

3.2. Діяльність у культурно-освітній сфері.

Із перших років існування паралельно із соціальною роботою, карпатоукраїнські студентські об'єднання проявляли відчутний потяг до культурно-освітньої діяльності. Її зміст не був однорідним, а у різні часи визначався уподобаннями окремих активістів та їх груп.

Театральне і музичне мистецтво. На початку 1922 р. за ініціативи техніка Миколи Грабаря при «Возрожденні» був створений хор, який вже у липні того ж року здійснив гастрольну поїздку до Пряшівщини та Підкарпатської Русі. Концерти тоді відбулися у Пряшеві, Гуменному та Ужгороді, принісши понад 1,5 Кч чистого прибутку¹. Проте дебют колективу збігся у часі з трагічною подією – смертю М. Грабаря: на початку літа той захворів на тиф, але, проводячи репетиції, не вжив вчасних заходів. Учасі у поїзді він вже не брав, оскільки у цей час у критичному стані перебував у празькій лікарні, де 27 липня помер². У березні 1923 р. на запрошення гуртка диригентом став білоемігрант Микола Кожин³. Тоді ж для вирішення організаційних питань колективу було створено його окрему управу в складі: голови, секретаря, скарбника, старости. Відомо, що у 1923/24 н.р. головою був М. Гарчар, а у 1924/25 н.р. – І. Керечанин, у 1925/26 н.р. – П. Петрецький⁴. Впродовж п'яти років кількість учасників хору суттєво збільшилася: 1923 р. – 22; 1928 р. – понад 50. Також урізноманітнився його репертуар. Станом на 1928 р. колектив виконував понад 40 хороших композицій, передусім –

¹Бляшинь К.В. Культурно-просвітительная поїздка карпаторуссаго студенчества по родной землѣ Карпатской Руси // Русская Земля. 1922. 10 августа. С. 2-3.

²Дописи // Там само. 1922. 3 августа. С. 2-3.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 14.

⁴ÚDUK-AUK. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). L. 21-47; ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 16. Арк. 1; Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). L.44.

карпатоукраїнські народні й авторські пісні, кілька російських та чеських¹. Кожин зробив неоціненний внесок й у підвищення професійного рівня колективу, внаслідок чого хор почали запрошувати на різні офіційні культурно-масові заходи. Резонансними, зокрема, були виступи на відкритті виставки «Umění a život Podkarpatské Rusi» (29 березня 1924 р.) та концерті «Чехословацька пісня» (17 травня 1928 р.)². Зауважимо, що у той час він був єдиним творчим колективом, що репрезентував Підкарпатську Русь у столиці ЧСР. 5 липня - 3 серпня 1927 р. хор здійснив друге концертне турне по Підкарпатській Русі та Пряшівщині: Межилабірці, Ужгород, Великий Березний, Мукачево, Підгоряни, Свалява, Севлюш, Хуст³.

Досвід двох поїздок та особисті зацікавлення активу спонукали «Возрожденіє» урізноманітнити творчу діяльність. Восени 1927 р. розпочалася робота по створенню при ньому балалаєчного ансамблю. Придбання інструментів потребувало чималих коштів, тому «возрожденці» оперативно провели збір пожертв, й вже у травні 1928 р. необхідні 5728 Кч були зібрані. Того ж року інструменти придбали у Лейпцигу. На момент створення ансамбль складався із 12 членів, а його керівником став В. Могильницький. Дебютний виступ відбувся у липні 1929 р. у Празі⁴. На початку 1929 р. при «Возрожденії» був створений ще й драмгурток (перший керівник – білоемігрант Вадим Петров). У 1928/29 н.р. відбулися певні зміни й у хорі: наприкінці 1927 р. М. Кожин виїхав з Праги, тому влітку 1928 р. тимчасовим диригентом став студент консерваторії у Брно Антон Скиба, а наприкінці року творчим керівником колективу став чех Густав Пехарь⁵.

Внаслідок змін, програма третьої творчої поїздки рідним краєм (9 липня – 4 серпня 1929 р.) була різноманітнішою за попередні. Відбулося 13 виступів у

¹Отчеть о дѣятельности хора ОКС «Возрожденіє» со дня основанія хора до мѣс. февраля 1928 г. / Правленіє ОКС «Возрожденіє» // Карпатскій Свѣтъ. 1928. № 1-2-3. С. 34-36.

²Na výstavě «Umění a život Podkarpát. Rusi» // Narodný Listy. 1924. 29 března. S.3. Выступленіє хора ОКС «Возрожденіє» на концертѣ «Чсл. пѣсня» в Репрез. домѣ г. Праги // Карпатскій Свѣтъ. 1928. № 6. С.186.

³Brousil A. Kulturně-osvětová činnost Karpatoruských akademiků o hlavních prázdninách // Venkov. 1927. 11 prosince. S. 8; Куцов К.О. Діяльність карпатоукраїнських студентських товариств...С. 87.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928). L. 19, 23, 33.

⁵Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927). L. 1; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928). L. 41.

Мукачеві, Чинадієві, Сваляві, Волівці, Нижніх Верецьках, Ізках, Іршаві, Севлюші, Хусті, Рахові, Ужгороді, Межилабірцях, Пряшеві¹. Четвертий аналогічний заїзд відбувся 4 липня – 2 серпня 1931 р. Тоді студенти відвідали Нижні Верецьки, Волове, Воловець, Сваляву, Мукачево, Середнє, Білки, Севлюш, Хуст, Тячів, Богдан, Ясіня, Рахів, Ужгород, Перечин, Стару Любовню, Пряшів, Бардіїв та Свидник. Крім концертів проводилися лекції про кооперативний рух, боротьбу з пияцтвом тощо. На відміну від попередніх, поїздка мала й політичний підтекст. Її гаслом було «Русской стране – русскую надпись». Листівки з цим текстом і закликом бойкотувати торгівельні заклади з чеськими, угорськими та українськими вівісками студенти розклеювали у кожному населеному пункті, який відвідували. Зрозуміло, що це не могло не призвести до конфліктних ситуацій: поширення листівок в Ужгороді ледь не завершилося зіткненням студентів із групою підприємців-євреїв. У Мукачеві кількох «возрожденцев» затримала поліція. Візит до Ясіня призвів до конфлікту із місцевою національно-свідомою молоддю².

Певно, саме скандальний резонанс призвів до того, що ця поїздка стала останнім аналогічним заходом «Возрожденія» у Підкарпатській Русі – відомо що, подібні тури студенти-русофіли планували у 1934 та 1936 рр. під егідою ЦСПС, але Земський уряд Підкарпатської Русі тоді відмовився покрити витрати³.

У 1930-х рр. хор (керівники цього періоду: Дезидерій Задор, Юрій Костю (Костюк) та ін.), ансамбль (керівники: Андрій Стахевич, Іван Гебей, Іван Петенько, Василь Петрецький та ін.), драмгурток (керівники: Олександр Гумбург, Михайло Фегер, Петро Куцин та ін.) «Возрожденія» здобули на теренах ЧСР ще більше визнання. На це вказує принаймні те, що крім постійних виступів на різноманітних святкових заходах, вони стали частими гостями в ефірі чехословацького радіо. У лютому 1935 р. телебачення відзняло фільм-кліп на пісню «Верховино, світку ти наш...» у виконанні струнного ансамблю

¹Гумецкій Л. Отчетъ поѣздки «Возрожденія» // Свободное Слово. 1929. 11 октября. С. 3-4.

²Наши студенты // Народная Газета. 1931. 15 августа. С. 3; Конфликтъ карпаторусскихъ студентовъ съ полиціей // Там само. 28 іюля. С. 2; Ве-ковъ. Русская культура и хулиганство украинцевъ // Там само. 28 іюля. С. 2.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 216-218; Прошение студентовъ отвергнуто // Нашъ Путь. 1936. 18 іюня. С. 3.

(композиція у той час вважалася «візитівкою» колективу)¹. У грудні 1937 р. Кошицький радіожурнал випустив платівку із записами виступів творчих колективів товариства різних років².

З кінця 1920-х рр. діяльність у театральній та музичній сфері поступово розпочав і «Союз». Восени 1927 р. при його культурній референтурі утворився неформальний драмгурток, яким керували Ю.-А. Шерегій, М. Русинко та С. Петрашко. Патронат над ним взяв колишній режисер Руського театру «Просвіти» Михайло Біличенко. Вже 30 грудня гурток успішно дебютував в ужгородському театрі з виставою за комедійною п'єсою А. Коцебує «Заколот». Загалом же, до початку нового навчального року відбулося 9 його виступів у Празі, Ужгороді, Мукачеві, Хусті, Воловому та Іршаві (крім «Заколоту» гралися: «Украдене щастя» І. Франка, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Він не заздрисний» Б. Грінченка). Практично усі виручені від них кошти надійшли до каси «Союзу»³.

22 квітня 1929 р. (після зміни статуту «Союзу») гурток офіційно отримав назву «Верховина» зі статусом секції товариства. Його головою став Ю.-А. Шерегій. Тоді ж було затверджено «регулямін», яким визначалися засади діяльності колективу, головні завдання й способи їх реалізації⁴. 1928/29 н.р. був найбільш плідним у діяльності гуртка. Під час великодніх канікул (1-2 квітня 1929 р.) спільно з театром «Просвіти» він здійснив постановки за п'єсами «Жриця вогню» В. Валентинова та «Маруся Богуславка» М. Старицького у Мукачеві. У червні того ж року «Верховина» самостійно представила у Празі прем'єрні вистави за п'єсами «Трьома шляхами» Д. Мелешка та «Суєта» І. Карпенка-Карого. Загалом впродовж року було зіграно 16 вистав, з яких 12 – самостійно⁵.

Під час зимових канікул 1929/30 н.р. «Верховина» здійснила гастрольний тур по Підкарпатській Русі з виставою за концептуальною п'єсою Ю.-А. Шерегія «Нова генерація». Поїздка тривала з 14 до 27 грудня 1929 р. Виступи відбулися у

¹Теняк П. «Возрожденіє» и Подк. Русь // Нашь Карпаторусскій Голосъ. 1935. 20 марта. С. 3.

²ОКС «Возрожденіє» // Нашь Путь. 1937. 22 декабря. С.2.

³NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 269. L. 1b-2.

⁴ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 897. Арк. 6.

⁵NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 269. L. 1b-2, 20-22.

Сваляві, Вишніх Верецьках, Горонді, Берегові, Королеві, Хусті, Великому Бичкові, Діловому, Богдані та Ясіня. За твердженням учасників, вона мала великий успіх серед місцевого населення, за винятком кількох неприємних інцидентів у Сваляві, Горонді й Діловому, де виступу перешкоджали місцеві русофіли¹. Проте, як свідчить внутрішня документація «Союзу», прибутку акція не принесла, а навпаки загнала колектив у суттєві борги². Це негативно позначилося на діяльності гуртка й призвело до того, що у другій половині 1929/30 н.р. він спромігся дати тільки один виступ («Жриця вогню», Прага, 8 лютого 1930 р.), який лише погіршив фінансове становище³. Наприкінці 1929/30 н.р. частину боргів «Верховини» відшкодував «Союз»⁴. Це дало можливість врятувати гурток від повного занепаду, і він, на певний час, відновив діяльність. У серпні «Верховина» виступила на просвітянських заходах у Вишніх Реметах, Білках та Рахові⁵, а 14-15 грудня представила в Ужгороді прем'єрну виставу «Огонь» за п'єсою І. Невицької⁶. Останній виступ гуртка цього періоду відбувся 6 червня 1931 р. у Празі з виставою за п'єсою М. Чирського «Неофавстіада»⁷.

У 1931 р. діяльність «Верховини» не припинилася, як стверджують деякі дослідники⁸, а лише призупинилася. На початку 1933/34 н.р. гурток було відновлено під керівництвом М. Небесника⁹. Впродовж року у Празі відбулося п'ять його виступів. Найвідомішою була постановка п'єси «Святий Миколай», здійснена 17 грудня 1933 р.¹⁰. Після цього в діяльності знову настала кількарічна перерва. Третє «народження» колективу відбулося 21 жовтня 1937 р., його очолив Іван Купчик¹¹. Але тоді діяльність обмежилася кількома радіо-виставами в ефірі «карпато-руської редакції» празького радіо у червні 1938 р. – лютому 1939 р.¹².

¹Блеск М. Вказана праця. С. 17-20.

²ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 32.

³NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267. L. 8.

⁴ЦДАГО України. Ф. 269. Спр. 896. Арк. 61-62.

⁵NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267. L. 20.

⁶Донський В. «Огонь»: прем'єра народ. пєси І. Невицької дня 14.XII.1930 // Свобода. 1930. 18 децембра. С. 3.

⁷AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. II/535. L. 104.

⁸Андрійцьо В. «Нова сцена» – театр Карпатської України. С. 34.

⁹NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-3. L. 41.

¹⁰Ibid. Sign. 267. L. 4; Студентський вісник // Пробоєм. 1933. № 1. С. 14

¹¹ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 80.

¹²Студентський вісник // Пробоєм. 1938. №7-8. С. 91; Студентський вісник // Там само. 1939. № 1-2. С. 9.

Восени 1937 р. при «Союзі» створили також музичну секцію, що складалася з хору й танцювального ансамблю. Обидва колективи впродовж року здійснили кілька резонансних виступів: 9 лютого 1938 р. ансамбль переміг на конкурсі національних танців, організованому чеським товариством «Поміч Рудогорцям»; 25 березня хор виконав кілька українських народних пісень в ефірі празького радіо¹. У 1930-х рр. «союзівці» співпрацювали й з іншими музичними та театральними колективами. Відомо, зокрема, що у 1931 р. кілька з них були членами Українського академічного хору, що об'єднував студентів з усіх українських етнічних земель², а М. Підмалівський у 1935/36 н.р. керував цим колективом³. Додамо також, що у червні 1938 р. «Союз» організував дводенні гастролі у Празі театру «Нова Сцена»⁴.

Певних здобутків у музичній та театральній сфері досягли й студенти поза межами Праги. При філії «Союзу» у Братиславі ще у 1932/33 н.р. були створені хор (керівник – правник Августин Бачинський) та струнний ансамбль. Впродовж року вони здійснили 11 публічних виступів на різних культурно-мистецьких заходах, серед яких: «Миколаївська вечірка» у Соколовні (4 грудня 1932 р.), Всеслов'янський вечір у Братиславі (8 грудня 1932 р.), святковий концерт Братиславського університету (30 листопада 1933 р.)⁵. З розрізнених джерел відомо, що у другій половині 1930-х рр. при організаціях «Стой», «Восход» та «Родіна» існували аматорські театральні секції, які періодично здійснювали постановки за п'єсами підкарпатських драматургів⁶. Театральний гурток т-ва «Стой» навіть брав участь у програмах Кошицької радіостанції⁷.

Просвітницька діяльність, співпраця з культурно-освітніми організаціями.

У листопаді 1922 р. «Возродження» спільно із т-вом галицьких студентів-русифілів «Червоная Русь» утворили об'єднану літературно-просвітницьку

¹Добра пропаганда // Діло. 1938. 17 лютого. С. 7; Студентський вісник // Пробоєм. 1938. №2-3. С.25, № 4. С.46.

²NA ČR. F. 820. Kart. 73. Sign. 480. L. 41, 43.

³Союз Підкарпатських Руських Студентів в Празі // Пробоєм. 1937. № 1. С. 13.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 70-71; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 900. Арк. 19.

⁵ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 22; NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267. L. 51.

⁶Вечеринка о-ва КС «Стой» въ Свалявѣ // Нашъ Путь. 1936. 28 января. С. 3; Збиглей И. Изъ дѣятельности О-ва «Восходъ» // Русскій Народный Голосъ. 1936. 30 сентября. С. 4; Школна хроника Чинадѣва (1923-1926). Будапешт, 2008. С. 67, 72.

⁷Карпаторусскія передачи // Русскій Народный Голосъ. 1936. 18 января. С. 4.

комісію¹, яка вже 20 січня 1923 р. провела перший літературний вечір, де студенти декламували власні художні твори та твори класиків². Акції невдовзі стали традиційними, але наприкінці 1920-х рр. припинилися (традиція була успішно відновлена у 1935/36 н.р., коли активістами товариства було чимало яскравих молодих літераторів³). Також періодично влаштовувалися урочисті академії на честь карпатоукраїнських будителів та класиків російської літератури. Певний резонанс у пресі, зокрема, мали заходи на честь О. Духновича (1923, 1928, 1936)⁴, Ю. Ставровського-Попрадова (1924)⁵, Є. Фенцика (1925, 1936)⁶, А. Добрянського (1926, 1938)⁷, І. Сільвая (1938)⁸. Подібні акції відбулися й до 60-річчя від дня смерті М. Некрасова (1937) та 100-річчя від дня смерті О. Пушкіна (1938 р.)⁹. Про достойний рівень цих заходів свідчить те, що їх постійними гостями було чимало чеських студентів, відомих науковців, письменників, журналістів, урядовців.

Ще однією формою просвітницької діяльності товариства була організація публічних лекцій з історичної, літературознавчої, культурологічної та суспільно-політичної тематики. Лекторами виступали як самі студенти, так і відомі вчені, урядовці. До прикладу, 12-21 березня 1934 р. спільно із «Чсл. єднотою» у Празі було організовано цикл лекцій про Підкарпатську Русь. Лекторами виступили: історик Всеволод Саханєв, референт уряду ЧСР В.-Г. Баран, студент Вищої

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922 – 1930). L. 5.

²Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923). L. 10.

³Литературный вечерь ОКС «Возрождение» // Русский Народный Голосъ. 1936. 17 мата. С. 5; Литературные вечера ОКС «Возрождение» // Нашъ Путь. 1936. 7 апрѣля. С. 3.

⁴Торжества въ память Алекс. Духновича // Карпато-Русскій Вѣстникъ. 1923. 6 мая. С. 9-10; Ювильейное торжество памяти А.В. Духновича въ Прагѣ // Карпатскій Свѣтъ. 1928. № 6. С. 185-186; День Духновича // Нашъ Путь. 1936. 28 апрѣля. С. 3.

⁵Slavnost na památku 25letého úmrtí básníka Popradova Stripského // Národní Listy. 1924. 2 června. S. 2

⁶Pocta karpatoruskému spisovateli // Národní Listy. 1925. 15 června. S. 2; Чествование памяти Е.А. Фенцика // Нашъ Путь. 1936. 31 марта. С.3.

⁷Toržestvo pamjati A. Iv. Dobrjanskoho // Novoje Vremja. 1926. 21 marta. S. 1.

⁸С. Торжественное собрание членовъ ОКС «Возрождение» в Прагѣ въ честь Ивана Сильвая // Русский Народный Голосъ. 1938. 25 марта. С. 3.

⁹С. Академія ОКС «Возрождение» по случаю 60-и лѣтней годовщины со дня смерти Н. А. Некрасова // Русский Народный Голосъ. 1937. 14 декабрия. С.2; Пушкинскія академії карпаторусскаго студенчества // Карпатскій Свѣтъ. 1938. № 1. С. 38-39/

художньо-ремісничої школи Федір Манайло, ректор Карлового університету Карл Домін та ін.¹. Відомо також, що у цей період «Возрожденіє» пропонувало літературознавцю Дмитру Вергуну створити семінар з «карпаторусской» історії та літератури при білоемігрантському «Русском Народном Университете». Але реалізована ця ідея була лише у грудні 1938 р.².

Просвітницька діяльність «Союзу», що активізувалася наприкінці 1920-х рр., здебільшого відбувалася у співпраці із об'єднаннями українських емігрантів, передусім – «Українською громадою» (далі – Громада). Від 1928/29 н.р. «Союз» офіційно брав участь в організованих Громадою урочистих заходах з нагоди Дня українського стрільця, Шевченківського свята тощо; у 1929 р. спільно з емігрантами брав участь у зборі коштів на відкриття в Празі меморіальної дошки українському винахіднику І. Полюю³. У 1934 р. С. Росоха, від імені «Союзу», входив до комітету українських товариств Праги, створеного під егідою Громади для вшанування пам'яті М. Грушевського⁴. У лютому-березні 1932 р. при «Союзі» було організовано семінар на тему економічного розвитку Підкарпатської Русі, в рамках якого з доповідями виступили викладачі УВУ та інших українських навчальних закладів ЧСР⁵.

На початку 1930-х рр. «Союз» також налагодив співпрацю з об'єднаннями українських студентів-емігрантів, які діяли в Празі. Зокрема, у 1932-1939 рр. виступав постійним співорганізатором акцій, які проводилися під егідою ЦеСУС: Дня пам'яті героїв Крут, Дня державної самостійності України, Шевченківських днів, Дня народження І. Франка, Свята українського моря та ін.⁶. Примітно, що деякі їх спільні акції другої половини 1930-х рр. привертали увагу навіть українців за межами ЧСР. Зокрема, розгорнуті репортажі про відзначення Дня державної самостійності України та Шевченківське свято 1938 року опублікував

¹Прага и Подкарп. Русь // Карпаторусській Голось. 1934. 24 марта. С. 2.

²Серапионова Е.П. Вказана праця. С. 80.

³ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Спр. 10, 37, 57.

⁴Пам'яті бл. пам. Академіка М. Грушевського // Гуртуймося. 1935. № I (XIII). С. 29-30.

⁵NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 114.

⁶ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 21, 24, 43, 55; Студентський вісник // Пробоєм. 1933. № 1. С. 14; ЦДАЗУ. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 1.

львівський часопис «Діло»¹. Тісно співпрацювали з українською еміграцією й «союзівці» у Братиславі. Починаючи із 1929 р. спільно з т-вом «Єдність» та Спілкою українських інженерів вони організовували урочистості з нагоди Шевченківських днів, Дня пам'яті героїв Крут, інші культурно-просвітницькі акції².

У березні 1937 р., на прохання робітників, «Союз» взяв шефство над «Притулком для безробітної української молоді Закарпаття», що у ті часи діяв у Празі. Заклад був розрахований на кількадечне перебування певної кількості вихідців із Підкарпатської Русі, які шукали роботу в столиці. Притулок мав власну бібліотеку, в якій робітники могли регулярно збиратися, читати літературу та пресу, слухати пізнавальні лекції. Членами кураторії та одночасно лекторами притулку були студенти: Ю. Кене, С. Росоха, Є. Кузьма, Ю. Сак та ін.³. На початку 1930-х рр. «союзівці» (в канікулярний час) організовували лекційні виступи у селах Підкарпатської Русі. До прикладу, у 1930/31 н.р. відбувся 21 такий виступ⁴.

Зі студентсько-учнівських організацій найбільш помітною була просвітницька робота «Родіни». Особливо активною вона стала у другій половині 1930-х рр., коли у керівництві гуртка перебували молоді літератори Еміліан Балецький та Василь Добош. У той час регулярно організовувалися лекції з літературної й морально-виховної тематики, літературні виступи та дискусії⁵. Частими стали також пам'ятні заходи на честь будителів та класиків російської літератури. Лише впродовж 1937 р. відбулися урочистості, присвячені А. Добрянському, О. Митраку, О. Пушкіну, О. Блоку. Великий резонанс мала академія до 100-річчя від дня народження І. Сільвая⁶. У 1933/34 н. р. цикл

¹ Двацяті роковини самостійности України в Празі // Діло. 1938. 30 січня. С. 6; Олексенко Я. З українського життя у Чехословаччині // Діло. 1938. 20 квітня. С. 3.

² NA ČR. F. 820. Kart. 1. Sign. 3. L. 24-25.

³ Студентський вісник // Пробоєм. 1937. травень. № 5. С. 75

⁴ NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2. L. 31.

⁵ Школна хроника Чинадѣва (1923-1926) / Злад. М. Капраль. Будапешт, 2008. С. 72; Молодой журналист. Культурная жизнь въ Чинадѣвъ // Русскій Народный Голось. 1936. 11 юля. С. 4.

⁶ К. ККС «Родина» празднуеть убилей своихъ великихъ людей // Русскій Народный Голось. 1937. 16 юля. С. 4; Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ Родина въ Чинадѣвъ // Нашъ Путь. 1938. № 334. С. 4

просвітницьких лекцій у селах Мукачівського округу організував гурток «Друг»¹.

Першою культурно-освітньою організацією Підкарпатської Русі, з якою налагодив співпрацю «Союз» була «Просвіта». Зокрема, вже у 1922-1923 рр. «союзівці» активно долучилися до збору коштів на будівництво Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді², а 17 лютого 1923 р. 15 з них централізовано вступили до її лав³.

У другій половині 1920-х рр. співпраця посилилася, адже «Союз» поповнили студенти, які долучалися до просвітянських акцій ще навчаючись у гімназіях Берегова та Ужгорода⁴. Окрім іншого «союзівці» в цей час стали поширювачами просвітянських ідей серед карпатоукраїнських робітників, які працювали у Празі. 6 листопада 1929 р. «Союз» делегував техніка Василя Качуровського на посаду заступника голови т-ва «Робітнича громада» (Прага). Тоді ж студенти створили при ньому відділ «Просвіти» (голова – Ю.-А. Шерегій), який спільно із господарсько-робітничою секцією «Союзу» організував для робітників трьохмісячні курси горожанської школи⁵. Помітною була й участь «союзівців» у заходах, проведених у рамках святкування 10-річчя «Просвіти» влітку 1930 р.: 24 червня Ю. А. Шерегій виступив на ювілейних зборах «Просвіти», наголосивши на прагненні молоді інтелігенції діяти солідарно зі старшим поколінням; він же 3 серпня виголосив промову на святкуванні 10-річчя читальні «Просвіти» у Білках⁶.

Ряд знакових подій у взаєминах «Союзу» та «Просвіти» відбулися у першій половині 1930-х рр. Відомо, зокрема, що у 1933 р. «союзівець» Микола Лелекач на прохання «Просвіти» займався розробкою її емблеми⁷. А ще від 1931/32 н.р. студенти регулярно читали лекції при читальнях «Просвіти» по селах

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). L. 114.

²Федака П. Вказана праця. С. 24; Передплатникам «Подк. Студента» // Руська Нива. 1923. 8 новембра. С. 3.

³Протоколи засідань головного виділу Товариства «Просвіта» в Ужгороді за 1920-1934 рр. // Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XX). Ужгород: Два кольори, 2003. С. 237.

⁴Івашкович М. Читальня «Просвіта» в Берегові // Календар «Просвіта» на рік 1937. Ужгород: Друкарня «Свобода», [1937]. С. 85.

⁵ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 18, 50.

⁶Величаві ювілейні загальні збори товариства «Просвіта» // Свобода. 1930. 3 юнія. С. 1-2; Присутній. 10-ліття читальні «Просвіти» в Білках другим краєвим святом // Діло. 1930. 19 серпня. С. 3.

⁷ДАЗО. Ф. 72. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 67.

Підкарпатської Русі та Пряшівщини та взялися за створення у Празі повноцінної філії «Просвіти»¹. Через бюрократичні перепони цей процес тривав досить довго. Лише 9 червня 1934 р. було створено читальню «Просвіти», яку 11 лютого 1935 р. реорганізували у філію². Вже у перший рік існування при ній були створені хор, драматичний та спортивний гуртки, бібліотека. Щороку проводилися курси для складання іспитів за горожанську школу, організовувалися лекції, святкові вечори, літературно-наукові дискусії, розважальні вечірки, виголошувалися реферати тощо. До 1939 р. більшість посад у керівництві філії обіймали саме члени «Союзу», а її безпосередніми керівниками у цей період були: С. Росоха (1934-1935, 1936-1938 рр.), Петро Бедей (1935-1936 рр.), Андрій Бора (1938-1939 рр.), А. Романець (червень-липень 1939 р.)³.

До фактів співпраці між товариствами додамо, що у 1937 р. Ю. Кене разом з іншими керівниками українофільських об'єднань Підкарпатської Русі підписав «Маніфест» із закликом до участі у Всепросвітянському з'їзді, а С. Росоха, як делегат «Союзу», був у числі найактивніших учасників з'їзду (17 жовтня 1937 р.), внісши у нього відчутну частку радикалізму⁴.

Плідно співпрацювала з «Просвітою» й Братиславська філія «Союзу». 8 травня 1932 р. за активної участі студентів-народовців у Братиславі була створена читальня «Просвіти»⁵. Від моменту заснування до неї записалися усі 38 місцевих «союзівців» (відтоді кілька з них щороку входили до правління читальні). Карпатоукраїнські студенти також склали основу створених при читальні театрального гуртка та хору, а впродовж чотрьох років вели при ній курси горожанської школи⁶.

Для «Возродження», що цілком логічно, головним партнером у культурно-освітній діяльності на теренах Підкарпатської Русі та Пряшівщині стало

¹NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2. L. 29, 31, 2.

²Читальня «Просвіта» в Празі // Пробоем. 1934. № 7. С. 103; ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 125.

³ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 225; Білянинець Ю. Філія Т-ва «Просвіта» в Празі // Пробоем. 1935. №3-4. С. 51-52; ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 48-49; Загальні збори філії Т-ва «Просвіта» в Празі // Свобода. 1938. 7 червня. С. 4. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 6, 18.

⁴ЗКМ. Інв. № Арх. 2871. Арк. 1; Штефан А. Августин Волошин... С. 64.

⁵NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 91; Заложення Просвіти в Братиславі // Бюлетень Спілки українських інженерів на Словаччині. 1932. 25 червня. № 3. С. 6.

⁶Печкан П. Вказана праця. С. 31; Стряпко І. Вказана праця. С. 119-121.

русофільське Т-во ім. О. Духновича. Партнерські стосунки між ними встановилися у лютому 1924 р.¹, а їх найбільш резонансною спільною акцією стало спорудження в Ужгороді пам'ятника Є. Фенцику. Сучасні дослідники відносять цю акцію виключно до досягнень Т-ва ім. О. Духновича², але у дійсності й сама ініціатива, й значна частка роботи у цьому напрямі належала саме «Возрожденію». Вперше ця ідея була виголошена на засіданні правління гуртка 27 жовтня 1924 р. Озвучила її член «Возрожденія» студентка Академії мистецтв Олена Шіналі, яка й мала намір виготовити бюст, але потребувала коштів на матеріал³. У грудні того ж року про намір спорудити пам'ятник гурток повідомив публічно, оголосивши збір коштів на його виготовлення⁴. Необхідну суму (5000 Кч) зібрали впродовж року, спонсорами виступили понад 100 представників празької та підкарпатсько-пряшівської інтелігенції⁵. На ці кошти О. Шіналі виготовила мармуровий бюст, який передали Т-ву ім. О. Духновича. Останнє, за домовленістю з мерією 16 травня 1926 р., встановило його на одній з площ міста (сучасна пл. Театральна), де він знаходиться й понині. На багатолюдних урочистих збори, що відбулися з нагоди відкриття відбулися, від імені «Возрожденія» виступив М. Гарчар⁶. Відчутну організаційну підтримку т-во О. Духновича надало під час гастрольних турне «Возрожденія» у 1927, 1929 та 1931 рр.⁷. Додамо, що ще 29 березня 1925 р. за ініціативи «возрожденцев» у Празі була створена філія Т-ва ім. О. Духновича, а 6 з них тоді ввійшли до її правління⁸.

Популяризація спорту та здорового способу життя. Від початку 1920-х рр. члени «Союзу» та «Возрожденія» відігравали помітну роль у спортивному житті

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 22.

²Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини... С. 200.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 25.

⁴Письмо в редакцію // Русская Земля. 1924. 11 декабря. С. 3.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923-1927). L. 20; Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). L. 25.

⁶ДАЗО. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 11-42; Pomník podkarpatskoruskému spisovateli Evž. Andrajeviči Fencikovi // Národní Listy. 1926. 18 května. S. 2.

⁷ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 83. Арк. 128-135; Там само. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 145. Арк. 1-5.

⁸ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 29; (гой-) Учреждение пражского отделения О-ва им. А.В. Духновича // Русский Вѣстникъ. 1925. 3 мая. С. 4-5.

празького студентства. Так «союзівець» П. Фленько у 1920/21 н.р. був секретарем гуртка «Sportovní klub Masarykovy koleje»¹. Він же у 1921-1922 рр. успішно виступав у студентських чемпіонатах з легкої атлетики, які проводилися на рівні ВТШ і усієї Праги під егідою організації «Vysokoškolský sport»². У 1925-1926 рр. неодноразовим призером й переможцем республіканських студентських змагань з легкої атлетики був і «возрожденець» Микола Лацанич³. У пресі за 1924 р. зустрічаються згадки про «карпаторуський» студентський футбольний клуб «Русь», що вважався одним із найуспішніших у Празі та планував незабаром перенести діяльність в Ужгород⁴. На жаль, більш детальну інформацію про нього наразі знайти не вдалося. Проте відомо, що 15 серпня 1925 р. в Ужгороді за ініціативою молоді був заснований «Руський Спортовний Клуб». Невдовзі він змінив назву на Спортивний клуб «Русь», а створена на його базі футбольна команда згодом стала найпотужнішою у Підкарпатській Русі та Східній Словаччині. Біля витоків клубу стояли чинні «союзівці» Августин Лавришин і Олександр Фединець та «возрожденці» Андрій Марко і Коломан Бляшин⁵. Тому цілком можливо, що він у певній мірі був спадкоємцем однойменного празького об'єднання.

Наприкінці 1929 р. «союзівці» утворили при празькій «Робітничій громаді» відділ військово-спортивної організації «Січ», який очолив Михайло Штефуца⁶. Невдовзі серед членів товариства повторно набула актуальності ідея створення у Празі карпатоукраїнського студентського спортклубу. Її генерували «союзівці», які ще зі шкільних років активно займалися спортом й досягли в ньому помітних успіхів. Так на початку 1930-х рр. Василь Федак (діючий гравець СК «Русь») у кількох статтях обґрунтував ідею створення у Празі студентського підрозділу

¹Valient Z. Вказана праця. С. 65-66.

²Vysokoškolský sport // Tribuna. 1921. 11 června. S. 2; Vysokoškolský sport // Národní Listy. 1922. 6 září. S. 2; Sport // Tribuna. 1922. 13 června. S.5.

³Федак В. Потреба заложення руського студентського спортивного товариства в Празі // Ювілейний альманах... С. 70.

⁴Спортивный клуб «Русь» изъ Праги въ Ужгородъ // Русская Земля. 1924. 15 мая. С. 4.

⁵ДАЗО. Ф. Р-2593: Архівна колекція документальних матеріалів з історії Закарпаття, зібраних М. М. Бендасом. Оп. 1. Спр. 769: Документи (статути, протоколи, вирізки із газет, господарські документи, листи) культурно-просвітницьких товариств «Гніздо» та «Дружина» (17 березня 1922 р. – 15 листопада 1931 р.). Арк. 20; Федак В.В. Закарпаття у спортивному вимірі. С. 29.

⁶ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк.18.

ужгородського клубу¹. А наприкінці осені 1931 р. під його ж керівництвом розпочав діяльність «Подкарпато-руський високошкольний спорт в Празь», до якого долучилися й «возрожденці». Регулярно влаштовувалися семінари з історії спорту, тренування та товариські змагання з гандболу, футболу й волейболу². Але вже наступного року діяльність клубу припинилася, оскільки В. Федак через матеріальні труднощі залишив навчання³, а серед студентів, певно, не знайшлося більше ентузіаста із достатнім авторитетом в обох мовних таборах, аби гідно продовжити цю справу.

Подальшу спортивну діяльність «Союз» та «Возрожденіє» вели окремо. «Союз» здійснював її у тісному контакті з українською еміграцією. У 1933 р. на пропозицію генерала армії УНР Всеволода Петріва, який тоді проживав у Празі, члени товариства утворили гімнастичну групу⁴. Ця ініціатива невдовзі вилася в інструкторські курси Українського Січового Союзу (УСС), які тривали з 12 квітня по 7 червня. До проведення занять були залучені фахівці товариства «Društvo za taktične igre» (DTI), у приміщеннях якого й відбувалися тренування. За результатами вишколу випускниками курсів стали 20 «союзівців». Акцію планували продовжити вже восени того ж року⁵, але даних про реалізацію намірів не знаходимо. Що стосується членів «Возрожденія», то вони ще з 1932 р. співпрацювали із білоемігрантським «Союзом Русского Сокола» (СРС)⁶, а 26 лютого 1934 р. утворили у Празі Гімнастичне товариство «Карпаторусській сокол», що стало секцією СРС. Його керівниками у різний час були В.-Г Баран (1934-1935 рр.), В. Анталовський (1935-1938 рр.), В. Крайняниця (1938 р.)⁷. 7 жовтня 1936 р.

¹Федак В. Потреба заложення руського студентського спортивного товариства в Празі. С. 70-72; Федак В. Перед заложенням СК «Русь» в Празь // Пчолка. 1931. Октобер. № 2. С. 52 – 53

²Наш високошкольний спорт // Пчолка. 1932. Януар. № 5. С.142.

³Федак В.В. Закарпаття у спортивному вимірі. С. 18.

⁴Шандор В. Спомини. Т. 1. С. 105.

⁵В.П. Українські січові інструкторські курси для підкарпатських студентів у Празі // Діло. 1933. 14 червня. С. 4.

⁶Докладь бр. А. Г. Винничука у карпатороссовъ // Русскій Сокольській Вѣстникъ. 1932. № 2 (32). С. 8; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930 – 1939). L. 17.

⁷Учредительное общее собраніе карпаторусск. соколовъ въ Прагъ // Карпаторусскій Голось. 1934. 4 марта. С. 2; Гимн. общ. «Карпато-Русскій Соколь» въ Прагъ // Русскій Народный Голось. 1935. 11 декабря. С. 6; Хроника

аналогічне товариство утворилося в Ужгороді. До його правління серед інших ввійшли «возрожденці» В. Петрецький та О. Фаринич¹.

Наприкінці 1930-х рр. менш масштабну спортивну діяльність проводили й інші студентські об'єднання. Зокрема, у січні 1938 р. т-во «Карпатія» організувало в Ужгороді змагання з пінг-понгу². Влітку того ж року т-во «Добрянській» організувало оздоровчий табір для студентів і старшокласників неподалік с. Міневці на Пряшівщині. В рамках табору відбувалися заняття з цивільної оборони та тактичної медицини, які проводили професійні інструктори з Кошице³.

Як відомо, у міжвоєнний період у Підкарпатській Русі великого поширення набув протиалкогольний рух, лідером якого був викладач Берегівської гімназії о. Кирило Феделеш. Ще навчаючись у гімназії до цього руху долучився С. Росоха. Цю діяльність він продовжив і у студентські роки. Зокрема, на початку 1930/31 н.р. створив у Празі «гурток абстинентів», а 22 березня 1931 р., взяв участь в установчих зборах Крайової централі абстинентів Підкарпатської Русі⁴. 5 листопада 1931 р. празький гурток абстинентів було перетворено на Академічний відділ Крайової Централі, на той час до нього входили 38 «союзівців». Основним напрямком його діяльності було проведення лекцій на тему здорового способу життя, з якими студенти виступали у рідних селах (у 1931/32 н.р. їх відбулося 18). Відділ підтримував взаємини із Абстинентним Союзом ЧСР та його журналом «Vyšší Národ», а також спільно з керівництвом Крайової Централі сприяв створенню нових протиалкогольних товариств⁵.

Від 8 лютого 1932 р. аналогічна структура почала діяти й при філії «Союзу» у Братиславі⁶.

Отже, культурно-освітня діяльність карпатоукраїнських студентських

сокольской жизни // Русский Сокольский Вѣстникъ. 1937. № 2 (37). С. 13-14; В.И.К. Карпато-Русский Соколь // Там само. 1938. № 1 (39). С. 13.

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 626. Арк. 2-3.

²Спортъ // Русский Народный Голосъ. 1938. 26 января. С. 4.

³Студенческий лагерь в Манёвцахъ // Русская правда. 1938. 28 1 июля. С. 4.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 1; Там само. Ф. 4420. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

⁵Заложення Академічного відділу абстинентів / За Академічний відділ Крайової Централі абстинентів Підкарпатської Русі: С. Росоха, голова, А. Чичура, секретар // Свобода. 1931. 3 грудня (децембра). С. 3; ЦДАВО України. Ф. 4420. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1.

⁶NAČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 42.

товариств була досить плідною і різноманітною. У різні періоди вона була досить помітною у кількох сферах, зокрема: музичному та театральному мистецтві, пресвітництві, популяризації спорту та здорового способу життя. Створені при студентських об'єднаннях творчі колективи (передусім – хор та струнний ансамбль «Возродження», драмгурток при «Союзі») з часом набули високого професійного рівня й активно сприяли популяризації карпатоукраїнської культури на теренах ЧСР. До того ж чимало учасників цих колективів, здобувши тут перший професійний досвід, у майбутньому поєднали своє життя із театральним та музичним мистецтвом. Співпраця карпатоукраїнських студентських організацій з провідними культурно-освітніми товариствами рідного краю («Просвіта», Т-во ім. О. Духновича) сприяла поширенню діяльності цих товариств у Празі, Братиславі та інших великих містах республіки. Вона також дала можливість реалізувати кілька масштабних культурних проєктів: регулярні гастрольні тури студентських творчих колективів у Підкарпатській Русі та Пряшівщині, відкриття в Ужгороді пам'ятника Є. Фенцику тощо. Значно менша за масштабом, проте активна, просвітницька діяльність студентсько-учнівських товариств помітно пожвавлювала та урізноманітнювала культурне життя в окремих містах та селах Підкарпатської Русі. Досягненнями студентів у спортивній сфері можна вважати створення клубу «Русь», проведення військово-спортивних вишколів.

3.3. Видавнича діяльність.

Помітною тенденцією у діяльності карпатоукраїнських студентських товариств вже від початку 1920-х рр. були спроби створення власних періодичних видань. Це зумовлювалося двома головними обставинами: 1) необхідністю інформування громадськості (у т.ч. й потенційних спонсорів) про найактуальніші проблеми студентського життя та діяльність студентських організацій; 2) прагненням окремих студентських активістів до творчої самореалізації.

Дебют «Союзу» у видавничій сфері відбувся ще на першому році його існування. 5 квітня 1922 р. у Празі під редакцію медика Олександра Фединця почав виходити його офіційний друкований орган – журнал «Подкарпатській Студенть»

(деякі сучасні дослідники помилково називають його газетою¹). Мовою журналу було «язичіє», правопис – етимологічний. Він виходив на 8 тонких сторінках формату А5 й не мав жодних ілюстрацій. Безпосередній друк здійснювався у видавництві «Politika». Наклад при цьому не вказувався, однак він навряд чи міг бути великим. Наповнення часопису теж було невиразним – здебільшого матеріали про діяльність «Союзу» та різні аспекти студентського життя. Їх авторами були О. Фединець (псевдонім «Алфа»), А. Балаж («Жалоба»), П. Фленько («Товарищ»). Кілька аматорських оповідань опублікував С. Роман («Омега»).

Попри скромний вигляд та обмежений наклад «Подкарпатській Студентъ» усе ж привернув увагу журналістських кіл. Коротку рецензію на нього опублікувала столична газета «Čas». Схвалюючи аполітичність часопису, рецензент зауважив, що дотримання цього принципу на практиці можна буде оцінити лише за змістом подальших чисел². Натомість не вельми позитивну характеристику журналу дав празький кореспондент газети «Свобода» (органу українців США). Порівнюючи «Подкарпатській Студентъ» зі студентськими виданнями Наддніпрянської України початку ХХ ст., він піддав критиці його слабе змістове наповнення та відверто поглузував з поміркованої національно-мовної та громадянської позиції редакції й самого «Союзу»³.

Часопис планувався як щомісячний, проте вже після виходу другого номера (15 травня 1922 р.) випуск зупинили. Офіційною причиною було подорожчання поліграфічних послуг на 100%. Влітку того ж року керівництво «Союзу» повідомило, що часопис буде відновлено із початком 1922/23 н.р.⁴. Однак цього не сталося. Не відновили його й наступного навчального року. А у листопаді 1923 р. «Союз» об'явив, що журнал припиняє існування, попросивши дозволу передплатників віддати залишки бюджету на будівництво Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді⁵.

До ідеї створення власного друкованого органу організація повернулася у

¹Делеган М. Вказана праця. С. 66.

²Čitarna // Čas.1922. 28 dubna. S. 3.

³Руське студентство на Підкарпаттю. С. 3.

⁴Отъ председательства Союза Подкарп. Русскихъ Студентовъ // Карпато-Русскій Вѣстникъ. 1922. 2 юлія. С. 13.

⁵Передплатникам «Подк. Студента» // Руська Нива. 1923. 8 новембра. С. 3.

1929/30 н.р. вже у співпраці з українськими емігрантами. На загальних зборах 9 грудня 1929 р. голова товариства Ю.-А. Шерегій повідомив колег, що незабаром «під фірмою Союзу має виходити журнал національно-культурний, економічний, з хроніками, інформаціями і кутками організацій». Його відповідальним редактором мав стати «союзівець» С. Петрашко, а видавцем – український письменник-емігрант Юрій Тищенко (Сірій), який у той час жив у Празі. З протоколу зборів зрозуміло, що новий часопис по факту мав представляти ряд українських емігрантських організацій, члени яких не мали громадянства ЧСР. В обмін на це «союзівці» мали безоплатно вести у журналі власний «куток»¹. Більше ці плани не обговорювалися, та, як показало найближче майбутнє, здійснені так і не були.

Проте у 1931 р. з нагоди 10-річчя «Союзу» було видано вже згадуваний «Ювілейний альманах», вступне слово до якого написав тодішній голова організації М. Бандусяк. Обкладинку розлогого 76-сторінкового видання зверху й знизу обрамляли синьо-жовті стрічки, які символізували національно-мовне спрямування «Союзу». Основна частина книги була присвячена минулому і сучасному самої організації. Зокрема, було опубліковано перелік її засновників та почесних членів, статистику кількості членів та місць їх навчання за 10 років, кілька фотознімків із яскравих моментів діяльності «Союзу» у 1928-1930 рр. Авторами більшості вміщених у альманасі матеріалів теж були «союзівці»: М. Штефуца, А. Чичура, А. Гелетка, Ю. Шпилька, В. Федак, М. Русинко, Ф. Потушняк та ін. Поряд з ними сюди увійшли статті М. Бращайка, о. В. Гаджеги, професора УВУ С. Шилухіна, оповідання о. А. Волошина. Таким чином «союзівці» чітко продемонстрували зв'язок зі старшою народовецькою інтелігенцією Підкарпатської Русі та українською еміграцією. Відповідно до офіційного звіту «Союзу», альманах було видано накладом 1000 примірників. Загальна вартість витрат, пов'язаних із виданням, становила 7143.85 Кч (у т.ч. 1000 Кч, з фінансової допомоги, наданої Крайовим урядом Підкарпатської Русі)².

¹ЦДАГО України. Ф. 269. Оп.1. Спр. 896. Арк. 31.

²NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2. L. 30.

Продаж книг (по 10 Кч за примірник) «Союзу» здійснював самостійно, а також посередництвом «Просвіти» й окремих активістів. Правда, ця справа не мала великого успіху – на початок 1932/33 н.р. реалізували лише 392 примірники (при цьому, на той час до каси «Союзу» надійшли кошти лише за 197 з них)¹.

Подальша й набагато масштабніша діяльність «Союзу» у видавничій сфері пов'язана з іменем С. Росохи. Журналістський досвід він мав ще з часів навчання у гімназії, коли регулярно дописував до багатьох крайових видань та редагував газету «Берегівський пластун». 19 жовтня 1932 р. за його ініціативою при товаристві була створена «журнальна» комісія. До неї увійшли Іван Кошан та М. Небесник, а головою став сам Росоха. Завданнями комісії були постійний моніторинг преси, а також написання статей про діяльність «Союзу» та актуальну підкарпатську тематику². Як згадував пізніше Росоха, впродовж короткого періоду комісія випускала (на гектографі) інформаційний бюлетень «Вісті пресової служби», де друкувалися добірки новин про діяльність українських організацій у Празі. Бюлетень розповсюджувався серед редакцій українських часописів у ЧСР та за її межами³.

Вже 14 березня 1933 р. на надзвичайних загальних зборах «Союзу» С. Росоха запропонував заснувати офіційний часопис організації. Пропозиція викликала жваву дискусію, у ході якої деякі присутні виступили категорично проти, а більшість висловила сумнів у спроможності «Союзу» осилити цю справу. Врешті вирішили обговорити з редакцією ужгородської газети «Українське Слово» можливість створення там щомісячної сторінки-дodatку «Студентський Вісник», а також зобов'язати «союзівців» зібрати пожертви на пресовий фонд товариства. Вдруге ця тема обговорювалася на засіданні правління 5 листопада 1933 р. Було повідомлено, що «Українське Слово» ще не надало відповіді на звернення «Союзу». Також вирішили, в разі негативного результату, звернутися з аналогічною пропозицією до редакції «Свободи»⁴.

---

¹ДАЗО. Ф. 2594. Арк. 4; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 5.

²Там само. Арк. 8, 10.

³Росоха С. Спомини... С. 43

⁴ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 18.

Незважаючи на це, вже наприкінці того ж року організація таки приступила до видання власного журналу. За твердженням С. Росохи, рішення щодо його створення ухвалили на зборах «Союзу» 10 грудня 1933 р. Тоді ж видавцем було обрано Миколу Лелекача, а відповідальним редактором – самого Росоху¹. Журнал отримав назву «Пробоем: часопис української молоді». Укладачі збірника «Стилос проти стилетів», які не мали у розпорядженні усіх чисел часопису, хибно вважали, що він почав виходити у 1934 р.² Насправді ж перший номер накладом 3000 примірників вийшов у 20-х числах грудня 1933 р. у празькій друкарні «Legio» (грудень 1933 р., як дата виходу номера, був зазначений і на його титульній сторінці). Він охоплював 16 сторінок формату А5. Щодо фінансування перших номерів «Пробоем» у джерелах знаходимо різні дані. За версією С. Росохи, кошти на видання перших чисел журналу (1500 Кч), він особисто виграв у щорічну лотерею чеського Стипендіального фонду ім. Я. Гуса. За його твердженням, про виграш стало відомо 6 грудня 1933 р., тоді й виникла назва майбутнього часопису, запропонована І. Кошаном³. У свою чергу В. Шандор стверджував, що перші номери були видані на суму, зібрану з пайових внесків кількох «союзівців»⁴. Його слова частково підтверджують повідомлення у самому «Пробоем». Згідно них, від часу створення журналу до числа його засновників мала право увійти особа або організація, яка пожертвувала на пресовий фонд суму від 100 Кч. На момент виходу першого номеру часопис мав 13 засновників (у т.ч. «союзівці»: М. Русинко, І. Кошан, М. Небесник, М. Лелекач, В. Шандор, С. Росоха, В. Качуровський та ін.), а найбільшу суму на видання (500 Кч) інвестував сам «Союз». До травня 1937 р. їх число збільшилося до 86⁵.

Деякі номери «Пробоем» виходили з кількатижневим запізненням. Причиною були фінансові труднощі, з якими майже від самого початку

¹Росоха С. Спомини... С. 45-46.

²Стилос проти стилетів... С. 22.

³Росоха С. Спомини... С. 45.

⁴Шандор В. Спомини. Т. I. С. 98.

⁵Всі на пресовий фонд! // Пробоем. 1933. № 1. С. 16; 1934. № 2-3. С. 24; № 4. С. 56; № 5. С. 72; № 6. С. 88; № 7. С. 104; 1935. № 3-4. С. 56; № 5-6. С. 64; № 11-12. С. 88; 1936. № 1. С. 16; № 2. С. 31; № 3. С. 48; № 6-7. С. 75. № 8-10. С. 92; № 11-12. С. 108; 1937. № 3. С. 48, № 4. С. 64; № 5. С. 80; № 6. С. 96; № 7. С. 112; 1938. № 2-3. С. 31; № 4. С. 48; № 5. С. 63; № 6. С. 79; № 7-8. С. 96; № 9-12. С. 111.

зіштовхнулася редакція. Вони провокували й непорозуміння між редакцією та товариством. До прикладу, 20 березня 1934 р. через відмову «Союзу» надати редакції позику у сумі 500 Кч С. Росоха оголосив про відставку з посади голови товариства (25 березня позику таки надали і Росоха заяву відкликав; але цікаво, що станом на 19 жовтня 1935 р. позичені кошти так і не були повернуті, що викликало чергову хвилю критики в бік редакції). Непорозуміння траплялися й всередині самої редколегії, зокрема, відповідального редактора звинувачували у одноосібному відборі матеріалів. Врешті решт, часті непорозуміння призвели до того, що 22 березня 1936 р. правління товариства ухвалило резолюцію про невторчання у справи часопису (водночас кожного «союзівця» зобов'язали внести у фонд «Пробоем» 100 Кч, оскільки товариство, як і часопис, стоїть на націоналістичних позиціях)¹.

Від того часу «Пробоем» можна вважати незалежним від «Союзу». Проте діяльність організації на сторінках журналу активно висвітлювалася аж до середини 1939 р., а активісти товариства (передусім – його націоналістичного крила) у вказаний період брали участь у його редагуванні. Зокрема, офіційними видавцями журналу подальший час були: Єлизавета Кузьма (червень – грудень 1937 р.), Д. Галай (січень – грудень 1938 р.), Ф. Гайович (січень – жовтень 1939 р.); відповідальними редакторами: Ю. Кене (червень 1937 р. – квітень 1938 р.), С. Бреза (травень – грудень 1938 р.), Андрій Гарасевич (січень – серпень 1939 р.), Іван Бойчук (серпень – жовтень 1939 р.). Сам Росоха до червня 1937 р. фігурував у вихідних даних журналу, як «відповідальний редактор, власник і видавець», а згодом – як «начальний редактор» (червень 1937 р. – грудень 1938 р.) та «основник» (січень – жовтень 1939 р.).

Наповнення «Пробоем» було досить різноманітним. Окрім регулярного висвітлення діяльності студентських об'єднань («Союзу», ТУКС у Празі та Братиславі, УАГ, ЦеСУС), якій присвячувалася постійна рубрика «Студентський вісник»², часопис публікував статті з літературознавства, культурної, соціальної та

¹ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 26-29, 44, 51.

²Студентський вісник // Пробоем. 1933. № 1. С. 14 -15. Студентський вісник // Там само. 1934. № 2-3. С. 17-18; №

політичної тематики, поезію та зрідка – малу прозу. Серед «союзівців», які активно дописували до «Пробоем» з 1933 р. до осені 1939 р., виділялися: М. Лелекач, М. Небесник, І. Кошан, П. Бедей, М. Підмалівський, Є. Кузьма, Ю. Штефанець, Ф. Гайович, І. Рошко й, безперечно, сам С. Росоха. У числі дописувачів було також чимало карпатоукраїнських літераторів молодшого покоління, українські діячі-націоналісти, які проживали у ЧСР та за її межами. Останні, як згадував Росоха, переважно виступали під псевдонімами та криптонімами, а їх матеріали нерідко викликали зауваження цензури та невдоволення старших підкарпатських українофілів¹.

У квітні-червні 1934 р., у якості «популярного додатку» до «Пробоем» було видано 3 номери газети «Народовець». Кожен її номер займав 4 сторінки формату А4. Метою видання було залучення якомога більшої кількості учасників на запланований на липень з'їзд народовецької молоді. Відповідним чином було й наповнення часопису: спогади про I-й з'їзд народовецької молоді², статті про «народовецький» (український націоналістичний) рух³, твори молодих карпатоукраїнських поетів тощо. «Всі видані три числа «Народовця» робили свою справу і виконали своє післанництво», – згадував пізніше Росоха⁴.

Дискусійним є питання щодо місця видання часопису. Оскільки у вихідних даних самої газети вказано прязьку абонентську скриньку «Пробоем», деякі дослідники припускають, що «Народовець» також міг видаватися у Празі⁵. Але, беручи до уваги цільову аудиторію часопису, більш правдоподібним видається, що він виходив безпосередньо у Підкарпатській Русі, найімовірніше – в Ужгороді. Відомо, що члени братиславської філії пропонували випустити подібне видання й у

4. С. 50-51; № 5. С. 65-66; № 6. С. 85; Студентський вісник // Там само. 1935. № 3-4. С. 46; № 7-8. С. 68; Студентський вісник // Там само. 1936. № 8-10. С. 87-89; Студентський вісник // Там само. 1937. № 1. С. 13, № 2. С. 27; № 3. С. 41-42; № 4. С. 58-59; № 5. С. 75; № 7. С. 104-105; № 11-12. С. 135-137; Студентський вісник // Там само. 1938. №1. С. 8-9; №2-3. С.25-26; № 4. С.46; №5. С. 57; №6. С. 73; №7-8. С. 91-92; №9-12. С. 106-107; Студентський вісник // Там само. 1939. № 1-2. С. 9.

¹Росоха С. Спомини. С. 48-49.

²Соколович Ю. Від першого до другого зїзду народовецької молоді Підкарпаття // Народовець. 1934. квітень. № 1. С. 1; Як приготувляли І. Зїзд народовецької молоді Підкарпаття // Там само. С. 3-4. Копач М. Дещо про І. зїзд молоді 1929. С. 2; Як відбувся І. Зїзд народовецької молоді в Ужгороді // Там само. червень. № 3. С.2-4.

³Роман І. Що є народовецький рух // Народовець. 1934. квітень. № 1. С. 2; Росоха С. Молодь – пробоевики народовецької ідеї // Там само. 1934. квітень. № 1. С. 3; Чому організуємо «Народовецький Союз» // Там само. 1934. червень. № 3. С.2.

⁴Росоха С. Спомини... С. 48.

⁵Габор В. Українські часописи Ужгорода... С. 464.

1936 р. до Конгресу українського високошкільного студентства¹, але тодішнє керівництво «Союзу» цю ідею не підтримало. Так само нереалізованим лишився й задум видати альманах про II-й з'їзд народовецької молоді, матеріали до якого редакція «Пробоем» збирала у 1934-1935 рр.². Офіційних причин оголошено не було, але вірогідними здаються відсутність фінансів та недостатня кількість поданих дописів.

На відміну від «союзівців» члени «Возродження» до початку 1930-х рр. власного офіційного друкованого органу не мали, хоча, за наявними джерелами, ідею його створення виношувалася ще з 1922/23 н.р. Вперше її було озвучено на засіданні правління 24 листопада 1922 р. «Журнал-збірник» тоді планували видати спільно з т-вом «Червоная Русь» в рамках літературно-просвітницької комісії³. У лютому 1923 р. у пресі навіть з'явилося повідомлення намір гуртка видавати літературні збірники, в яких би висвітлювався духовний розвиток «карпаторусского народа», та озвучувалося прохання до громадськості фінансово підтримати ці плани⁴.

Певно, тоді й був розроблений проєкт журналу «Карпаторусская Застава». Фрагмент чернетки його першого номеру зберігається серед документації «Возродження» в АУК. Згідно датування, він планувався на квітень-травень 1923 р. Туди мали ввійти вірші «возрожденцев» І. Кампія, Е. Гойдича, С. Романа та члена «Червоной Руси» Василя Ваврика, статті Гарчара та Ваврика про підкарпатських будителів, редакційні нариси про «Возрожденіє» та його хор. Завершуватися номер мав заявою організації проти української мови⁵. Але вже 5 червня правління гуртка вирішило перенести питання створення журналу на новий навчальний рік через дефіцит часу⁶, а на підсумкових загальних зборах (10 червня 1923 р.) І. Бунганич повідомив, що видання не реалізувалося у зв'язку із

¹ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Спр. 54.

²Увага провідникам виправ на II. зїзд народовецької молоді // Пробоем. 1934. №8-10. С. 124; 1935. № 3-4. С. 53-54; № 11-12. С. 22.

³ЎДУК-АУК. Ф. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolekkarpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 5.

⁴Общество карпаторусское «Возрожденіє» // Зоря. 1923. 15 февраля. № 3-4. С. 10.

⁵ЎДУК-АУК. Ф. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1921-1923). L. 8-11.

⁶Ibid. Sign. b.č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 17.

повною відсутністю матеріалів для його наповнення. До теми журналу повернулися на загальних зборах 21 жовтня 1923 р. Тоді обговорили коло потенційних спонсорів майбутнього часопису, чим усе власне й скінчилося¹. Ще раз питання створення власного друкованого органу «Возрожденіє» порушило навесні 1925 р. – на засіданні правління 28 березня було оголошено, що цього року заплановано видати бюлетень з нагоди 5-річчя організації². Але й цього не сталося.

Водночас, за твердженням В. Могильницького, у середині 1920-х рр. «Возрожденіє» пробувало видавати сатиричний журнал «Juventus», що припинив існування після виходу кількох чисел³. Серед документів товариства, які зберігаються в АУК дійсно є перший номер цього часопису, датований 15 березня 1925 р. Журнал був рукописним й займав 4 сторінки формату А5. Він мав повну назву «Juventus или карпаторусская авангарда» та позиціонував себе, як неофіційний орган «Возрожденія». У номері містилося кілька жартівливих «новин» та карикатур на тему діяльності гуртка й студентського життя загалом. Редактор видання приховався під псевдонімом «Нищалобъ»⁴, тому важко сказати, хто саме із тодішніх «возрожденцев» займався його випуском. Правда, зважаючи, що крім статті Могильницького у жодному дослідженні чи спогадах про «Juventus» не згадується (у протоколах гуртка про нього теж нема жодної інформації), можна припустити, що видавцем (одним з видавців) був саме він.

Ще восени 1923 р., усвідомивши складність створення власного періодичного видання, «возрожденци» вирішили сконцентруватися на висвітленні своєї діяльності у русофільських часописах, які видавалися у Підкарпатській Русі та Пряшівщині. Зокрема, було заплановано створити «студентський відділ» в журналі «Карпатській Край»⁵, що саме у той час почав виходити у Мукачеві. Від часу створення журналу до його редколегії, серед інших, входив член культурно-

¹Ibid. Sign. b.č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). L. 12.

²Ibid. Sign. b.č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 41.

³Могильницький В. Вказана праця. С. 83.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b.č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1925-1928). Ark. 8-11.

⁵Ibid. Kart. 343. Sign. b.č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). L. 21.

просвітницької комісії «Возродження» Костянтин Стрипський¹, але матеріали про діяльність гуртка там майже не публікувалися. Більш регулярними були публікації про «Возродження» на шпальтах прашівської газети «Русское Слово». У 1925 р. редакція часопису навіть назвала членів гуртка Едмунда Гойдича та Георгія Баторія в числі найактивніших своїх співробітників-дописувачів².

Проте найрезультативнішою, безперечно, стала співпраця із журналом «Карпатській Свѣтъ» – органом Т-ва ім. О. Духновича, що почав виходити у 1928 р. Ще на стадії створення журналу, за домовленістю із керівництвом Т-ва ім. О. Духновича, «возрожденці» отримали чотири сторінки журнальної площі для висвітлення молодіжної тематики й делегували до його редколегії 12 своїх представників³. А вже у першому (потроєному) номері журналу вийшла рубрика під заголовком «Возродження: органь карпаторусской молодежи», яку деякі дослідники розглядають як «журнал у журналі»⁴. Вона мала власну розгалужену редколегію, до якої входили попередньо делеговані члени товариства: В. Могильницький (редактор), М. Кожин, О. Попов, В. Попович, К. Стрипський, В. Лендшел, Е. Гойдич, С. Роман, Л. Гумецький, Г. Чопей, М. Попович (ще один делегат А. Карабелеш увійшов безпосередньо до редколегії журналу «Карпатській Свѣтъ»). Тут публікувалися статті й повідомлення про діяльність студентських товариств (зокрема, розлога вже неодноразово згадувана стаття В. Могильницького «Карпаторусское студенчество», публікації про просвітницькі акції «Возродження», звіт про діяльність та замітки про окремі виступи його хору), поезія А. Карабелеша та М. Поповича. У першому ж випуску рубрики було оголошено літературний конкурс для молодих авторів на 3 кращі прозові і 3 кращі поетичні твори, переможцям якого гарантувалася солідна грошова винагорода. Рукописи конкурсних творів повинні були прийматися редакцією журналу

¹Наша программа и наша цель // Карпатській Край. 1923. октябрь. № 1. С. 5.

²100 сотрудинокъ-дописователей «Русского Слова» // Русское Слово. 1925. 26 сентября. С. 2.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). L. 44-45; Ibid. Kart. 139. Sign. b.č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928). L. 15.

⁴Габор В. Українські часописи Ужгорода... С. 337.

впродовж усього року¹. Рубрика «Возрожденіе: органъ карпаторусской молодежи» з'явилася в перших чотирьох (1-2-3, 4, 5, 6) номерах журналу, після чого публікація припинилася. В. Габор пов'язує це із недостатністю матеріалів для її наповнення², але, якщо зважити, що у цей самий час «возрожденці» активно дописували до інших крайових видань, причини, мабуть, крилися в іншому. Відзначимо також, що у протоколах товариства факт співпраці із журналом «Карпатській Свѣтъ» чомусь взагалі невідображений.

У травні 1930 р. у Празі почав виходити журнал «Молодая Русь», що став першим самостійним офіційним органом «Возрожденія». Його редактором був В. Лендьел. Тут друкувалися публіцистичні та науково-популярні статті, художні твори активістів товариства, учнів крайових гімназій та вчених-білоемігрантів. Значна увага видання приділялася діяльності самого «Возрожденія» та ЦСПС: у спареному номері за січень-лютий 1931 р. було опубліковано розлогий матеріал про I-й з'їзд «карпаторусского студенчества»³; у номері за березень-квітень 1931 р. було вміщено вже згадувані нами спогади колишніх очільників «Возрожденія». Окрім В. Лендьела, серед постійних дописувачів журналу були «возрожденці»: А. Карабелеш, І. Оринчай, В. Попович, Е. Сокол, брати Анталовські, І. Шлепецький та ін. Після виходу спареного № 9-10 за травень-червень 1931 р. (його відповідальним редактором значився С. Анталовський) випуск журналу припинився.

З протоколів «Возрожденія» відомо, що товариство мало наміри відновити його у 1931/32 н.р. Зокрема, на засіданні правління 21 листопада 1931 р. новий редактор А. Карабелеш озвучив готовність видати черговий номер у середині грудня, але, за наполяганням керівництва товариства, справу тоді відклали до узгодження фінансових питань. Ще раз ця тема обговорювалася на засіданні

¹Литературный конкурсъ «Возрожденія» // Карпатский Свѣтъ. 1928. №1-2-3. С. 36.

²Габор В. Українські часописи Ужгорода. С. 337.

³I-й съѣздъ карпаторусскихъ студентовъ в Мукачевѣ // Молодая Русь. 1931. № 5-6. С. 10-19.

правління 6 квітня 1932 р. та членських зборах 23 квітня¹, однак це ні до чого конкретного не призвело. Втретє до ідеї відновлення журналу під назвою «Молодая Русь» празькі студенти-русофіли повернулися лише на початку 1938 р. Про це, зокрема, кілька разів було оголошено у пресі та розпочато збір коштів². Але далі цього справа не просунулася. Слід додати, що ще у 1935/36 н.р. «Возрожденіє» планувало видавати культурно-освітній журнал «Годы» й навіть почало збирати на це спонсорську допомогу³. Але цей задум теж був невдалим.

А ще навесні 1932 р. (паралельно із наміром відродити «Молодую Русь») виникла ідея видати разовий художньо-публіцистичний альманах товариства. Згодом було створено редколегію з підбору матеріалів, а за розробку обкладинки взялися студенти Вищої художньо-промислової школи Федір Манайло та Дезидерій Миллий⁴. «Альманахъ возрожденцевъ» побачив світ у 1933 р. під редакцією Олексія Фаринича. Його було видано у прашівській Друкарні св. Миколая, хоча у вихідних даних значилося «Издательство о-ва карпаторусскихъ студентовъ «Возрожденіє» въ Прагѣ». Сюди увійшли публіцистичні та художні твори: А. Карабелеша, М. Поповича, В. Бабича, О. Фаринича, І. Шлепецького, І.-Г. Керчі, С. Анталовського, І. Левканича, Ф. Манайла, О. Ільковича, П. Лінтура та ін. Друге аналогічне видання вийшло у травні 1936 р. Його укладачами виступили студенти Г.-І. Керча, Р. Євреїнов, І. Шлепецкий, М. Дубай, О. Фаринич, гімназист В. Добош, вчителі М. Парлаг та І. Руснак. Значну частину збірника так само складали студентські художні твори (це були найкращі з прочитаних на літературних вечорах «Возрожденія» у 1935/36 н.р.), а також публіцистика «возрожденцевъ» й деяких старших авторів. Оформлення книги

¹ЎДУК-АУК. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1930-1939). L. 96, 21, 103.

²Шандорь Э. Зовь пражскаго карпаторусскаго студенчества // Русскій Народный Голось. 1938. 23 января. С. 3; Шандорь Э. Приютятъ-ли у себя русскіе люди «Молодую Русь» возрожденцевъ // Там само. 1938. 6 февраля. С.3; ОКС «Возрожденіє» приступаєть къ изданію «Молодой Руси» // Там само. 1938. 27 февраля. С. 3.

³ЎДУК-АУК. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1930-1939). L.26; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. № 195. Арк. 86.

⁴Ibid. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1930-1939). L.103, 111.

здійснив студент художньо-ремісничої школи Василь Шарпотокі¹. Відомо, що подібне видання планували і в 1938 р. За твердженням голови «Возродження» Е. Шандора альманах повинен був вийти до 29 жовтня 1938 р. (з нагоди 20-річчя ЧСР)². Однак цього не відбулося.

Певні потуги у видавничій сфері проявляли й студентсько-учнівські товариства. Так у грудні 1933 р. т-во «Стой» звернулося до ЦСПС із пропозицією заснувати офіційний альманах, де б кожна організація-член мала 30-40 сторінок для висвітлення власної діяльності та презентації творчості своїх активістів. За задумом, видання мало фінансуватися зі спеціального фонду, який би формувався із фіксованих внесків кожної організації³. Але підтримки у керівництва ЦСПС ця ідея, певно, не знайшла. Проте наприкінці 1937 р. «Стой» публічно оголосило про намір видати альманах спільно з гуртком «Родіна». Редакторами мали стати празькі студенти Василь Добош, Е. Балецький, Михайло Туряниця, а також вчитель Михайло Кочерган⁴. Паралельно з цим повідомленням у пресі з'явилася інформація про намір сваявського товариства відродити журнал «Наши Стремлення»⁵ (перед тим його із певною регулярністю випускав Самоосвітній гурток Мукачівської гімназії: від 1932 р. – як альманах, а у 1936-1937 рр. – як журнал⁶). Зважаючи, що Балецький та Добош свого часу входили до редколегії цього журналу⁷, цілком можливо, що мова йшла про один і той самий видавничий проект. Адже навряд чи т-во «Стой» мало фінансову можливість утримувати одразу два видання. Як би там не було, але ці наміри теж лишилися нереалізованими.

Останнім періодичним виданням, заснованим карпатоукраїнськими студентами у міжвоєнний час, був журнал «Для нас», який на початку 1939 р. видавало у Братиславі т-во «Добрянській». Оскільки жодного примірника часопису

¹Фариничь А. Альманахъ О-ва Карпатор. Студ. «Возрождение» 1936 // Нашъ Путь. 1936. 8 сентября. С. 3, 10 сентября. С. 3; Куцов К.О. Периодичні видання та видавнича діяльність... С. 226.

²Шандоръ Э.Г. Фактами въ защиту студенческой молодежи. С. 2

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b.č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L. 47.

⁴Новый литературный альманахъ // Русскій Народный Голосъ. 1937. 31 декабря. С. 3.

⁵Наши Стремления воскреснутъ! // Там само. С. 3.

⁶Грабарь О. Поэзия Закарпатья. 1939-1944. Братислава: Словацкое изд-во художественной литературы, 1957. С. 23-24.

⁷Наши Стремления // Нашъ Путь. 1936. 16 января. С. 3.

наразі віднайти не вдалося, то про його характер та зміст можемо судити лише з обговорень на засіданнях правління «Возродження». Так з протоколу засідання 18 лютого 1939 р. дізнаємося, що журнал видавався на гектографі, а також, що на той момент братиславські студенти надіслали празьким колегам 50 його примірників на реалізацію. А на засіданні 4 березня Кирило Яськов повідомив, що незадовго до того побував у редакції «Для Нас», і його видавці закликали «возрожденцев» до співпраці. Для цього на загальних зборах 11 березня навіть була обрана спеціальна комісія, яку очолив пресовий референт «Возродження» Йосип Бунганич¹. Але оскільки вже за 3 дні ЧСР розпалася, можливість кооперації між товариствами відпала.

Правда, видавничу діяльність т-во «Добрянській» продовжувало і в Словацькому штаті: у 1940 р. самвидавом випустило бюлетень «Студенческой журналъ», а у 1943 р. – один номер офіційно зареєстрованого журналу «Ярь»².

Помітним був і внесок студентських товариств у книговидавничу справу. «Возрожденіє» ще у 1928 р. власним коштом видало книгу «Первые стихи» М. Поповича³. Правда, вже за 2 роки по тому через фінансові непорозуміння, пов'язані з виданням, та особистий конфлікт, що виник на цьому ґрунті, Попович вийшов з товариства⁴. У листопаді 1936 р. «Возрожденіє» та ЦСПС увійшли до числа видавців книжкової серії «Содружество»⁵, яка незадовго перед тим почала виходити при редакції ужгородської газети «Русській Народный Голось». Впродовж 1936-1938 рр. у ній були видані дебютні книги молодих російськомовних літераторів (членів «Возродження» та студентсько-учнівських об'єднань): В. Добоша, Е. Балецького, Тиберія Жидовича, Андрія Патруса, Дмитра Руцака та Федора Іванчова. До друку також готувалася збірка прози М. Поповича⁶, але її виходу завадили політичні події кінця 1938 р.

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937 - 1939). L. 18.

²Микитась В., Рудловчак О. Поети зелених Карпат // Поети Закарпаття. С. 64-65.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů (1922 -1938). L.95; Ibid. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928). L. 30.

⁴Ibid. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930). L. 2.

⁵Возрожденцы вошли в «Содружество» // Русській Народный Голось. 1936. 28 ноября. С. 3.

⁶Издания газеты «Русській Народный Голось» // Иванчовъ Ф.В. Подъ соломенной стрѣхой. Ужгородъ, 1938. С.40.

З преси також відомо, що у 1938 р. «Возрожденіє» планувало видати книгу історика-білоемігранта Павла Мілюкова «Масарикъ и Бенешъ». Вона мала вийти до 20-річчя ЧСР, передмову до видання готував голова товариства Е. Шандор¹. Також у пресі повідомлялося про намір ЦСПС у 1938 р. видати антологію творів молодих російськомовних авторів із Підкарпатської Русі та Пряшівщини. Твори мали подаватися мовою оригіналу та у чеському перекладі. Упорядником антології та перекладачем мав виступити відомий літературознавець Ярослав Затлоукал². Однак обом цим планам теж не довелося здійснитися через подальші політичні зміни.

Книговидавнича діяльність «Союзу» припала на другу половину 1930-х рр. й була безпосередньо пов'язана з журналом «Пробоем». У 1935 р. при редакції журналу було започатковано видавничу серію «Книгозбірня «Пробоем». Першою у ній вийшла збірка поезій Ю. Боршоша-Кум'ятського «В Карпатах світає», а у 1938 р. – його ж поетична книга «Кров кличе»³ (наклад першого видання цієї ж збірки під назвою «З наказу роду», видрукуване на початку 1938 р., конфіскувала цензура⁴). Впродовж 1938 р. редакція часопису проводила збір пожертв «для трьох найліпших літературних творів», які у перспективі мали вийти у «Книгозбірні...». Визначити переможців планували шляхом анкетування серед читачів. Станом на серпень 1938 р. було зібрано 637 Кч⁵. Вочевидь, ці кошти використали на видання дебютної книги «союзівця» І. Рошка-Ірлявського «Голос Срібної Землі», що вийшла у «Книгозбірні...» наприкінці того ж року⁶. Крім того відомо, що у 1935-1936 рр. Рошко (тоді ще учень Мукачівської торгівельної академії) надіслав до редакції «Пробоем» 2 об'ємні рукописи збірок «Перші зорі» та «На рідній ріллі». Збірки призначалися на конкурс, який проводила редакція часопису. Нині вони зберігаються у ЦДАВО України, в 2007 р. їх ввів у науковий

---

¹С. ОКС «Возрожденіє» къ двадцатилѣтнго ЧСР // Русскій Народный Голосъ. 1938. 9 марта. С. 3.

²A.Z. Z Podk. Rusi // Pražské Noviny. 1938. 12 března. S. 3.

³Федака Д. Вказана праця. С. 185-187.

⁴За розбудову української літератури // Пробоем. 1938. № 4. С. 45.

⁵Літературна нагорода // Пробоем. 1938. № 1. С. 15; № 2-3. С. 31, № 5. С. 63, № 7-8. С. 95-96.

⁶Федака Д. Вказана праця. С. 314.

обіг історик О. Пагіря¹.

Отже, впродовж 1922-1939 рр. видавнича діяльність карпатоукраїнських студентських товариств була доволі плідною. У вказаний період із певною періодичністю виходили 6 часописів, було видано 3 альманахи. Ці видання сприяли популяризації студентської тематики серед громадськості та реалізації творчого потенціалу активістів студентського руху. Щоправда, більшість з них були недовговічними, передусім через фінансові труднощі. Так само з фінансових причин ряд видавничих проєктів лишилися на рівні планів. Крім того студентські організації («Возрожденіє», ЦСПС, «Союз») активно долучилися до книговидавничої справи та виходу у світ дебютних книг молодих карпатоукраїнських авторів, більшість з яких згодом стали визнаними літераторами.

* * *

Таким чином впродовж міжвоєнного періоду діяльність карпатоукраїнських студентських об'єднань здійснювалася в кількох основних напрямках: соціальному, культурно-освітньому, видавничому.

Соціальна робота, проведена у цей період карпатоукраїнськими студентськими об'єднаннями (передусім у Празі), хоча й наражалася на певні труднощі суб'єктивного та об'єктивного характеру, була досить ефективною. Тривале привернення уваги широких кіл громадськості до соціальних проблем студентів та лобіювання їх інтересів перед урядовими структурами мало помітні результати – студентські об'єднання отримали доступ до прийняття рішень стосовно розподілу бюджетних стипендій та матеріальної допомоги, було створено понад 10 благодійних фондів, з яких надавалися стипендії малозабезпеченим і успішним у навчанні студентам. Крім того тісна співпраця студентських товариств з чехословацькою та крайовою владою, а також благодійниками сприяла створенню та функціонуванню у Празі «карпаторуських» студентських гуртожитків (1933-1939). Це у свою чергу частково вирішило

---

¹Пагіря О. Віднайдено дві перші рукописні збірки Івана Ірлявського. С. 26-27.

соціально-побутові проблеми студентства і, як наслідок, дало можливість більшій кількості молоді із Підкарпатської Русі та Пряшівщини здобувати вищу освіту.

Не менш плідною була й культурно-освітня діяльність цих товариств. Створені при них творчі колективи (драмгурток «Верховина» при «Союзі», хор й струнний ансамбль «Возродження») з часом набули високого професійного рівня та активно сприяли популяризації карпатоукраїнської культури на теренах ЧСР, а чимало учасників цих колективів (брати Шерегії, С. Петрашко, А. Скиба, Д. Задор, Ю. Костюк, В. Петрецький, А. Бачинський та ін.), здобувши тут перший професійний досвід, у майбутньому поєднали своє життя із театральним та музичним мистецтвом. Співпраця студентських об'єднань з провідними культурно-освітніми товариствами Підкарпатської Русі («Просвіта», Т-во ім. О. Духновича та ін.) сприяла поширенню діяльності цих структур на Прагу, Братиславу та інші великі міста ЧСР та дала можливість успішно реалізувати кілька великих культурних проектів (гастрольні тури студентських творчих колективів у Підкарпатській Русі та Пряшівщині, відкриття в Ужгороді пам'ятника Є. Фенцику тощо).

Створення студентами періодичних видань та їх книговидавнича діяльність, окрім власне популяризації студентської проблематики серед громадськості, сприяли творчій самореалізації активістів студентського руху, у т.ч.: А. Карабелеша, М. Поповича, Ф. Потушняка, Е. Балецького, І. Рошка-Ірлявського, Г.-І. Керчі, М. Лелекача, І. Кошана, С. Росохи, О. Фаринича, І. Шлепецького, А. Гарасевича, С. Добоша та багатьох інших визнаних у майбутньому літераторів, публіцистів та вчених-гуманітаріїв. До того ж окремі тогочасні студентські часописи (зокрема, «Пробоем») зробили значний внесок в історію крайової й загальноукраїнської журналістики та поглиблення національного світогляду карпатоукраїнської молоді.

РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ СТУДЕНТСТВА У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

4.1. Поступова політизація студентського руху (середина 1920-х – початок 1930-х рр.).

Однією з ознак перебування Підкарпатської Русі у складі ЧСР було активне залучення місцевої інтелігенції до суспільно-політичного життя. Дефіцит серед місцевого населення професійних політиків в умовах демократії зумовив

перебирання цих функцій інтелектуалами. Як наслідок, значна частина священників, педагогів, юристів, літераторів, журналістів, підприємців, діячів культурно-освітніх товариств й фахових організацій одночасно виконували керівні функції у локальних партійних утвореннях та філіях загальнодержавних партій. Це обумовлювалося, перш за все, внутрішніми проблемами краю (соціально-економічне становище, нерозв'язані питання автономії й територіальних меж, «мовний спір» тощо), осторонь яких не бажало залишатися інтелігенція. Не бажало цього й її наймолодше покоління – студентство.

Зважаючи на невелику чисельність та мінімальний досвід громадської діяльності, «Возрожденіє» і «Союз» у перші роки свого існування намагалися дистанціюватися від політики. У 1922 р. редактор журналу «Подкарпатській Студентъ» О. Фединець навіть публічно просив карпатоукраїнських політиків не втягувати у свої справи малодосвідчене студентство¹. Правда, вже невдовзі поодинокі студентські активісти все ж почали співпрацю з локальними партійним проектами, які у той час з'являлися у Підкарпатській Русі та Пряшівщині. До прикладу, «возрожденец» Юрій Перевузник був серед провідних діячів «Карпаторусской трудовой партії» (КТП) і у 1923 р. редагував її орган «Русская Земля»², а його колега Микола Калиняк був діяльним у пряшівській «Русской Народной партії» (РНП), регулярно дописуючи до її видання «Народная Газета»³. Проте подібні приклади на той час були одиничними.

Ситуація почала істотно змінюватися у 1924 р. напередодні довиборів до парламенту, проведених безпосередньо у Підкарпатській Русі (для місцевого населення вони були першим волевиявленням після входження краю до ЧСР). 30 січня 1924 р. у Празі під керівництвом члена «Возрожденія» Віктора-Гейзи Барана відбулися установчі збори «Союза карпаторусских аграрних академіков», що став першою політичною організацією карпатоукраїнського студентства. Її головними цілями стали ознайомлення студентів з ідеями «аграризму» та їх підготовка до політичної діяльності. Організація стала автономним підрозділом Центрального

¹Алфа. Слово къ своимъ // Подкарпатській Студентъ. 1922. 5.IV. № 1. С. 1.

²Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини. С. 127; Габор В. Українські часописи Ужгорода. С. 175.

³ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 598. Арк. 342; Шевченко К.В. Славянская Атлантида. С. 274.

Союзу аграрних студентів ЧСР («Ústřední Svaz Agrárních Akademiků» / USAA), а її головним партнером було визначено філію Аграрної партії у Підкарпатській Русі. Першим керівником організації став «возрожденець» правник Євген Богут, а її офіційним представником в USAA – В.-Г. Баран¹. До слова, одразу ж після виборів 1924 р. Баран став секретарем депутата від підкарпатських аграрників Йосипа Камінського².

Оскільки «аграрні академіки» були першим політичним проектом карпатоукраїнських студентів, то на момент створення до їх лав записалася значна частина активу як «Возродження», так і «Союзу». Серед причин масової орієнтації на «партію влади», безперечно, було й прагматичне бажання у подальшому зробити кар'єру на державній службі (у цьому деякі тодішні «аграрні академіки» згодом зізнавалися самі³). Також члени організації мали негласний привілей при отриманні місця в гуртожитку «Švehlova kolej», яким опікувалася Аграрна партія⁴.

Наступним політичним проектом карпатоукраїнського студентства став Союз соціал-демократичних студентів з Підкарпатської Русі, утворений у Празі у другій половині 1925 р. на чолі із «союзівцем» медиком Миколою Різдорфером. Організація декларувала плюралізм у національно-мовному питанні, тому її членами на початковому етапі теж були студенти з обох мовних таборів, а також студенти інших національностей, які походили із Підкарпатської Русі. Як згадували пізніше самі активісти, організація здійснювала своєрідну підготовку студентства до діяльності у Чехословацькій соціал-демократичній партії (ЧСДП)⁵. На відміну від «аграрних академіків», «соціал-демократичні студенти» із самого початку не відзначалися особливою масовістю. Так станом на 1927 р. до організації належало лише 20 слухачів празьких вишів⁶.

¹Студенческий обзор // Карпаторусский Вѣстникъ. 1924. 1 февраля. С. 12

²Баран В.-Г. Денник / упоряд. О. Баран. Ужгород: Гражда, 1996. С. 25.

³АС УСБУ в Закарпатській обл. Ф. 7. Спр. С-1487. Арк. 19.

⁴Гойдичь Э.М. Конкурсъ на занятіе мѣста въ «Швегловой» коллегіи // Русское Слово. 1925. 22 августа. С. 6.

⁵ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75834 фп. (14 ноября 1947 г. – 12 декабря 1955 г.). Т. IV. Арк. 22; ДАЗО. Ф. Р-411. Оп. 1. Спр. 370. Арк. 66.

⁶Ročenka Československé republiky. Ročník VI. S. 269.

За даними чехословацької поліції, у 1926 р. у середовищі карпатоукраїнських студентів Праги діяв також неформальний гурток комуністичного спрямування, очолюваний студентом філософського факультету, «возрожденцем» Степаном Петрусом. Останній, до речі, долучився до комуністичного руху ще у 1919 р., як солдат угорської «червоної армії». У таємній приналежності до комуністів поліцейські підозрювали багатьох тодішніх студентів із Підкарпатської Русі (переважно – євреїв та угорців), у тому числі й ряд активних діячів «Возродження» та «Союзу»¹. Але чи мали ці підозри конкретне підґрунтя, нині сказати важко.

Вже відзначалося, що від моменту створення «аграрних академіків» до їх лав належало чимало студентів із обох мовних таборів. У середині 1920-х рр. особливою популярністю організація користувалася у «возрожденцев» (саме до «аграрних академіків» належала переважна більшість посадовців та голів «Возродження» періоду 1924-1929 рр.), що пояснювалося передусім русофільською орієнтацією підкарпатської філії Аграрної партії. Наприкінці 1924/25 н.р. організація почала випускати у Празі студентську газету «Лучшая доля». Її головним редактором став тодішній керівник організації Е. Гойдич (він же був автором більшості її публікацій, підписуючись криптонімами: «гой-» та «Г.»), а співробітниками на час виходу першого номеру були Коломан Бляшин та Микола Гарчар². Правда, у зв'язку із непопулярністю серед читачів і, як наслідок – браком фінансів «аграрні академіки» зуміли видати лише два номери. Другий вийшов у липні того ж року (зауважимо, що укладачі довідника «Časopisy České republiky 1919-1945» помилково вважають, що газета виходила з 21 березня до 2 травня 1925 р.³).

Невдачі у видавничій сфері були безпосередньо пов'язані з відсутністю єдності у русофільському крилі «аграрних академіків». Вже у 1925 р., напередодні чергових парламентських виборів, всередині організації сформувалася група, орієнтована на Агоштона Штефана – колишнього губернатора Руської Крайни,

¹ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 598. Арк. 13-344

²Редакція. Уважаемые читатели // Лучшая Доля. 1925. май. С. 4.

³Kubiček J. a kol. Časopisy České republiky 1919-1945. Sv. 2. S. 49.

який у той період став кандидатом до парламенту від Аграрної партії. Лідером групи був В.-Г. Баран. 12 червня 1925 р. він розпочав в Ужгороді випуск газети «Novoje Vremja», що стала неофіційним органом Аграрної партії. Невдовзі до неї долучився К. Бляшин, який став відповідальним редактором, та ще кілька студентів¹. Газету фінансували А. Штефан і директор Підкарпатського банку К. Грабар. Її мова була наближена до російської але шрифт, яким друкувалася переважна більшість матеріалів, використовувався латинський. Це обурило керівництво «аграрних академіків», які вже після появи перших чисел газети публічно відмежувалися від дій колег та звинуватили їх у сприянні денационалізації Підкарпатської Русі².

Негативне ставлення студентів до будь-яких проявів денационалізації вже навесні наступного року переросло у відчутні протестні настрої. Так, 7 березня 1926 р. під головуванням «возрожденца» Г. Михалича у Празі відбулися загальні студентські збори, приводом до яких послужило «мовне» розпорядження уряду ЧСР (у ньому окрім іншого, офіційною мовою діловодства на території Підкарпатської Русі була визначена виключно чехословацька). На зборах виступили представники обох мовних течій, які у своїх доповідях піддали різкій критиці дії уряду ЧСР стосовно Підкарпатської Русі й Пряшівщини. За підсумками зборів було ухвалено резолюцію, яку надіслали президенту та уряду ЧСР. У ній студенти назвали уряд ЧСР некомпетентним у прийнятті будь-яких розпоряджень стосовно мовного питання у Підкарпатській Русі. Водночас вони вимагали: заміни усіх чиновників-чехів, які працювали в урядових установах Підкарпатської Русі, але не володіли мовою місцевого населення; закриття газет «Podkarpatské Hlasy» та «Novoje Vremja»; надання «руській» мові статусу офіційної на території Пряшівщини. Учасники зборів також звернулися до населення й парламентських представників краю з проханням підтримати даний протест. Підписи під текстом резолюції, опублікованим у пресі, поставили

---

¹Габор В. Українські часописи Ужгорода. С. 461.

²Протестъ противъ газеты «Novoje Vremja»: Письмо Союза карпаторусскихъ аграрныхъ студентовъ въ Прагѣ / Э. Гойдичъ, предсѣд. Г. Баторій, за секретаря // Русская Земля. 1925. 9 юля. С. 2.

представники усіх легальних об'єднань карпатоукраїнського студентства, які на той момент діяли у Празі: голова «аграрних академіків» Е. Гойдич, уповноважений від «Союзу» Ю. Бокшай, представник «соціал-демократичних студентів» М. Калинов та голова «Возродження» Г. Чопей¹. Цікаво, що примірник звернення, надісланий до канцелярії президента, підписали також Г. Михалич, як головуючий зборів, а від імені «соціал-демократичних студентів» замість М. Калинова підпис поставив Ернест Цмур². Як бачимо, членство окремих учасників зборів та підписантів резолюції у Аграрній партії не завадило їм виступати із критикою дій уряду, які суперечили інтересам рідного краю й були черговим відходом від обіцяної автономії.

До речі, для влади вчинок карпатоукраїнських студентів був відвертою несподіванкою. Цим пояснюється надмірна увага до провідних учасників зборів, окремі з яких (М. Різдорфер, Е. Гойдич та ін.) вже за кілька днів по тому були допитані поліцією на предмет лояльності республіці³. Політична активність студентів спричинила й суттєве обурення серед про владних кіл безпосередньо у Підкарпатській Русі. Зокрема, газета Аграрної партії «Podkarpatské Hlasy» з цього приводу написала, що студенти вирішили зайнятися політикою, бо нездатні скласти іспити⁴.

Описані події остаточно підірвали авторитет групи видавців газети «Novoje Vremja» серед студентського активу. Вже 3 квітня К. Бляшин 1926 р. призупинив членство у лавах «Возродження»⁵. А роком пізніше (15 травня 1927 р.) більшістю голосів з організації виключили В. Г. Барана⁶. Щоправда, це рішення тоді підтримали далеко не всі «возрожденці», а деякі з них у майбутньому продовжували тісну співпрацю з очолюваною ним газетою. Зокрема, станом на травень 1929 р. співробітниками редакції були члени товариства: Антоній Король,

¹Якъ отбылось значительное демонстраціонное собраніе карпато-русскихъ студентовъ противъ языковаго распоряженія // Русскій Вѣстникъ. 1926. 11 апрѣля. С. 3-4.

²AKPR. F. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus). Kart. 15 sign. PR 31. Inv. č. 920. L. 36.

³ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 598. Арк. 320.

⁴Misto študovani – politika // Podkarpatské Hlasy. 1926. 18 břez. S. 2

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č. : Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1930). L. 3.

⁶Ibid. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922 – 1930). L. 33.

Степан Гулачі та ін.¹.

У другій половині 1920-х рр. послабленню «аграрних академіків» сприяли й внутрішні національно-мовні протиріччя між русофілами та українофілами. Розголосу у пресі, зокрема, набув інцидент під час загальнодержавного «Аграрного з'їзду» (Прага, травень 1928 р.). Тоді на категоричну вимогу студентів-русофілів Володимира Данкулинця та Василя Поповича організатори заходу заборонили представникам Підкарпатської Русі використовувати синьо-жовті прапори². А 4 листопада того ж року на загальних зборах «аграрних академіків» В. Попович заявив, що у 1927/28 н.р. керівництво організації перебувало на сторожі проти будь-яких українських «експериментів»³.

Наведені факти спричинили зниження авторитету Аграрної партії серед студентів і, як наслідок – суттєве зменшення членської бази «аграрних академіків». Зокрема, за офіційними даними, на кінець 1927 р. із понад 150 карпатоукраїнських студентів, які навчалися у Празі, «аграрними академіками» були лише 30⁴. Кількісних, а радше репутаційних, втрат організація зазнала й у середині 1928 р., коли її лави гучно залишила група студентів-русофілів, очолюваних Василем Лендьелом. Свій вчинок вони мотивували тим, що «сини Підкарпатської Русі не мають морального права належати до партії, за підтримки якої у краї зведено понад 100 чеських шкіл»⁵.

Наслідком вказаних подій стала масова переорієнтація студентів-русофілів на Чеську Націонал-Демократичну партію. Такий вибір не був дивним, позаяк лідер цієї політичної сили Карл Крамарж, відомий своїми русофільськими симпатіями, ще від початку 1920-х рр. підтримував тісні зв'язки із «Возродженням» та надавав йому помітну спонсорську допомогу. 17 листопада 1928 р. у Празі відбулися установчі збори товариства «Молодая Генерация Карпаторусских Студентовъ» (далі – «Молода Генерация»), головою якого став

¹Redakcija i sotruniki Novogo Vremeni // Novoje Vremja. 1929. 10 maja. S. 21.

²Свернутый украинский флаг въ Прагъ // Свободное Слово. 1928. 30 мая. С. 1; Карпатський А. Як їх поїхала // Карпатська Правда. 1928. 3 червня. С. 2.

³Студенческая жизнь // Земледельская политика. 1928. 20 ноября. С. 8.

⁴Ročenka Československé republiky. Ročník VI. S. 269.

⁵Выступление изъ аграрной партіи // Свободное Слово. 1928. 4 июля. С. 4.

вже згадуваний В. Лендшел. На момент створення «Молода Генерація» об'єднала більшу частину празьких студентів-русофілів. Вона оголосила себе автономним підрозділом організації «Studentský odbor Mladé generace Československé národní demokracie» – студентсько-молодіжного крила ЧНДП (вже 20 листопада В. Лендшел взяв участь у щорічних загальних зборах цієї структури та був обраний членом її правління¹), а своїми політичними партнерами – «Русское Народное Соєдинєніє» (РНС) та РНП – локальні політичні утворення, які фактично й представляли ЧНДП відповідно у Підкарпатській Русі та Пряшівщині².

Співпраця «Молодої Генерації» з РНС носила радше декларативний характер й на практиці зводилася до висвітлення студентської проблематики у партійній газеті «Свободное Слово». Натомість взаємини з РНП були більш помітними та продуктивними. Крім регулярних дописів до партійного часопису «Народная Газета» члени «Молодої Генерації» були активними учасниками організованих партією масових заходів та її агітаційних кампаній. До прикладу, восени 1928 р. І. П'ещак, І. Левканич та інші студенти-пряшівчани брали участь у агітаційних заходах РНП під час виборів до місцевих представництв Словаччини³. А у 1930 р. представники «Молодої Генерації» домоглися обрання лідера РНП Костянтина Мачика почесним членом «Возрожденія»⁴. З протоколів «Возрожденія» також відомо, що у той час товариство координувало з РНП й власну позицію щодо культурно-національної ситуації на Пряшівщині⁵.

Слід додати, що ще на початку 1928 р., за даними очевидців, кілька членів «Возрожденія» увійшли до редколегії журналу «Vlajka» («Прапор»), який почали видавати у Празі члени ультраправої організації «Národní Svaz Radikálního Studentstva» (Національний Союз Радикального Студентства)⁶. Мова, вочевидь,

¹Valná hromada Studentského odboru Mladé generace čl. Národní demokracie // Národ. 1928. 26 listopadu. S. 4.

²–láš. Podkarpatoruské studentstvo je národní // Národní Listy. 1928. 19 listopadu. S. 2.

³Призывъ карпаторускаго студенчества въ Прагѣ къ русскому народу Пряшевщины /І. Пьещакъ, И. Левканичъ и др. // Народная Газета. 1928. 24 ноября. С. 3.

⁴Д-ръ К.П. Мачикъ почетнымъ членомъ о-ва «Возрожденіє» /за ОКС «Возрожденіє»: В.В. Анталовскій, предсѣдатель, И.В. Андрашко, секретарь // Народная Газета. 1930. 20 декабря. С. 1.

⁵ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922 – 1930). L. 38.

⁶Могильницькій В.К. Вказана праця. С. 129.

йшла про Василя Лендьела, Михайла Поповича та Олександра Попова, які у той час дійсно стали активними дописувачами вказаного часопису. Зокрема В. Лендьел у статті, підписаній псевдонімом «Василь Карпатській», різко критикував «українізацію» Підкарпатської Русі, звинувативши у сприянні цьому чеських соціал-демократів та народних соціалістів¹. Від 1930 р. дописувачем журналу став І. Левканич, який у своїх публікаціях теж критикував національно-мовну політику ЧСР щодо Підкарпатської Русі, а також зволікання з наданням автономії². У другому номері часопису за 1930 р. з'явилося запрошення ініціативної групи на установчі збори однойменного політичного клубу, заплановані на 3 квітня. Одним із 8-ми підписантів звернення був саме І. Левканич³. Невдовзі після створення клубу «Vlajka» почав позиціюватися, як організація фашистської молоді⁴.

На відміну від націоналістичних тенденцій колег-русифілів, «союзівці» наприкінці 1920-х рр. перебували під помітним впливом партій лівого спектру, передусім – соціал-демократичної. Достатньо наголосити хоча б, що усі керівники «Союзу» періоду 1927-1931 рр. (Ю.-А. Шерегій, М. Русинко, М. Бандусяк), одночасно були активними «соціал-демократичними студентами», а їхня організація у цей час нерідко проводила збори у «союзівській» домівці. У внутрішній документації «Союзу» цього періоду також зафіксовано, що товариство неодноразово зверталось до парламентських представників соціал-демократичної партії Юлія Гусная та Яромира Нечаса за протекцією у вирішенні різних непорозумінь з урядовими інституціями⁵. До цього додамо, що у 1930 р. провідні діячі підкарпатської філії ЧСДП Василь Климпуш та Михайло Марущак були обрані почесними членами «Союзу»⁶.

У звітах поліції, датованих першою половиною 1928 р., констатувався також суттєвий вплив на діяльність «Союзу» збоку підкарпатської організації

¹Карпатській В. Украинизация П.-Руси // Vlajka. 1928. №2. S. 2-4.

²Levkanič I. K jazykověmu chaosu na Podkarpatské Rusi // Ibid. 1930. №1. S. 14-15; Levkanič I. Je naše republika demokratickou? // Ibid. 1930. № 7. S. 12-13.

³Pozvání na ustavující schůzi Politického Klubu Vlajka / Za přípravný výbor: L. Kukla, J. Streibl, J. Vrzalík, J. Hritz, J. Chlubna, I. Levkanič, J. Skála, F. Varcl // Ibid. 1930. №2. Krypt.

⁴Nakonečný M. Vказана праця. S. 16.

⁵ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 43-52.

⁶ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 23.

Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ). Відзначалася, зокрема, співпраця товариства із комуністичними часописами «Наша Земля» та «Карпатська Правда». Головним комуністичним агітатором серед «союзівців», за даними поліції, був празький студент-правник Михайло Фушич¹. Такі твердження, безперечно, мали певне обґрунтування, однак – лише частково. У той період «Союз» дійсно певний час співпрацював із редакцією «Нашої Землі». З листопада 1927 р. по березень 1928 р. на сторінках часопису «союзівці» вели рубрику «Студентський куток», а наприкінці 1927 р. звернулися до колег із закликом надсилати до редакції матеріали зі студентської та молодіжної тематики. Текст звернення, до речі, був забарвлений рядом метафор, притаманних комуністичним гаслам². На початку 1929 р. ухвалили резолюцію проти його заборони цензурою³. Однак такий вибір був радше обумовлений прогресивністю журналу у мовному питанні ніж його ідеологічним спрямуванням. Адже «Наша Земля» виходила українською літературною мовою за фонетичним правописом. До того ж офіційно журнал не був комуністичним органом, хоча й фінансувався підкарпатським крайкомом КПЧ та пропагував соціально-економічні та культурні «досягнення» Радянської України. Його редактором і видавцем був відомий україномовний літератор Василь Гренджа-Донський, який формального стосунку до компартії не мав⁴. Що ж до М. Фушича (старший брат якого тоді був видним діячем крайової організації КПЧ⁵), то в празький період навчання цей студент навіть не був членом правління «Союзу», а тому говорити про його суттєвий вплив на формування ідеології організації або ж її позицію у політичних питаннях було б перебільшенням.

Натомість вже від другої половини 1928 р. вплив комуністів на «Союз» справді став відчутним. Це було пов'язано з діяльністю студентів-правників Павла Добровського та Миколи Цуперяка, які, після від'їзду Фушича до Братислави, перейняли естафету агітаторів КПЧ. За пізнішими згадками одного з

---

¹ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 804, арк. 72, 74.

²До всіх підкарпатських укр. студентів // Наша Земля. 1927. № 10. С. 13-14.

³ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

⁴Гренджа-Донський В. Вказана праця. С. 396-397.

⁵Марьина В.В. Вказана праця. С. 263-264.

них, у часи університетських студій вони підтримували зв'язок не лише комітетом КПЧ у Підкарпатській Русі, а й з комуністами з числа українських емігрантів, які тоді проживали у Празі¹. За досить короткий час студентам-комуністам дійсно вдалося посісти всередині «Союзу» впливові позиції (зокрема, П. Добровський восени 1928 р. був обраний на ключову посаду секретаря товариства) та перетворитися, хоча й ненадовго, на меншість, що могла нав'язати більшості власну волю.

Необхідно погодитися, що у деяких випадках така наполегливість відіграла й позитивну роль – зокрема, сприяла остаточному виходу «Союзу» з-під впливу русофілів та його українізації. До прикладу, ще в часи переговорів між «союзівцями» та «возрожденцями» щодо створення ЦСПС студенти-комуністи виступали категорично проти. «Союз має поводитися з ними («возрожденцями». – К.К.), як з такими, якими вони є. Між ними й Союзом згоди ніколи не може бути й не буде», – писав тоді Добровський² (публікація була відповіддю на вміщену у кількох русофільських часописах статтю «*Si tacuisses phiosophus, mansisses!*», сповнену глузування над «союзівцями», яку написав хтось із членів «Возрожденія»³). А коли восени того ж року ЦСПС *de facto* розпався, вони зайняли жорстку позицію проти подальшої співпраці з русофілами й навіть домоглися ухвалення зборами «Союзу» спеціального рішення з цього приводу⁴. До позитивних наслідків впливу комуністів на «Союз» можна сміливо зарахувати й вже згадані національно-мовну резолюцію від 10 лютого 1929 р. та ухвалені тоді ж рішення про перейменування організації на «Союз Підкарпатських Українських Студентів» та скликання з'їзду народовецької молоді.

Разом з тим спроби комуністичної меншості підмінити власними ідеологічними догмами волю усього «Союзу» нерідко створювали для організації суттєві неприємності. Так у червні 1929 р., промовляючи від імені «Союзу» в Ліберці на зборах, присвячених пам'яті воїнів Української Галицької Армії,

¹Цуперяк М. Вказана праця. С. 3.

²о.й. Возрожденцям // Наша Земля. 1928. лютий. № 2. С. 21.

³Возрожденцы. «*Si tacuisses phiosophus, mansisses!*» // Novoje Vremja. 1928. 5 januára. S. 5, 12 januára. S.2, 19 januára. 2-3.

⁴NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267. L. 1a.

Добровський негативно висловився на адресу чехословацького уряду, за що був арештований. А дещо згодом він спробував відкликати власний підпис, як секретаря «Союзу», з офіційної заяви організації на підтримку Мукачівської греко-католицької єпархії. Наприкінці того ж 1929 р., через категоричну позицію комуністів, «Союз» відмовився підписати заяву про засудження «червоного терору» в УРСР, підготовлену організаціями українських емігрантів¹. Зрозуміло, що подібне компрометувало товариство як перед чехословацькою владою, так і перед впливовими колами підкарпатської громадськості та українською еміграцією. Тому конфлікт керівництва «Союзу» зі студентами-комуністами був неминучим.

Перші протиріччя проявилися вже у середині 1929 р., коли Добровський оголосив про відставку з посади секретаря «Союзу» та вийшов з підготовчого комітету з'їзду молоді, вважаючи проект його резолюцій недостатньо радикальним².

Тоді ж студенти-комуністи випустили на гектографі 20-сторінковий альманах «Ластівка», в якому виклали власну позицію щодо більшості актуальних питань політичного і соціокультурного життя Підкарпатської Русі. Тираж альманаху невдовзі було розповсюджено серед молоді кількох сіл краю. Крім самих видавців його поширенням займалися братиславський «союзівець» Андрій Кузьмик, а також берегівські гімназисти, теж майбутні члени «Союзу», Михайло Антал, Іван Кошан та ін.³ Одним із програмних тверджень видання було: «Чеська влада боїться, щоб наше населення не довідалося, що в Галичині і на Радянській Україні живе той самий український народ та щоб хотіли з'єднатися з радянськими братами-українцями в одну державу»⁴. Крім цього на сторінках «Ластівки» різкому осуду піддавалися чехізація Підкарпатської Русі, діяльність місцевих русофілів й деяких діячів українофільського табору, русинство греко-католицького духівництва, антирадянська позиція української еміграції у ЧСР

---

¹ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 32.

²Там само. Арк. 8, 10; Куцов К. Карпато-украинское студенчество и Коммунистическая партия... С. 208.

³ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 14-31; Там само. Ф. 117. Оп. 4. Спр. 489. Арк. 1-7.

⁴Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 4-5.

тощо¹. Критикувалася й діяльність самого «Союзу» за недостатню «національно-освідомлюючу працю поміж укр. населенням Закарпатської України»².

Власну незгоду з офіційною лінією «Союзу» Цуперяк і Добровський спробували висловити й на загальних зборах організації 1 листопада 1929 р. Вочевидь, плануючи привернути на свій бік більшість «союзівців», вони навіть підготували проект спеціальної резолюції з осудом дій керівників товариства. Вона рясніла штампами аналогічними тогочасній риторичі підкарпатських комуністів³. Особлива увага у документі приділялася нещодавньому з'їзду молоді. Його студенти-комуністи охарактеризували як «підприємство поодиноких політичних груп (Волошинова та соц. демократична партії) для заманіфістовання відданости та покірности тих партій супроти денаціоналізаторського режиму і охоту звести укр. національний рух в русло угоди денаціоналізаторами»⁴. Резолюція, щоправда, так і не була представлена на розгляд зборів, хоча Добровський й виголосив кілька тез із неї у своєму виступі⁵.

Попри очевидний ідеологічний конфлікт із більшістю членів організації, у 1929/30 н.р. комуністам ще вдавалося утримувати в ній серйозні позиції. Зокрема, у цей період обидва комуністичні активісти входили до керівництва «Союзу» – Цуперяк, як писар, Добровський, як голова ревізійної комісії. Також під їх безпосередній контроль було віддано вже згадану господарсько-робітничу секцію товариства. Її фактичним керівником став П. Добровський. Як наслідок, крім реальної просвітницької роботи вона використовувалася для пропаганди комуністичних ідей в середовищі карпатоукраїнських робітників, які працювали у столиці, популяризації серед них комуністичної преси⁶.

Разом з тим протиріччя П. Добровського і М. Цуперяка з рештою «союзівців» тривали й надалі. Вони зафіксовані у кількох протоколах зборів та засідань цього періоду. 3 березня 1930 р. «Союз» навіть виніс догану М. Цуперяку

---

¹Там само. Арк. 6-13

²Там само. Арк. 6.

³NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267. L. 1a-3.

⁴NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267. L. 2.

⁵ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 8, 10.

⁶Na obranu «Rudého práva» // Dělnická Rovnost. 1930. 16 února. S. 3.

за порушення статуту. Формальною причиною послужили його критичні висловлювання про виступ драмгуртка «Верховина» в Ясіня¹. Наступного навчального року він був виключений з організації². Окрім цього, названі студенти дозволяли собі публічне паплюження діяльності «Союзу» на шпальтах комуністичної преси. До прикладу, в одній із таких публікацій організацію було прирівняно до «Возродження» та названо «реакційною і фашистською групою»³. У авторстві цих пасквілів «союзівці» підозрювали Добровського, хоча сам він це заперечував⁴.

Проте, напевно, найбільшою неприємністю для «Союзу» стала інтерпеляція сенатора-комуніста Івана Локоти, подана 9 червня 1931 р. до МВС ЧСР. У ній вимагалось негайно схвалити статут «Союзу» у редакції 1929 року, затвердивши його назву «Союз Підкарпатських Українських Студентів»⁵. Цей вчинок, найімовірніше, був ініційований Домбровським та Цуперяком та мав явно провокаційний характер. Адже, по-перше, «Союз», в силу різних причин, на той момент тимчасово відмовився від легалізації нового статуту. По-друге, інтерпеляція могла легко спричинити нові підозри про вплив КПЧ на діяльність організації. Крім того ці дії супроводжувалися глузуванням над «національною слабкістю» керівників «Союзу» збоку комуністичної преси. У відповідь на це у липні того ж року М. Русинко від імені організації публічно оголосив: «Знайте, що студенти поривають з вами всякі зносини і постараються знищити таких національних працівників, як ви комуністи»⁶. Й хоча такі заяви були дещо завчасними (адже навіть у першій половині 1932 р. «Союз» ще вів активне листування з редакціями комуністичних видань та надсилав до них свої офіційні документи⁷), вони свідчили намагання «Союзу» остаточно вийти з-під впливу комуністів.

¹ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 40-41, 47, 53-54.

²ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75834 фп. Т. V. Арк. 311.

³Яких патронів і опікунів шукає собі фашистське студентство // Голос Життя. 1930. 15 липня. С. 4.

⁴ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 40; Куцов К.О. Особливості політичних поглядів карпатоукраїнських студентів... С. 26.

⁵Шляхом жовтня: Промови та інтерпеляції. С. 323-324.

⁶М.Р. Скажи дурневи, що він розумний – він то й повірить!: Фрази компартії // Свобода. 1931. 2 липня (юлія). С. 2-3.

⁷NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 79.

Отже, майже від моменту зародження карпатоукраїнського студентського руху у ЧСР поодинокі його активісти у міру можливостей намагалися брати участь у політичному житті. Системного характеру ці прагнення почали набувати від 1924 р., наслідком чого стало зближення студентів з політичними партіями та утворення у Празі ряду студентських припартійних товариств і гуртків. При цьому впродовж 1924-1931 рр. відбулася помітна зміна у політичних симпатіях карпатоукраїнського студентського активу від майже безальтернативної підтримки про-урядової Аграрної партії до масової співпраці з опозиційними силами. При цьому симпатії студентів-русофілів помітно схилялися до партій та політичних об'єднань націоналістичного спрямування (ЧНДП, клуб «Vlajka»), тоді як студенти-народовці перебували під впливом партій лівого спектру (ЧСДП, КПЧ).

4.2. Радикалізація політичної активності у 1932-1938 рр.

Початок 1930-х рр. для «Союзу» відзначився остаточним відходом з-під впливу комуністів. Певним рубіконом у цьому процесі був 1931/32 н.р. У грудні 1931 р. студенти-комуністи почали видавати у Празі журнал «Поступ». Видавцем був Добровський, редактором – першокурсник Іван Горват. Випуск журналу, за твердженням безпосередніх учасників подій, координував тодішній секретар Підкарпатського крайкому КПЧ Еммануїл Кліма. Тут переважно публікувалися гострі матеріали з критикою соціальної та національної політики уряду. Авторами виступали, здебільшого, самі члени редколегії, підписуючи матеріали як власними іменами так і псевдонімами та криптонімами¹.

Цікаво, що на час появи перших чисел «Поступу» ставлення до нього збоку «Союзу» нагадувало партнерське: організація надсилала сюди деякі офіційні документи², а один із її лідерів В. Шандор певний час виконував у редакції функції адміністратора³. Ситуація змінилася, коли журнал почав звинувачувати

---

¹Цуперяк М. Вказана праця. С. 3.

²NA ČR. F. 820. Kart. 43. 268-1. L. 84.

³Шандор В. Спомини. Т. I. С. 95.

«союзівців» у підлабузництві перед чеськими політиками¹. Вже на початку 1932 р. зміст «Поступу» розкритикував М. Лелекач². А у квітні того ж року до централі товариства надійшло кілька листів від братиславських «союзівців» з вимогою негайно відмежуватися від дій видавців журналу³. Як наслідок, 13 жовтня 1932 р. Добровський й Горват були виключені з «Союзу»⁴.

Усунення з «Союзу» комуністів збіглося в часі зі створенням С. Росохою українофільської католицької молодіжно-студентської організації. Саме об'єднання навколо католицької церкви студент вважав дієвим захистом молоді від популізму лівих та урядових партій⁵. 31 грудня 1932 р. в Ужгороді відбулися установчі збори Союзу Католицької молоді (СКМ). Його очолив молодий професор Ужгородської учительської семінарії о. Ернест Дунда, а Росоха став одним із заступників голови⁶. Оскільки на час заснування СКМ до його керівництва увійшло кілька активних діячів Християнсько-народної партії Підкарпатської Русі (ХНП), включаючи її лідера о. А. Волошина, об'єднання сміливо можна вважати молодіжним крилом даної політичної сили. Зближення «союзівців» і ХНП викликало публічну критику збоку підкарпатських соціал-демократів⁷. У відповідь на це В. Шандор заявив, що «Союз» не підпорядковуватиметься жодній з політичних партій⁸.

А вже за рік «союзівці» активно включилися у створення альтернативної до всіх з тоді існуючих партій націоналістичної політичної організації. Нею стало політично-освітнє товариство «Народовецький Союз», утворене 1 квітня 1934 р. в Мукачеві в процесі підготовки II-го з'їзду народовецької молоді. До його керівництва увійшло чимало відомих українофілів молодшого покоління, серед них студенти: Степан Росоха, Лев Канюга, Юрій Шпилька, Євген Дзямка. «Жива народовецька ідея, змагає оформити себе в організовний рух, в міцну організацію,

¹Союзівець. «Закарпаттям інтересуються»... // Поступ. 1932. січень-лютий. № 2-3. С. 31-34.

²Лелекач М. Новый часопис // Пчолка. 1931/32. № 5. С. 148.

³NA ČR. F. 820. Kart. 43. 268-1. L. 81, 85.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 3-5; Шандор В. Спомини. Т. I. С. 95-98.

⁵ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 8; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 901. Арк. 14.

⁶Великий знак нашого кат. життя // Міссійный Вѣстник. 1932. № 6. С. 50-51.

⁷Твори студентів // Вперед. 1933. 1 січня. С. 6.

⁸Шандор В. Союз студентів – чи політична партія? // Українське Слово. 1933. 15 січня. С. 4

що стане її зброєю для боротьби і перемоги над ворожою дійсністю», невдовзі прокоментував Росоха створення об'єднання¹. Фактично ж, створюючи «Народовецький Союз», молоді націоналісти мали на меті легалізувати у Підкарпатській Русі діяльність ОУН. Подібної думки, до речі, дотримувалася й поліція, що ретельно відслідковувала процеси². На цьому згодом наголошували й безпосередні учасники подій³. Проте на повноцінну партію «Народовецький Союз» не перетворився, залишившись ситуативним об'єднанням. Проте співпраця «союзівців» та ОУН тривала далі. За твердженням Ю. Химинця, у цей час «Союз» виконував роль легального крила підкарпатської структури ОУН⁴.

Ідеологічні зміни в «Союзі» ще більше загострили стосунки організації з підкарпатськими соціал-демократами. Найбільше це проявилось напередодні та підчас II-го з'їзду народовецької молоді. Про націоналістичний характер заходу було відомо заздалегідь, адже оприлюднений напередодні проект резолюцій закликав молодь «стати на шлях націоналізму»⁵. Реагуючи на це, лідер «соціал-демократичних студентів» С. Бокотей закликав молодь завадити спробі організаторів «накинути на з'їзд націоналістично-фашистське лице»⁶, а у пресі з'явилося звернення соціал-демократів до учасників з'їзду з вимогою засудити свавілля чеських капіталістів стосовно населення Підкарпатської Русі⁷. За твердженням очевидців, соціал-демократи також безуспішно намагалися вплинути на організаторів, аби роботою з'їзду керував Ю. Ревай⁸.

Але ідея консолідації в одній партії й надалі була актуальною для «союзівців». У 1936 р. у спеціальній статті її розвинув С. Росоха. Він, зокрема, був проти співпраці з філіями партій, які скеровувалися з Праги, а пропонував розбудовувати структуру Української Селянської Партії (УСП), усунувши у ній класовий принцип⁹. До слова, про взаємини «Союзу» з УСП володіємо кількома

¹Росоха С. Організація народовецьких сил // Пробоєм. 1934. квітень. № 5. С. 63.

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 310. Арк. 55-57; Там само. Спр. 309. Арк. 47

³Артюшенко Ю. Вказана праця. С. 98; Росоха С. Спомини. С. 48.

⁴Химинець Ю. Вказана праця. С. 232.

⁵Другому з'їзду народовецької молоді у Мукачеві // Пробоєм. 1934. червень. № 7. С. 100 -101.

⁶Бокотей С. Завдання молоді // Вперед. 1934. 1 липня. С. 6.

⁷До української молоді Підкарпаття // Вперед. 1934. 1 липня. С. 3.

⁸Химинець Ю. Вказана праця. С. 233.

⁹Росоха С. «Куди йти»? // Пробоєм. 1936. № 1. С. 8.

розрізненими фактами. Відомо, що у другій половині 1930-х рр. студенти утворили у Празі її осередок¹, а 11 серпня 1937 р. «союзівець» Василь Кузьмик став членом її партійного проводу². Говорити ж про масову інтеграцію «союзівців» до її лав підстав не маємо.

Загалом головною причиною, що у той час заважала співпраці «Союзу» з будь-якою з підкарпатських українофільських партій, були надмірний нігілізм та радикалізм його націоналістичного керівництва. Адже у цей період його функціонери нерідко дозволяли собі засуджувати позицію старших лідерів українофільського табору з багатьох суспільних питань. Як наслідок, на середину 1937 р. студенти-націоналісти публічно конфліктували практично з усією крайовою україномовною громадсько-політичною пресою, включаючи «Українське слово» Брацайка, «Свободу» Волошина та орган УСП «Народня Сила». До кінця 1930-х рр. істотно погіршилося й ставлення організації до партій лівого спектру. Якщо ще у середині 1930-х рр. контакти «союзівців» з ними не викликали особливих нарікань (до прикладу, для М. Небесника жодних негативних наслідків не мала активна участь у «З'їзді прогресивного студентства», проведеному 26 серпня 1935 р. в Ужгороді соціал-демократами та комуністами)³, то вже у 1938 р. такі взаємини прирівнювалися до порушення товариської дисципліни (так навесні 1938 р. А. Романця та І. Бойчука ледь не виключили з «Союзу» за співпрацю з «крайніми соціалістами»⁴).

Так само суттєво змінилося ставлення організації до самої ідеї перебування Підкарпатської Русі в складі ЧСР: якщо ще наприкінці 1933 р. «Союз» проводив акції на підтримку цілісності держави⁵, то вже 17 жовтня 1937 р., промовляючи від імені «союзівців» на з'їзді «Просвіти» в Ужгороді, Росоха заявив: «Дотепер ми боролися за своє національне обличчя, за свої автономні права, за свою назву, а тепер ми заявляємо чехам, що ми не потребуємо вже їх автономії. Віднині ми будемо змагатися і боротись за права цілого українського народу, за самостійну

¹Пушкеш А. Вказана праця. С.126

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 310. Арк. 33

³Там само. Спр. 197. Арк. 103; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 42.

⁴ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 82.

⁵Студентський вісник // Пробоєм. 1933. грудень. № 1. С. 14.

соборну українську державу»¹.

На відміну від «союзівців» табір русофілів у цей період був більш роздрібненим у політичному плані. «Молода генерація», що активно заявила про себе напередодні парламентських виборів 1929 р., на початок 1930-х рр. вже не являла однорідної структури, а розділилася на дві групи, орієнтовані на різних учасників «Русского блока». Оскільки ані РНС, ані РНП парламентських представників не отримали, офіційне крило організації почало орієнтуватися на лідера КТП, сенатора Іларіона Цуркановича. Найактивнішими діячами цієї групи у вказаний період були І. Левканич, В. Лендшел, В. Анталовський та І. Андрашко. Останній тоді був референтом Цуркановича та брав активну участь у розбудові КТП². Члени групи періодично виступали на зборах парламентської фракції ЧНДП та брали участь у діяльності партійної комісії в справах Підкарпатської Русі³. Зважаючи, що на початку 1930-х рр. представники групи перебували на чолі «Возродження», вона дійсно мала вплив на русофільське студентство.

Власні публічні акції групи переважно спрямовувалися проти будь-яких проявів ревізійністської політики сусідніх держав (передусім – Угорщини), які у той час відчутно посилювалися. При цьому діставалося й політикам з «Русского блока». Зокрема, 28 березня 1931 р. у Празі відбулися збори з обговорення, фактично – критики, законопроекту «Про автономію Підкарпатської Русі», який напередодні подав до парламенту лідер АЗС Іван Куртяк спільно з депутатами від німецької та угорської національних меншин. Обурення студентів викликала саме участь у цьому процесі угорських та німецьких парламентарів, більшість з яких не мала жодного відношення до Підкарпатської Русі. З критикою документу виступили В. Лендшел, І. Левканич, М. Мацков, І. Андрашко та ін. У резолюціях зборів було зазначено, що Підкарпатська Русь, добровільно приєдналася до Чехословаччини і тому у домаганнях автономного статусу не потребує допомоги

---

¹Штефан А. Августин Волошин – президент Карпатської України. С. 64.

²Токар М. Політичні партії Закарпаття... С. 125.

³Potřeby Podkarpatské Rusi v názorech mladé inteligence podkarpatoruské // Národní Listy. 1931. 26 dubna. S. 3; Komise pro Podkarpatskou Rus při Ústředním výkonném výboru Cs. národní demokracie // Národ. 1933. 29 září. S. 2.

ані угорців, ані німців¹.

3 лютого 1933 р. група провела у Празі збори на тему «Ревізіоністська пропаганда та Підкарпатська Русь». З доповідями виступили І. Андрашко, В. Анталовський та ін., а в ухвалених резолюціях було засуджено «брехливу агітацію угорських іредентистів – домашніх та зарубіжних» та зазначалося, що студентство виступає проти будь-яких посягань на цілісність ЧСР². 28 травня 1933 р. ті ж самі Андрашко та Анталовський організували в Мукачеві мітинг проти ревізіонізму за участі близька 400 осіб. У виступах піддавалася осуду політика мадяризації, що проводилася в краї до 1919 р. У цьому ж контексті критиці були піддані «місцеві поплічники угорського ревізіонізму», зокрема – новообраний депутат парламенту, лідер АЗС Андрій Бродій³. Аналогічну акцію, проте вже за участі 5000 осіб, названі студенти провели 2 червня 1933 р. в Ужгороді⁴. А 1 липня того ж року на II з'їзді «карпаторусского студенчества» Андрашко перервав виступ А. Бродія, публічно звинувативши його у співпраці з угорським урядом. Репліка студента тоді викликала хвилю оплесків та змусила лідера АЗС залишити захід⁵.

Ще у травні 1932 р. група почала видавати у Празі журнал «Живая мысль». Відповідальним редактором став В. Анталовський, а видавцем – І. Андрашко. Останній вже у 1933 р. поєднав обидві посади. Появу часопису активісти «Возрождения» зустріли схвально⁶. Але після того як Цурканович залишив фракцію ЧНДП, що перейшла в опозицію, та зблизився з Партією народних соціалістів Е. Бенеша, зміст журналу помітно змінився. Так у жовтні 1934 р. Андрашко опублікував розлогу статтю «На разбивайте народа», де закликав крайову інтелігенцію відмовитись від «мовного спору» й об'єднатися навколо русинства, продовжуючи при цьому розвивати й російську, й українську

¹A.V. Karpatorské studentstvo odmítá Kurt'akův postup v otázce autonomie // Národní Listy. 1931. 31 března. S. 2; М. Молодежь заговорила // Русская Земля. 1931. 9 апрѣля. С. 3.

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 19-20.

³Rusíni proti revisionismu // Lidové Noviny. 1933. 29 května odpoledne. S. 1.

⁴Velka manifestace proti revisionismu v Užhorodě // Lidové Noviny. 1933. 3 června odpoledne. S. 1.

⁵ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 80.

⁶Живая Мысль – новый журнал подкарпаторусскихъ студентовъ // Карпаторусскій Голось. 1932. 7 мая. С. 3.

культури¹. Схожі твердження ще на початку 1933 р. студент анонімно висловив в інтерв'ю для празького журналу «*Nová Svoboda*»². Це цілком збігалось з концепцією самого Бенеша щодо вирішення мовного питання у Підкарпатській Русі, виступаючи у травні 1934 р. в Ужгороді³. У цей же час дописувачем часопису «*Живая мысль*» став недавній редактор «*Поступу*» І. Горват, який теж підтримав ідею «примирення» мовних напрямів⁴.

Статті Андрашка та Горвата викликали шквал критики у студентів з обох мовних таборів. До прикладу, С. Добош назвав ці дописи «муттю»⁵, а С. Росоха звинуватив обох студентів у пропагуванні русинства з меркантильних міркувань⁶. Не підбираючи епітетів накинулися на «*Живую мысль*» й вчорашні соратники Горвата по редакції «*Поступу*». Їх публічний виступ на шпальтах «*Українського Слова*» навіть послужив причиною судового позову про образу честі та гідності, який Горват і Андрашко виграли у травні 1935 р.⁷. Вже 10 листопада 1934 р. дописи Андрашка розбиралися на зборах «*Возродження*». Тоді колеги зобов'язали редактора «*Живой мысли*» спростувати дещо з опублікованого. Але оскільки він цього не зробив, то 19 лютого 1935 р. більшістю голосів він був виключений з товариства⁸.

Відмінність у політичних симпатіях членів «*Молодої генерації*» врешті призвела до того, що ще на рубежі 1931-1932 рр. від неї відокремилася група прибічників АЗС на чолі із правником Антоном Іванчо. Він у той час працював референтом Куртяка та нерідко виконував доручення керівництва АЗС⁹. До групи також належали студенти: Іван П'єщак, Олексій Ількович та Олександр Ладжинський. Останні двоє у той період брали помітну участь у діяльності

¹ Андрашко І. Не разбивайте народа // *Живая Мысль*. 1934. Октябрь. № 4. С. 11-16.

² dis. Hodinu s podkarpatskou mládeží // *Nová Svoboda*. 1932/33. Č. 10. S. 114;

³ Ноћес Ј. Вказана праця. S. 43.

⁴ Горват І. Чи погодимось? // *Живая Мысль*. 1934. Ноябрь. № 5. С. 2-8.

⁵ Добош С.В. Муть // *Нашь Карпаторусскій Голось*. 1934. 9 декабря. С. 4.

⁶ С.Р. З підкарпатського життя // *Пробоем*. 1935. № 1-2. С. 13.

⁷ ДАЗО. Ф. 30. Оп. 4. Спр. 1537: Судебное дело о оскорблении личности Горват Ивана в газете «Украинское слово» (27.12.1934 – 06.05.1935). Арк. 4, 10.

⁸ ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 32-34.

⁹ АС СБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1853. Спр. 22-23.

фашистського Політичного клубу «Vlajka»¹ та активно публікувалися на сторінках однойменного журналу, критикуючи політику ЧСР щодо Підкарпатської Русі².

Невдоволення членів групи, зокрема, викликали невирішеність питання автономії, чехізація Підкарпатської Русі та словакізація Пряшівщини тощо. Такі настрої невдовзі стали причиною неприємних інцидентів. Один із них мав місце в Ужгороді у день завершення роботи з'їзду Центрального Союзу Чехословацького Студентства (21 лютого 1932 р.). Того дня, ввечері, на одній з ужгородських вулиць поліція затримала А. Іванча, О. Ільковича та І. Ковача, які спровокували сутичку з групою чеських студентів та вигукували образливі гасла. Примітно, що подія розглядалася не як банальне хуліганство, а – як антидержавний вчинок. Слідство по справі тривало кілька місяців, але антидержавна діяльність винуватців інциденту доведена не була³.

Найбільший резонанс мала акція проти мовної політики ЧСР, організована студентами у червні 1932 р. у Празі. На початковому етапі вона анонсувалася як «дебатна вечірка» т-ва «Возродження» й була запланована на 4 червня у празькій у кав'ярні «Metro». Офіційне запрошення на захід надіслали й «Союзу». Однак згодом (певно, через побоювання офіційно втягувати «Возродження» у політику), організацію заходу взяв на себе комітет, очолюваний О. Ладжинським та А. Іванчо, а його проведення перенесли на 9 червня. У запрошеннях, розісланих комітетом, акція фігурувала вже як «протестное собрание» проти наслідків мовного розпорядження уряду ЧСР №122 від 1926 р.⁴ З невідомих наразі причин збори відбулися не 9 червня, як планувалося, а днем пізніше у актовій залі празького Академічного Дому. Відкрив їх член ініціативного комітету О. Фаринич, а головуючим обрали О. Ільковича. Крім них виступали студенти з обох мовних таборів: В. Лендшел, О. Ладжинський, І. Шлепецький, А. Іванчо,

¹Nakonečný M. Вказана праця. S. 18; Valná hromada Politického Klubu «Vlajka» // Polední list. 1932. 23 října. S. 3.

²Піжковиц А.І. Na Podkarpatské Rusi nic nového // Vlajka. 1932. Č. 1. S. 9-11; Його ж. Česti socialisté obléhají Karpatskou Rus // Ibid. Č. 2. S. 3-4. Його ж. Násilím ke konsolidaci? // Ibid. Č. 3. S. 10-11; Ladyžinskij A. Odnárodnování Karpatorusů // Ibid. Č.7. S. 9-10; Його ж. Z definitivní hranice mezi ČSR a Rumunskem // Ibid. Č. 8. S. 11-12.

³ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 141-144.

⁴NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1. L. 92, 96.

П. Бруссо, В. Химинець, М. Русинко, П. Добровський, І. Горват, В. Федак, М. Копач. Усі вони критикували мовну політику ЧСР щодо Підкарпатської Русі та Пряшівщини. Поступово захід перейшов у вимогу автономії, а по завершенні зборів група студентів на чолі із О. Ладжинським вирушила до помешкання Е. Бенеша, де влаштувала мітинг, співаючи крайовий гімн та вигукуючи автономістські гасла. У результаті керівник походу був заарештований за порушення громадського спокою, а ще 25 учасників на деякий час були затримані й допитані¹.

Інцидент давав вагомі підстави підозрювати його організаторів у діяльності на користь Угорщини. Саме цим пояснюється майбутня ретельна увага до лідерів протесту збоку чехословацьких спецслужб. У поліцейських звітах, датованих кінцем 1932 р. і пізніше, Ількович та Ладжинський вже чітко розглядалися як потенційні агенти угорського іредентизму². Зокрема, значну увагу поліція приділила промові Ладжинського на II-му з'їзді «карпаторусского студенчества», де той вимагав ревізії кордонів з Румунією³. Свою точку зору щодо кордонів він обстоював й на річних загальних зборах «Возродження» 11 листопада 1933 р., але, не знайшовши підтримки у колег, оголосив про вихід з організації⁴. Того ж року АЗС втратив ще кількох своїх активістів у лавах «возрожденцев», оскільки А. Іванчо та І. П'єщак успішно завершили, а О. Ількович полишив студії. Таким чином, вплив партії на студентську аудиторію звівся нанівець і відновити його вона вже не змогла. Восени 1934 р. з агітаційною місією празьких студентів відвідав головний секретар АЗС Михайло Демко⁵, але видимих результатів це не принесло.

Втім втрата впливу опозиційного АЗС зовсім не означала масову підтримку «возрожденцами» владних партій. Навіть навпаки. Тогочасне погіршення економічної ситуації на тлі невирішених внутріполітичних проблем

---

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 41-45.

²Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Кн. Перша. С. 285.

³ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 80.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 19.

⁵Демко М. Вказана праця. С. 78.

Підкарпатської Русі зрештою призвели до того, що опозиційні та радикальні настрої почали помітно оволодівати не лише окремими групами студентів-русофілів, а й їхніми офіційними структурами. Так у березні 1934 р. в пресі з'явилася заява, адресована Аграрній партії, в якій висловлювалося обурення щодо популяризації на шпальтах партійних газет русинства та чехізації Підкарпатської Русі. Документ від імені спеціального комітету ЦСПС підписали Петро Лінтур, Іван Ковач, Іван Шлепецький та Андрій Ольховий¹. 9 червня того ж року, промовляючи від імені ЦСПС на конгресі Т-ва ім. О. Духновича, В. Тудошій піддав нищівній критиці «15-річну бездіяльність» усіх старих русофільських політиків².

Невдовзі стало очевидним, що альтернативою старим політикам празькі студенти-русофіли бачили Стефана Фенцика, який у той час повністю поринув у політичну діяльність. Вибір цей був зрозумілий, адже Фенцик ще із початку 1920-х рр. підтримував тісні контакти із «Возрожденієм», а згодом і ЦСПС, надавав студентам фінансову допомогу та активно сприяв у вирішенні організаційних питань. Створена ним у 1932 р. газета «Карпаторусській Голось» постійно надавала студентським товариствам площу для висвітлення їх діяльності, а навесні 1934 р. «возрожденці» Д. Баран та О. Фаринич стали співробітниками її редакції³. Ультраправі та панславистські гасла, регулярно виголошувані Фенциком, користувалися серед русофільської молоді неабиякою популярністю⁴, а сам він, попри опозиційність до чехословацької влади, тоді ще не сприймався як агент інтересів інших держав (на відміну від тих таки лідерів АЗС). 12 жовтня 1934 р. напередодні свого турне до США С. Фенцик відвідав Прагу, де серед іншого провів зустріч із активістами «Возрожденія», які уповноважили його

¹Аграрной партії. Заявление Центр. Союза Подкарпаторус. Студентовъ // Карпаторусській Голось. 1934. 23 марта. С. 2.

²Всенародный конгрессъ О-ва им. А.В. Духновича // Карпаторусській Голось. 1934. 13 июня. С. 4.

³Проедставители «Карпаторусскаго Голоса» // Карпаторусській Голось. 1934. 6 апрѣля. С. 4; Габор В. Українські часописи Ужгорода. С. 364.

⁴Теняк П. Поворот до свого народу! (Слово в особистій і громадянській справі) // Свобода-Svoboda. 1939. 24 січня. С. 2.

представляти свої інтереси перед «американськими карпатороссами»¹ (ще раніше подібні повноваження він отримав від т-ва «Пролом»²).

Одразу ж по від'їзді Фенцика газету «Карпаторусскій Голось» було заборонено, а серед її недавніх співробітників стався розкол. Старше покоління, очолюване Йосипом Камінським, створило надпартійний «Русскій Народный Голось»³, а вірні Фенцику студенти почали видавати «Нашь Карпаторусскій Голось» (видавцем був І. Ковач, відповідальним редактором – О. Фаринич), відбиваючи інформаційні напади на свого вождя як збоку давніх опонентів так і вчорашніх соратників⁴. Приблизно тоді ж, у Празі, утворилося орієнтоване на Фенцика неформальне націоналістичне об'єднання, до якого долучилося чимало провідних діячів «Возрожденія», «Пролома» та ЦСПС. У чеській пресі воно фігурувало під назвою «*Studentstvo Karpatoruského všenaróního hnutí*». Публічно від імені організації виступали С. Анталовський та І. Шлепецький⁵, а тіньове керівництво здійснював, щойно прийнятий до «Возрожденія», Роман Кустинович – молодик із сумнівною біографією, який виконував функції довіреної особи Фенцика. У студентському середовищі він представлявся «доктором права», хоча, за свідченням очевидців, не мав навіть середньої освіти⁶.

Нові політичні орієнтири празьких студентів-русофілів стали очевидними під час III-го з'їзду «карпаторусского студенчества» у Мукачеві. Цей захід фенциківці (включаючи Кустиновича, який посідав у президії форуму) спробували використати в агітаційних цілях, що призвело до скандалу. Зокрема, під свист та образливі вигуки студентів-націоналістів і їх прихильників залу, ще на початку з'їзду, вимушено залишили коаліційні парламентарі: І. Цурканович, Е. Бачинський, В. Щерецький, К. Прокоп. Виступ же М. Демка ледь не

¹Бурныя оваціи Д-ру С.А. Фенцику на собраніи карпаторусскихъ студентовъ // Карпаторусскій Голось. 1934. 17 октября. С. 2.

²UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломъ». Операционный годъ 1933/34 (b.d.). L.59.

³Габор В. Українські часописи Ужгорода. С. 394, 388.

⁴UDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). L. 100.

⁵K úpravě studentských nadací // Národní Listy. 1935. 13 ledna. S. 3.

⁶UDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 28; Вождь «националистической» карпаторусской молодежи – гохштамплеръ // Русскій Народный Голось. 1935. 12 января. С. 2.

завершився бійкою між фенциківцями та прихильниками АЗС, після чого з'їзд достроково закрили¹. Скандал розкрив аферу Р. Кустиновича, надавши їй розголосу. Це змусило відмежуватися від нього як функціонерів ЦСПС, так і керівників націоналістичної студентської групи². Після цього жодної ролі у студентському русі він вже не відігравав.

Разом з тим орієнтація активістів «Возродження» на політичну лінію Фенцика на цьому не припинилася. 3 березня 1935 р. у Хусті утворилася ультраправа «Русская Національно-автономная партія» (РНАП), головою виконкому та «вождем» якої заочно обрали С. Фенцика. Серед учасників установчих зборів були «возрожденці» О. Фаринич та І. Олос. РНАП оголосила про намір брати участь у майбутніх парламентських виборах у блоці з «Національним об'єднанням» К. Крамаржа³. Того ж дня у Празі «возрожденці» С. Анталовський, В. Могильницький та П. Теняк, як представники Підкарпатської Русі, взяли участь в установчому з'їзді організації «Mladé Národní Sjednocení» – молодіжного крила Крамаржової політичної сили⁴. У квітні молоді «фенциківці» перебрали газету «Дневникъ», яку впродовж чотирьох років до того нерегулярно видавали у Празі білоемігранти⁵. Новий редактор С. Анталовський оголосив, що видання буде інструментом для активної участі студентства в суспільному житті Підкарпатської Русі та ЧСР⁶. На практиці ж газета стала рупором РНАП, замінивши таким чином заборонений цензурою «Нашъ Карпаторусскій Голосъ» та зігравши суттєву роль в її агітаційній кампанії на парламентських та місцевих виборах 1935 року.

Що цікаво, прихильність студентів до Крамаржа і «Національного об'єднання» відверто поступалася їх підтримці Фенцика та РНАП. Про це,

¹ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 194. Арк. 50-57; Что происходило въ Мукачевѣ // Русскій Народный Голосъ. 1935. 11 января. С. 2.

²Заявление / За Центральный Союз Подкарпаторусскихъ Студентовъ: В.И. Тудошій, председатель, М.М. Грига, ген. секретар // Там само. 1935. 15 февраля. С. 2; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatorských Studentů. Korespondence (1934-1935). Арк. 14.

³Токар М. Політичні партії ... С. 129-130; Plachý J. Вказана праця. S. 134.

⁴Hlásíme, že Mladé Národní Sjednocení má náš plný souhlas // Polední List. 1935. 4 března. S. 2.

⁵ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 75. Арк. 12.

⁶Анталовскій С. Отъ Редакції // Дневникъ. 1935. 28 апрѣля. С. 2.

зокрема, свідчив відкритий меморандум до «Національного об'єднання», в якому студенти-русофіли вимагали не відбирати на користь «історичних країв» голоси підкарпатських виборців, віддані за кандидатський список партії до сенату, а навпаки компенсувати їх голосами виборців з Пряшівщини, віддавши таким чином мандат кандидату від РНАП П. Федору. За твердженням газети «Дневникъ», документ підписали 32 студенти¹. Правда, керівництво «Національного об'єднання» їх позицію проігнорувало.

Співпраця «возрожденцев» і РНАП не обмежилася їх участю у передвиборчій агітації, а тривала й у подальші роки. Зокрема, у редакції партійної газети «Нашъ Путь» майже від моменту створення (осінь 1935 р.) працювали І. Шлепецький та Д. Баран², а від 1936 р. – ще й П. Теняк, який одночасно був керівником центрального секретаріату РНАП³. І. Волощук та І. Ковач редагували партійне видання «Нашъ Авангардъ», кілька номерів якого вийшли у Празі у березні-жовтні 1938 р.⁴. Також празькі студенти постійно обиралися до розширеного правління РНАП, як представники партійного відділу «Молодої генерації та студентства». У 1936-1937 рр. цю функцію виконували І. Керча, І. Ковач та С. Добош, а у 1937-1938 рр. – Ю. Попович. І. Шлепецький у 1936-1938 рр. офіційно представляв у керівництві партії пряшівську молодь⁵. Також тісною лишалася співпраця з «Національним об'єднанням». Зокрема, під час обрання керівних органів загальнодержавних студентських структур, фенциківці постійно виступали у «націоналістичному блоці», орієнтованому на Крамаржа. Зокрема, за його квотою І. Ковач у 1937/38 н.р. входив до правління т-ва правників «Všegrad», а І. Гебей тоді ж був членом правління Т-ва чехословацьких студентів-медиків⁶.

¹Меморандумъ Карпаторусскаго Студенчества, предложенный въ президіумъ Національнаго Чешскаго Объединенія // Дневникъ. 1935. 30 мая. С. 3.

²Габор В. Українські часописи Ужгорода. С. 413.

³ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 133.

⁴Kubiček J. a kol. Časopisy České republiky 1919-1945. Č. 1. Sv. 2. S. 151.

⁵Русская Національно-Автономная Партия. РНАП // Календарь на 1937 годъ: Изданіе Русской національно-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1936. С. 36; РНАП. Русская Національно-Автономная Партия // Календарь на 1938 годъ: Изданіе Русской національно-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1937. С. 43-44.

⁶ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1936). L. 25; Gebej I. Вказана праця. S. 3.

Характеризуючи групу «возрожденцев», орієнтовану на Фенцика, дехто з очевидців подій пізніше категорично наполягав на тому, що вона вела «боротьбу за приєднання Закарпатської України до Угорщини»¹. На чому ґрунтувалися такі судження сказати важко, але наявні факти свідчать про протилежне. Зокрема, офіційну позицію студентських структур, які у той час контролювалися фенциківцями аж ніяк не можна назвати про-угорською. Промовистим свідченням, зокрема, була їх реакція на діяльність вже згаданого секретаря «Карпаторусского Союза» у США Олексія Геровського, який у цей період був палким прихильником повернення угорського іредентизму². Наприкінці 1935 р. в ужгородській газеті «Карпаторусское Слово» (орган народних-соціалістів), а згодом – й окремою листівкою, з'явилося «Воззваніє» до «американських карпатороссов», яке від імені ЦСПС підписали: В. Тудошій, С. Анталовський та В. Крайняниця. Студенти закликали представників діаспори не піддаватися на провокації Геровського та наголосили, що молода підкарпатська інтелігенція виступала, виступає й виступатиме за збереження цілісності ЧСР³. Як згадував пізніше сам Геровський, цей документ амбасаді ЧСР розсилали усім карпатоукраїнським емігрантам у Америці⁴. А це свідчить, що студенти-фенциківці не лише виступали проти угорської ревізійної політики, але й діяли у цьому питанні у співпраці з чехословацьким урядом.

Водночас у питаннях місцевого кордону Підкарпатської Русі та Словаччини та словакізації українців Пряшівщини молоді фенциківці та контрольовані ними студентські структури солідаризувалися з опозиційними силами (у т.ч. АЗС). Так, наприкінці 1935 р. ЦСПС виступив з критикою організації «Словенська ліга» та виданої нею книги публіциста Яна Румана «Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku», в якій Пряшівщина називалася словацькою етнічною територією. Відповідне звернення підписали В. Тудошій, І. Шлепецький та

---

¹АС СБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1890. Т. 1. Арк. 34.

²Пушкаш А. Вказана праця. С. 105.

³Воззваніє Центрального Союза Подкарпаторусских Студентовъ въ Ужгородѣ // Карпаторусское Слово. 1935. 25 ноября. С. 2.

⁴Геровский А. Вказана праця. С. 228.

О. Фаринич¹. Аналогічну заяву невдовзі зробило й ОРМ, головою якого був один з лідерів АЗС І. П'єщак² (з 1934 р. він очолював осередок партії у Пряшеві і у 1937 р. став депутатом парламенту за її квотою³)

У другій половині 1930-х рр. орієнтація празьких студентів-русофілів на РНАП безперечно була наймасовішою, проте не безальтернативною. У Празі продовжували діяльність «аграрні академіки», лідерами яких у цей період були: Михайло Фушич (1933/34-1934/35 н.р.), Петро Кухта (1935/36-1936/37 н. рр.), Андрій Вайнагій (1937/38 н.р.). До організації (у цей період вона іменувалася – «Союзъ карпаторусскихъ аграрныхъ студентовъ» / СКАС) й надалі належало кілька десятків «возрожденцев» та деякі «союзівці»⁴. Важливим фактором привабливості Аграрної партії для студентства залишалася її спонсорська діяльність. До прикладу, восени 1936 р. аграрні парламентарі Е. Бачинський, Йозеф Заїц, Петро Жидовський та Павло Косей утворили при СКАС стипендіальний фонд для найбідніших студентів⁵. Однак стипендії з нього виплачувалися лише в обмін на лояльність⁶. Найвідомішими акціями «аграрних академіків» у цей період були: екскурсії до Польщі-Литви-Латвії влітку 1935 р. та Румунії влітку 1936 р., 4-й семінар «Sdruženi Agrarnich Akademiků» в Ужгороді та Мукачеві у серпні 1937 р., лекційний тур по Підкарпатській Русі у серпні-вересні 1938 р.⁷. Але всі вони носили вузько партійний характер, через що особливого ефекту не мали.

З повідомлень у пресі відомо, що у 1937-1938 рр. у Празі існував «Клуб

¹Открытое письмо ЦСПС Словацкой Лигъ въ Братиславъ / За ЦСПС: В. Тудошій, председатель, И. Шлепецкій, первый тов. председ., А. Фариничъ, председ. культ. комиссії ЦСПС // Нашъ Путь. 1935. 31 декабря. С. 3.

²Открытое письмо Объединения Русской Молодежи Словенской Лигъ въ Братиславъ /И. Пьещакъ, председатель, И. Шлепецкій, председ. культ. секції, П. Дубай, ген. секретарь // Нашъ Путь. 1936. 18 января. С. 2-3.

³Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Кн. 1. С. 263.

⁴Новое правление Союза к. русск. агр. студентовъ // Русскій Народный Голось. 1935. 11 декабря. С. 5; Впѣчатленія съ общаго годичнаго собранія Союза Аграрныхъ Академиковъ въ Прагъ // Там само. 1937. 16 ноября. С. 3.

⁵Карпаторусские парламентарные представители и студенчество // Там само. 1936. 24 октября. С.6.

⁶Шандор В. Спомини. Т. І. С. 112; Марына В. Вказана праця. С. 29.

⁷Путешествіе аграрныхъ студентовъ // Русскій Народный Голось. 1935. 3 августа. С. 5; Студенческая жизнь // Там само. 1936. 12 ноября. С. 5; А.П. Семинарь Аграрныхъ Студентовъ въ Подкарпатской Руси // Зелельская Политика. 1937. 22 іюля. С. 4; Osvětový zájezd agrárních akademiku rusínských na vesnice // Venkov. 1938. 27 července. S. 5.

русских народно-социалистических академиков», який очолював Сергій Стасєв. До нього належали 27 «возрожденцев». Клуб також мав невеликий осередок у Брно¹. Володіємо також розрізненими даними про приналежність «возрожденцев» Петра Лінтура, Степана Борецького та Михайла Варги до молодіжного крила КПЧ². Але контакти студентів-русофілів з КПЧ були скоріше винятковими, оскільки її організація у Підкарпатській Русі ще з середини 1920-х рр. трималася твердої української лінії. З тих самих причин не користувалися їхньою прихильністю й соціал-демократи. Винятком була заява, вміщена у грудні 1937 р. у газеті «Тиса». В ній від імені празьких студентів висловлювалися підтримка судді Емілу Міні у створенні «Русской соц.-дем. партії на Подк. Руси» й наголошувалося на готовності заснувати при ній «клуб русских академиков»³. За заявою, ймовірно, стояв «возрожденец» Альберт Міня, молодший брат судді. Але, беручи до уваги, що обидва брати входили до оточення Фенцика⁴, у щирість намірів повірити досить важко.

Окремої уваги заслуговує політична орієнтація студентів-русофілів у Братиславі. Саме на них звернули увагу функціонери АЗС, втративши прибічників з числа «возрожденцев». Як згадував Ф. Чекан, т-во «Добрянській» від перших років свого існування відчувало найбільшу підтримку саме збоку АЗС: партійний «Русській Вѣстникъ» постійно висвітлював діяльність товариства, а функціонери партії регулярно переховували на його рахунок значні суми, організовували для активу фуршети та сприяли у вирішенні багатьох нагальних питань студентського життя, виступали перед ними з політичними лекціями⁵. Усе це зрештою обумовило відчутну підтримку діяльності партії збоку активістів товариства – чимало з них невдовзі стали членами АЗС. За офіційними даними, у 1935-1937 рр. у ній перебували 19 студентів, з яких переважна більшість – саме

¹Наше студенчество // Карпаторусское Слово. 1937. 19 декабря. С. 3.

²ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183 Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L. 25; Марына В. Вказана праця. С. 84; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 712. Арк. 53.

³Разкол в соц. дем. партії на Подк. Руси: Отзыв у Карпаторусских академиков // Тиса. 1937. 5 декабря. С. 2.

⁴AAN. Zespół: Konsulat RP w Użhorodzie. Sygn. 2/460/0/-/28. L. 1; Пушкеш А. Вказана праця. С. 254.

⁵АС СБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-2260. Т. 1. Арк. 34.

члени т-ва «Добрянській»¹, а у 1938 р. Ф. Чекан очолив центральний апарат партії та редакцію її газети «Русская Правда»².

У 1938 р. партійна строкатість у таборі русофілів настільки відчувалася, що при обранні керівництва ЦСПС одним з критеріїв була партійність кандидатів. До нього тоді ввійшли: 4 аграрії, 3 члени РНАП, 3 народні соціалісти, 2 члени АЗС, 7 позапартійних³.

Отже у 1930-х рр. політична діяльність карпатоукраїнських студентів помітно активізувалася, а їх орієнтири суттєво змінилися в бік право-радикальних політичних об'єднань. «Союз» ще на початку 1930-х рр. вийшов з під впливу лівих партій (КПЧ, ЧСДП) й невдовзі став одним із втілень українського націоналістичного руху в ЧСР. У той же час русофільський студентський табір у цьому відношенні став більш строкатим: більшість «возрожденцев» симпатизували націоналістичній РНАП, хоча й існували менші групи прихильників про-урядових сил (аграріїв і народних соціалістів); на т-во «Добрянській» відчутний вплив мав опозиційний АЗС. Таке політичне різнобарв'я ще більше ускладнювало діяльність русофільських студентських структур, передусім – ЦСПС.

4.3. Студентство у політичних подіях 1938-1939 рр.

Період з травня 1938 р. до березня 1939 р. – останній, неповний, рік перебування Підкарпатської Русі (Закарпаття) в складі Чехословаччини. Саме на цей період припали політична криза в державі та її подальший розпад. Безпосередньо ж для Закарпаття він був героїчним й водночас трагічним етапом Карпато-Українського державотворення.

Своєрідною точкою відліку цього етапу став приїзд навесні 1938 р. до ЧСР делегації Карпаторуського Американського Союзу, фактичним керівником якої був О. Геровський. 12 травня делегати, серед інших, зустрілися у Празі з

¹ДАЗО. Ф. 48. Арк. 10-70; ДАЗО. Ф. 48. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 7-94.

²АС СБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-2260. Т. 1. Арк. 71-72; ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 776. Арк. 46.

³Заявлення / За ЦСПС: К. Яськовъ, ур. тов. предсъд., И. Волощукъ, предс. соц. ком. ЦСПС, А. Эрфанъ, ген. секретарь, И. Ковачъ, предсъд. отдѣла печати ЦСПС // Нашъ Путь. 1938. 29 іюня. С. 4.

представниками «Возрожденія»¹, а на початку червня у Братиславі – по окремо з членами т-ва «Добрянській» та «Союзу». Головним предметом зустрічей була майбутня автономія Підкарпатської Русі в складі ЧСР².

Сприйняття делегації різними студентськими угрупованнями не було однаковим. «Фенциківці» взагалі проявляли до неї ворожість. Це обумовлювалося позицією самого Фенцика, який на початковому етапі не підтримував ідею «автономного блоку». Публічно негативне ставлення до Геровського та «автономного блоку» молоді «фенциківці» продемонстрували на IV-му з'їзді «карпаторусского» студентства 10 вересня. З понад 500 учасників заходу переважну більшість становили прихильники РНАП, які й задавали тон заходу. У перший день вони без особливого ентузіазму вислухали промови губернатора К. Грабаря та сенатора Е. Бачинського й, водночас, бурхливими оплесками зустріли виступи Фенцика і віце-губернатора Я. Мезника, які критикували ідею «автономного блоку». У залі також розповсюджувалася фенциківська одноднівка «Студенты – нашъ авангардъ», видана спеціально до цієї події. Вона рясніла матеріалами на підтримку РНАП та критикою «автономного блоку». Наступного дня домінування «фенциківців» стало ще відчутнішим. Виступ А. Бродія «фенциківців» Ю. Попович, який того дня головував, кілька разів обривав, а спроба Геровського виступити була зірвана свистом й образливими вигуками, що змусило його піти³.

У той самий час активність «союзців» відбувалася у двох основних напрямках. Перший полягав у створенні структур майбутньої організації народної оборони, розрахованої на широкі верстви молоді. Воно розпочалося ще кількома роками раніше через організацію молодіжних осередків, під виглядом гуртків передплатників «Пробоем». Станом на 1937 р. такі гуртки діяли серед студентів і молодих робітників у Празі, Братиславі та Брно, учнів торгівельної академії у Мукачеві, гімназії у Хусті, а також серед молоді кількох підкарпатських сіл. Крім

---

¹Геровский А. Вказана праця. С. 228.

²АС УСБУ в Закарпатській обл. Ф. 7. Спр. С-2260. Т. 4. Арк. 67-68; Студентський вісник // Пробоем. 1938. № 7-8. С. 91.

³ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 757. Арк. 49-53.

підтримки часопису, їх завданням було «вишколення своїх членів в ідеології українського націоналізму»¹. Навесні 1938 р. поліція фіксувала стрімке створення гуртків у селах поблизу Ужгорода².

Другим напрямом стала участь у громадсько-політичних заходах, які відбувалися безпосередньо у Підкарпатській Русі. Як і в попередні роки, присутність «союзівців» та виголошені ними промови вносили у ці акції відчутний радикалізм. До прикладу, промовляючи на конгресі «Учительської громади» в Ужгороді 3 липня 1938 р., Росоха заявив, що ідеальним для української молоді Підкарпатської Русі є возз'єднання з українцями по інший бік Карпат, які у свою чергу повинні бути звільнені з-під польського гніту. Заява викликала протест присутнього поліцейського й змусила організаторів заходу позбавити промовця слова³. Увагу поліції привернув і його виступ 4 вересня 1938 р. на зборах Першої Руської (Української) Центральної Народної Ради (ПР(У)ЦНР) у Народному Домі «Просвіти» в Ужгороді. Засудивши чехословацьку політику щодо українського руху у краї, промовець завершив виступ словами: «Ми, молоді, мусимо докласти усіх зусиль, аби наша політика у нашому Закарпатті стала частиною загальноукраїнської політики»⁴. Тоді ж до правління ПР(У)ЦНР обрали трьох провідних «союзівців»: С. Росоха, І. Рогача та В. Івановчика⁵.

А по завершенні зібрання за їх ініціативою у тому ж приміщенні відбулися установчі збори організації «Українська Національна Оборона» (далі – Оборона). Більшість молодих людей, які увійшли до керівництва, були чинними або недавніми активістами «Союзу»: головою став Івановчик, заступником голови – Рогач, секретарем – Росоха, членом правління – Ю. Шпилька. 17 вересня Оборону очолив Росоха⁶. Офіційно вона була політичним об'єднанням, ідеологічною платформою якого був український націоналізм⁷. Сам Росоха згадував, що

¹Росоха С. Спомини. С. 60-61.

²ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 311. Арк. 29.

³Там само. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 90-91.

⁴Там само. Оп. 1. Спр. 309. Арк. 97.

⁵Худанич В. Світове Братство Карпатська Січ. С. 12.

⁶ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 311. Арк. 29.

⁷Ідеологія «Української Національної Оборони». Наступ. Ужгород, 1938. 27 жовтня. С. 1

створював її «на основі статусу політичних партій, які не потребували статутів, затверджених міністерством внутрішніх справ»¹. Фактично ж це була мілітаризована структура: при ній діяв неофіційний «генштаб», куди ввійшли професійні військові з числа українських емігрантів, деякі члени організації невдовзі отримали вогнепальну зброю². Паралельно з розбудовою Оборони Росоха створював її друкований орган. Спочатку він планував перебрати надпартійне «Українське Слово», що виходило в Ужгороді з 1932 р. Але категорично проти був редактор видання Володимир Бірчак, тому справа не вдалася³. Проте вже 23 жовтня студент розпочав в Ужгороді випуск газети «Наступ»: перший номер вийшов, як додаток до «Нової Свободи», а наступний – вже як самостійне видання, орган Оборони.

Тим часом внутріполітична ситуація в ЧСР дедалі загострювалася. Вслід за Судетською областю, відокремлення якої вимагала Німеччина, проблемним регіоном стала й Підкарпатська Русь, де активно розгорнулася античехословацька пропаганда, стимульована сусідньою Угорщиною. Аби якимось чином це мінімізувати Оборона розповсюдила звернення до урядів провідних європейських держав із проханням направити в Підкарпатську Русь міжнародних спостерігачів та «уможливити українському населенню Підкарпаття вільний вияв його волі»⁴. Участь у подібних акціях тоді брали й активісти об'єднань студентів-русофілів. У другій половині вересня під головуванням Я. Мезника у Земському уряді відбулася нарада щодо внутріполітичної ситуації в ЧСР, куди запросили біля 100 представників активної громадськості. Русофільське студентство представляв Ю. Попович. Було вирішено створити спеціальну організацію, що вела б у краї агітацію за «єдність республіки» з метою мінімізації впливу угорської пропаганди⁵. Невдовзі реалізувати цю ініціативу, певно за домовленістю із Мезником, зголосився С. Фенцик. Вже за кілька днів по тому за його прямою

---

¹Росоха С. Спомини. С. 76.

²Там само. С. 77; Кардашинець І. Вказана праця. С. 5.

³Росоха С. Спомини. С. 77; Бірчак. С. 32-33.

⁴Химинець Ю. Вказана праця. С. 9.

⁵АС СБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1386. Т. 1. Арк. 52-53.

вказівкою І. Ковач зареєстрував в Ужгороді «Національний Союзъ Русской Молодежи» (НСРМ). Крім нього, до керівництва увійшли: С. Анталовський, В. Чепинець, Ю. Попович¹. За свідченням останнього, на початку існування НСРМ дійсно вів роз'яснювальну роботу про необхідність збереження Підкарпатської Русі у складі ЧСР. Зокрема, організовувалися радіовиступи, друкувалися листівки й відозви².

У цей самий час тривали переговори з офіційною Прагою про надання Підкарпатській Русі автономії, а вже 11 жовтня був сформований перший автономний уряд Підкарпатської Русі, до якого увійшли: А. Бродій (прем'єр-міністр), Е. Бачинський, Ю. Ревай, С. Фенцик (міністри), о. А. Волошин та І. П'єщак (державні секретарі). Невдовзі до роботи в уряді залучили представників молоді інтелігенції, включаючи студентських активістів. Зокрема, Ковач став секретарем Фенцика, міністерство якого опікувалося визначенням кордону між Підкарпатською Руссю та Словаччиною³. Він та інші студенти-«фенциківці» розгорнули помітну роботу у цьому напрямі, ставши активними помічниками свого «вождя». О. Фаринич увійшов до словацько-підкарпатської комісії з питань врегулювання кордону, створеної за ініціативи Фенцика 12 жовтня у Пряшеві, а П. Дубай став генеральним секретарем місцевого «Русского Народного Совета», скликаного наступного дня⁴. Паралельно в регіоні розповсюджувалися листівки з пропагандою ідеї нової Підкарпатської Русі «від Попраду до Тиси», які від імені НСРМ випустив Ковач⁵.

Відчуваючи потенційну загрозу зовнішньої агресії, чехословацька влада У цей час сприяла утворенню у проблемних регіонах мілітаризованих громадських формувань, які, в разі необхідності, повинні були допомагати регулярним військам у захисті території. Певно, інструкції з цього приводу отримав і НСРМ, який 20 жовтня оприлюднив регламент структури «Русская Национальная

---

¹Там само. Арк. 259; Там само. Т. 3. Арк. 12.

²Там само. Т. 1. Арк. 49.

³Назначеніе членовъ Союза Р.Ю. // Право. 1938. № 4. С. 2.

⁴Копецнѹ S. Вказана праця. S. 169-170.

⁵Švorc P. Вказана праця. S. 361.

Гвардія». Її метою, серед іншого, було задекларовано: «надання допомоги армії у випадку можливої для краю небезпеки». Керівництво організацією здійснював головний штаб, що складався з президії та відділів формування, постачання й санітарної допомоги. На місцях передбачалося створення окружних та районних штабів. Регламентом було затверджено уніформу членів «гвардії»: чорна сорочка з ременем навколо поясу й через плече, чорні штани, чорний картуз зі стрічкою кольорів російського «триколору»¹.

В історіографію формування увійшло під назвою «Гвардия Чернорубашечников», хоча публічно самі керівники «гвардії» почали вживати її лише від листопада 1938 р. На момент створення до головного штабу «гвардії» серед інших увійшли студенти: І. Ковач, О. Фаринич та В. Чепинець. До листопада 1938 р. її загони були сформовані в Ужгороді, Мукачеві, Радванці². Зауважимо, що на початку свого існування «гвардія» не позиціонувалася як античехословацька організація, а її дії навіть узгоджувалися з командуванням чехословацького військового гарнізону, дислокованого в Ужгороді³. Проте, як виявилось з часом, справжньою метою формування було розбалансування політичної ситуації в краї і без того напруженої. До речі, подібна робота тоді проводилася й по лінії АЗС, під патронатом якого почала діяти «Національная гвардія ім. Івана Куртяка». Одним з її керівників став багаторічний лідер братиславських студентів-русофілів Ф. Чекан⁴.

Проте вже незабаром очевидно стала істина мета, якої прагнули лідери АЗС і РНАП, фінансово стимульовані урядами Угорщини та Польщі. У містах і селах краю проводилися мітинги та збори, де популяризувалася ідея плебісциту щодо територіальної приналежності Підкарпатської Русі: фактично – її приєднання до Угорщини. Їх здебільшого організовували представники «Гвардії Куртяка» та «чорнорубашечників». Таким чином, діяльність структур, створених під егідою чехословацької влади, обернулася проти неї самої. З огляду на це, 26

---

¹Національний Совѣтъ Русской Молодежи въ Ужгородѣ // Нашъ Путь. 1938. 20 октября. С. 3-4.

²АС СБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-6014. Т. 1. Арк. 198-199.

³Там само. Т. 2. Арк. 64.

⁴Švorc P. Вказана праця. S. 357.

жовтня Бродія арештували за звинуваченням у про-угорській діяльності. Арешт загрожував й Фенцику, але він знайшов притулок у польській амбасаді. Новим прем'єр-міністром став багаторічний лідер українофілів о. А. Волошин, міністрами залишилися також Ю. Ревай та Е. Бачинський. Проте вже 2 листопада рішенням Віденського арбітражу частина Підкарпатської Русі, включаючи Ужгород, Мукачево та Берегово, була включена до Угорщини, а автономний уряд змушений був невдовзі евакуюватися до Хуста. Вказані події відбувалися в умовах жорсткого міжнародного тиску, спровокованого урядом Угорського королівства, який ще на початку жовтня висунув ЧСР територіальні претензії на землі, заселені етнічними угорцями. Йшлося передусім про Підкарпатську Русь та частину Східної Словаччини. Ці домагання підтримали Німеччина та Італія. Територіальний спір мав вирішити німецько-італійський арбітраж, засідання якого було призначено на 2 листопада у Відні. Того дня до Відня прибув і о. А. Волошин, але до роботи арбітражної комісії допущений не був¹.

Міжнародна обстановка спровокувала збурення й серед карпатоукраїнського студентства. Аби продемонструвати солідарність із урядом Волошина 29 жовтня 1938 р. чотиричленна делегація «Союзу», очолювана Ю. Кене відвідала розташовані у Празі амбасадні Німеччини, Італії, Румунії та Югославії, де висловила протест щодо ймовірного приєднання краю до Угорщини². Тоді ж представникам дипломатичних місій було вручено спеціальний меморандум, де, апелюючи до даних історії та статистики, студенти доводили необґрунтованість територіальних претензій Угорщини щодо Підкарпатської Русі³. Цікаво, що разом із Кене меморандум підписав П. Теняк, який ще донедавна був у числі найактивніших діячів фенциківського крила «Возродження», проте у новій ситуації остаточно усвідомив хибність своєї попередньої діяльності. Трохи згодом про зміну поглядів студент оголосив публічно. У «зреченні» він відкидав напади колишніх соратників та недоброзичливців про переорієнтування з кон'юнктурних міркувань, а

¹Вегеш М. Вказана праця. С. 323, 205.

²Студентський вісник // Пробоєм. 1938. №9-12. С. 106.

³ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 897. Арк. 2.

стверджував, що дійшов до цього закономірним шляхом, поступово усвідомивши відірваність русофільства від народу¹. 16 листопада Теняк подав заяву про вступ до «Союзу», чим остаточно порвав з русофільством². Колишні однодумці, до речі, сприйняли це як зраду і 30 листопада виключили його з «Возрожденія»³.

Загалом події кінця жовтня спровокували відчутну деморалізацію серед студентів-русофілів й зумовили дисонанс у діях їх офіційних структур. Так, ще 29 жовтня на засіданні під головуванням Е. Шандора правління «Возрожденія» одноголосно висловилося проти плебісциту щодо приєднання Підкарпатської Русі до Угорщини⁴. Офіційне звернення студентів-русофілів проти плебісциту невдовзі з'явилося в чеській пресі. Підписи під ним поставили представники «Возрожденія», ЦСПС, «Пролома», ОГКС, «Карпаторусского студенческого общежитія» та празької філії НСРМ⁵. Проте невдовзі заяви протилежного змісту від імені тих самих структур почали робитися в Ужгороді. 3 листопада в Ужгороді був утворений «Русській Національний Совет», до якого ввійшли місцеві про-угорські русофіли. Серед них, за даними преси, був і той таки Е. Шандор. Сюди ж увійшов В. Чепинець, як самопроголошений репрезентант ЦСПС⁶. 7 листопада в ужгородській пресі було опубліковано колективне звернення громадськості до урядів європейських держав із проханням сприяти проведенню плебісциту про територіальне самовизначення на тих територіях Підкарпатської Русі, які після Віденського арбітражу залишилися у складі ЧСР. У списку 13 структур, які його підтримали, значилися ЦСПС та т-во «Пролом»⁷. Правда, імена підписантів не вказувалися.

Найактивніше у цей період проявив себе Чепинець, який став редактором відновленої газети «Карпаторусській Голось», а після призначення Фенцика депутатом угорського парламенту – його секретарем. Факти його персональної

¹Теняк П. Поворот до свого народу!... С. 2.

²ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 900. Арк. 22.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930 – 1939). L. 58.

⁴Ibid. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L. 11.

⁵Projev karpatoruské mládeže // Narodní Listy. 1938. 2 listopadu. S. 2.

⁶Організованъ Русскій Національний Совѣтъ // Карпаторусскій Голось. 1938. 14 ноября. С. 1

⁷Высокимъ Правительствамъ Чехословакии, Англии, Франціи, Германіи, Италиі, Польши, Румыніи, Венгрии и Югославіи // Там само. 7 ноября. С. 2

причетності до терористичних дій «чернорубашечників» невідомі, але, як здібний публіцист і оратор, він прийняв на себе роль головного речника їх організації. Від її імені регулярно виступав на масових заходах, спілкувався з пресою, прямо називаючи себе фашистом й наголошуючи на неодмінному скорому приєднанні решти краю до Угорщини¹. Забігаючи наперед, відначимо, що тодішня надмірна активність згодом виявилася фатальною для нього – у 1946 р. разом із іншими «фенциківцями» Чепинець постав перед судом й був засуджений до 10 років ув'язнення².

Проте публічні прояви лояльного ставлення молодих русофілів до Угорщини у листопаді 1938 р. були радше винятком, позаяк переважна більшість з них після Віденського арбітражу залишилися на території чехословацької юрисдикції. Серед них були не лише прихильники про-чеських партій, але й недавні соратники Фенцика та Бродія. Так, І. Ковач у листопаді 1938 р. переїхав до Севлюша, де став редактором газети «Тиса». Вона критикувала діяльність автономного уряду, тому невдовзі була заборонена, а сам редактор висланий за межі краю. За деякими даними, перебуваючи у Севлюші, Ковач отримував доручення від Фенцика щодо своєї діяльності³. Але, чи був зв'язок зворотнім, наразі, невідомо. 14 листопада під нагляд поліції потрапив також О. Фаринич, який, направляючись на роботу до Хустської гімназії, зробив зупинки на Ужгородщині й Свалявщині та взяв участь у зібраннях місцевих русофілів. 15 листопада він прибув до Хуста, однак був заарештований і наступного дня також висланий за межі краю, давши письмову обіцянку більше туди не повертатися⁴. Ще один недавній прибічник Фенцика Ю. Попович після Віденського арбітражу безперервно перебував у Сваляві, проте активності не проявляв⁵. Торкаючись теми присутності фенциківців у чехословацькій частині краю, співробітник прес-служби автономного уряду В. Гренджа-Донський стверджував, що вони

---

¹АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-6014. Т. 3. Арк. 3-9

²Там само. Т. 8. Арк. 189.

³Пушкаш А. Вказана праця. С. 68-69.

⁴Гренджа-Донський В. Вказана праця. С. 64.

⁵АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1386. Т. I. Арк. 29.

виконували доручення свого «вождя»¹. Опосередковано ця теза підтверджується тим, що депортацію Ковача і Фаринича фенциківська преса трактувала, як «дикє переслідування усього російського»². Прямими ж доказами аби підтвердити чи спростувати це припущення не володіємо.

У грудні 1938 р. до Хуста прибув й вже згадуваний «бродієвець» Ф. Чекан, але того ж дня був затриманий січовиками та за тиждень відправлений до ізоляційного табору на горі Думен біля Рахова³. Підозріле ставлення та опір збоку автономної влади у цей час відчували й русофіли, непомічені у зв'язках із Фенциком та Бродієм. Так, 14 листопада 25 діячів русофільського табору, переважно аграріїв і народних соціалістів, утворили у Хусті «Русській Національний Совет Подкарпатской Русі» (РНС). Навколо нього мали намір згуртувати усі місцеві русофільські сили, лояльні до ЧСР. Від імені студентства до президії цієї структури увійшов П. Цібере. Проте вже наступного дня о. А. Волошин своїм розпорядження заборонив діяльність РНС⁴. Як згадував пізніше Цібере, не маючи можливості діяти на території краю, делегація РНС (крім самого Цібере до неї входили: Е. Бачинський, який вже склав повноваження міністра, П. Жидовський, П. Коссей, православний архімандрит Олексій (Кабалюк) та ін.) вирушила до Праги, де виступала проти «перейменування» Підкарпатської Русі на Карпатську Україну, вимагала від уряду ЧСР розпустити кабінет Волошина й призначити новий з пропорційним представництвом русофілів та українофілів, а також відвідувала дипломатичні місії різних держав, шукаючи підтримки⁵.

Підтримували їх дії й празькі об'єднання студентів-русофілів, які у цих умовах стали єдиними легальними репрезентантами русофільської опозиції. 20 листопада 1938 р. до уряду ЧСР було подано меморандум, де засуджувався чинний автономний уряд та вимагалось призначити новий на чолі з Е. Бачинським. Разом із представниками РНС та «Русского православного совета»

---

¹Гренджа-Донський В. Вказана праця. С. 62.

²Русскость переселилась въ Пряшевъ // Карпаторусскій Голосъ. 1938. 29 декабря. С. 1.

³АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1890. Т. 1. Арк. 27.

⁴ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 11. Арк. 1.

⁵АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1890. Арк. 37-38.

документ підписали Олександр Ерфан від ЦСПС та Петро Кухта від «Возродження»¹. Незабаром у пресі з'явився протест проти «українізації» Підкарпатської Русі, підписаний чинним керівництвом ЦСПС². Солідарність з ними проявляла й частина вчорашніх фенциківців, розчарована діями свого «вождя». 30 листопада їх лідер С. Анталовський разом із Цібере взяв участь у зборах «Возродження», де вони обидва закликали молодших товаришів не припиняти діяльності навіть у цих складних умовах³.

Підтримувані деякими парламентарями-чехами молоді русофіли декларували лояльність Другій ЧСР й водночас розгорнули активну роботу по дискредитації уряду Волошина в очах празьких політичних кіл. 30 листопада після тривалої перерви вийшов черговий номер газети «Дневникъ». Її власником й видавцем залишався С. Анталовський, відповідальним редактором став І. Гебей, редакторами – П. Бунганич та Е. Балецький⁴. У якості програмної передовиці першого номеру була подана стаття вчорашнього фенциківця І. Шлепецького. Він засудив зрадницьку позицію свого колишнього лідера та інших про-угорських русофілів, закликавши представників молоді генерачії «карпаторусского народа» об'єднатися в єдиній «Русской Всенародной (національній) партії». Вона мала стати опозиційною до уряду Волошина й згуртувати колишніх аграріїв і народних соціалістів, а також членів РНАП і АЗС, які зберегли лояльність Чехословаччині⁵.

Нерідко гіперболізуючи факти та згущуючи фарби, «Дневникъ» інформував празьку громадськість про порушення прав опозиції у краї: заборону русофільських об'єднань, ув'язнення їх активістів у таборах (їх, за версією видання, було 3), «терор» з боку січовиків тощо⁶. Розповсюджувалася газета також у деяких місцевостях Підкарпатської Русі, що не могло не викликати адекватної реакції. 17 грудня о. А. Волошин видав міністерству комунікацій свого уряду доручення заборонити поширення газети на території краю. Того ж дня

¹Баран О. Вказана праця. С. 143-144.

²Протестъ Центрального Союза Подкарпаторусскихъ Студентовъ // Дневникъ. 1938. 30 ноября. С. 2.

³ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 61.

⁴ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 75. Арк. 12-13.

⁵Шлепецький І.С. Русь не погинець // Дневникъ. 1938. 30 ноября. С. 1.

⁶На Подкарпатской Руси // Там само. 30 ноября. С. 3, 15 декабря. С. 5

скарга на зміст часопису за підписом Волошина була подана до комісії з питань цензури при МВС ЧСР, а 28 грудня – до празької поліцейської дирекції¹. Паралельно активну роботу по дискредитації видання серед чехословацьких урядовців проводив В. Шандор². Ще більш радикально діяли у даному питанні «союзівці», які через причетність лідерів русофільського студентства до випуску газети вимагали заборони «Возродження» та ЦСПС й конфіскації їх майна³. 29 грудня чехословацька цензура таки заборонила випуск «Дневника»⁴.

У той час коли студенти-русофіли приміряли на себе роль опозиціонерів, «союзівці» активно включилися у державотворчі процеси в Підкарпатській Русі / Карпатській Україні. Одразу після Віденського арбітражу чимало з них взяли діяльну участь у захисті урядових приміщень та українофільських організацій Ужгорода від нападів мадяронів та інших недоброзичливців, а дещо згодом – їх евакуації до Хусту. У цих подіях, зокрема, активно проявили себе: Степан Росоха, Василь Кузьмик, Юлій Гутник та ін.⁵. У той самий час кілька чинних членів «Союзу» старшого покоління були долучені до діяльності структур, які репрезентували уряд Волошина в столиці ЧСР: В. Шандор почав керувати офіційним представництвом автономного уряду в Празі, а радниками при ньому стали В. Качуровський, В. Бора та А. Гелетка; М. Русинко очолив щойно створену карпатоукраїнську редакцію чехословацького радіо, де його заступником був Омелян Штефан, а дикторкою – Марія Ігнатишин⁶.

Важливі посади у цей час «союзівці» обійняли і в урядових структурах безпосередньо на території автономії. До прикладу, вже неодноразово згадуваний І. Рогач став секретарем прем'єра, Ю. Гутник виконував у його канцелярії функції зв'язкового між різними міністерствами⁷, П. Бедей став урядовим комісаром на заводі «Бантлін» у Перечині. Чимало інших важливих посад, у т.ч. – шефів міністерств й начальників окружних урядів, тоді теж обійняли представники

---

¹ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 75. Арк. 1-5.

²Шандор В. Спомини. Т. I. С. 183-184.

³ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 5, 30.

⁴ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 75. Арк. 9.

⁵Кардашинець І. Вказана праця. С. 5; Гренджа-Донський В. Вказана праця. С. 48, 52, 54-55.

⁶Шандор В. Спомини. Т. I. С. 146, 245.

⁷Сидор-Чорторийський М. Вказана праця. С. 12.

молодої інтелігенції, чия громадянська позиція сформувалася саме у студентські роки у лавах «Союзу». Як згадував пізніше В. Шандор, у листопаді 1938 р. Волошин особисто просив його рекомендувати колишніх «союзівців» на роботу в урядові та господарські структури автономії¹.

Водночас деякі діячі «Союзу» замість державної служби надали перевагу політиці. Той таки Росоха, після недовгої роботи у міністерстві шкільництва², повернувся до політичних справ – 18 січня 1939 р. він увійшов до центрального проводу партії «Українське Національне Об'єднання» (УНО), а невдовзі був включений до її кандидатського списку і в цій якості брав найактивнішу участь у агітаційній кампанії; 12 лютого його обрали депутатом Сойму Карпатської України, а 15 березня у перший і останній день його роботи – віце-спікером. До слова, депутатами тоді стали ще четверо молодих людей, які свого часу були «союзівцями»: Микола Різдорфер, Августин Дутка, Володимир Комаринський, Василь Лацанич³.

На участі членів «Союзу» у створенні та діяльності «Карпатської Січі» зупинятися не будемо, оскільки вона досить детально висвітлена у науковій та мемуарній літературі. Проте звернемо увагу на їх діяльність в інших громадсько-політичних структурах. Так, під час створення «Товариства боротьби з комунізмом» (Хуст, 9 лютого 1939 р.) А. Романець та Є. Кузьма виступили з вітальними промовами, а В. Кузьмик став пропагандистом новоствореної організації⁴. Він же у той час редагував двотижневик «Народна Воля», що виходив як додаток до «Наступу»⁵.

Володіємо й деякими даними про політичну активність «союзівців», які у той час залишалися у Празі. Ще 23 жовтня 1938 р. там була створена філія ПР(У)ЦНР, яку заснували: «Союз», ТУКС, філія «Просвіти» та колишнє т-во «Робітнича академія». Користуючись більшістю, студенти обрали головою філії свого представника Дмитра Криванича та обійняли у ній більшість керівних

---

¹Шандор В. Спомины. Т. I. С. 146, 245.

²Росоха С. Спомины. С. 77-81

³Його ж. Сойм Карпатської України. Вінніпег: Культура і освіта, 1949. С. 63-64, 73.

⁴Великий день в Столиці Карпатської України // Наступ. 1939. 16 лютого. С. 2.

⁵Худанич В. Світове Братство Карпатська Січ. С. 201.

посад. Але лідерство студентів не сприйняли старші члени ради. Як наслідок, практично уся діяльність філії звелася до з'ясування стосунків між двома групами і вже 11 грудня, з наказу керівництва ПР(У)ЦНР та автономного уряду, її було розпущено¹.

Про діяльність окремих «союзівців», які у 1938-1939 рр. перебували на державній службі та керівництві громадсько-політичних організацій, існує неоднозначна думка. Розрізнені факти їх зверхнього ставлення до влади автономії та старших політиків наводили як свідки тих подій², так і сучасні дослідники³. У спогадах та історичних дослідженнях чимало написано про ймовірні причини цього. На нашу думку, до них слід додати банальний «конфлікт поколінь» та нігілістичне ставлення молодих націоналістів до старших політиків, вироблене ще в попередні роки.

Після заборони газети «Дневникъ» політична активність «возрожденцев» скотилася на маргінес. У цей час їх фрагментарні потуги нагадати про себе лишалися непоміченими для широкого загалу, а іноді навіть для колег. Відомо, до прикладу, що наприкінці 1938 р. голова та секретар товариства надіслали уряду ЧСР заяву, де від імені усього русофільського студентства відреклися від дій Фенцика та Бродія. Проте інші члени правління дізналися про неї лише *post factum*⁴. Непомітною лишилася й телеграма, надіслана 17 січня 1939 р. до канцелярії президента від імені «Возродження» та «Пролому». У ній студенти підтримали призначення Лева Прхали міністром автономного уряду⁵.

Даними про реакцію празьких студентів-русофілів на окупацію Карпатської України наразі не володіємо. Але ще напередодні, коли невідворотність загарбання усієї Підкарпатської Русі Угорським королівством стала більш ніж очевидною, вони почали демонструвати відверті про-радянські настрої. 4 березня

¹ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 1-37; Куцов К. Участь активістів «Союзу підкарпатських руських студентів»... С. 227.

²Шандор В. Спомини. Т. I. С. 212-213; Бірчак В. Вказана праця. С. 57-59; ДАЗО. Ф. 2625: Іван Йосипович Сарвадій – громадсько-політичний діяч Закарпаття ХХ століття. Оп. 1. Спр. 22; Листи В. Качуровського до І. Сарвадія. Т. 1 (1970-1988 рр.). Арк. 16.

³Вегеш М. Вказана праця. С. 355-356.

⁴ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183 Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L.18.

⁵AKPR. F. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus). Kart. 15. Sign. PR 31. Inv. č. 920. L. 31.

1939 р. Е. Шандор, який щойно повернувся з Ужгорода, у негативному ключі поінформував колег про культурно-політичну ситуацію в підконтрольній угорцям частині краю, завершивши доповідь словами: «Ми повинні сподіватися і вірити в Росію, якою б вона не була». Цю тезу підтримали практично всі присутні¹. Дійсно, вже невдовзі у середовищі «возрожденцев» розгорнуло діяльність «товариство радянських друзів». Ним, за даними угорських спецслужб, керували Е. Шандор та М. Фегер². Восени того ж року, вже перебуваючи в Ужгороді, вони утворили підпільну «комуністичну організацію молоді», куди залучили ужгородських та мукачівських гімназистів. 11 жовтня 1939 р. група розповсюдила у кількох підкарпатських селах листівки із закликом до збройної боротьби проти Угорщини, а 12 жовтня обидва її керівники втекли до СРСР і до рідного краю вже не ніколи повернулися: Шандор ще наприкінці 1939 р. помер в'язниці НКВС у Сколе, а Фегер, як офіцер Чехословацького армійського корпусу, загинув навесні 1945 р. у боях за Дуклю³.

Політична діяльність «союзівців» у перші місяці після розпаду ЧСР та окупації Карпатської України обмежувалася вже згадуваною нами участю у роботі «Українського Допомогового Комітету збігцям з Карпатської України». Про їх політичну активність у Празі у другій половині 1939 р., інформації теж небагато. Дехто продовжував видати «Пробоем», що активно висвітлював наслідки окупації Карпатської України, але проявляв неприховані симпатії до нацистської Німеччини (правда, власник журналу С. Росоха у цей час перебував під ретельною увагою поліції Протекторату⁴). А станом на грудень 1939 р. біля десяти недавніх «союзівців» значилися у списках празької філії УНО, центральна структура якого у той час знаходилася у Німеччині⁵.

Натомість малочислена група «союзівців» у Братиславі демонструвала відверте радянофільство, спровоковане подіями початку війни. Про це свідчила їх

---

¹ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183 Sign. b. č.: Vozrožděnie – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L. 25.

²Шляхом жовтня. Т. V. С. 145.

³Закарпатські втікачі в СРСР. С. 68-69.

⁴Hubený D. Вказана праця. S. 60-61.

⁵NA ČR. F. 820. Kart. 63. L. 75-88.

участь у Комітеті трудящих з приєднання Карпатської України до СРСР, що нелегально діяв восени 1939 р. 14 листопада 1939 р. він подав до радянського посольства в Празі меморандум, де просив уряд СРСР звільнити Карпатську Україну, подібно до Галичини, від «рабства» та возз'єднати з іншими українськими землями. Документ, серед інших, підписали «союзівці»: Павло Нірода, Петро Печкан та Іван Ройко¹.

Отже найактивнішим періодом участі карпатоукраїнських студентів у політичному житті стали трагічні для ЧСР 1938-1939 рр. Починаючи із травня 1938 р., вони брали пряму або опосередковану участь практично в усіх процесах, пов'язаних із автономізацією Підкарпатської Русі (від консультацій з «американською делегацією» до роботи в структурах автономних урядів). Участь студентства у політичних подіях кінця 1938 – початку 1939 р. досить суперечлива: «Союзівці» після іменування уряду Волошина та Віденського арбітражу масово включилися у будівництво та оборону Карпато-Української держави, хоча окремі з них й демонстрували занадто упереджене ставлення до членів автономного уряду. Натомість актив русофільських студентських об'єднань у переважній більшості перейшов в опозицію до українофільського автономного уряду, а окремі їх представники взагалі підтримали угорський ревізіонізм. Розпад ЧСР та події, які слідували за цим, породили серед частини студентів з обох національно-мовних таборів відчутні про-радянські симпатії, якими й пояснюється подальша діяльність декого з них.

* * *

Таким чином політичну активність карпатоукраїнського студентства можна розділити на кілька етапів. Перший етап – поступове включення в політичні процеси, що розпочалося у 1924-1925 рр. й тривало до початку 1930-х. У цей період у Празі було створено кілька партійних студентських легальних об'єднань та неформальних груп, зокрема: товариства «аграрних академіків» і «соціал-демократичних студентів», націонал-демократична «Молода Генерація», гурток комуністів та ін. У той самий час стало цілком очевидним невдоволення

---

¹Švorc P. Вказана праця. S. 377-378.

студентського активу відтягуванням обіцяної для Підкарпатської Русі автономії та проявами нераціоналізаторської політики чехословацької влади. Другий етап – період поступової радикалізації, що припав на 1932-1937 рр. У цей час незгода каратоукраїнських студентів із багатьма аспектами внутрішньої політики ЧСР, підсилена економічною кризою, призвела до відчутного посилення серед них протестних настроїв та активної участі у опозиційних політичних організаціях. Для «союзівців» такою стала ОУН, а для студентів-русофілів – РНАП та АЗС. Третій етап – період найбільш помітної участі у політичному житті, який припав на 1938-1939 рр. На даному етапі діячі русофільських та українофільських студентських об'єднань, правда у різних іпостасях, стали активним учасниками процесів здобуття Підкарпатською Руссю автономного статусу, Карпато-Українського державотворення та пов'язаних із цим подій).

Загалом же, що суттєво, саме у 1920-1930-х рр., будучи активістами студентського руху, свій перший політичний досвід та певний рівень пізнаваності отримали чимало відомих у майбутньому діячів, які невдовзі відіграли помітну роль у суспільно-політичному житті рідного краю та суміжних регіонів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті розв'язання поставлених у дисертаційному дослідженні завдань, можемо підсумувати наступне.

1. Стосовно ступеня наукової розробки досліджуваної нами проблематики змушені констатувати, що на даний час він не є достатнім. Значна частина

наявних на сьогоднішній день праць з історії студентських об'єднань – газетно-журнальні публікації міжвоєнного періоду, авторами яких були безпосередні активісти конкуруючих організацій студентів. З цієї причини вони є далекими від об'єктивності. Здебільшого, гіперболізуючи результати діяльності власних товариств, автори-студенти, водночас, мінімізували та піддали суб'єктивній критиці діяльність структур-конкурентів. Проте, за умов застосування критичного аналізу, викладений у них фактичний матеріал є важливим для узагальнюючого дослідження з даної тематики. Власне ж наукове вивчення даної теми розпочалося лише у другій половині ХХ ст. й особливо активізувалося наприкінці 1990-х рр. У цей період було опубліковано ряд вузько-тематичних досліджень, в яких висвітлено (далеко не в повному обсязі) діяльність найбільш масових празьких студентських об'єднань, передусім – т-ва «Возрожденіє» та «Союзу». Водночас з'явився й ряд набагато ширших за тематикою праць українських та зарубіжних істориків, літературознавців, культурологів, бібліографів, інших дослідників, в яких частково розкрито окремі аспекти діяльності карпатоукраїнських студентських організацій або наведено важливі факти стосовно них. Попри це широке коло проблемних питань (розвиток студентських об'єднань у Братиславі, Брно, інших місцевостях тогочасної ЧСР, важливі моменти соціальної, культурно-освітньої, видавничої діяльності карпатоукраїнського студентства, його участі у громадсько-політичному житті та ін) на даний час залишалися поза увагою дослідників. Як наслідок, дослідження, що комплексно б висвітлювало тему громадської діяльності карпатоукраїнського студентства в міжвоєнній Чехословаччині, до поки що немає.

2. На відміну від історіографії джерельна база дослідження є досить широкою. Передусім вона представлена документами і матеріалами 14 вітчизняних та зарубіжних архівних установ. Найбільш цінними при підготовці дисертації, безперечно, виявилися фонди Національного Архіву Чеської республіки (фонд 820 «Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR» / «Російські та українські емігрантські товариства та організації в ЧСР»), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (фонд 4392

«Союз підкарпатських руських студентів в Празі»), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (фонд 269 «Колекція документів «Український музей в Празі»), Архіву Карлового університету в Празі (фонд 63 «Všestudentský archiv» / «Загальностудентський архів»), в яких зберігається великий обсяг внутрішньої документації провідних карпатоукраїнських студентських об'єднань. Архівні документи органічно доповнюються іншими джерелами. Зокрема, у пресі досліджуваного періоду достатньо добре відображено організаційний розвиток провідних студентських об'єднань, найважливіші події їх діяльності. Але, оскільки оцінка періодичними виданнями громадської діяльності напряму залежала від їх спрямування (національно-мовного, конфесійного, політико-партійного тощо), опубліковані там матеріали, у переважній більшості, були тенденційними. Тому, окремі з викладених у них фактів нині потребують ретельної перевірки та критично-порівняльного аналізу. Те ж саме стосується мемуаристики, яка також досить широко була використана при підготовці дисертаційного дослідження.

3. Процес становлення карпатоукраїнських студентських об'єднань відбувався поступово. Впродовж 1920-х рр. він активно розвивався, передусім у Празі. Саме там були створені перші фахові студентські організації – «Возродження» (1920) та «Союз» (1921), які з часом перетворилися на потужні, розгалужені за напрямками діяльності структури. У період 1929-1939 рр. ці організації чисельно зросли та ще більше зміцнили власні організаційні позиції. Одночасно зі становленням студентських об'єднань намітилася й основна негативна тенденція – розкол на русофільський і народовецький (пізніше – українофільський) національно-мовні табори. Попри ряд намагань, вона так і не була подолана, через що карпатоукраїнське студентство практично весь міжвоєнний період не було спроможне виступати єдиною силою. У 1930-х рр. створення студентських об'єднань набуло стрімкого розвитку у інших університетських містах ЧСР: у Братиславі почали діяти потужна філія «Союзу» (1930) та русофільське т-во «Добрянській» (1932), у Брно розпочалося становлення русофільського т-ва «Верховіна» (1936) та українофільського «Підкарпатського

академічного товариства». Подібні процеси тоді відбулися й безпосередньо в Підкарпатській Русі, де постало кілька студентсько-учнівських об'єднань. Зокрема, русофільські гуртки і товариства: «Друг» (1930), «Родіна», «Восход» (1932), «Стой» (1933), а також товариство «Карпатія» (1937), створене за інтернаціональним принципом. У 1932-1933 рр. були також спроби створення кількох аналогічних організацій українофільського спрямування, але вони наражалися на бюрократичний спротив місцевих владних структур, тому не змогли легалізувати своєї діяльності. З об'єктивних причин усі названі організації за чисельністю суттєво поступалися празьким, але сам факт їх існування свідчив, що громадська діяльність карпатоукраїнських студентів не була локальним явищем, а претендувала на загальнодержавний масштаб. Об'єктивна необхідність інтеграції у загальнодержавний студентський рух зумовила створення у 1927-1928 рр. ЦСПС, як надструктури студентів із Підкарпатської Русі. Правда, невдовзі після заснування він перетворився на репрезентанта виключно русофілів, знівелювавши саму ідею представництва на рівні держави інтересів усього карпатоукраїнського студентства. Попри це, навіть у такому форматі, ЦСПС зміг зайняти суттєву нішу у студентському русі ЧСР. Водночас, його діяльність супроводжувалася тривалим протистоянням окремих організацій-членів, що негативно вплинуло на його імідж. Паралельно з цими процесами, впродовж 1929-1936 рр. у Празі, Братиславі, Ужгороді та Мукачеві відбувалося становлення студентських організацій, утворених за принципом конфесійної приналежності. Їх діяльність з одного боку відіграла позитивну роль (морально-виховну), але водночас породила у студентському середовищі протистояння між греко-католиками та православними, що поглибило розкол у студентському русі. До того ж греко-католицькі товариства, також не зуміли уникнути розколу на національно-мовному ґрунті.

4. Необхідність спільного вирішення соціальних проблем була основною причиною створення більшості карпатоукраїнських студентських організацій. Саме тому впродовж усього міжвоєнного періоду саме соціальний напрямок переважав у їхній діяльності. Соціальна робота проведена у цей період фаховими

студентськими об'єднаннями університетських міст, перш за все – празьких, а згодом – і ЦСПС, хоча й наражалася періодично на труднощі, була достатньо ефективною. Вона торкалася усього спектру найактуальніших проблем: сприяння отриманні стипендій та державної матеріальної допомоги, поселення у гуртожитки, лобіювання інтересів студентства перед урядовими структурами й широкими колами громадськості. Внаслідок цієї діяльності, зокрема було створено понад 10 стипендіальних фондів, розрахованих саме на карпатоукраїнське студентство. Тісна співпраця студентських об'єднань з владними структурами, благодійними організаціями сприяла створенню та функціонуванню в Празі двох «карпаторуських» студентських гуртожитків у 1933-1939 рр. Достатньо плідною була й соціальна діяльність окремих конфесійних товариств (зокрема, ОГКС та т-ва «Пролом»), що стала наслідком їх співпраці з відповідними церковними колами в ЧСР та закордоном. Кілька успішних соціальних проектів зуміли реалізувати й деякі студентсько-учнівські організації, які діяли в Підкарпатській Русі («Стой», «Восход»), щоправда особливою масштабністю вони не відрізнялися.

5. Не менш плідною та багатоманітною була й діяльність студентських об'єднань у культурно-освітній сфері. Вона, зокрема, проявлялася творчою активністю в театральній та музичній сферах, просвітницькій роботі, співпраці з культурно-освітніми товариствами, пропаганді спорту та здорового способу життя тощо. Створені при деяких студентських об'єднаннях творчі колективи (хор та струнний ансамбль «Возродження», драмгурток «Союзу»), з часом набули високого професійного рівня й своїми виступами активно сприяли популяризації карпатоукраїнської культури на теренах ЧСР. Чимало учасників цих колективів, здобувши тут перший професійний досвід, у майбутньому поєднали своє життя з театральним та музичним мистецтвом. Співробітництво з провідними культурно-освітніми організаціями Підкарпатської Русі («Просвіта», Т-во ім. О. Духновича, Абстинентний союз), серед іншого, сприяло поширенню діяльності цих структур на Прагу та інші великі міста ЧСР й дала можливість реалізувати кілька масштабних культурних проектів. Наслідком діяльності

окремих студентських активістів у сфері фізичної культури та спорту, зокрема, стало створення легендарного спортивного клубу «Русь», налагодження співпраці з військово-спортивними організаціями чехів, словаків, українських та російських емігрантів.

6. Тісно пов'язаним із культурно-освітнім був ще один напрям громадської діяльності карпатоукраїнських студентських організацій – видавничий. Він включав дві складові: 1) випуск періодичної преси та альманахів, 2) книговидання. Так «Союз» у різний час випускав часописи: «Подкарпатській Студент» (1922), «Пробоем» (1933-1936), «Пробоем» та видав «Ювілейний альманах» (1931); «Возрожденіє» видавало журнал «Молодая Русь» (1930-1931) та опублікувало два альманахи (1933, 1936); т-во «Добрянській» пробувало налагодити випуск часопису «Для нас» (1939). Окрім власне популяризації студентської тематики, вказані видання сприяли реалізації творчого потенціалу активістів студентського руху, багато з яких згодом стали визнаними літераторами та вченими-гуманітаріями. Відчутною підтримкою для молодих авторів стали також й книговидавничі проекти 1920-1930-х рр., до яких були причетними «Возрожденіє», ЦСПС та «Союз».

7. Включення карпатоукраїнських студентів у політичні процеси відбувалося поетапно. Поступова політизація студентського руху розпочалася у середині 1920-х рр., результатом чого стало створення ряду партійно-ідеологічних студентських легальних та неформальних об'єднань. Впродовж 1930-х рр. політичні настрої в студентському середовищі почали набувати помітної опозиційності та радикалізму, спричинених економічною кризою, а також непопулярною політикою ЧСР стосовно Підкарпатської Русі та Пряшівщини (відтягування із наданням автономії, суперечливі рішення щодо національно-мовного питання тощо). Пік політичної активності студентів припав на 1938-1939 рр. У цей час вона була тісно вплетена у суспільно-політичні процеси, які відбувалися в ЧСР та безпосередньо в Підкарпатській Русі / Карпатській Україні, тому багато в чому була неоднозначною та суперечливою. Особливо це стосувалося студентських активістів із русофільського табору. Загалом же

помітна участь карпатоукраїнського студентства у політичних подіях міжвоєнного періоду свідчила про їх активну життєву позицію та бажання впливати на вирішення політичної долі рідного краю, що, безумовно, було позитивним.

Окремі аспекти громадської діяльності карпатоукраїнських студентів у дисертації, зважаючи на вимоги щодо її обсягу, викладені стисло і у перспективі можуть бути висвітлені у подальших дослідженнях. Разом з тим деякі положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані органами виконавчої влади та місцевого самоврядування при підготовці регіональних програм у галузі молодіжної політики та патріотичного виховання молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

АРХІВИ

**Архівний сектор Управління Служби безпеки України в Закарпатській
області, м. Ужгород
(АС УСБУ, Закарпатська обл.)**

1. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7: Кримінальні справи на осіб, знятих з оперативного обліку. Спр. С-1487: Дело по обвинению Данкулинец Владимира Михайловича по ст. 58-3 УК РСФСР (6 августа 1944 г. – 6 января 1945 р.). 122 арк.
2. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1761: Дело по обвинению Лавришин Августин Августинovich в 1 томах (12 декабря 1945 г. – 13 мая 1946 г.). 160 арк.
3. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1386: Дело по обвинению Попович Юлия Васильевича по ст.ст. 54-4 и 54-10 ч. II УК УССР в II томах (11 августа 1949 г. – 15 декабря 1949 г.). Т. I. 264 арк.
4. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1853: Дело по обвинению Иванчо Антона Степановича (6 ноября 1945 г. – 18 апреля 1946 г.). 142 арк.
5. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-1890: Дело по обвинению Цибере Павел Петрович в пр.пр. ст. 58-6 и 58-10 ч. I УК РСФСР в 3 томах (13 октября 1947 г. – 25 ноября 1948 г.). Т. 1. 365 арк.
6. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-2260: Дело по обвинению Чекан Фомы Ивановича по ст.ст. 54-4 и 54-10 ч. I УК УССР в 4 томах (17 сентября 1951 г. – 15 марта 1952 г.). Т. 1. 299 арк.
7. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-2260: Дело по обвинению Чекан Фомы Ивановича по ст.ст. 54-4 и 54-10 ч. I УК УССР в 4 томах. Т. 4 (17 сентября 1951 г. – 15 марта 1952 г.). 358 арк.
8. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-6014: Дело по обвинению Фенцик С.А., Гаджа В.Г. и другие в числе 11 человек в 8 томах (31 марта 1945 – 31 января 1946 г.). Т. 1. 288 арк.
9. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-6014. Т. 3. 298 арк.
10. АС УСБУ, Закарпатська обл. Ф. 7. Спр. С-6014. Т. 8. 511 арк.

11. ГДА СБУ. Ф. 6: Кримінальні справи на реабілітованих осіб. Оп. 1. Спр. 75834 фп: Дело по обвинению Иванчова Ю.Ю., Буксара М.М., Бандусяка Н.М. и др. в 8 томах (14 ноября 1947 г. – 12 декабря 1955 г.). Т. IV. 299 арк.
12. ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75834 фп (14 ноября 1947 г. – 12 декабря 1955 г.). Т. V. 343 арк.
13. ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75834 фп (14 ноября 1947 г. – 12 декабря 1955 г.). Т. VII. 426 арк.

Державний архів Закарпатської області, м. Ужгород – м. Берегово (ДАЗО)

14. ДАЗО. Ф. 2: Президія Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді, м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 65: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх товариств і політичних спілок на Підкарпатській Русі» (9 квітня 1930 р. – 27 грудня 1930 р.). 87 арк.
15. ДАЗО. Ф. 2: Оп. 1. Спр. 120: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню різних спілок, дружеств та товариств на Підкарпатській Русі (інформації про засідання).(4 січня 1932 – 20 грудня 1932). 102 арк.
16. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 150: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх товариств на Підкарпатській Русі (Товариства: «Просвіта», «Духнович», карпатських студентів, учителів і інш.). 137 арк.
17. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 154: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність підозрілих осіб, поширення брошури «Ластівка», військові дезертири, в'їзд вчених з-за кордону. Том 1. (5 квітня 1929 р. – 16 лютого 1933 р.). 186 арк.
18. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 165: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних партій, організацій і товариств (соціал-демократична партія, Українська військова організація, «Учительська громада», інформації про засідання) (24 лютого 1932 р. – 29 серпня

1934 р.). 179 арк.

19. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 189: Переписка з органами поліції про конфіскацію газет «Вперед», «Голос життя», «Наш карпаторусский голос», «Карпаті модьор гір лап» і інш. (5 травня 1934 р. – 28 грудня 1934 р.). 169 арк.

20. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 194: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спілок: політичного, культосвітнього і економічного характеру на Підкарпатській Русі (спілки ім. Духновича, Просвіта і др.). Т. I. (14 лютого 1934 р. – 23 лютого 1935 р.). 150 арк.

21. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 195: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спілок: політичного, культосвітнього і економічного характеру на Підкарпатській Русі (спілки ім. Духновича, Просвіта і др.). Т. II. (20 жовтня 1934 р. – 31 грудня 1935 р.). 97 арк.

22. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 197: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спілок: політичного, культосвітнього і економічного характеру на Підкарпатській Русі (спілки ім. Духновича, Просвіта і др.). Т. IV. (14 червня 1935 р. – 26 вересня 1935 р.). 147 арк.

23. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 241: Листування з міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (автономний земледільський союз, руська національно-автономна партія, Руська Народна Центральна Рада, інформації про засідання). Т. II (11 липня 1936 р. – 22 грудня 1936 р.). 187 арк.

24. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 309: Листування з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) (23 листопада 1933 р. – 31 березня 1938 р.). – 131 арк.

25. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 310: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (Українська селянська партія, народне об'єднання, Перша Руська Центральна Народна Рада, інформації про засідання) (6 травня 1935 р. – 4 жовтня 1938 р.). 115 арк.

26. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 311: Переписка з Міністерством внутрішніх справ,

поліційними і окружними урядами по питанню діяльності товариств на Підкарпатській Русі («Просвіта», товариство ім. Духновича, «Українська національна оборона») (18 квітня 1936 – 27 листопада 1938). 86 арк.

27. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 83: Листування з міністерством внутрішніх справ, жупанськими, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності різних товариств, дружеств та спілок на Підкарпатській Русі (організація, збори, агітація) та інформації про їх діяльність (20 листопада 1926 р. – 11 листопада 1929 р.). 159 арк.

28. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 382: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх спілок на Підкарпатській Русі (4 січня 1934 р. – 18 грудня 1934 р.). 169 арк.

29. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 545: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність культосвітніх товариств на Підкарпатській Русі (11 березня 1934 р. – 30 листопада 1936 р.). 143 арк.

30. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 626: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності спортивних спілок на Підкарпатській Русі (Руський сокол, стрілецька спортивна спілка) (9 жовтня 1936 р. – 22 вересня 1937 р.). 39 арк.

31. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 627: Переписка з поліційними і окружними урядами про діяльність культосвітніх спілок на Підкарпатській Русі: «Долардо», «Підкарпаторуська матиця» і інш. (8 листопада 1934 р. – 27 вересня 1937 р.). 64 арк.

32. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 629: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність товариств «Духнович» і «Просвіта» (7 березня 1936 р. – 9 серпня 1937 р.). 81 арк.

33. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 712: Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про виїзд підкарпатських студентів на з'їзд у Варшаву і надання студентам стипендій польськими властями (11 серпня 1934 р. – 20 травня 1938 р.). 74 арк.

34. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 757: Переписка з Міністерством внутрішніх справ,

поліційними і окружними урядами про організацію і діяльність спілок на Підкарпатській Русі (спілка друзів СРСР, «Солідарність», «Союз підкарпатських студентів» і інш.) (9 серпня 1937 р. – 12 вересня 1938 р.). 71 арк.

35. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 759: Переписка з поліційними урядами про діяльність товариства «Учительська громада» на Підкарпатській Русі (інформації про засідання, циркуляри) (3 лютого 1936 р. – 5 серпня 1938 р.). 97 арк.

36. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 774: Переписка з поліційними урядами по питанню конфіскації газет (Українське слово, Народна сила, Нова свобода, Руськая правда і інші). Т. I. (17 січня 1938 р. – 2 травня 1938 р.). 193 арк.

37. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 776: Переписка з поліційними урядами по питанню конфіскації газет (Українське слово, Народна сила, Нова свобода, Руськая правда і інші). Т. III. (1 липня 1938 р. – 12 жовтня 1938 р.). 202 арк.

38. ДАЗО. Ф. 2. Оп. 4. Спр. 338: Справа про організацію Центральним Союзом Подкарпаторуских Студентів в Ужгороді святкової зустрічі з делегатами югославських студентів (14 березня 1935 р. – 28 грудня 1935 р.). 12 арк.

39. ДАЗО. Ф. 3: Президія уряду Карпатської України в Хусті. Оп. 3. Спр. 75: Переписка з центральною комісією цензури при міністерстві внутрішніх справ Чехословаччини і Севлюською окружною Українською народною радою і поліційними урядами про конфіскацію газети «Дневник», яка виходила в Празі» (29 грудня 1938 р. – 17 січня 1939 р.). 13 арк.

40. ДАЗО. Ф. 18: Міністерство внутрішніх справ Карпатської України, м. Хуст. 1938-1939 рр. Оп. 1. Спр. 82: Статут Товариства українських студентів (7 серпня 1933 р. – 26 грудня 1938 р.). 29 арк.

41. ДАЗО. Ф. 18. Оп. 1. Спр. 88: Устав товариства Центр. союз грекокат студент. (18 липня 1936 р. – 27 грудня 1938 р.). 38 арк.

42. ДАЗО. Ф. 18. Оп. 4. Спр. 398: Повідомлення поліційної дирекції в Хусті про питання діяльності гуртка карпаторуських студентів «Восход» (1 березня 1939 р. – 10 березня 1939 р.). 2 арк.

43. ДАЗО. Ф. 21: Крайове управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. Оп. 24. Спр. 105: Справа про фінансування діяльності студентської буржуазної

організації Ужгородський Союз Підкарпато-руських студентів (19 червня 1933 р. – 14 лютого 1939 р.). 145 арк.

44. ДАЗО. Ф. 28: Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 2. Спр. 258: Прохання Грабар Василя слухача університету про надання фінансової допомоги та з Міністерством освіти Чехословаччини про надання проекту зміни закону торговельних шкіл Севлюшського округу (13 січня 1921 р. – 11 жовтня 1921 р.). 5 арк.

45. ДАЗО. Ф. 29: Президія Цивільної Управи Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 3. Спр. 598: Переписка Міністерства внутрішніх справ з поліційними урядами по питанню комуністичної агітації студентів вищих учбових закладів, інформації про їх діяльність, списки студентів (10 серпня 1926 р. – 29 лютого 1927 р.). 345 арк.

46. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 804: Переписка з Міністерством внутрішніх справ і поліційними урядами про діяльність культосвітніх товариств на Підкарпатській Русі («Просвіта», «Духнович» і інш.) (28 грудня 1923 р. – 6 червня 1928 р.). 104 арк.

47. ДАЗО. Ф. 30: Ужгородський крайовий королівський суд. 1919-1938. Оп. 4. Спр. 1537: Судебное дело о оскорблении личности Горват Ивана в газете «Украинское слово» (27.12.1934 – 06.05.1935). 18 арк.

48. ДАЗО. Ф. 30. Оп. 4. Спр. 1625: Судебное дело о привлечении к ответственности редактора газеты «Русский Народный Голос» Недзильский Евзения за осуждение работы общества «Устредни сваз Подкарпаторусских студенту в Ужгороде» (26 травня 1936 р. – 23 квітня 1937 р.). 36 арк.

49. ДАЗО. Ф. 40: Канцелярія губернатора Підкарпатської Русі, м. Ужгород. Оп. 3. Спр. 46: Переписка с Министерством просвещения о назначении пенсии бывшему директору гимназии Михайлу Романцу и стипендии студентам Молдавчуку и Студеному (12 січня 1921 р. – 1 березня 1921 р.). 4 арк.

50. ДАЗО. Ф. 48: Крайовий секретаріат партії «Автономно-землеробська спілка» (АЗС), м. Ужгород. 1920-1939. Оп. 1. Спр. 1: Список членов АЗС (1935-1936 гг.). 94 арк.

51. ДАЗО. Ф. 48. Оп. 1. Спр. 2: Список членов АЗС (1937 г.). 96 арк.
52. ДАЗО. Ф. 50: Правління культурно-просвітницького товариства ім. О. Духновича, м. Ужгород. 1919-1943. Оп. 1. Спр. 20: Переписка с Президентом Чехословацкой республики, Цивильной Управой, обществом карпато-русских студентов «Возрождение» по вопросу постройки пам'ятника писателю Е. А. Фенцику в Ужгороде (15 сентября 1925 г. – 1 июня 1926 г.). 112 арк.
53. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 16: Список членов карпаторусского студенческого хора в Праге; воззвание студенческого общества «Возрождение» о сборе пожертвований (1924 г. – 1929 г.). – 4 арк.
54. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 68: Переписка с обществом чехословацких легионеров о поддержке его мироприятий; отношения общества карпаторусских студентов «Возрождение» о вступлении в общество членами-соревнователями (1927). 4 арк.
55. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 112: Письмо пражской организации «Возрождение» секретарю Фенцику о создании в Ужгороде организации студентов богословов (1929 г.). 1 арк.
56. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 119: счета расходов студенческого общества «Возрождение» и Турся-Реметской читальни на торжественную встречу американской делегации (1929). 2 арк.
57. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 145: Программа концертов студенческого общества «Возрождение» на летних канікулах 1929 г. (1929 г.). 5 арк.
58. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 272: Отношение Русского народного университета в Праге об устройстве в Ужгороде Пушкинского вечера и письмо Союза подкарпатских руських студентов с выражением благодарности и содействия в проведении съезда (20 января 1932 г. – 3 августа 1932 г.). 10 арк.
59. ДАЗО. Ф. 50. Оп. 3. Спр. 329: Открытое письмо группы учащихся епископу Стойке по поводу его выступления в Мукачеве на съезде Мариинского общества и с требованием поддерживать направление общества им. Духновича (1935). 4 арк.
60. ДАЗО. Ф. 64: Мукачівський чернечий монастир отців Василян. Оп. 4. Спр.

508: Воззвание студенческого кружка «Возрождение» в г. Прага к закарпатской интеллигенции об оказании материальной помощи студентам и кружку (20.02.1925). 1 арк.

61. ДАЗО. Ф. 72: Правління культурно-освітнього товариства «Просвіта», м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 2: Переписка с прессовым референтом газеты «Світло», Союзом Подкарпатских русинских студентов, «Гуцульское искусство» по вопросу прессы (25 августа 1925 р. – 9 марта 1936 р.). 111 арк.

62. ДАЗО. Ф. 72. Оп. 1. Спр. 14: Переписка с президентом Чехословацкой республики, председателем реферата министерства Народного образования в Ужгороде, союзом «Подкарпатских русских студентов» по вопросу деятельности общества «Просвита» (9 января 1933 г. – 5 ноября 1933 г.). 134 арк.

63. ДАЗО. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 1: Статут товариства «Просвіта», брошура В. Пачовського «Что то «Просвіта»?», незакінчений рукопис статуту музейного товариства ім. Легоцького; статут Товариства українських абсолювентів середніх шкіл Підкарпатської Русі; повідомлення про заснування читальні «Просвіта» в с. Богдан (12 грудня 1920 р. – не пізніше 1938 р.). 30 арк.

64. ДАЗО. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 6: Меморандум студентського товариства «Социальный Союз подкарпатських русинов» про запровадження української мови в школах на Закарпатті (грудень 1921 р.). 4 арк.

65. ДАЗО. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 18: Резолюції першого з'їзду в Ужгороді 7 липня 1929 р. Порядок денний загальних зборів товариства «Просвіта» (7 липня 1929 р.). 6 арк.

66. ДАЗО. Ф. 72. Оп. 2. Спр. 84: Оголошення організаційного комітету про з'їзд молоді у Мукачеві й порядок денний з'їзду. Вітання з'їзду від Мукачівського філіала «Просвіти». 4 арк.

67. ДАЗО. Ф. 117: Хустське окружне управління, м. Хуст. 1919-1939. Оп. 3. Спр. 1862: Прохання молодіжних, господарських, релігійних спілок та осіб про надання допомоги (9 вересня 1934 р. – 5 грудня 1938 р.). 151 арк.

68. ДАЗО. Ф. 117. Оп. 4. Спр. 489: Переписка с земским урядом Подкарпатской Руси, нотарскими урядами и жандармскими станціями о конфіскации

коммунистической брошюры «Ластівка». Брошура «Ластівка» (1 серпня 1929 р. – 18 грудня 1929 р.). 19 арк.

69. ДАЗО. Ф. 117. Оп. 4. Спр. 911: Прошение городской управы г. Хуста о выделении окружным представительством Хустского округа средств на строительство приюта Подкарпатских студентов в Праге (1937 р.). 1 арк.

70. ДАЗО. Ф. 151: Правління Мукачівської греко-католицької єпархії. 1646-1948. Оп. 18. Спр. 327: Переписка с церковними приходами, Обществом греко-католических студентов в Праге о сборе средств в пользу вышеуказанных студенческих обществ (15 грудня 1934 р. – 16 квітня 1936 р.). 18 арк.

71. ДАЗО. Ф. 151. Оп. 18. Спр. 329: Прошения студенческих обществ в Праге и Братиславе о выделении денежных дотаций (10 листопада 1935 р. – 23 листопада 1935 р.). 5 арк

72. ДАЗО. Ф. 211: Крайове управління Підкарпатської Русі, м. Хуст. 1938-1939 рр. Оп. 1. Спр. 36: Інформації президії Ужгородської поліційної дирекції та Мукачівського поліційного уряду про маніфестації в Ужгороді та Мукачеві та мітинги Ужгородської окружної української народної ради і Мукачівського окружного секретаріату «Першої Української центральної народної ради» (16 листопада 1938 р. – 18 листопада 1938 р.). 15 арк.

73. ДАЗО. Ф. 391: Хустська державна реальна гімназія, м. Хуст. Оп. 4. Спр. 359: Циркуляр Крайового управління про заборону поширення політичної літератури серед учнів, розпорядження про розслідування справи про спробу створення самоосвітнього товариства, протоколи розслідування (29 серпня 1932 р. – 28 березня 1933 р.). 20 арк.

74. ДАЗО. Ф. 813: Ужгородська греко-католицька чоловіча духовна семінарія, м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 45: Протоколи засідань літературного кружка богословов духовной семинарии (22 марта 1927 г. – 30 сентября 1931 г.). 99 арк.

75. ДАЗО. Ф. 813. Оп. 1. Спр. 50: Классификационные журналы семинарии, устав литературного кружка при семинарии и др. (1931 р. – 1944 р.). 80 арк.

76. ДАЗО. Ф. 1056: Особовий фонд адвокатів Брацайко. 1919-1952. Оп. 1. Спр. 12: Письмо Брацайко Антона из Праги о политических и национальных

отношениях украинских студентов из Подкарпатской Руси (17 ноября 1920 г.). 2 арк.

77. ДАЗО. Ф. 1146: Християнсько-народна партія, м. Ужгород. 1920-1938 Оп. 1. Спр. 15: Дописи й оголошення, подані до газети «Руська Нива» (8 січня 1921 р. – 1 грудня 1921 р.). 126 арк.

78. ДАЗО. Ф. 2594: Доктор Бандусяк Микола Михайлович, юрист і громадський діяч Закарпаття. Оп. 1. Спр. 10: Спогади про «Пласт». Лист виборчої комісії Начального Пластуна діаспори США (1938 р. – 15 липня 1996 р.). 8 арк.

79. ДАЗО. Ф. 2594. Оп. 1. Спр. 42: Спогади про Карпатську Україну та її творців (1990 р. – 1999 р.). 51 арк.

80. ДАЗО. Ф. 2625: Іван Йосипович Сарвадій – громадсько-політичний діяч Закарпаття ХХ століття. Оп. 1. Спр. 22: Листи В. Качуровського до І. Сарвадія. Т. 1 (1970 – 1988 рр.). 54 арк.

81. ДАЗО. Ф. Р-411: Мукачівський міський народний комітет, м. Мукачево. 1944-1945. Оп. 1. Спр. 370: Переписка с дирекцией торговой академии г. Мукачево о выдаче удостоверений оправдания преподавателей (6 лютого 1945 р. – 26 квітня 1945 р.). 127 арк.

82. ДАЗО. Ф. Р-2593: Архівна колекція документальних матеріалів з історії Закарпаття, зібраних М. М. Бендасом. Оп. 1. Спр. 769: Документи (статути, протоколи, вирізки із газет, господарські документи, листи) культурно-просвітницьких товариств «Гніздо» та «Дружина» (17 березня 1922 р. – 15 листопада 1931 р.). 100 арк.

**Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького,
м. Ужгород (ЗКМ)**

83. ЗКМ. Інв.№ Арх. 14283: Посвідчення Лелекача М.М. – члена спілки студентів колонії на Летній (15 березня 1932 р.) . [1 арк.]

84. ЗКМ. УМ-8452. Інв.№ Арх. 2871: Маніфест до українського народу Підкарпаття» (1937 р.). [1 арк.]

**Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, м.
Київ (ЦДАВО України)**

85. ЦДАВО України. Ф. 3988: Українське допомогове бюро, м. Прага. Оп. 1. Спр. 1: Протоколи загальних установчих Зборів, засідання управи, виконавчого відділу комітету, пленума управи президії тощо (1939 р.). 85 арк.
86. ЦДАВО України. Ф. 3988. Оп. 2. Спр. 4: Листування з Міністерством народної освіти Чехословаччини, поліцейським управлінням м. Праги, німецьким консульством у Варшаві про допомогу українським емігрантам одержати документи, роботу та інш. (чеською та німецькою мовами) (26 травня 1939 р. – 6 березня 1940 р.). – 10 арк.
87. ЦДАВО України. Ф. 3988. Оп. 2. Спр. 7: Списки українських емігрантів на одержання допомоги від комітета (1939 р.). 33 арк.
88. ЦДАВО України. Ф. 3988. Оп. 2. Спр. 9: Заяви українських емігрантів з Карпатської України про надання допомоги на харчування, одяг тощо. Літери А – Л (2 травня 1939 р. – 6 жовтня 1939 р.). 167 арк.
89. ЦДАВО України. Ф. 3988. Оп. 2. Спр. 10: Заяви українських емігрантів з Карпатської України про надання допомоги на харчування, одяг тощо. Літери М – Я (16 жовтня 1938 р. – 10 жовтня 1939 р.). 192 арк.
90. ЦДАВО України. Ф. 4017: Українське видавництво «Пробоем» – орган об'єднання українських емігрантів «Українське націоналістичне об'єднання» м. Прага (Чехословаччина). 1935-1943. Оп. 1. Спр. 11: Листування з кореспондентами та підписчиками про одержання часописів, журналів, статей та нотаток (21 червня 1937 р. – 13 вересня 1939 р.). 52 арк.
91. ЦДАВО України. Ф. 4366: Товариство «Просвіта» в м. Празі. Оп. 1. Спр. 2: Циркуляр та статут товариства «Просвіта» в Ужгороді; плани роботи відділів товариства; листування з т-вом «Просвіта» в Ужгороді та канцелярією губернатора Підкарпатської Русі в Ужгороді і іншими установами про організацію вечірніх загально-просвітніх курсів для дорослих, про надання матеріальної допомоги та по ін. питанням (9 червня 1934 р. – 14 січня 1936 р.).

242 арк.

92. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 3: Протоколи загальних зборів та звіт про діяльність товариства від 16 лютого 1936 р. по 7 лютого 1937 р.; циркуляр т-ва «Просвіта» в Ужгороді; листування з т-вом «Просвіта» в Ужгороді, Кураторією притулку для руської безробітної молоді в Празі і інш. установами про участь у нараді в справі організації колегії карпаторуського студентства про внесення платні за користування помешканням т-ва і по інш. питанням, списки членів управи т-ва (1 червня 1935 р. – 1 червня 1938 р.). – 273 арк.

93. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 4: Листування з Об'єднанням українських емігрантів з Карпатської України в Празі, Першим відділом управління поліції м. Праги і ін. установами про організацію лекцій, вступ до товариства і по інш. питанням. Списки членів товариства, присутніх на загальних зборах (10 січня 1936 р. – 7 жовтня 1939 р.). 86 арк.

94. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 15: Посвідчення (легітимації) членів товариства. А – Я. (10 жовтня 1934 р. – 10 вересня 1939 р.). 178 арк.

95. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 16: Списки членів товариства (1936 р. – 1937 р.). 17 арк.

96. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 20: Каталог бібліотеки та список читачів притулку безробітних в Підкарпатській Русі (1937 р.). 8 арк.

97. ЦДАВО України. Ф. 4392: Союз підкарпатських руських студентів в Празі. Оп. 1. Спр. 1: Статут Союзу. Чеська мова (без дати). 6 арк.

98. ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2: Книга протоколів засідань виділу і загальних зборів Союзу (7 жовтня 1922 р. – 22 січня 1939 р.). 94 арк.

99. ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 3: Резолюції загальних зборів членів Союзу з протестом проти національного пригноблення українського населення Закарпаття з боку чеської влади. Копії (10 лютого 1929 р.). 6 арк.

100. ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 4: Листування з Союзом підкарпатських руських студентів в Братіславі та іншими організаціями про його діяльність та з інших питань; заяви про вступ до Союзу; списки присутніх на зборах Союзу (17 жовтня 1933 р. – 22 січня 1939 р.). 112 арк.

101. ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 5: Адресна книга союзу. Чеська мова (без дати). 6 арк.
102. ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 6: Журнал реєстрації вхідних і вихідних документів Союзу (1926 р. – 1927 р.). 88 арк.
103. ЦДАВО України. Ф. 4420: Краєва централа абстинентів Подкарпатской Руси в Береговому. Оп. 1. Спр. 3: Протокол установчих зборів краєвої централі від 22 березня 1931 р. (чернетки). 2 арк.
104. ЦДАВО України. Ф. 4420. Оп. 1. Спр. 5: Звернення Централі про заснування місцевих протиалкогольних товариств і відділів (1931 р.). 4 арк.
105. ЦДАВО України. Ф. 4465: Колекція документів, матеріалів українських емігрантських організацій, установ та різних осіб (колекція). 1901-1948. Оп. 1. Спр. 33: Інформація про створення філії Першої української центральної народної ради в м. Празі та листування філії з Українською громадою в ЧСР, головною управою Ради в м. Хусті та іншими установами і особами з питань діяльності філії, прийому до членів філії та інше (1938 р. – 10 грудня 1938 р.). 75 арк.
106. ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 37: Протоколи загальних зборів краєвого Товариства «Тверезість» в м. Берегові (13 грудня 1931 – 10 березня 1935). 12 арк.
107. ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 365: Список членів Карпаторуського студентського гуртка «Возрождение» відвідувавших курси руської мови в Ужгороді (1922 р.). 2 арк.

**Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ
(ЦДАГО України)**

108. ЦДАГО України. Ф. 269: Колекція документів «Український музей в Празі». Оп. 1. Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громад на еміграції 1905-1948 рр. Спр. 896: Статут Массарикового фонду для Підкарпатських студентів при міністерстві шкіл і народної освіти ЧСР. Протоколи загальних зборів і засідань Виділу Союзу підкарпатських руських

студентів в Празі (4 травня 1928 р. – 4 червня 1930 р.). 62 арк.

109. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 816: Списки книжок, переданих бібліотекарем Української Академічної Громади в ЧСР культурно-суспільному відділу ЦЕСУС, іншим емігрантським установам, товариству «Просвіта» в Ужгороді (1924 р. – 1927 р.). 19 арк.

110. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 897: Звернення Української народної ради «Український народ Підкарпаття» (1938 р.). Меморандум підкарпатських руських студентів високих шкіл в Празі з протестом проти приєднання Підкарпаття до Угорщини. Проекти статутів Товариства прихильників підкарпатських руських студентів високих шкіл, соціальної опіки над підкарпатським студентством високих шкіл в Ужгороді, регулямін драматичного гуртка «Верховина» при СПРС. Статистичні дані про СПРС в Празі та його філії у Братиславі та Брно (1936 р. – 1938 р.). 11 арк.

111. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 898: Листування Союзу підкарпатських руських студентів в Празі з чеськими урядовими установами, Центральним союзом підкарпато-руських студентів в Ужгороді, з земським урядом для Підкарпаторуського краю в Ужгороді, з іншими українськими організаціями з організаційних, фінансово-господарських та інших питань діяльності. Заяви про вступ до членів Союзу (є документи чеською мовою) (13 листопада 1935 р. – 31 грудня 1936 р.). 56 арк.

112. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 899: Листування Союзу підкарпатських руських студентів в Празі з чеськими урядовими установами, Центральним союзом підкарпато-руських студентів в Ужгороді, з земським урядом для Підкарпаторуського краю в Ужгороді, з іншими українськими організаціями з організаційних, фінансово-господарських та інших питань діяльності. Заяви про вступ до членів Союзу (у справі є звіт секретаря філії «Просвіти» в Празі за 16.02.1936 – 7.02.1937.) (13 листопада 1935 р. – 31 грудня 1937 р.). 140 арк.

113. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 900: Листування Союзу підкарпатських руських студентів в Празі з чеськими урядовими установами,

Центральним союзом підкарпато-руських студентів в Ужгороді, з земським урядом для Підкарпаторуського краю в Ужгороді, з іншими українськими організаціями з організаційних, фінансово-господарських та інших питань діяльності. Заяви про вступ до членів Союзу (є документи чеською мовою) (28 січня 1938 р. – 24 квітня 1939 р.). 40 арк.

114. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 901: Статут Товариства українських католицьких студентів. Протоколи установчих і загальних зборів, членських сходів Товариства, списки його членів, заяви про вступ. Листування Товариства з студентськими громадами і установами в ЧСР, Закарпатті з організаційних, фінансових та інших питань» (18 жовтня 1936 р. – 22 червня 1938 р.). 35 арк.

115. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 971: Картки впису (реєстрації) членів СУПЕ III Куреня ім. О. Вахнянина в Празі, IV Дівочого куреня ім. О. Кобилянської в Празі, V Куреня «Бурлаки» ім. І. Мазепи в Брно, VII Куреня «Бурлаки» в Ржевиці, VIII Гуртка старших пластунів у Парижі, X Куреня ім. П. Дорошенка в Братиславі, інших куренів і гуртків (на А – Я) (б. д.). 95 арк.

116. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 972: Переписні книги III Куреня українських пластунів ім. О. Вахнянина в Празі (повідомлення і оголошення, інші записи) (5 грудня 1924 р. – 13 листопада 1928 р.). 151 арк.

Центральний державний архів зарубіжної україніки, м. Київ (ЦДАЗУ)

117. ЦДАЗУ. Ф. 12: Колекція документів українських еміграційних організацій та установ (перша пол. XX ст.). Оп. 1. Спр. 56: Лист-запрошення невстановленому адресату на «Свято Крут» (29 січня 1939 р.). 2 арк.

Archiwum Akt Nowych, Warszawa (AAN)

118. AAN. Zespół: Konsulat RP w Użhorodzie. Sygn. 2/460/0/-/28: [Stypendia rządu polskiego dla karpatoruskiej młodzieży i wystąpienia antypolskie studentów na terenie Słowacji. Podania, kwestionariusze wizowe, korespondencja, wycinki prasowe.] (1938). [40 ark.].

Archiv hlavního mesta Prahy (AMP)

119. AMP. F. 5/1: Spolkový katastr. Kart. 436. Sign. X/252: [Karpatoruský studentský kroužek «Vozroždění» v Praze. Spolek karpatoruských studentů «Vozroždění» v Praze. Spolek ruských studentů «Vozroždění» v Praze] (1920 – 1954). Počet listů: 1-140.

120. AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. II/535: [Svaz socialní pomoci rusínských studentů Podkarpatské Rusi v Praze. Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze] (1921 – 1949). Počet listů: 1-147.

121. AMP. F. 5/1. Kart. 444. Sign. X/391: [Spolek řecko-katolických studentů v Praze. Svaz řecko-katolických studentů v Praze] (1930 – 1947). Počet listů: 1-71.

122. AMP. F. 5/1. Kart. 445. Sign. SK X/428: [Spolek karpatoruských pravoslavných studentů «Prolom» v Praze] (1933 – 1952). Počet listů: 1-64.

Archiv Kanceláře prezidenta [České] republiky, Praha (AKPR)

123. AKPR. F. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919) 1921-1939. Kart. 14. Sign. PR 1354. Inv. č. 905: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů – pozdravné telegramy (1930-1938). [Počet listů: 1-18].

124. AKPR. F. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919) 1921-1939. Kart. 15 sign. PR 31. Inv. č. 920: Spolek karpatoruských studentů «Vozrožděníje» v Praze – různé pozvánky na slavnosti – resoluce z protestní schůze 7. 3. 1926 – podpory – pozdravné projevy (1921-1938). [Počet listů: 1-53].

Literární archiv památníku národního písemnictví, Praha (LAPNP)

125. LAPNP. F. 25/68: Rotnágľ Josef. Inv. č. 51: Antalovskij Štěpán Rotnágľovi Josefu. 1 navštívěnka předsedy Ústředního Svazu Podkarpatoruských Studentů (b. d.). 1 l.
126. LAPNP. F. 25/68. Inv. č. 119: Ivančo Emiljan Rotnágľovi Josefu. 1 dopis (3.8.1937). 2 ll.
127. LAPNP. F. 25/68. Inv. č. 178-180: Levkanič Igor. 3 dopisy (1933-1936). 5 ll.
128. LAPNP. F. 25/68. Inv. č. 296-297 Tudoši Vasilij Rotnágľovi Josefu. 2 dopisy (1937, 1938). 4 ll.
129. LAPNP. F. 25/68: Rotnágľ Josef. Inv. č. 331-333: Obščestvo Druzei Karpatorusskich Studentov Rotnágľovi Josefu. 1 dopis, 2 telegramy (1937). 1 l.
130. LAPNP. F 25/68. Inv. č. 384: Centralnyj Sujuz Podkarpatoruskych Studentov Rotnágľovi Josefu. 1 telegram (7.3. b.r. (koelm 1935). 1 l.
131. LAPNP. F 25/68. Inv. č. 403: Rotnágľ Josef Praha – Karpatoruské studentské koleji. 1 koncept dopisy (5.11.1934). 1 l.
132. LAPNP. F 25/68. Inv. č. 432: Karpatoruští poslanci Národního shromáždění Rotnágľovi Josefu. 1 dopis (15.2.1938). 1 l.

Národní archiv České republiky, Praha (NA ČR)

133. NA ČR. F. 820: Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR – RUESO. 1918 -1945. Kart. 1. Sign. 3: Jednist', ukrajinský spolek se sídlem v Praze. Informace a pozvánky na schůze, veřejné přednášky a kursy pořádané spolkem (1931-1938). Počet listů: 1-30.
134. NA ČR. F. 820. Kart. 16. Sign. 109: Prosvita, kulturně osvětový spolek v Praze. Stanovy čítárny kulturně osvětového spolku Prosvita v Praze (b. d.). Počet listů: 1-12.
135. NA ČR. F. 820. Kart. 16. Sign. 110: Prosvita, kulturně osvětový spolek v Praze. Seznam členů výbory spolku Prosvita v Praze (b.d.). Počet listů: 12a-14.
136. NA ČR. F. 820. Kart. 33. Sign. 211: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských

katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. Stanovy spolku (1932-1936). – Počet listů: 1-20.

137. NA ČR. F. 820. Kart. 33. Sign. 212: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. Zápisy o valných hromadách spolku (1932-1937). Počet listů: 20a-32.

138. NA ČR. F. 820. Kart. 33. Sign. 213: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. Korespondence vedení spolku s ceskoslovenskými spolky a jednotlivci (1933-1937). Počet listů: 32a-40.

139. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 265: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Stanovy Svazu podkarpatských rusínských studentů v Praze (1932-1939). Počet listů: 1-41.

140. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 266: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Seznamy funkcionářů, hlášené policejnímu ředitelství v Praze (1931-1933). Počet listů: 1-3.

141. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 267: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Zprávy o činnosti spolku (1929-1934). Počet listů: 1-59.

142. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1927-1930). Počet listů: 1-119.

143. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-1: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1932). Počet listů: 1-122.

144. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-2: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1931). Počet listů: 1-136.

145. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 268-3: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1933-1939). Počet listů: 1-176.

146. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 269: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Zprávy o činnosti dramatického kroužku Vrchovina působícího při Svazu

podkarpatských rusínských studentů (1929-1930). Počet listů: 1-22.

147. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Sign. 270: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. Členské legitimace Svazu podkarpatských rusínských studentů se sídlem v Praze (1928-1930). Počet listů: 1-10.

148. NA ČR. F. 820. Kart. 45. Sign. 295: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Všeobecná korespondence vedení Svazu s různými spolky a institucemi v ČSR a v jiných zemích (1932-1933). Počet listů: 1-290.

149. NA ČR. F. 820. Kart. 46. Sign. 296: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Průběh slavností akademie Svazu ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR u příležitosti 25. výročí vzniku Ukrajinského skautingu se stručnými dějními a s přehledy o dosavadní činnosti ukrajinské skautské organizace (1936). Počet listů: 1-247.

150. NA ČR. F. 820. Kart. 46. Sign. 297: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Přihlášky za členy Svazu ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR (1932-1936). Počet listů: 1-226.

151. NA ČR. F. 820. Kart. 46. Sign. 298: Svaz ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR se sídlem v Praze a jeho předhůdce. Věstníky Ukrajinské skupiny skautů v ČSR a Svazu ukrajinských skautů-emigrantů v ČSR (1924-1934). Počet listů: 1-272.

152. NA ČR. F. 820. Kart. 63. Sign. 409: Ukrajinská národní jednota v ČSR se sídlem v Praze (za okupace krajská organizace Ukrajinské národní jednoty v Německu). Seznamy členů Ukrajinské národní jednoty v protektorátě (1939). Počet listů: 61a-89.

153. NA ČR. F. 820. Kart. 73. Sign. 480: Ukrajinský akademický pěvecký sbor v Praze. Protokoly schůzí předsednictva spolku (1928-1933). Počet listů: 23-81.

154. NA ČR. F. 390 Sign. b. č.: Spolek karpatoruských studentů «Vozrožděnje» v Praze (1927 – 1951). Počet listů: 1-97.

155. NA ČR. F. 390. Sign. b. č.: Spolek «Svaz Podkarpatských Rusínských studentů v Praze» (1927 – 1949). Počet listů: 1-91.

Slovenský národní archiv, Bratislava (SNA)

156. SNA. F. 3931: Policajno riaditeľstvo v Bratislave. 1920-1945/1950 (PR – v B).

Kart. 89. Mat. 16/14: Sváz podkarpatských rusínských studentov – filiálka v Bratislave. 1931-1942. Inv. č. 1201: V. Špak, J. Špilka, A. Halas. M. Paulisinec – Policajnému riaditeľ'stvu v Bratislave (24.XI.1931). 1 l.

157. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1206/1209: Policajné riaditeľ'stvo v Bratislave – Sváz podkarpatoruských akademikov, ustavujúca shôdza v Bratislave (29.XI.1931). 2 ll.

158. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1223/1224: Zápisnica ustavujúceho valného shromadzenia «Sväzu Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave» (28. XI.1931). 2 ll.

159. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1226: Krajský úrad v Bratislave – Spolok «Sväz Podkarpatských Rusínských Študentov» so sídlom v Bratislave, shvalenie stanov (11.V.1932). 1 l.

160. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1230: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Oznámenie o konanej valnej hromade, výročna zpráva (7.XI.1932). 1 l.

161. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1238: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Oznámenie o konanej valnej hromade, výročna zpráva (5.XII.1933). 1 l.

162. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1246 «Sväz Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave. Výročná zpráva» (19.XI.1934). 1 l.

163. SNA. F.3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1259/1261: Protokol valného shromadzenia spolku karpatorus. študentov «Dobriansky» v Bratislave (15.XI.1935). 4 l.

164. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1260: Funkcionári a členovi spolku podkarp. študentov «Dobriansky» v Bratislave a jejich adresy (15.XI.1935). 1 l.

165. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1263: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Výročná zpráva spolková (2.XI.1935). 1 l.

166. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1268: Sváz Podkarpatských Rusínských Študentov, filiálka v Bratislave. Výročná zpráva (16.XI.1936). 1 l.

167. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1270: Seznám členov «Sväzu

- Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave (16.XI.1936). 1 l.
168. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1275: Seznám členov «Sväzu Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave (13.XI.1937). 2 ll.
169. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1277: «Sväz Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave. Výročná zpráva» (13.XI.1937). 1 l.
170. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1280: Policajné riaditeľ'stvo v Bratislave. Sväz Podkarpatských Rusínských Študentov v Bratislave – zanik (10.IV.1942). 1 l.
171. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1281: Policajné riaditeľ'stvo v Bratislave. Úradný záznam (22.XI.1941). 1 l.
172. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1282: Ministerstvo vnútra v Bratislave. Spolok «Sväz Podkarpatských Rusínských Študentov», filiálka v Bratislave, so sídlom v Bratislave. Zánik (9.III.1942). 1 l.
173. SNA. F. 3931. Kart. 89. Mat. 16/14. Inv. č. 1283: Policajné riaditeľ'stvo Bratislava – Polizeindirektion Bratislava. Doručenka – Zustellgsschein (9.IV.1942). 1 l.
174. SNA. F. 3931: Policajno riaditeľ'stvo v Bratislave. 1920-1945/1950. Kart. 92. Mat. 16/53: Spolok gréckokat. podkarpatoruských študentov v Bratislave. Inv. č. 917: Zápisnica z ustavujúcej válnej hromady spolku (6.II.1936). 1 l.
175. SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53. Inv. č. 931: Výkaz o činnosti spolku (XI.1936). 1 l.
176. SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53. Inv. č. 934: Zápisnica o válnom shromážení (30. XI.1936). 1 l.
177. SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53. Inv. č. 936: Soznam členov spolku (XI.1936). 1 l.
178. SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53. Inv. č. 941: Zápisnica o válnom shromážení spolku (23.XI.1937). 1 l.
179. SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53. Inv. č. 945: Soznam členov spolku (26. XI.1937). 1 l.
180. SNA. F. 3931. Kart. 92. Mat. 16/53. Inv. č. 943: Výkaz o činnosti spolku (26.XI.1937). 1 l.

Ústav dějin Univerzity Karlovy - Archiv Univerzity Karlovy, Praha
(ÚDUK-AUK)

181. ÚDUK-AUK. F. 63: Všestudentský archiv (1848-1953). Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1929-1931). [Počet listů: 1-97].
182. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930). [Počet listů: 1-58].
183. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930-1937). [Počet listů: 1-100].
184. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (Resoluce sjezdu 1933) (1931-1933). [Počet listů: 1-72].
185. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1933). [Počet listů: 1-85].
186. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). [Počet listů: 1-69].
187. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b.č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). [Počet listů: 1-60].
188. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Stanovy (1928). [Počet listů: 1-23]
189. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1932-1934). [Počet listů: 1-190].
190. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1934-1935). [Počet listů: 1-256].
191. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1935-1936). [Počet listů: 1-230].
192. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1936-1937). [Počet listů: 1-65].
193. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských

Studentů. Korespondence-1 (1936). [Počet listů: 1-80].

194. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-2 (1936). [Počet listů: 1-100].

195. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). [Počet listů: 1-30].

196. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923). [Počet listů: 1-18].

197. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). [Počet listů: 1-165].

198. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1930). [Počet listů: 1-250].

199. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č. : Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1925-1928). [Počet listů: 1-58].

200. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence – 1 (1927). [Počet listů: 1-6].

201. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1927). [Počet listů: 1-23].

202. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-1 (1928). [Počet listů: 1-4].

203. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1928). [Počet listů: 1-83].

204. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-1 (1929). [Počet listů: 1-5].

205. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1929). [Počet listů: 1-36].

206. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Kniha dlužníků (1936-1937). [Počet listů: 1-50]

207. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Kniha odchozí dokumentace (1922-1927). [Počet listů: 1-36].

208. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922-1937). [Počet listů: 1-62].
209. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). [Počet listů: 1-83].
210. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1924-1927). [Počet listů: 1-127].
211. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928-1930). [Počet listů: 1-58].
212. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1929). [Počet listů: 1-4].
213. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). [Počet listů: 1-28].
214. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). [Počet listů: 1-64].
215. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1921-1923). [Počet listů: 1-40].
216. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1923-1927). [Počet listů: 1-155].
217. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1927-1929). [Počet listů: 1-113].
218. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1928-1933). [Počet listů: 1-105].
219. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). [Počet listů: 1-114].
220. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922-1930). [Počet listů: 1-154].
221. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930). [Počet listů: 1-10].
222. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930-1937). [Počet listů: 1-111].

223. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1931). [Počet listů:1-60].
224. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1932-1938). [Počet listů:1-88].
225. ÚDUK-AUK. F. 63: Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1936). [Počet listů:1-4].
226. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1937). [Počet listů:1-4].
227. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1937-1938). [Počet listů:1-112].
228. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525. Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Ružne (b.d). [Počet listů:1-90].
229. ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 525 Sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1930-1938). [Počet listů:1-178].
230. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Spolek pravoslavných karpatoruských studentů PROLOM (b. d.). [Počet listů:1-20].
231. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операційный годъ 1933/34 (b.d.). [Počet listů:1-148].
232. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операційный годъ 1934/35 (b.d.). [Počet listů:1-179].
233. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операційный годъ 1935/36 (b.d.). [Počet listů:1-105].
234. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операційный годъ 1936/37 (b.d.). [Počet listů:1-142].
235. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операційный годъ 1938/39 (b.d.). [Počet listů:1-2].
236. UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 191. Sign. b.č.: Общество карп.-русскихъ православныхъ студентовъ «Проломь». Каталогъ занимаемыхъ книгъ (b.d.). [Počet listů:1-11].

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА**а) Збірники**

237. Августин Волошин: два ювілеї / [упоряд. І. Ліхтей]. Ужгород: Карпати, 2017. 296 с.
238. Документи свідчать. Видання друге доповнене / [упоряд. А.І. Гайдош]. Ужгород: Карпати, 1985. 160 с.
239. Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і Бузулук до рідних Карпат. 1939-1949 рр. Архівні документи і матеріали / Упоряд.: Корсун О.М., Пагіря О.М. Ужгород: Карпати, 2011. 768 с., іл.
240. Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. Том I. Карпатська Україна: Документи і матеріали / Упоряд.: Довганич О.Д., Корсун О.М., Пагіря О.М. Ужгород: Закарпаття, 2009. 755 с.
241. Стилос проти стилетів: Карпатська Україна у журналі «Пробоем» (1934-1943) / Упоряд., передм., приміт. Л. Белей. Ужгород: Гражда, 2009. 232 с.: іл.
242. Таємне стає явним (Документи про антинародну діяльність церковників на Закарпатті в період окупації) / склад. А. Гайдош, В. Місюра. Ужгород: Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. 164 с.
243. Тернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 рр.» / Упоряд., передм. та покажч. О.Д. Довганича та О.М. Корсуна. Ужгород: Закарпаття, 2007. 751 с.
244. Шляхом жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. Т. V. 1938-1944 рр. / [Ред. ком.: В.І. Білоусов та ін., упоряд. тома Т.І. Сіяртова]. Ужгород: Карпати, 1967. 520 с.
245. Шляхом жовтня: Промови та інтерпеляції депутатів-комуністів у чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921-1938) / Ред. ком.: Белоусов В.І., Ваш І.М. (голова), Климпотюк М.В. та ін. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1959. 620 с.

246. Взаємодія обласного партійно-радянського керівництва з репресивними органами в період соціалістичної розбудови Закарпаття та його комунізації. 1946-1953 рр.: Збірник архівних документів і матеріалів. Ужгород: Карпати, 2018. 808 с., іл.

б) Окремі публікації документів

247. Абитуриентамъ и слушателямъ высшихъ школь // Русская Земля [Ужгородъ]. 1924. 20 іюня. С. 3.

248. Аграрной партіи. Заявленіе Центр. Союза Подкарпаторус. Студентовъ / За ЦСПС комитетъ по составленію заявленія: П.В. Линтуръ, И.И. Ковачъ, И.С. Шлепецкій, А.Л. Ольховой. Въ Прагъ, дня 19 марта 1934 // Карпаторусскій Голось [Ужгородъ]. 1934. 23 марта. С. 2.

249. Во вниманіе студентамъ! / Карпаторуска студ. kolej. За управительный комитетъ Э. Бачинскій с.р., превдсѣдатель, Ю. Ревай с.р., дѣлопроизводитель // Русскій Народный Голось [Ужгородъ]. 1937. 1 октября. С. 3.

250. Воззваніе къ карпаторусскому крестьянству / За Общество Друзей Карпаторусскаго Студенчества: И. Добошь, предсѣдатель, А. Кампій, секретарь // Нашъ Путь [Ужгородъ]. 1935. 17 августа. С.1.

251. Воззваніе Центрального Союза Подкарпаторусскихъ Студентовъ въ Ужгородъ / За ЦСПС: В.И. Тудошій, предсѣдатель, С.В. Анталовскій, предсѣд. загран. ком., В.И. Крайняница, ген. секретарь // Карпаторусское Слово = Karpotoruskě Slovo [Ужгородъ]. 1935. 25 ноября. С. 2.

252. Высокимъ Правительствамъ Чехословакіи, Англіи, Франціи, Германіи, Италиі, Польши, Румыніи, Венгріи и Югославіи // Карпаторусскій Голось. 1938. 7 ноября. С. 2

253. Высокоповажанный Пане Редактор! / [За «Соціальный Студентскій Союз Подкарпатскихъ Русинов»]: І. Когут, секретарь, А. Балаж, голова // Руська Нива

[Ужгород]. 1921. 2 іюня. С. 1.

254. Дру С.А. Фенцику, депутату парламента / За ОКС «Верховина» въ Брнѣ: Г.

Чегиль, предсѣдатель, А. Смужаница, секретарь // Нашъ Путь. 1937. 9 марта. С 3.

255. Другому зїзду народовецької молоді у Мукачеві: [проект резолюцій] // Пробоєм [Прага]. 1934. № 7. С. 100-103.

256. Жертвы для фонда бѣдныхъ академиковъ пражскихъ / Правленіе [ОГКС въ Прагѣ] // Душпастырѣ [Ужгородѣ]. 1935. № 5-7. С. 123-124.

257. Заложення Академічного відділу абстинентів / За Академічний відділ Крайової Централі абстинентів Підкарпатської Русі: С. Росоха, голова, А. Чичура, секретар // Свобода [Ужгород]. 1931. 3 грудня (децембра). С. 3.

258. Заява / Виділ Союзу Підк. Руських Студентів. В Празі 18.V.1930 // Свобода. 1930. 3 юнія. С. 3

259. Заявленіе / Въ Прагѣ дня 16-го марта 1936 р. [За ЦСПС]: П. Дубай, тов. предсѣдателя, М. Лявинець, ген. секретарь, В. Гошовскій, секретарь, І. Станканинець, письменовод., С. Бунганичъ, казначей, В Крайняница, пред. соц. ком., А. Качуровскій, соц. реф., И. Олось, прес. реф., Н. Невицкій, спорт. реф., Ю. Поповичъ, предс. трет. суда, Е. Иванчовъ, тов. предс. загр. ком., Г. Баганичъ, члень рев. ком. И. Гебей, члень рев. ком. М. Кампій, члень трет. суда. Н. Пайкошій, члень трет. суда // Зеледѣльская Политика [Ужгородѣ]. 1936. 26 марта. С. 2-3.

260. Заявленіе / За Центральный Союзъ Подкарпаторусскихъ Студентовъ: В.И. Тудошій, предсѣдатель, М.М. Грига, ген. секретар // Русскій Народный Голось. 1935. 15 февраля. С. 2.

261. Заявленіе / За ЦСПС: К. Яськовъ, ур. тов. предсѣд., И. Волощукъ, предс. соц. ком. ЦСПС, А. Эрфанъ, ген. секретарь, И. Ковачъ, предсѣд. отдѣла печати

ЦСПС // Нашъ Путь. 1938. 29 іюня. С. 4.

262. Звіт з діяльности Укр. Акад. Громади у Празі за шкільний рік 1939/40 (Від 12.XII.1939 – 18.X.1940) // Наступ [Прага]. 1940. 26 жовтня. С. 7.

263. Изъ оригинальнаго акта школьной фундаціи д-ра Симеона А. Сабова // Карпатскій Свѣтъ [Ужгородъ]. 1929. № 2-3 (12-13). С. 444-445.

264. Ідеологія «Української Національної Оборони»: [Програма] // Наступ [Ужгород]. 1938. 27 жовтня. С. 1.

265. Карпатская Русь – Русскимъ студентам! (Рѣчь В.А. Саврука на II. съѣздѣ русскихъ студентовъ въ Прагѣ) // Русь [Пряшевъ]. 1922. 16 ноября. С. 2-3.

266. Касовий звіт студентського допомогового фонду ім. Князя Корятовича // Свобода. 1938. 3 травня. С. 4.

267. Комунікат Союзу Підкарпатських Студентів // Свобода. 1932. 21 квітня. С. 2-3.

268. Конкурсъ / [За Общество Друзей Карпаторусскаго Студенчества]: И. Добошъ, председатель, А. Кампій, секретар // Русскій Народный Голось. 1936. 15 іюля. С. 5.

269. Конкурсъ / [За Общество Друзей Карпаторусскаго Студенчества]: И. Добошъ, председатель, А. Кампій, секретарь // Русскій Народный Голось. 1937. 14 іюля. С. 4

270. Конкурсъ / За Центральный Союзъ Подкарпаторусскихъ студентовъ в Ужгородѣ: Ю.В. Поповичъ, председатель, В.И. Крайняница, председатель соц. секціи, И.Г. Керча, ген. секретарь // Русскій Народный Голось. 1937. 18 сентября. С. 4.

271. Конкурсъ на стипендіи для академикомъ // Душпастыръ. 1935. № 8-10. С. 173.

272. Конкурсъ на фундацію д-ръ Симеона А. Сабова // Душпастыръ. 1929. №5. С. 150-151.

273. Лист до Редакції / [За ОГКС в Прагѣ]: П.В. Кофланович, предсѣдатель, С.В. Анталовскій, секретарь // Душпастырѣ. 1930. № 8-9. С. 228-229.
274. Меморандум до Міністерства шкільництва і народної освіти в Празі / [За Союз підкарпатських Руських Студентів]: В. Шандор, голова, М. Небесник, секретар. // Свобода. 1933. 13 цвітня. С. 1-2.
275. Меморандумъ Карпаторусскаго Студенчества, предложенный въ президіумъ Національнаго Чешскаго Объединенія // Дневникъ [Прага]. 1935. 30 мая. С. 3.
276. Меморандумъ мукачевскому епископу – Александру отъ Карпаторусской молодежи // Карпаторусскій Голосъ. 1933. 3 іюня. С. 3-4.
277. Національний Совѣтъ Русской Молодежи въ Ужгородѣ [Программа] // Нашъ Путь. 1938. 20 октября. С. 3-4.
278. Невідомі документи з архіву Т. Г. Масарика / [Опубл. М. Мушинка] // Збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 21 / гол. ред. М. Сополига. Пряшів, 2008. С. 143-151.
279. Обвинителямъ ЦСПС и его членамъ / За ОКС «Восходъ» в Хустѣ: В. Пацканъ, предсѣдатель, В. Сима, секретарь // Нашъ Путь. 1936. 30 апрѣля. С. 3.
280. Общество карпаторусскихъ студентовъ «Верховина» въ Брно / [За ОКС «Верховина» въ Брно]: А. Колесниковъ, зам предсѣдат., А. Смужаница, секретарь // Русскій Народный Голосъ. 1936. 19 мая. С. 3.
281. Общество Карпаторусскихъ Студентовъ «Стой» въ Свалявѣ / За ОКС «Стой»: И. Марцій, предсѣдатель, М. Туряница, секретарь, И. Фалесь, казначей // Тиса [Севлюшъ]. 1937. 12 сентября. С. 3.
282. Общее епарх. собираніе въ пользу общества греко-католическихъ унив. студентовъ въ Прагѣ. Ч.: 6491/35 [Пастирскій лист] // Душпастырѣ. 1935. № 11-12. С. 218-219.

283. Объявление / За ЦСПС: В. Дубай председатель, А. Эрфань, ген. секретарь // Нашъ Путь. 1938. № 309. С. 3
284. ОКС Добрянскій – Центр. Союзу Подк. Студентовъ въ Ужгородъ / Р. Ройковичъ, предсѣд. с.р., Ф. Чеканъ, за секретаря с.р. // Нашъ Путь. 1937. 6 марта. С. 3-4.
285. Открытое письмо Объединенія Русской Молодежи Словенской Лигѣ въ Братиславѣ / И. Пьещакъ, председатель, И. Шлепецкій, предсѣд. культ. секціи, П. Дубай, ген. секретарь // Нашъ Путь. 1936. 18 января. С. 2-3.
286. Открытое письмо Преосвященному Владыкѣ Александру, Епископу мукачевскому отъ карпаторусскихъ студентовъ // Карпаторусскій Голосъ. 1932. 31 декабря. С. 2-3.
287. Открытое письмо ЦСПС Словацкой Лигѣ въ Братиславѣ / За ЦСПС: В. Тудошій, председатель, И. Шлепецкій, первый тов. предсѣд., А. Фариничъ, предсѣд. культ. комиссіи ЦСПС // Нашъ Путь. 1935. 31 декабря. С. 3.
288. Отчетъ о дѣятельности хора ОКС «Возрожденіе» со дня основанія хора до мѣс. февраля 1928 г. / Правленіе ОКС «Возрожденіе» // Карпатскій Свѣтъ. 1928. № 1-2-3. С. 34-36.
289. Отъ предсѣдательства Союза Подкарп. Русскихъ Студентовъ /А. Балажъ, председатель // Карпато-Русскій Вѣстникъ [Ужгородъ]. 1922. 2 юлія. С. 13.
290. Письмо въ Редакцію /[За КРСК «Возрожденіе» въ Прагѣ: И.И. Кампій, председатель, К.В. Бляшинъ, секретарь] // Русская Земля. 1924. 11 декабря. С. 3.
291. Под розвагу студентства высшихъ школ / И. Бунганич, за студент. Подк.

- Руси // Русинь [Ужгородь]. 1923. 19 юлія. С. 3.
292. Под розвагу студентства высших школ / И. Бунганич, за студент. Подк. Руси // Русинь. 1923. 19 юлія. С. 3.
293. Пожертвованія /За КРСК «Возрожденіе»: З. Гомичкова, казначей // Русская Земля. 1922. 27 апрѣля. С. 3.
294. Приветствіе отъ греко-католическихъ студентовъ въ Прагъ /А.А. Фариничъ, Е. Фендя, Е.В. Иванчовъ, И.И. Гебей, С.И. Ковачъ, М.Н. Удутъ, В.В. Варга, Н.И. Пайкошій, А.А. Шпеникъ, Ф.Ф. Манайловъ, М.И. Добошъ, Т.В. Лизакъ, П.П. Гендеръ, С.И. Добошъ // Карпаторусскій Голось. 1934. 2 марта. С. 9.
295. Призывъ карпаторусскаго студенчества въ Прагъ къ русскому народу Пряшевщины / І. Пьещакъ, И. Левканичъ и др. // Народная Газета [Пряшевъ]. 1928. 24 ноября. С. 3.
296. Прокламація Общества Карпаторусскихъ Студентовъ «Добрянскій» въ Братиславъ / За ОКС «Добрянскій» въ Братиславъ дня 13. марта 1936: Р. Ройковичъ уряд. Предсѣдатель, А Штилиха секретарь // Русскій Народный Голось. 1936. 28 марта. С. 4.
297. Протестъ карпаторусскаго студенчества / за Союзъ карпаторусскихъ аграрныхъ академиковъ: Э. Гойдичъ, за Союзъ Соціальной Помочи для Подкарпаторусскихъ Студентовъ: Ю. Бокшай, за Союзъ карпаторусскихъ социал-демократическихъ студентовъ: М. Калиновъ, за КРСК «Возрожденіе»: Г. Чопей, Прага, 7 марта 1926 г. // Народная Газета. 1926. 1 апр. С. 3
298. Протестъ противъ газеты «Novoje Vremja»: Письмо Союза Карп.-русс. Аграрныхъ Студентовъ въ Прагъ / Е. Гойдичъ, предсѣдатель, Г. Баторій, за секретаря. Прага, 27.VI.1925 // Русская Земля. 1925. 9 іюля. С. 2.
299. Протестъ студенческихъ организацій противъ назначенія губернаторомъ Конст. Грабаря / За ЦСПС: Тудошій, предсѣдатель; за ОКС «Возрожденіе»:

Добошь, председатель; За ОКПС «Проломъ»: Шлепецкій, председатель // Нашъ Карпаторусскій Голось [Ужгородъ]. 1935. 5 февраля. С. 2.

300. Протестъ Центрального Союза Подкарпаторусскихъ Студентовъ / Председатель – В. Дубай, Ген. секретарь – А. Эрфанъ // Дневникъ. 1938. 30 ноября. С. 2.

301. Протоколи засідань головного віділу Товариства «Просвіта» в Ужгороді за 1920-1934 рр. // Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XX) / редкол.: Баглай Й. та ін.; упоряд. та наук. ред. П. Федака. Ужгород: Два кольори, 2003. С. 78-309.

302. Соц. Студ. Союзъ Подкарп. Русиновъ [фінансовий звіт] // Карпато-Русскій Вѣстникъ. 1921. 25 септембра. С. 8.

303. Студентам Подкарпатской Руси / И. Бунганич, член кураторіи Ярникова фонда // Русинь. 1923. 11 септембра. С. 3.

304. Студенты Карпаторусскаго Студенческаго Общежитія въ Прагѣ [Фото] // Нашъ Карпаторусскій Голось. 1934. 8 декабрия. – С. 3

305. Установчі збори Студентського допомогового Фонду імени князя Корятювича в Ужгороді / М. Долинай, голова, І. Сакач, секретар // Українське Слово [Ужгород]. 1937. 21 жовтня. С. 4

306. Централизація подк. руських християнських студентських організацій / За пригот. Комитет «О. О. Грк. М.»: М. Бендас, председатель, И. Рогач, дѣлопроизводитель // Недѣля [Ужгород]. 1936. 29 марта. С. 3.

307. Concordia parvae res crescunt...: Заява / [За Союзъ Соціальной Помочи до Подкарпаторуськихъ Студентовъ]: Бокшай, секретарь, Балажъ, председатель // Подкарпатскій Студентъ [Прага]. 1922. 5.IV. № 1. С. 3.

308. K úpravě studentských nadací / V Praze dne 11. ledna 1935. Studentský odbor Ml. G. Čsl. národní demokracie a v plné moci Mladého národního sjednoceni: E.

Krouský, M. Prokeš. Centrum katolických akademiků a Klub lidových akademiků: V. Kott, J. Talacko. Sdružení agrárních akademiků v Praze: J. Kálal, V. Dostál. Sdružení akademiků Čsl. Živnostensko-obchodnické strany středostavovské: R. Pekárek, J. Vojtišek. Studenstvo Karpatoruského všenaróního hnutí: S. Antalovskij, I. Šlepeckij // Národní Listy [Praha]. 1935. 13 ledna. S. 3.

309. Pozvání na ustavující schůzi Politického klubu Vlajka / Za přípravný výbor: L. Kukla, J. Streibl, J. Vrzalík, J. Hritz, J. Chlubna, I. Levkanič, J. Skála, F. Varcl // Vlajka [Praha]. 1930. №2. Krypt.

310. Prohlášení iniciativní skupiny studentů národnosti bulharské, haličsko-ruské, jihoslovenské, karpatoruské, lužicko-srbské a česko-slovenské / Za skupinu studentů bulharských: Demianov, jihoslovenských: Vujčić, karpatoruských: Savruk, ruských: Šrut, haličsko-ruských: Demkov, lužicko-srbských: Wiczas, česko-slovenských: J. Kopecký // Čas [Praha]. 1922. 1 ledna. S. 10.

311. Všem přátelům unionismu! /[Za Cyrilo-Methodějsku Ligu Studentsku] P. Gerečka, t. č. Predseda (za ukrajinsku sekci), Hronek, J. Macůrek, t. č. Jednatel (za česku sekci), A. Klimovič (za bělorus. sekci), J. Majce (za jugoslavs. sekci), P. Flenko (za Podkarp. rus.), L. Čárský (za slovens. sekci), A. Jegorov (za velikorus. sekci), v Praze v dubnu 1923 // Čech [Praha]. 1923. 15 dubna. S. 11.

312. Výroční zpráva o činnosti Literární školy sv. Jana Zlatoústého na bohoslovecké akademii v Prešově za rok 1935-36 / M.M. Bendász v.r., tajemník // Museum [Brno]. 1936/37. Č. 2. S. 61-62.

313. Výtah z jednatelské zprávy Stojanovy literární jednoty za rok 1934 // Museum. 1934/35. Č. 2. S. 59-60.

в) Статистичні матеріали

314. Всі на пресовий фонд! // Пробоєм. 1933. № 1. С. 16; 1934. № 2-3. – С. 24; № 4. – С. 56; № 5. – С. 72; № 6. – С. 88; № 7. – С. 104; 1935. – № 3-4. – С. 56; № 5-6. – С. 64; № 11-12. – С. 88; 1936. – № 1. – С. 16; № 2. – С. 31; № 3. – С. 48; № 6-7. – С. 75. – 8-10. – С. 92; № 11-12. – С. 108; 1937. – № 3. – С. 48, № 4. – С. 64; № 5. – С. 80; № 6. – С. 96; № 7. – С. 112; 1938. – № 2-3. – С. 31; № 4. – С. 48; № 5. – С. 63; №

6. – С. 79; № 7-8. – С. 96; № 9-12. – С. 111.

315. Издания газеты «Русский Народный Голосъ» // Иванчовъ Ф.В. Подъ соломенной стрѣхой. Ужгородъ, 1938. С.4.

316. На перших загальних зборах // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21 – 1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 5.

317. Почесні члени Союзу // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21 – 1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 5.

318. Съѣзды Русскихъ Академическихъ Организаций Заграницей. Прага: Типографія «Политика», 1923. 176 с.

319. Школна хроника Чинадѣва (1923-1926) / Злад. М. Капраль. Будапешт, 2008. 78 с.

320. Що і де студіювали члени Союзу П.Р.С. за 10 літ? // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21 – 1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 5.

Г) Мемуари

321. Артющенко Ю. Події і люди на моєму життєвому шляху Боротьби за Державу. [Chicago], 1966. 221 с.

322. Бандусяк М. Громадська біографія д-ра Миколи Бандусяка // За українське Закарпаття / упоряд.: В.Маркусь, В.Худанич. Ужгород: Гражда, 1994. С. 167-173.

323. Бандусяк М. Довідка про Союз закарпатських студентів у Празі // Аржевітін С. Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи. Вінниця: «Видавництво «Тезис», 2013. С. 147-148.

324. Баран В.-Г. Денник / упоряд. О. Баран. Ужгород: Гражда, 1996. 143 с.

325. Бірчак В. Карпатська Україна: Спогади й переживання /Післямова Р. Офіцинського. Ужгород: Гражда, 2007. 200 с.

326. Бокшай Ю. З студентського життя // Наша Земля. 1927. 25 грудня (децембра). № 11. С. 5-6.

327. Боржава Ю. Від Угорської Руси до Карпатської України. . Філадельфія:

Карпатський голос, [1956]. . 56 с.

328. Брашайко Ю. «Що видів я на Закарпаттю...»: Спогади / передм. та упоряд. І.Ліхтей, Ю.Сідей. . Ужгород: Ліра, 2009. 64 с.: іл.

329. Васивъ. Учитесь!.. (Изъ дневника студента) // Молодая Русь [Прага]. – 1930. № 1. С. 22-24.

330. Геровский А. Карпатская Русь в чешском ярме // Путями истории: Общерусское национальное, духовное и культурное единство на основании данных науки и жизни / под. ред. О.А. Грабаря. Нью Йорк, 1977. С. 227-259.

331. Гірняк Л. На стежках історичних подій: Карпатська Україна і наступні роки: Спогади і матеріали. Нью Йорк, 1979. 341 с.

332. Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Мої спогади / Упоряд. та приміт. Д. М. Федака, вст. ст. В. І. Ільницький, Д. М. Федака. Ужгород: Закарпаття, 2002. 516 с., іл.

333. Ігнатишин-Логуш М. З серцем на долоні (спогад) // Карпатський Край [Ужгород]. 1997. № 1-5. С. 59-62.

334. Кампій И. И. Десятилітїє // Молодая Русь. 1931. № 7-8. С. 2-4.

335. Кардашинець І. Спогад про надзвичайні роки // Свобода-Svoboda. – 2009. 27 лютого. С. 5, 16.

336. Ключурак С. До волі: Спомини / передм. М. Мушинки. Ужгород: Ліра, 2009. 184 с.

337. Копач М. Дещо про І. зїзд молоді 1929 // Народоvecь [Ужгород (?)]. 1934. травень. № 2. С. 2.

338. Копач М. З'їзд народовецької молоді (Коротка історія) // Ілюстрований календар на звичайний рік 1930 книгопечатного акційного товариства «Унію» в Ужгороді. Ужгород, 1929. С. 101-102.

339. Пыж С. Горлицкий бурсак. Часть VI. В новой Чехословакии // Карпаторусский календарь Лемко-Союза / сост. С.С. Пыж. Нью Йорк, 1956. С. 65-88.

340. Росоха С. Спомини: Події і люди на моєму життєвому шляху / Уклад. В.

- Худанич. Торонто-Ужгород: Мистецька лінія, 2001. 92 с.
341. Химинець Ю. Тернистий шлях до України / Упоряд. та підгот. тексту М. Химинець; Передм. В. Худанича. Ужгород: Гражда, 1996. 396 с.
342. Цуперяк М. Журнал «Поступ» // Закарпатська правда. 1983. 8 червня. С. 3
343. Чопей Г.И. Къ десятилѣтію ОКС «Возрожденіе» // Молодая Русь. 1931. № 7-8. С. 4-7.
344. Шандор В. Спомини. Т I: Карпатська Україна 1938-1939 /. – Ужгород: Гражда, 1995. 390 с.
345. Штефан А. Августин Волошин – президент Карпатської України: Спомини. Торонто: Видавництво «Пробоем», 1977. 208 с.
346. Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України від давніх давен до 1927. Книга друга. Торонто: Пробоем, 1981. 384 с.
347. Рудловчак О.М. Автобіографія // Олена Рудловчак: Бібліографія праць та літопис життя / [упоряд.: Закривидорога та ін.] Ужгород, Видавництво В. Падяка, 2001. С. 113-122
348. Сидор-Чарторійський М. Мандри життя (Анабаза) в Карпатську Україну. Нью Йорк: Вид-во Чарторійських, 1975. 160 с.

Г) Матеріали преси

349. 100 сотрудниковъ-дописователей «Русского Слова» // Русское Слово. 1925. 26 сентября. С. 2-4.
350. А.П. Семинарь Аграрныхъ Студентовъ въ Подкарпатской Руси // Земледѣльская Политика. 1937. 22 іюля. С. 4.
351. А.Ф. Якъ поживають наши руськи високошкольны студенты въ Прагѣ // Русинь. 1920. 2 ноября. С. 3.
352. Алфа. Слово къ своимъ // Подкарпатскій Студентъ. 1922. 5.IV. № 1. С.
353. Андрашко И. Не разбивайте народа // Живая Мысль. 1934. Октябрь. № 4. С. 11-16.

354. Анталовскій С. Отъ Редакціи // Дневникъ. 1935. 28 апрѣля. С. 2.
355. Анталовскій С. В. Общество друзей карпаторусскаго студенчества // Карпаторусскій Голось. 1932. 10 сентября. С. 3.
356. Аспірантський закон знесений // Наша Школа [Ужгород]. 1936. № 8. С. 15.
357. Білянинець Ю. Філія Т-ва «Просвіта» в Празі // Пробоєм. 1935. №3-4. С. 51-52.
358. Бокотей С. Завдання молоді // Вперед [Ужгород]. 1934. 1 липня. С. 6.
359. Бурныя оваціи Д-ру С.А. Фенцику на собраніи карпаторусскихъ студентовъ // Карпаторусскій Голось. 1934. 17 октября. С. 2.
360. В.И.К. Карпато-Русскій Соколь // Русскій Сокольскій Вѣстникъ [Прага]. 1938. № 1 (39). С. 13.
361. В.П. Українські січові інструкторські курси для підкарпатскихъ студентів у Празі // Діло [Львів]. – 1933. – 14 червня. – С. 4.
362. В.С. Уривок з життя католицького студентства в Празѣ // Свобода. 1927. 13 януара. С. 3.
363. Ве-ковъ. Русская культура и хулиганство украинцевъ // Народная Газета. 1931. 28 іюля. С. 2.
364. Великий день в Столиці Карпатської України // Наступ [Хуст]. 1939. 16 лютого. С. 2.
365. Великій знак нашого кат. життя // Міссійный Вѣстник [Ужгород]. 1932. № 6. С. 50-51.
366. Величаві ювілейні загальні збори товариства «Просвіта» // Свобода. 1930. 3 юнія. С. 1-2.
367. Вечеринка о-ва КС «Стой» въ Свалявѣ // Нашъ Путь. 1936. 28 января. С. 3
368. Витайте Дорогі Гості зпоза Карпат // Діло. 1930. 25 червня. С. 4.
369. Вѣсти // Подкарпатскій Студентъ. 1922. 5.IV. № 1. С. 7.

370. Вождь «националистической» карпаторусской молодежи – гохштамплерь // Русскій Народный Голось. 1935. 12 января. С. 2
371. Возрожденцы вошли в «Содружество» // Русскій Народный Голось. 1936. 28 ноября. С. 3.
372. Возрожденцы. «Si tacuisses phiosophus, mansisses!» // Novoje Vremja [Užhorod]. 1928. 5 januára. S. 5, 12 januára. S.2, 19 januára. 2-3.
373. Впѣчатленія съ общаго годичнаго собранія Союза Аграрныхъ Академиковъ въ Прагѣ // Русскій Народный Голось. 1937. 16 ноября. С. 3.
374. Всенародный конгрессъ О-ва им. А.В. Духновича // Карпаторусскій Голось. 1934. 13 июня. С. 3-4.
375. Выселеніе карпаторусскихъ студентовъ отсрочено до іюня // Нашъ Путь. 1937. 25 марта. С. 2.
376. Выступленіе хора ОКС «Возрожденіе» на концертѣ «Чсл. пѣсня» в Репрез. домѣ г. Праги // Карпатскій Свѣтъ. 1928. № 6. С.186.
377. Гимн. общ. «Карпато-Русскій Соколь» въ Прагѣ // Русскій Народный Голось. 1935. 11 декабря. С. 6.
378. (гой-.) Учрежденіе пражскаго отделенія О-ва им. А.В. Духновича // Русскій Вѣстникъ [Ужгородъ]. 1925. 3 мая. С. 4-5.
379. Гойдичъ Э.М. Конкурсъ на занятіе места въ «Швегловой» коллегіи // Русское Слово [Пряшевѣ]. 1925. 22 августа. С. 6.
380. Гопко В. Общество Греко-Кат. Студентовъ въ Прагѣ (Информация и обращеніе къ любящимъ Подкарпатскимъ Русинамъ) // Русское слово. 1929. № 44. С. 2-3
381. Горват І. Чи погодимось? // Живая Мысль. 1934. Ноябрь. № 5. С. 2-8.
382. Греко-Католическа церков в Празі // Свобода. 1929. 9 мая. С. 2.

383. Гумецькій Л. Отчетъ поѣздки «Возрожденія» // Свободное Слово [Мукачево]. 1929. 11 октября. С. 3-4.
384. Двацяті роковини самостійности України в Празі // Діло. 1938. 30 січня. С. 6.
385. До відома всім абітурієнтам // Українське Слово. 1933. 16 червня. С. 4.
386. До всіх підкарпатських укр. студентів // Наша Земля [Ужгород]. 1927. № 10. С. 13-14.
387. Добошъ С.В. Муть // Нашъ Карпаторусскій Голосъ. 1934. 9 декабрия. С. 4.
388. Добошъ С.В. Провокація братиславських студенто́въ продовжується // Нашъ Путь. 1936. 15 сентябрия. С. 3.
389. Добошъ С.В. Разрушители студенческихъ организацій // Нашъ Путь. 1936. 4 апрѣля. С. 3.
390. Добошъ С.В. Человѣку безъ имени! // Нашъ Путь. 1936. 25 февраля. С. 3.
391. Добра пропаганда // Діло. 1938. 17 лютого. С. 7.
392. Єпископ Стойка на поміч бідним // Пробоєм. 1934. березень. № 4. С. 51-52.
393. Жалоба. Интернатъ и студентство // Подкарпатскій Студентъ. 1922. № 1. С. 3-4.
394. Живая Мысль – новый журналъ подкарпаторусскихъ студенто́въ // Карпаторусскій Голосъ. 1932. 7 мая. С. 3.
395. З різдвом Христовим і новим роком! // Наступ. 1939. 1 січня. С. 1.
396. З'їзд української молоді Підкарпаття // Вперед. 1934. 15 червня. С. 2.
397. За розбудову української літератури // Пробоєм. 1938. № 4. С. 45.
398. Загальні збори Т-ва греко-кат. українських студентів в Братиславі // Свобода. 1938. 1 лютий. С. 4.
399. Загальні збори укр. кат. студентів в Братиславі // Українське Слово. – 1934. 27 грудня. С. 3.
400. Загальні збори філії Т-ва «Просвіта» в Празі // Свобода. 1938. 7 червня. С. 4.
401. Заложення Просвіти в Братиславі // Бюлетень Спілки українських інженерів

на Словаччині. 1932. 25 червня. № 3. С. 6.

402. Збиглей И. Изъ дѣятельности О-ва «Восходъ» // Нашъ Путь. 1936. 1 октября. С. 3.

403. Збирка для студентов // Руська Нива. 1921. 21 юлія. С. 3.

404. Зізд Подкарпатської Марійської Молоді на Чернечій горі // Благовістник [Ужгород]. 1932. № 7. С. 112.

405. Золотое сердце руського народа // Свобода (переже «Наука») [Ужгород]. 1922. 14 мая. С. 2.

406. И.Б. Каникулы – Студенты – Народъ // Русскій Народный Голосъ. 1938. 1 іюля. С. 2-3.

407. И.Б. Народный фондъ Масарика и карпаторусск. Студенчество // Novoje Vremja. 1926. 29 julija. S. 1.

408. Иванчовъ Е.И., Тудошій В.И. Письмо въ редакцію // Карпаторусскій Голосъ. 1933. 12 іюля. С. 3.

409. I-й съѣздъ карпаторусскихъ студентовъ в Мукачевѣ // Молодая Русь. 1931. № 5-6. С. 10-19.

410. К. ККС «Родина» празднуеть убилей своихъ великихъ людей // Русскій Народный Голосъ. 1937. 16 іюля. С. 4.

411. Карпатороссы на съѣздѣ молодежи Малой Антанты // Русская Земля. 1931. 9 апрѣля. С. 3.

412. Карпаторусскіе парламентарные представители и студенчество // Русскій Народный Голосъ. 1936. 24 октября. С.6.

413. Карпаторусскія передачи // Русскій Народный Голосъ. 1936. 18 января. С. 4.

414. Карпатскій В. Украинизація П.-Руси // Vlajka. 1928. №2. S. 2-4.

415. Карпатський А. Як їх поїхала // Карпатська Правда [Ужгород]. 1928. 3 червня. С. 2.

416. Католицький зізд в Празі // Пробоєм. 1935. липень-серпень. №7-8. С. 71.

417. Кене Ю. Учительська Громада і студентство // Учительський голос

[Ужгород]. 1937. № 6. С. 151-153

418. Кенє Ю. На високу школу // Пробоем. 1938. № 5. С. 51-52.

419. Конфликтъ каарпаторусскихъ студентовъ съ полиціей // Народная Газета. 1931. 28 іюля. С. 2.

420. Копач М. Ми на краї пропасти; совість сліпа і глуха // Пробоем. 1935. № 7-8. С. 68-70.

421. Лелекач М. Новый часопис // Пчѳлка [Ужгород]. 1931/32. № 5. С. 148.

422. Лендьель В.И. Домъ Божий политической сценой // Народная Газета. 1933. 22 января. С. 1.

423. Лендьель В.И. Открытое письмо гр. кат. капитулѳ въ Ужгородѳ // Народная Газета. 1932. 10 іюня. С. 5.

424. Літературна нагорода // Пробоем. 1938. № 1. С. 15; № 2-3. С. 31, № 5. С. 63, № 7-8. С. 95-96.

425. М.Р. Скажи дурневи, що він розумний – він то й повірить!: Фрази компартії // Свобода. 1931. 2 липня (іюлія). С. 2-3.

426. Молодой журналистѳ. Культурная жизнь въ Чинадѳевѳ // Русскій Народный Голосѳ. 1936. 11 іюля. С. 4.

427. Мондичѳ Д. Абитуриентамѳ гимназій! // Карпаторусскій Голосѳ. 1942. 24 іюня. С. 2.

428. Н.К. Новая студенческая православная організація // Русскій Народный Голосѳ. 1937. 27 января. С. 3.

429. Н.Р. Наши высоко-школьны студенты // Русинѳ [Ужгородѳ]. 1920. 13 октября. С. 3.

430. На русскіе учебники // Русскій Народный Голосѳ. 1938. 10 апрѳля. С. 3.

431. Навіть Товариство Католицьких Українських Студентів в Празі заборонили // Поступ [Прага]. 1933. № 1-3. С. 4-5.

432. Назначеніе членовѳ Союза Р.Ю. // Право [Ужгородѳ]. 1938. № 4. С. 2.

433. Наш высокошкольный спорт // Пчѳлка. 1932. Януар. № 5. С.142.

434. Нашѣ студенты в Празѣ // Свобода. 1926. 26 августа. С. 3.
435. Наша программа и наша цель // Карпатскій Край [Мукачево]. 1923. октябрь. № 1. С. 3-6.
436. Наши Стремленія // Нашѣ Путь. 1936. 16 января. С. 3.
437. Наши Стремленія воскреснутъ! // Русскій Народный Голосъ. 1937. 31 декабря. С. 3.
438. Наши студенты // Народная Газета. 1931. 15 августа. С. 3;
439. Наши студенты въ новомъ правленіи Союза чсл. Студентовъ // Нашѣ Путь. 1936. 31 марта. С. 3.
440. Не забудьмо о наших студентах на университетѣ // Недѣля. 1936. 12 января. С. 4
441. Нова студентська організація // Діло. 1930. 4 грудня. С. 2;
442. Нова студентська організація на Підкарпаттю // Свобода-Svoboda [Джерсі Сіті]. 1930. 29 грудня. С. 1.
443. Новое правленіе Союза к. русск. агр. студентовъ // Русскій Народный Голосъ. 1935. 11 декабря. С. 5;
444. Новый литературный альманахъ // Русскій Народный Голосъ. 1937. 31 декабря. С. 3.
445. О постройкѣ карпаторусскаго студ. общежитія в Прагѣ // Нашѣ Путь. 1936. 5 мая. С. 3.
446. о.й. Возрожденцям // Наша Земля. 1928. лютий. № 2. С. 21.
447. Общество карпаторусское «Возрожденіе» // Зоря. 1923. 15 февраля. № 3-4. С. 10.
448. ОКС «Возрожденіе» // Нашѣ Путь. 1937. 22 декабря. С.2.
449. ОКС «Возрожденіе» приступаеь къ изданію «Молодой Руси» // Русскій Народный Голосъ. 1938. 27 февраля. С. 3
450. Олексенко Я. З українського життя у Чехословащині // Діло. 1938. 20 квітня. С. 3.

451. Організація гр.-кат. студентства // Недѣля. 1936. 15 марта. С. 2.
452. Пам'яти бл. пам. Академіка М. Грушевського // Гуртуймося [Прага]. 1935. № I (XIII). С. 29-30.
453. Передплатникам «Подк. Студента» // Руська Нива. 1923. 8 новембра. С. 3.
454. Підмалівський М. Тяжке положення підкарпатського студентства // Пробоєм. 1935. № 1-2 (по конфіскаці друге видання). С. 18-19, № 3-4. С. 46-48.
455. Прага и Подкарп. Русь // Карпаторусскій Голось. 1934. 24 марта. С. 2
456. Присутній. 10-ліття читальні «Просвіти» в Білках другим краєвим святом // Діло. 1930. 19 серпня. С. 3.
457. Присутный. Из 6. загальных зборов «Союзу Подкарпатських Руських Студентов в Празь» // Свобода. 1928. 6 децембра. С. 2.
458. Прошеніє студентовъ отвергнуто // Нашъ Путь. 1936. 18 іюня. С. 3.
459. Путешествіє аграрныхъ студентовъ // Русскій Народный Голось. 1935. 3 августа. С. 5.
460. Пушкинскія академіи у карпаторусскаго студенчества // Карпатскій Свѣтъ. 1938. № 1. С. 38-39.
461. Разкол в соц. дем. партіи на Подк. Руси: Отзыв у Карпаторусских академиком // Тиса. 1937. 5 децембра. С. 2.
462. Редакція. Уважаемые читатели // Лучшая Доля [Прага]. 1925. май. С. 4.
463. РНАП. Русская Національно-Автономная Партія // Календарь на 1938 годъ: Изданіє Русской національно-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1937. С. 41-45.
464. Роман І. Що є народовецький рух // Народовець. 1934. квітень. № 1. С. 2.
465. Росоха С. «Куди йти»? // Пробоєм. 1936. № 1. С. 6-8.
466. Росоха С. Молодь – пробоєвики народовецької ідеї // Народовець. 1934. квітень. № 1. С. 3.
467. Росоха С. Організація народовецьких сил // Пробоєм. 1934. № 5. С. 63-64.
468. Русская Національно-Автономная Партія. РНАП // Календарь на 1937 годъ:

- Издание Русской национально-автономной партии. Ужгородъ: Викторія, 1936. С. 33-36.
469. Русскость переселилась въ Пряшевъ // Карпаторусскій Голосъ. 1938. 29 декабря. С. 1.
470. Руський студенскій кружокъ въ Празъ // Наука [Ужгородъ]. 1920. 21 ноября. С. 3.
471. С. Академія ОКС «Возрожденіе» по случаю 60-и лѣтней годовщины со дня смерти Н. А. Некрасова // Русскій Народный Голосъ. 1937. 14 декабря. С.2
472. С. Общее собрание ЦСПС // Русскій Народный Голосъ. 1938. 12 марта. С. 3.
473. С. ОКС «Возрожденіе» къ двадцатилѣтію ЧСР // Русскій Народный Голосъ. 1938. 9 марта. С. 3.
474. С.Р. 3 підкарпатського життя // Пробоем. 1935. № 1-2. С. 13-14.
475. С. Торжественное собраніе членовъ ОКС «Возрожденіе» в Прагъ въ честь Ивана Сильвая // Русскій Народный Голосъ. 1938. 25 марта. С. 3.
476. Свернутый украинскій флагъ въ Прагъ // Свободное Слово. 1928. 30 мая. С. 1.
477. Соколович Ю. Від першого до другого зїзду народовецької молоді Підкарпаття // Народовець. 1934. квітень. № 1. С. 1.
478. Союз Карпато-українських студентів у Празі // Пробоем. 1939. –№ 3-4. С. 18
479. Союзівець. «Закарпаттям інтересуються»... // Поступ. 1932. січень-лютий. № 2-3. С. 31-34.
480. Спортивный клубъ «Русь» изъ Праги въ Ужгородъ // Русская Земля. 1924. 15 мая. С. 4.
481. Спортъ // Русскій Народный Голосъ. 1938. 26 января. С. 4.
482. Среди русской молодежи // Заря [Ужгородъ]. – 1938. – №1. – С. 4-5
483. Степанъ Добошъ – новый председатель ЦСПС // Нашъ Путь. 1936. 5 марта. С. 3.

484. Стрипській К.И. Союзъ – Возрожденіе // Карпато-Русскій Вѣстникъ. 1922. 17 септембра. С. 5-7; 1 октября. С. 3-5.
485. Студентський вісник // Пробоєм. 1935. № 3-4. С. 46; № 7-8. С. 68.
486. Студентський вісник // Пробоєм. 1939. № 1-2. С. 9; № 3-4. С. 18.
487. Студентський вісник // Пробоєм. 1933. № 1. С. 14 -15.
488. Студентський вісник // Пробоєм. 1934. № 2-3. С. 17-18; № 4. С. 50-51; № 5. С. 65-66; № 6. С. 85.
489. Студентський вісник // Пробоєм. 1936. № 8-10. С. 87-89.
490. Студентський вісник // Пробоєм. 1937. № 1. С. 13, № 2. С. 27; № 3. С. 41-42; № 4. С. 58-59; № 5. С. 75; № 7. С. 104-105; № 11-12. С. 135-137.
491. Студентський вісник // Пробоєм. 1938. №1. С. 8-9; №2-3. С.25-26; № 4. С.46; №5. С. 57; №6. С. 73; №7-8. С. 91-92; №9-12. С. 106-107.
492. Студенческая жизнь // Земледѣльская политика. 1928. 20 ноября. С. 8.
493. Студенческая жизнь // Русскій Народный Голось. 1936. 12 ноября. С. 5.
494. Студенческий лагерь въ Манѣвцахъ // Русская Правда [Ужгородъ]. 1938. 28 іюля. С. 4.
495. Студенческий обзоръ // Карпаторусскій Вѣстникъ [Ужгородъ]. 1924. 1 февраля. С. 12.
496. Теняк П. Поворот до свого народу! (Слово в особистій і громадянській справі) // Свобода-Svoboda. 1939. 24 січня. С. 2.
497. Тенякъ П. «Возрожденіе» и Подк. Русь // Нашъ Карпаторусскій Голось. 1935. 20 марта. С. 3.
498. Торжества въ память Алекс. Духновича // Карпато-Русскій Вѣстникъ. 1923. 6 мая. С. 9-10.
499. Торжественный переходъ въ Православие карпаторусскихъ интеллигентовъ во главѣ съ поэтомъ А. Карабелешемъ въ Мукачевскомъ Кафедр. Соборе // Православная Карпатская Русь [Владимилова]. 1933. № 16-17. С. 8.

500. Увага провідникам виправ на II. зїзд народовецької молоді // Пробоєм. 1934. №8-10. С. 124; 1935. № 3-4. С. 53-54; № 11-12. С. 22.
501. Фариничъ А. Альманахъ О-ва Карпатор. Студ. «Возрожденіе» 1936 // Нашъ Путь. 1936. 8 сентября. С. 3, 10 сентября. С. 3.
502. Фариничъ А. Международный конгрессъ студентовъ // Нашъ Путь. 1935. 6 августа. С. 2.
503. Хроника сокольской жизни // Русскій Сокольскій Вѣстникъ. 1937. № 2 (37). С. 13-14.
504. Церковныя торжества въ Мукачевѣ // Карпаторусскій Голосъ. 1933. 30 августа. С. 2.
505. Цибере П.П. Международный конгрессъ федераціи кат. студенчества «Рах Романа» въ Парижѣ 24.VII – 3.VIII. 1937 // Душпастьрь. 1937. № 9-10. С. 221-223.
506. Чеканъ Ф. Во имя правды о нашемъ студенчествѣ // Русскій Народный Голосъ. 1935. 19 января. С. 2.
507. Чеканъ Ф. Впечатленія создавшія слѣдствія // Русскій Народный Голосъ. 1936. 19 марта. С. 2.
508. Чим скорше – тим краще // Пробоєм. 1938. № 9-12. С. 106/
509. Читальня «Просвіта» в Празі // Пробоєм. 1934. № 7. С. 103.
510. Чому організуємо «Народовецький Союз» // Народовець. 1934. червень. № 3. С.2.
511. Шандор В. Союз студентів – чи політична партія? // Українське Слово. 1933. 15 січня. С. 4.
512. Шандор В. Чиї ми діти?! // Пробоєм. березень-квітень. № 3-4. С. 48-49.
513. Шандоръ Э. Зовъ пражскаго карпаторусскано студенчества // Русскій Народный Голосъ. 1938. 23 января. С. 3
514. Шандоръ Э. Приютятъ-ли у себя русскіе люди «Молодую Русь» возрожденцевъ // Русскій Народный Голосъ. 1938. 6 февраля. С. 3

515. Шандорь Э.Г. Фактами въ защиту студенческой молодежи // Русскій Народный Голось. 1938. 7 сентября. С. 2
516. Шлепецкій И.С. Русь не погибнетъ! // Дневникъ. 1938. 30 ноября. С. 1.
517. Штефанецъ Ю. За ясне українське обличчя! (З реферату на надзвичайних загальних зборах Союзу) // Пробоем. 1938. № 6. С. 70-71.
518. Ювильейное торжество памяти А.В. Духновича въ Прагъ // Карпатскій Свѣтъ. 1928. № 6. С. 185-186.
519. Югославянѣ въ Воловцѣ, Чинадѣвѣ и Хустѣ // Нашъ Путь. 1936. 14 января. С. 3.
520. Югославянскій вечеръ въ Ужгородѣ // Нашъ Путь. 1936. 14 января. С. 4.
521. Югославянскія студенты въ П. Руси // Нашъ Путь. 1936. 14 января. С. 4.
522. Як відбувся І. Зїзд народовецької молоді в Ужгороді // Народовець. 1934. червень. № 3. С.2-4.
523. Як допомагають русофіли своїм студентам // Українське Слово. 1937. 21 жовтня. С. 3
524. Як москвофіли допомагають своїм студентам? // Пробоем. 1936. № 11-12. С. 103-104.
525. Як приготувляли І. Зїзд народовецької молоді Підкарпаття // Народовець. 1934. квітень. № 1. С. 3-4.
526. Яки бул дочек братох зос горніци у Коцуре и Н. Саду // Русска Правда [Нови Сад]. 1936. 23 августа. С. 2-4
527. Яких патронів і опікунів шукає собі фашистське студентство // Голос Життя . 1930. 15 липня. С. 4.
528. Якъ отбылось значительное демонстраціонное собраніе карпато-русскихъ студентовъ противъ языковаго распоряженія // Русскій Вѣстникъ. 1926. 11 апрѣля. С. 3-4.
529. A.V. Karpatoruské studentstvo odmítá Kurt'akův postup v otázce autonomie //

Národní Listy. 1931. 31 března. S. 2.

530. A.Z. Z Podk. Rusi // Pražské Noviny [Praha]. 1938. 12 března. S. 3.

531. Boysak. F. Příprava k sjezdu v Praze // Dorost [Praha]. 1933. 5 dubna. №7-8. S. 85.

532. Brousil A. Kulturně-osvětová činnost Karpatoruských akademiků o hlavních prázdninách // Venkov [Praha]. 1927. 11 prosince. S. 8.

533. Československá jednota v Praze // Batovcův almanach: Politický kalendář Republiky Československé na rok 1938. Zakony, rady, pokyny, schematismus, adresář / Sest. O. Ondráček. Praha: F.B. Batovec, 1938. S. 243.

534. dis. Hodinu s podkarpatskou mládeží // Nová Svoboda [Praha]. 1932/33. Č. 10. S. 114-115.

535. Divadlo pod Karpaty // Lidové Noviny [Brno]. 1938. 5 června. S. 9.

536. Hlásíme, že Mladé Národní Sjednocení má náš plný souhlas // Pondělní list [Praha]. 1935. 4 března. S. 2.

537. Hold československého a slovanského studentstva // Národní Listy. 1921. 21 srpna. S. 2.

538. Iljkovič A.I. Česti socialisté obléhají Karpatskou Rus // Vlajka. 1932. Č. 2. S. 3-4.

539. Iljkovič A.I. Na Podkarpatské Rusi nic nového // Vlajka. 1932. Č. 1. S. 9-11.

540. Iljkovič A.I. Násilím ke konsolidaci? // Vlajka. 1932. Č. 3. S. 10-11.

541. Iv. Sjezd podkarpatských rusínských studentů // Lidové Noviny. 1931. 6 července. S. 2.

542. Karpatoruský studentský kroužek «Vozrožděnije» // Venkov. 1920. 7 listopadu. S. 3.

543. Komise pro Podkarpatskou Rus při Ústředním výkonném výboru Cs. národní demokracie // Národ [Praha]. 1933. 29 září. S. 2.

544. Ladyžinskij A. Odnárodňování Karpatorusů // Vlajka. 1932. Č.7. S. 9-10.

545. Ladyžinskij A. Z definitivní hranice mezi ČSR. a Rumunskem // Vlajka. 1932. Č. 8. S.11-12.

546. –lář. Podkarpatoruské studentstvo je národní // Národní Listy. 1928. 19 listopadu. S. 2.

547. Levkanič I. Je naše republika demokratickou? // Vlajka. 1930. № 7. S.12-13.
548. Levkanič I. K jazykovému chaosu na Podkarpatské Rusi // Vlajka. 1930. №1. S.14-15.
549. Mezinárodní studentský kongres v Praze // Pondělní list. 1935. 28 července. S. 3.
550. Mimořádné valné shromáždění svazu čs. studentstva // Lidové Noviny. 1927. 28 října ráno. S. 5.
551. Na obranu «Rudého práva» // Dělnická Rovnost. 1930. 16 února. S. 3.
552. Na výstavě «Umění a život Podkarpat. Rusi» // Narodný Listy. 1924. 29 března. S.3.
553. Národní sjednocení na vítězném postupu // Národní Listy. 1935. 30 ledna. S. 2.
554. Novi funkcionáři Ústředního Svazu Agrárních Akademiků // Venkov [Praha]. 1925. 9 prosince. S. 6.
555. Nový spolek podkarpatoruských studentů v Užhorodě // Lidové Noviny. 1937. 11 srpna ráno. S. 3.
556. Osvětový zájezd agrárních akademiku rusínských na vesnice // Venkov. 1938. 27 července. S. 5.
557. Pamětný večer Politického klubu čsl. národní demokracie na Staroměstské radnici // Národní Listy. 1928. 27 ledna. S. 1.
558. Pátnácileté výročí připojení Podkarpatské Rusi k ČSR // Pondělní list. 1935. 8 května. S. 4.
559. Pax Romana // Prager Presse [Prag]. – 1936. – 8 august. – S. 7.
560. Podkarpatské studenstvo energicky odmítá útoky na územní nedotknutelnost Československa // Pondělí Národních Listy a Národa [Praha]. 1933. 6 února. S. 2.
561. Podkarpatskoruské studenstvo je rovněž národní // Národní Listy. 1930. 17 dubna. S. 4.
562. Pomník podkarpatskoruskému spisovateli Evž. Andrajeviči Fencikovi // Národní Listy. 1926. 18 května. S. 2.
563. Potřeby Podkarpatské Rusi v názorech mladé inteligence podkarpatoruské // Národní Listy. 1931. 26 dubna. S. 3.
564. Projev karpatoruské mládeže // Narodní Listy. 1938. 2 listopadu. S. 2.

565. Redakcija i sotruniki Novogo Vremeni // Novoje Vremja. 1929. 10 maja. S. 21.
566. Rusíni proti revisionismu // Lidové Noviny. 1933. 29 května odpoledne. S. 1.
567. S.A. Karpatoruská studentská kolej v Praze // Technik [Praha]. 1933/34. № 3. S. 39.
568. Sjezd karpatoruského studentstva // Tribuna. 1922. 19 srpna. S. 3.
569. Sjezd slovanského studentstva v Praze // Lidové Noviny [Brno]. 1922. 17 prosince. S. 5.
570. –skij. Karpatoruská studentská kolej převzata studentstvem // Národní Listy. 1933. 14 října. S.4.
571. Slavnost na památku 25letého úmrtí básníka Popradova Stripského // Národní Listy. 1924. 2 června. S. 2.
572. Sport // Tribuna. 1922. 13 června. S.5.
573. Studenstvo // Národní Listy. Nedělní Kulturní Příloha [Praha]. 1929. 24 března. S. 9.
574. Studentský věstník // Venkov. 1927. 22 března. S. 6.
575. Toržestvo pamjati A. Iv. Dobrjanskoho // Novoje Vremja. 1926. 21 marta. S. 1.
576. Ústřední svaz čsl. Bude veden opět v duchu národním // Národ. 1935. 12 března. S. 1.
577. Valná hromada Politického Klubu «Vlajka» // Pondělní list. 1932. 23 října. S. 3.
578. Valná hromada Sdružení agrárních akademiků Karpatoruských // Venkov. 1925. 9 kvetna. S. 5.
579. Velka manifistace proti revisionismu v Užhorodě // Lidové Noviny. 1933. 3 června odpoledne. S. 1.
580. Velké dni práce, radosti a slávi // Dorost. 1933. 25 července. S. 163-172.
581. Věrní mírovému odkazu dějin chceme pracovat společně k udržení světového míru // Moravská Orlice [Brno]. 1935. 24 listopadu. S. 1.
582. Veteran. Высокошкольны студии и наше студенство (Из студентских кругов Подк. Руси) // Русинь [Ужгородь]. 1923. 7 августа. С. 1.
583. Vysokoškolský sport // Národní Listy. 1922. 6 září. S. 2;
584. Vysokoškolský sport // Tribuna. 1921. 11 června. S. 2;

585. Z činnosti Stojanovy liter. jednoty bohoslovců olomouckých // Museum. 1936/37. Č. 3. S. 97.
586. Z duchovního života // Čech. 1935. 2 března. S. 7.
587. Zájezd podkarpatoruského divadla do Prahy // Národní Listy. 1938. 3 června. S. 5.
588. Zástupci 20 národů na studentském kongresu v Praze // Pondělní list. 1935. 29 července. S. 3.
589. Ze schůze Ústředního vyboru ÚSČS // Čas. 1922. 2 června. S. 5.
590. Zvěřina G. Před shromážděním «ÚSČS» // Československá Republika [Praha]. 1927. 23 října. S. 11.

МОНОГРАФІЇ, БРОШУРИ, СТАТТІ

591. 15 літ українського студентства // Українське Слово. 1936. 18 червня. С. 1.
592. 15 літ Союзу П. У. С. в Празі // Пробоєм. 1936. № 6-7. С. 65-66.
593. Андрашко И. В. Десятилѣтняя работа карпаторусскаго студенчества // Молодая Русь. 1931. № 5-6. С. 1-4.
594. Андрійцьо В. «Нова сцена» – театр Карпатської України. Ужгород: Гражда, 2006. 128 с.
595. Бабота Л. Примітки до діяльності скаутської молодіжної організації Пласт на Пряшівщині й Закарпатті у міжвоєнний період (1919-1939) // Молодіжні організації русинів-українців на Словаччині 1928-2008: Збірник матеріалів міжнародного наукового семінару про діяльність молодіжних організацій русинів-українців на Словаччині в роках 1928-2008. Кошиці, 2008. С.6-15.
596. [Бандусяк М.]. Союз за десять років (Короткий зміст праці Союзу) // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21–1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 7-10.
597. Баран О. Карпатська Україна: Шлях до державності. Вінніпег, 2003. 218 с.
598. Баяновська М.Р. Роль молодіжних організацій в культурному відродженні

Закарпаття (20-30-ті рр. ХХ-го століття) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 3 / [Редкол.: Король І. Ф. (голова) та ін.]. Ужгород: Вид-во наукової та методичної літератури УжДУ, 1999. С. 56-59.

599. Бескід Г. З минулости першых празкых штудентів-русинів меджі войнами // Русинський народный календар на рік 2002 /зост. А. Зозуляк. Пряшів: Русинська оброда, 2001. С. 127-128.

600. Блеск М. Снігом, болотом, потягом, автобусом і возом та пішки по Підкарпатті (Моменти з культурно-освітньої поїздки «Верховини») // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21–1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 16-20.

601. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга перша (1918-1938). Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, 1979. 420 с.:іл.

602. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга друга (вересень 1938 р. – лютий 1948 р.). 357 с.

603. Габор В. Від «весни народів» до Карпатської України: Особливості національного відродження та розвиток преси і літератури Закарпаття другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.: збірник наукових розвідок, статей і доповідей. Львів, 2018. 384 с.

604. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867-1944): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.

605. Гопко В. Релігійне життя грекокатолицьких студентів в Празі // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21–1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 21-24.

606. Грабарь О. Поэзия Закарпатья. 1939-1944. Братислава: Словацкое изд-во художественной литературы, 1957. 316 с.

607. Грім Ю. З історії діяльності Драматичного гуртка «Верховина» // Ювілейний календар товариства «Просвѣта» на звычайный рѣк 1930. Ужгород: Друкарня акційного товариства «УНІО», 1929. С. 168-170.

608. Гумецькій Л.К. Краткая история о-ва карпаторусскихъ студентовъ «Возрожденіе» и его дѣятельность в настоящее время // Карпаторусскія достиженія / сост. А. Поповъ. Мукачево: Карпатія, 1930. С. 145-158.
609. Гумецькій Л.К. Изъ прошлаго О-ва Карпаторусскихъ Студентовъ «Возрожденіе» // Новое Время. 1934. 8 мая. [С.12].
610. Данилець Ю.В. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття. Ужгород: Карпати, 2009. 376 с., іл.
611. Данилець Ю. Обраний Божим провидінням: Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. Чернівці: ВІЦ «Місто», 2013. 167 с.
612. Делеган М. Громадська діяльність підкарпатських студентів у вузах Чехословацької республіки // Карпатський край. 1999. № 1-3. С. 66-68.
613. Домбровський О. Життя студентів Закарпатської України // Студентський шлях [Львів]. 1931. № 3-4. С. 61-65.
614. Дронов М.Ю. Роль Греко-Католической церкви в формировании этнонациональной идентичности Русинів Словакии (1919-1938): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.03 – всеобщая история. Москва, 2014. 28 с.
615. Дудник О. Суспільно-політичне життя та громадянська позиція українських студентів-емігрантів у Чехословаччині в міжвоєнний період // Проблеми слав'янознавства. 2003. № 53. С. 241-248.
616. Жалоба. Дѣятельность Союза въ головныхъ чертахъ // Подкарпатскій Студентъ. 1922. №1. С. 2-3.
617. З життя світового студентства // Students'kyi vistnyk = La Revue estudiantine [Прага]. 1923. № 1. С. 18-34.
618. Зайцев О. Декоратори театрів Підкарпатської Русі (1919-1938): Нариси. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2019. 194 с. іл.
619. Зілгалов В. Вони долали Картагену провінційності: Український Вільний Університет у Празі і Закарпаття // Карпатський край. 1993. № 9-11. С. 24-25.

620. Иванчовъ Е. В. ОКС «Возрождение» // Новое Время. 1934. 8 мая. [С.6-7].
621. Івашкович М. Читальня «Просвіта» в Берегові // Календар «Просвіта» на рік 1937. Ужгород: Друкарня «Свобода», [1937]. С. 85-87.
622. Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті. Ужгород: Ліра, 2008. 344 с.: іл.
623. Казак О. Место молодежных организаций в национально-культурной жизни Закарпатья (1938-1944 гг.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. [Редкол.: О.С. Мазурок та ін.] Відп. за вип. Н.П. Керецман. Ужгород: Випуск 1 (38). Ужгород, 2018. С. 28-33.
624. Кемінь В. Закарпатська молодь в українських навчальних закладах Чехословаччини міжвоєнного періоду // Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник IV (XVIII). Ужгород, 2000. С.149-152.
625. Кене Ю. Організаційний розвиток підкарпатського українського студентства // Календар «Просвіта» на 1937 рік. Ужгород: Унію, 1936. С. 101-102
626. Кічера В. Греко-католицька церква в Чехословаччині як соціальна інституція (1918-1939). Пряшів, 2016. 112 с.
627. Кічера В.В. Становлення і духовно-соціальний розвиток греко-католицької парафії св. Климента в Празі в 1930-х рр. // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». 2019. Вип. 1 (40). С. 134-139.
628. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ-ХХ ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 420 с.
629. Ковачь И.И. Карпаторусское студенчество и его организации // Календарь на 1938 годъ: Изданіе Русской национально-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1937. С. 77-82.
630. Команицкий П.Ф. ОКС. «Возрождение» и студенческие организации // Пряшевщина: историко-литературный сборник / гл. и отв. ред. И.С. Шлепецкий. Прага: Хутор, 1948. С. 301-307.
631. Кухта М.І. Закарпатоукраїнська література 20-30 рр. ХХ ст.: пошук виховного ідеалу. Ужгород, 1998. 80 с.
632. Куцов К. Документи про діяльність Товариства карпаторуських

православних студентів «Пролом» у фондах празьких архівів (Архів Карлового університету в Празі та Архів міста Прага) // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). Випуск 6. Ужгород, 2019. С. 155-168.

633. Куцов К. Карпато-украинское студенчество и Коммунистическая партия Чехословакии в межвоенный период: заметки к истории взаимоотношений // *Paginae Historiae. Sbornik Narodního archivu [Praha]*. 2020. Č. 28/2: *Kominterná*. S. 203-219.

634. Куцов К. Карпатоукраїнські студенти і угорська політика щодо Підкарпатської Русі 1930-х рр. // *Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання*. Вип. 1. Ужгород, 2019. С. 72-81.

635. Куцов К. Міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнських студентів Чехословаччини у другій половині 1930-х рр. // *Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*. № 5. Ужгород: Всеукраїнське видавництво «Карпати», 2018. С. 89-101.

636. Куцов К. Становлення і діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» 1933 – 1939 рр. // *Pravoslávie a súčasnosť IX: Zborník príspevkov z IX. vedeckej konferencie študentov, absolventov a mladých vedeckých pracovníkov*. Prešov, 28 marec 2017 / V. Kocvár (edit.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017. S. 74-80.

637. Куцов К. Участь активістів «Союзу підкарпатських руських студентів» у політичних подіях 1938-1939 рр. // *Карпатська Україна – незалежна держава: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14-15 березня 2019 року)* / Вст. Сл. В. Смоланки; Редкол.: М. Вегеш (голова), та ін.). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2019. С. 218-229.

638. Куцов К. Фахові організації карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Братиславі // *Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник*. Випуск 4. 2017 рік. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 77-88.

639. Куцов К. Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов (1928 – 1939) –

верховная структура русинского студенчества в межвоенной Чехословакии: краткая история // Белоруссия и Украина: история и культура. Выпуск 5. Сборник статей / Гл. ред. Б. Н. Флоря. Москва: Институт славяноведения РАН, 2015. С. 385-406.

640. Куцов К.О. Діяльність «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» у Чехословаччині (1921-1931) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (34). С. 36-41.

641. Куцов К.О. Діяльність карпатоукраїнських студентських товариств міжвоєнної Чехословаччини в сфері музичного і театрального мистецтва (1922-1938 рр.) // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки: Всесвітня історія. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. 2016. Листопад. № 8 (305). С. 86-95.

642. Куцов К.О. Особливості політичних поглядів карпатоукраїнських студентів у Празі (1921 – 1930) (До питання про їх партійну самоідентифікацію) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. Вип. 1 (36). С. 23-28.

643. Куцов К.О. Періодичні видання та видавнича діяльність підкарпатських студентів в навчальних закладах Чехословацької Республіки (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]]. Вип. 24. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 222 – 229.

644. Куцов К.О. Питання створення в Підкарпатській Русі вищого навчального закладу в діяльності громадських організацій закарпатських студентів 1920-1930-х рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]]. Вип. 25. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 142-146.

645. Куцов К.О. Політична діяльність підкарпатських студентів-русофілів у

період кризи державності Чехословаччини в 1938-1939 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 2 (35). С. 13-22.

646. Куцов К.О. Становлення і діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в міжвоєнній Чехословаччині та міжконфесійні взаємини у студентському середовищі 1920 – 1930 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 26. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. С. 142-146.

647. Лемак В. Карпатська Україна 1938-1939 років: державно-правовий аспект. Ужгород, 1993. 78 с.

648. Лісовий П.М. Комуністична преса Закарпаття 20-30-х років. Львів: Вид-во при Львівському державном університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. 142 с.

649. Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919-1929 років. Ужгород: Карпати, 2018. 244 с.:іл.

650. Ліхтей І.М., Керецман В.Ю., Керецман Н.П. Діяльність громадських організацій // Нариси історії Закарпаття. Том II (1918-1945). Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 1995. С. 413-429.

651. Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (Історико-правове дослідження). Ужгород, 2010. 308 с.

652. Марьина В. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. Москва: Новый хронограф, 2003. 304 с.

653. Микитась В., Рудловчак О. Поети зелених Карпат // Поети Закарпаття: Антологія закарпатоукраїнської поезії (XVI ст. – 1945 р.) / Підготов. текстів, упоряд., примітки та вст. стаття В. Микитася та О. Рудловчак. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1965. С. 5-72.

654. Митровка М. Хорова культура Закарпаття. Історичний нарис. Ужгород: Карпати, 2019. 271 с.

655. Могильницькій В.К. Карпаторусское студенчество // Карпатській Свѣтъ. 1928. № 4. С. 81-83; № 5. С. 129-131.
656. Науменко Є. З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920-1939) // Дукля. 1999. № 4. С. 44-46; № 5-6. С. 51-55.
657. Нашѣ студенты в Празѣ // Свобода. 1926. 26 августа. С. 3.
658. Небесник І.І. Роль гімназій у піднесенні культурного рівня українців Закарпаття // Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: Етнос, історія, культура» (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). Ужгород: Карпати, 1993. С. 334-339.
659. Небесник І.І. Українська мова в гімназіях, учительських семінаріях і торгівельній академії в 1919-1938 роках // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5-6 травня 1992 року). Ужгород, 1993. С. 237-244
660. Освіта Закарпаття /В. В. Химинець, П.П. Стрічик, Б.М. Качур, М.І. Талапканич. Ужгород: Карпати, 2009. 464 с. іл..
661. Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944). К., 1997. 244 с.
662. Пагіря О. Віднайдено дві перші рукописні збірки Івана Ірлявського // Екзиль [Ужгород]. 2007. № 2. С. 26-27
663. Пагіря О. І-ий З'їзд української народовецької молоді Підкарпатської Русі у 1929 році // Екзиль. 2007. № 7. С.11-15.
664. Пагіря О. Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України. К: Темпра, 2010. 152 с.іл.
665. Пагіря О. Карпатська Україна в документах Другої Чехословацької республіки: у 2 кн. / перекл. із чеської І. Забіяка; картограф Д. Вортман. Кн. 1. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. 356 с.+ 4 іл.
666. Пагіря О. Карпатська Україна в документах Другої Чехословацької республіки: у 2 кн. / перекл. із чеської І. Забіяка; картограф Д. Вортман. Кн. І.

Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. 356 с.+ 4 іл.

667. Пагіря О. Карпатська Україна в документах Другої Чехословацької республіки: у 2 кн. / перекл. із чеської І. Забіяка; картограф Д. Вортман. Кн. II. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. 864 с.

668. Пагіря О., Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у Закарпатті (1929 – 1939) // Український визвольний рух. Збірник 13. Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. С. 45-88.

669. Пашуто В. Т. Русские историки-эмигранты в Европе. Москва: Наука, 1992. 398, [2] с.: портр.

670. Печкан П. З життя і діяльності українського студентства в Братиславі в минулому та нині // Бюлетин Спілки українських інженерів на Словаччині. 1940. 10 квітня. № 10. С. 30-32.

671. Платова Е.Э. Смирнова Т.М. Жизнь русских студентов в Чехословакии в первой половине 20-х годов // Зарубежная Россия 1917-1939 гг.: Сборник статей. Санкт-Петербург, 2000. С.243-246

672. Плішкова А. Русинський язык на Словеньску (Короткий нарис історії і сучасности). Пряшів, 2008. 204 с.

673. Посисень Г. Палаюча глина минувшини (Про Етнографічне Товариство Підкарпатської Русі) // Тиса [Ужгород]. 1993. № 1-2. С.120-128

674. Пруниця С. Ю., Гранчак І.М. Політична обстановка в Закарпатті в умовах загрози фашизму і війни // Нариси історії Закарпаття. Том II (1918-1945). Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 1995. С.247-258.

675. Пушкаш А. Цивілізація или варварство: Закарпатье 1918-1945. Москва: Европа, 2006. 564 с.

676. Ребрик Н. Поетична Творчість Зореслава на сторінках часопису «Пробоем» // Науковий вісник Закарпатського художнього інституту. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ерделівські читання» (Ужгород, 12-14 травня

2011 р.). Ужгород: Гражда, 2012. С. 152-167.

677. Ричалка М. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. 1987. № 2. С. 77, № 3. С. 75- 76, № 4. С. 77-78

678. Розлуцька Г., Стрічко Н. Виховання готовності студентів до захисту своєї вітчизни в умовах Закарпаття (1919-1939 рр.) // Молодь і ринок [Дрогобич]. 2016. № 10 (141). С. 56-59.

679. Рудловчак О. Українська періодична преса КПЧ та її соратники // Дукля. 1984. № 2. С. 34-50.

680. Роговий В. Роль Августина Волошина в організації допомоги українському студентству (до 140-річчя від дня народження) // Пам'ять століть [Київ]. 2009. № 3-4. С.128-133.

681. Роль Л.В. Художні засоби формування національної ідентичності на сторінках журналу «Пробоем» (художні аспекти) // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 200, Вип. 188. С. 87-90.

682. Роль Л.В. Актуалізація української націоналістичної думки на сторінках журналу «Пробоем» // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 2 (2). С. 203-214.

683. Росоха С. Сойм Карпатської України. Вінніпег: Культура і освіта, 1949. 98 с.

684. Росул Т. Музичне життя Закарпаття 20-30-х років ХХ століття. Ужгород: ПоліПрінт, 2002. 208 с.

685. С.А. Возрожденцы // Русскій народный календарь общества имени Александра В. Духновича на высокосный годъ 1932 /подъ ред. С. А. Фенцика. Ужгород: Книгопечатня Ю. Фельдешія, 1931. С. 82-84.

686. С.В. Карпаторусское студенчество и его организация // Календарь на 1937 годъ: Изданіе Русской національно-автономной партіи. Ужгородъ: Викторія, 1936. С. 69-71

687. Серапионова Е.П. Чехословацкая тематика в трудах русских ученых (1920-1930-е гг.) // На рубеже культур: российская эмиграция в межвоенной

Чехословакии: Сборник статей. – М., 2012. – С.78-89

688. Славік Ю.В. Структура та діяльність «Русской Национальной Гвардии Чернорубашечников» під проводом Степана Фенцика (1938-1939 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». 2020. Вип. 1 (40). С. 73-79.

689. Соловій А. Поїздка Союзу до Галичини // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21–1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 11-15

690. Стряпко І. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2012. 328 с.

691. Тиводар М.П. Ужгород між двома світовими війнами (1919-1944) // Історія Ужгорода /Авт. кол.: Балагурі Е.А. та ін. Ужгород: Карпати, 1993. С. 102-159.

692. Токар М. Громадські організації // Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. С.89-93.

693. Токар М. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939). Ужгород, 2006. 380 с.

694. Федак В. З життя Союзу Підкарпатських Руських Студентів в Празі // Пчолка. 1931/32. № 5. С. 125-126

695. Федак В.В. Закарпаття у спортивному вимірі. Ужгород: Карпати, 1994. 148 с., 32 л.іл.

696. Федака Д. Українське красне письменство Закарпаття: Літературні портрети й ескізи. Ужгород: Видавництво ТІМРАНИ, 2017. 588 с.,іл.

697. Федака П. Нарис історії Товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939). Ужгород, 1991. 52 с.

698. Ференц П. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки ХХ століття. Мукачево: Карпатська вежа, 2007. 216 с.

699. Худанич В. Берегівська українська гімназія // Берегівська українська гімназія: Матеріали науково-практичної конференції / Ред.-упоряд. В. Худанич. Ужгород: Гражда, 1997. С. 22-42

700. Худанич В. Світове Братство Карпатська Січ. Ужгород: Гражда, 2005. 292 с., іл.
701. Чучка П. Найдавніший середній навчальний заклад Закарпаття // Ужгородська гімназія. Історія, матеріали, спогади / Ред.-упоряд. П. Чучка. Ужгород: ПоліПрінт, 2001. С. 7-120
702. Шевченко К.В. Русины и межвоенная Чехословакия. К истории этнокультурной инженерии. Москва: Модест Колеров, 2006. 272 с.
703. Шевченко К.В. Славянская Атлантида: Карпатская Русь и русины в XIX - первой половине XX вв. М.: Издательский Дом «Регнум», 2010. 414 с.
704. Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Пряшів-Львів, 1993. 414 с.
705. Шлепецкий И. Карпаторусское студенческое общежитие в Праге // Костёр. 1946. август-сентябрь. № 5-6. С. 88-89.
706. Шлепецкий И. С. Возрождение карпаторусского студенчества // Альманахъ общества к.с. Возрождение 1936. Praha-Hostivař, 1936. С. 71-75
707. Шлепецкий И.С. «Проломъ» // Новое Время. 1934. 8 мая. [С. 11].
708. Шпилька Ю. Українські підкарпатські студенти в Братиславі та заложення філії «Союзу П.Р.С.» // Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920/21–1930/31. Прага: Вшетечка і спіл., 1931. С. 10-11
709. Штинкь И. Русины в Братиславъ // Земледѣльскій календарь на годъ 1938 /сост. М. Демко. Ужгородъ: Книгопечатня . Фельдешія, 1937. С. 62-64.
710. Шуварик М. Рідкісні еміграційні видання українських студентів у Центральній і Східній Європі (1920–1930-ті роки) // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2013. № 5. С.102-115.
711. Янів В. Студентство // Енциклопедія українознавства. Загальна частина Перевидання в Україні. Репринтне відтворення видання 1949 року. Т. 3. Київ, 1995. С. 960-965.
712. Янів В. Українська студентська преса (історично-бібліографічний нарис) //

Визвольний шлях [Лондон]. 1979. № 3. С. 303-317.

713. Antalovskij Š. Karpatoruské studentstvo // Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi / red. J. Zatloukal. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi, 1936. S. 102-107.

714. Benda J. Útěk a vyhánění z pohraničí českých zemí (1938-1939). Praha: Karolinum, 2012. 541 s.

715. Borza P. K dejinám Gréckokatolíckej farnosti sv. Klimenta v Prahe // Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročia III / Edit. J. Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2013. S. 367-375.

716. Borza P. a kol. Pastieri Bozieho ľudu (1818-1950) // Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Vy ste chrám živého Boha. 1. diel edície Grékokatolícka cirkev na Slovensku / Edit. L. Petrik. Presov: PETRA n.o., 2012. S. 26-135.

717. Dostál V. Agrární strana. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. 358 s.

718. Dronov M. Národnostné a jazykové problémy grékokatolíckej cirkvi v medzivojnej Prahe // Cirkvi a národy strednej Európy (1800-1950) = Die Kirchen und Völker Mitteleuropas (1800-1950) / zost: P. Švorc, L. Harbul'ova, K. Schwarz. Prešov: Universum. – S. 229-239

719. Gebej I. Spolupráce českosl. student. s karpatorus. studentstvem // ДНЕВНИКЪ-Дневник. 1938. 22 prosince. S. 3.

720. Hořec J. Význam Benešovy cesty // Edvard Beneš a Podkarpatská Rus / šéfred. I. Latko. Užhorod, 2006. S. 40-44.

721. Hubený D. Čeští úředníci na Podkarpatské Rusi za druhé republiky z pohledu centrální vlády v Praze // Paginae Historiae. 23/2015, č. 2: Podkarpatská Rus. S. 39-62.

722. Kapitán J. Jubileum karpatoruského studentstva // Fronta [Praha]. 1931. 2 dubna. Č. 18. S. 274-275.

723. Konečný S. Náčrt dejín karpatských rusínov. Vysokoškolska učebnica. Presov, 2015. 226 s.

724. Kopecký L. Agrární akademici // Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace / Edit.: J. Barna, B. Rašticova. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2010. S. 117-123.

725. Magocsi P.R. *The Shaping of National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 – 1948*. Cambridge: Harvard University Press, 1978. 640 p.
726. Nakonečný M. *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001. 332 s.
727. Plachý J. *K činnosti některých negativistických stran na Podkarpatské Rusi v roce 1938 // Slovanský přehled*. 2012. № 1-2. S. 117-136.
728. Rychlík J., Rychlíková M. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. 240 s.
729. Skala P. *Spolek karpatoruských studentů Vozrožděnije // Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. S. 133-135.
730. Svoboda D. *Zoučení bez dojetí: Češi a ukrajinská autonomie na Podkarpatské Rusi za druhé republiky // Pamět a dějny*. 2014. № 4. S. 18-30
731. Šlepeckij I. *Karpatoruské studentstvo v Praze a ing. Rotnágľ // Rotnágľův sborník: K jubileim svého starosty vydala Československa jednota / Red. Rada: A. Pražak, J. Rokos, J. Vochala*. Praha, 1935. S. 208-211.
732. Švorc P. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919-1939)*. Prešov: Universum, 2003. 424 s.
733. Valjent Z. *Sport na ČVUT: kdysi a dnes*. Praha: České vysoké učení technické, 2012. 295 s.
734. Zilynskyj B. *Ukrajinci v Cechah a na Moravě (1894) 1917 – 1945 (1994)*. Praha: X-Egem, 1995. 128 s.ill.
735. Zvěřina G. *O podkarpatoruské studentstvo // Československá republika*. 1929. 17 března. S. 10.

ДОВІДНИКОВІ ВИДАННЯ

736. Пеленська О. *Україна поза Україною. Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919-1939)*. Прага: Tiskárna Helbich, 2019. 332 с.
737. Поданы В., Барвикова Г и кол. *Русская и украинская эмиграция в*

Чехословацкой республике 1918-1938: Путеводитель по архивным фондам и собраниям в Чешской республике. Прага: EUROSLAVICA, 1995. 132 с.

738. Почекутова О. Преса Закарпаття XIX – I-ої половини XX століття. Бібліографічний покажчик. Ужгород: Говерла, 2010. 128 с.

739. Реєстр розсекречених архівних фондів України : Міжархів. довідник. Т. 1 : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 2 : Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / Укрдержархів України, Центр. держ. архів вищих органів влади та упр. України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд. Н. Григорчук, С. Зворський, Н. Маковська. К., 2012. 382 с.

740. Центральний державний архів громадських об'єднань України: Путівник / Автори-упорядники: Б. Іваненко (кер.) та ін.; Ред. кол: Р. Пиріг (гол.) та ін. Київ: Друкарня Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, 2001. 496 с.

741. Kubiček J. a kol. Časopisy České republiky 1919-1945. Čast 1: Bibliografie. Sv. 2: L – S. Brno, 2006. 544 s.

742. Kubiček J. a kol. Časopisy České republiky 1919-1945. Čast 1: Bibliografie. Sv. 3: Š – Ž. Brno, 2006. 446 s.

743. Polišenský O. Vřestudentský archiv (1848-1953). Inventární seznam II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 159 s.

744. Polišenský O. Vřestudentský archiv (1848-1953): Inventární seznam. Dodatky. Praha, 1999. 93 s.

745. Ročenka Československé republiky. Ročník VI. 1927. Praha, 1927. 402 s.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

**«Карпаторусській Студенчеській Кружокъ «Возрожденіе» въ Прагѣ» -
«Общество Карпаторусскихъ Студентовъ «Возрожденіе» въ Прагѣ»:
персональний склад керівництва за 1921/22 – 1938/39 навчальні роки**

Період повноважень	Склад
16.10.1921 – 30.04.1922	Василь Саврук (голова), Павло Мидлик (заступник голови), Антон Петенько (секретар), Зоря Гомічкова (скарбник), Юрій Перевузник (культурний референт)
30.04.1922 – 15.10.1922	Іван Кампій (голова), Гаврило Михалич (заступник голови), Іван Бунганич (секретар), Коломан Бляшин (скарбник), Віктор-Гейза Баран (член правління), Юрій Перевузник (заступник члена правління), Іван Федькович (заступник члена правління), Карл Шіналі (голова ревізійної комісії), Антон Король (член ревізійної комісії), Едуард Бугарин (член ревізійної комісії),
15.10.1922 – 08.12.1922	Едмунд Гойдич (голова), Іван Бунганич (заступник голови), Костянтин Стрипський (секретар), Коломан Бляшин (скарбник), Антон Король (член правління), Іван Кампій (заступник члена правління), Микола Лацанич (заступник члена правління), Євген Богут (голова ревізійної комісії), Леонтин Гумецький (член ревізійної комісії), Володимир Могильницький (член ревізійної комісії)

08.12.1922 – 21.10.1923	Іван Бунганич (голова), Антон Король (заступник голови), Костянтин Стрипський (секретар), Коломан Бляшин (скарбник), Микола Гарчар (член правління), Іван Кампій (заступник члена правління), Степан Роман (заступник члена правління), Володимир Могильницький (голова ревізійної комісії), Леонтин Гумецький (член ревізійної комісії), Євген Богут (член ревізійної комісії)
21.10.1923 – 02.03.1924	Ілля Керечанин (голова), Іван Бунганич (заступник голови), Андрій Кампій (секретар), Юрій Перевузнник (скарбник), Микола Гарчар (член правління), Володимир Могильницький (заступник члена правління), Микола Ліптак (заступник члена правління), Гаврило Михалич (голова ревізійної комісії), Михайло Дьолог/Калинов (член ревізійної комісії), Адальберт Кутка (член ревізійної комісії), Степан Петрус (заступник члена ревізійної комісії)
02.03.1924 – 19.10.1924	Микола Гарчар (голова), Карл Шіналі (заступник голови), Едмунд Гойдич (секретар), Георгій Баторій (скарбник), Емануел Їжак (член правління – господар), Антон Король (заступник члена правління), Іван Суковський (заступник члена правління), Петро Петрецький (голова ревізійної комісії), Костянтин Стрипський (член ревізійної комісії), Зоря Гомічкова (член ревізійної комісії), Гаврило Михалич (заступник члена ревізійної комісії)
19.10.1924 – 25.11.1925	Іван Кампій (голова), Карл Шіналі (заступник голови, з 19.10.1924 до 14.03.1925), Степан Адамович (заступник голови, з 14.03.1925 до 25.11.1925), Коломан Бляшин (секретар), Георгій Баторій (скарбник), Емануел Їжак (член правління – господар), Ольга Могильницька (заступник члена правління, з 19.10.1924 до 14.03.1925), Гейза Шуба (заступник члена правління, з 19.10.1924 до 14.03.1925), Антон Кваковський (заступник члена правління, з 14.03.1925 – 25.11.1925), Франц Їжак (заступник члена правління, з 14.03.1925 – 25.11.1925), Михайло Йовбак (голова ревізійної комісії), Андрій Марко (член ревізійної комісії), Микола

	Гуллович (член ревізійної комісії), Володимир Данкулинець (заступник члена ревізійної комісії)
25.11.1925 – 17.10.1926	Гаврило Чопей (голова), Петро Петрецький (заступник голови), Степан Адамкович (секретар), Андрій Кампій (скарбник), Іван Оринчай (член правління – господар), Іван Мартин (заступник члена правління), Віктор Треса (заступник члена правління), Георгій Баторій (член ревізійної комісії), Микола Лацанич (член ревізійної комісії)
17.10.1926 – 16.10.1927	Степан Адамкович (голова), Іван Оринчай (заступник голови), Володимир Данкулинець (секретар з 17.10.1926 до 25.01.1927; заступник члена правління з 25.01.1927 до 16.10.1927), Іван Мартин (скарбник з 17.10.1926 до 25.01.1927; секретар з 25.01.1927 до 16.10.1927), Василь Попович (член правління – господар), Софія Могильницька (заступник члена правління), Іван Суковський (заступник члена правління з 17.10.1926 до 25.01.1927; скарбник з 25.01.1927 до 16.10.1927), Гаврило Чопей (член ревізійної комісії), Андрій Кампій (член ревізійної комісії)
16.10.1927 – 03.11.1928	Володимир Могильницький (голова), Мирон Мацков (заступник голови), Василь Лендьел (секретар), Михайло Йовбак (скарбник), Франц Їжак (член правління – бібліотекар), Андрій Носкай (заступник члена правління), Василь Попович (заступник члена правління), Андрій Віттенбергер (заступник члена правління), Михайло Попович (помічник секретаря з 26.11.1927), Степан Анталовський (член ревізійної комісії), Георгій Баторій (член ревізійної комісії з 16.10.1927 до 26.11.1927), Еміл Кампій (член ревізійної комісії з 26.11.1927 до 03.11.1928)
03.11.1928 – 02.11.1929	Василь Попович (голова), Йосип Молчаній (заступник голови), Степан Лизак (секретар), Василь Анталовський (писар), Іван Мартин (скарбник), Герберт Куглер (заступник скарбника), Ігор Левканич (член правління – господар), Василь Лендьел (заступник члена правління), Юлій Даночко (заступник члена правління), Еміліан Кампій (соціальний референт), Степан Анталовський (референт дозвілля), Антон

	<p>Кваковський (екскурсійний референт), Володимир Могильницький (голова ревізійної комісії), Михайло Йовбак (член ревізійної комісії), Мирон Мацков (член ревізійної комісії), Олексій Богданій (заступник члена ревізійної комісії), Микола Ігнацій (заступник члена ревізійної комісії), Франц Їжак (голова третейського суду), Володимир Данкулинець (член третейського суду), Юлій Біцков (член третейського суду), Гаврило Русин (член третейського суду), Мілес Людвіг (член третейського суду), Антон Іванчов (заступник члена третейського суду), Степан Фодор (заступник члена третейського суду)</p>
<p>02.11.1929 – 08.11.1930</p>	<p>Йосип Мочаній (голова, з 02.11.1929 до 01.02.1930), Мирон Мацков (голова, з 01.02.1930 до 08.11.1930), Василь Лендьел (заступник голови), Ігор Левканич (секретар), Іван Андрашко (писар), Степан Анталовський (скарбник), Олексій Богданій (заступник скарбника), Олексій Фаринич (господар), Василь Татинець (заступник члена правління), Олена Семенова (заступник члена правління), Іван Ковач (заступник члена правління), Гаврило Русин (соціальний референт), Андрій Карабелеш (культурний референт), Степан Роман (референт закордонних справ), Василь Анталовський (референт з дозвілля), Степан Фодор (екскурсійний референт), Іван Мартин (голова ревізійної комісії), Юлій Біцков (голова третейського суду)</p>
<p>08.11.1930 – 14.11.1931</p>	<p>Василь Анталовський (голова), Андрій Карабелеш (заступник голови), Іван Андрашко (секретар), Іван Скиба (писар), Микола Ігнацій (скарбник), Іван Ковач (бібліотекар), Іван Молнар (заступник члена правління), Магдалина Добош (заступник члена правління), Сергій Стасєв (заступник члена правління), Микола Фіцай (заступник члена правління), Антоній Іванчов (соціальний референт), Степан Анталовський (культурний референт), Василь Татинець (екскурсійний референт), Мирон Мацков (голова ревізійної комісії), Ігор Левканич (голова третейського суду)</p>

14.11.1931 – 12.11.1932	Василь Лендьел (голова), Ігор Левканич (заступник голови), Олексій Ількович (секретар, з 14.11.1931 до 14.05.1932), Еміліян Іванчов (писар; т.в.о. секретаря з 14.05.1932 до 12.11.1932), Степан В. Добош (заступник писаря), Іван Шлепецький (скарбник), Юлій Попович (господар-бібліотекар), Дмитро Гудивок (заступник члена правління), Василь Бабич (заступник члена правління), Степан Анталовський (соціальний референт), Юрій Станканинець (культурний референт), Іван Каструб (екскурсійний референт) Василь Анталовський (голова ревізійної комісії), Петро Брусо (голова третейського суду)
12.11.1932 – 11.11.1933	Ігор Левканич (голова), Іван Скиба (перший заступник голови), Василь Тудошій (другий заступник голови), Степан В. Добош (секретар), Іван Шлепецький (скарбник), Йосип Ілюк (заступник скарбника), Георгій-Іван Керча (писар), Іван Олас (заступник писаря), Юрій Станканинець-Гам (господар), Еміліян Павук (заступник члена правління), Василь Бабич (заступник члена правління), Іван Беллович (заступник члена правління), Павло Цібере (соціальний референт), Петро Лінтур (культурний референт), Євген Кубіній (референт з дозвілля), Юлій Попович (екскурсійний референт), Олексій Фаринич (редактор), Василь Варга (голова третейського суду)
11.11.1933 – 10.11.1934	Еміліян Іванчов (голова), Василь Тудошій (1-й заступник голови), Степан В. Добош (2-й заступник голови), Георгій-Іван Керча (секретар), Іван Шлепецький (скарбник), Андрій Ольховий (заступник скарбника), Степан Касинець (писар), Сидонія Федор (II-й писар), Павло Дубай (помічник писаря), Михайло Мозер (господар), Петро Кухта (заступник члена правління), Михайло Варга (заступник члена правління), Михайло Грига (соціальний референт), Василь Бабич (культурний референт), Іван Товт (спортивний референт), Василь Химинець (екскурсійний референт), Марта Ількович (референт з дозвілля), Іван Андрашко (редактор), Йосип Ілюк (голова ревізійної комісії), Павло

	Цібере (голова третейського суду)
10.11.1934 – 23.11.1935	Степан В. Добош (голова), Іван Шлепецький (заступник голови), Василь Бабич (секретар), Іван Флігель (писар), Михайло Варга (скарбник), Іван Лінтур (господар-бібліотекар), Микола Пайкошій (заступник члена правління), Гаврило Магош (заступник члена правління), Степан Анталовський (соціальний референт), Марта Дубай (культурний референт), Степан І. Добош (голова ревізійної комісії), Василь Тудошій (голова третейського суду)
23.11.1935 – 14.11.1936	Георгій-Іван Керча (голова), Михайло Кампій (1-й заступник голови), Микола Гошовський (2-й заступник голови), Микола Пайкошій (секретар), Євген Башта (писар), Віра Гейк (заступник писаря) Степан Бунганич (скарбник), Олег Грабар (заступник скарбника), Іван Лінтур (господар), Всеволод Гейк (заступник члена правління), Ілля Волощук (заступник члена правління), Степан Добош (соціальний референт), Марта Ількович (референт з питань дозвілля), Рафаїл Євреїнов (культурний референт), Володимир Мартинович (спортивний референт), Іван Гебей (староста струнного ансамблю), Адальберт Качуровський (заступник старости струнного ансамблю), Олексій Фаринич (редактор), Павло Теняк (екскурсійний референт), Василь Анталовський (голова ревізійної комісії), Василь Тудошій (голова третейського суду)
14.11.1936 – 09.11.1937	Василь Петрецький (голова), Євген Башта (перший заступник голови), Василь Гошовський (другий заступник голови), Кирило Яськов (секретар), Олександр Ерфан (писар), Георгій Баганич (скарбник), Андрій Вайнагій (заступник скарбника), Василь Нискач (культурний референт), Йосип Станканинець (екскурсійний референт), Микола Фіцай (соціальний референт), Михайло Россбаумер (референт з питань дозвілля) Едмунд Іванчов (спортивний референт), Михайло Сабов (староста балалаєчного ансамблю), Юрій Костюк (керівник хору), Михайло Фегер (керівник драмгуртка), Йосип Олас (господар), Адальберт Качуровський та Іван Гебей (члени правління), Микола Лендзел ,

	Іван Гам, Тиберій Жидович (заступники членів правління), Василь Анталовський (голова ревізійної комісії), Микола Катеринюк (голова третейського суду)
09.11.1937 – 30.11.1938	Емеріх Шандор (голова), Олександр Ерфан (перший заступник голови), Іван Станканинець (другий заступник голови), Іван Реберка (секретар), Георгій Маркусъ (писар), Петро Бунганич (скарбник) Петро Пацкан (господар), Ганна Дубай (культурний референт), Адальберт Анацький (референт з питань дозвілля), Габрієла Керлик (екскурсійний референт), Євген Башта (спортивний референт), Ілля Волощук (соціальний референт), Степан Касинець (староста струнного ансамблю), Петро Куцин (керівник драмгуртка), Юлій Попович (голова третейського суду), Василь Петрецький (голова ревізійної комісії)
30.11.1938 – ?	Петро Бунганич (голова), Еміліан Балецький (1-й заступник голови), Ганна Дубай (2-й заступник голови), Михайло Мегер (секретар), Андрій Дрібняк (скарбник), Мефодій Лемак (писар), Микола Іванчов (господар), Марта Туркиняк (культурний референт), Юрій Вошкоц (соціальний референт), Олег Грабар (референт з питань дозвілля), Петро Романко (екскурсійний референт), Іван Шафранко (спортивний референт), Михайло Шаламон (пресовий референт, 1938 до 11.03.1939), Йосип Бунганич (пресовий референт, з 11.03.1939) Іван Гебей (голова ревізійної комісії), Петро Кухта (голова третейського суду)

Таблицю складено на основі даних: АМР. F. 5/1. Kart. 436. Sign. X/252. L. 18-114; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922-1930). L. 3-44; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1930-1939). L. 4-62; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1937-1939). L. 18.

ДОДАТОК Б

«Союз Соціальної Помочі для Подкарпатських Руських Студентів в Празі» / «Союз Підкарпатських Руських Студентів в Празі» / «Союз Карпато-Українських Студентів в Празі»:
персональний склад керівництва за 1921/22 – 1938/39 навчальні роки

Період повноважень	Склад
21.01.1922 – 16.03.1922	Антон Бращайко (голова), Олександр Фединець (секретар), Адальберт Балаж (скарбник), Юлій Бокшай (голова соціальної комісії), Августин Лавришин (голова комісії з питань пропаганди), Василь Грабар (член правління без функцій), Петро Фленько (член правління без функцій), Олександра Стахура (ревізор), Микола Різдорфер (ревізор)
16.03.1922 – 11.11.1922	Адальберт Балаж (голова), Юлій Бокшай (секретар), Василь Грабар (скарбник), Микола Різдорфер (голова соціальної комісії), Августин Лавришин (голова комісії з питань пропаганди), Микола Юркуц (член правління без функцій), Емиліян Микита (член правління без функцій)
11.11.1922 – 27.10.1923	Адальберт Балаж (голова), Михайло Молдавчук (секретар), Емиліян Микита (скарбник), Августин Лавришин (голова соціальної комісії), Антоній Пак (голова комісії з питань пропаганди), Василь Грабар (член правління без функцій), Іван Фотул (член правління без функцій), Антон Бращайко (ревізор), Юлій Злоцький (ревізор)
27.10.1923 – 12.01.1924	Адальберт Балаж (голова), Юлій Злоцький (секретар), Емиліян Микита (скарбник), Антоній Пак (голова соціальної комісії), Антон Бращайко (голова комісії з питань пропаганди), Микола Різдорфер (член правління без функцій), Ернест Цмур (член правління без функцій)
12.01.1924 – 02.01.1925	Антон Бращайко (голова), Олександр Нодь (секретар), Адальберт Балаж (скарбник), Антоній Пак (голова соціальної комісії), Іван Фотул (голова комісії з питань пропаганди), Микола Різдорфер (член правління без функцій), Ернест Цмур (член правління без функцій)
02.01.1925 – 07.11.1925	Антон Бращайко (голова), Юрій Репай (секретар), Емиліян Микита (скарбник), Антоній

	Пак (голова соціальної комісії), Юлій Злоцький (голова комісії з питань пропаганди), Михайло Бачинський (член правління без функцій), Степан Станканинець (член правління без функцій)
07.11.1925 – 23.10.1926	Микола Булеца (голова), Михайло Бачинський (секретар), Василь Грабар (скарбник), Ернест Цмур (голова соціальної комісії), Юлій Злоцький (голова комісії з питань пропаганди), Андрій Бачинський (бібліотекар)
23.10.1926 – 22.10.1927	Юлій Бокшай (голова), Михайло Бачинський (секретар, з 23.10.1926 до 04.03.1927), Семен Петрашко (секретар з 04.03.1927 до 22.10.1927) Олександр Митро (скарбник), Василь Грабар (голова соціальної комісії), Володимир Комаринський (голова комісії з питань пропаганди), Ернест Цмур (член правління без функцій), Андрій Бачинський (член правління без функцій), Наталія Балицька (ревізор), Микола Булеца (ревізор)
22.10.1927 – 04.11.1928	Юрій-Августин Шерегій (голова), Семен Петрашко (секретар), Михайло Мандзюк (соціальний референт – заступник голови), Микола Булеца (скарбник), Михайло Русинко (культурно-пропагандистський референт), Костянтин Медвідь (бібліотекар), Федір Ткачук (член правління без функцій), Василь Грабар (ревізор), Олександр Митро (ревізор)
04.11.1928 – 01.11.1929	Михайло Русинко (голова), Павло Добровський (секретар, з 04.11.1928 до 01.06.1929; в.о. писаря від 28.02.1929 до 01.06.1929), Адальберт Гелетка (соціальний референт – заступник голови; в.о. секретаря, з 01.06.1929 до 01.11.1929), Августин Чичура (скарбник), Микола Попович (писар, з 04.11.1928 до 28.02.1929), Олексій Галас (культурно-пропагандистський референт, з 04.11.1928 до 28.02.1929), Семен Петрашко (культурно-пропагандистський референт, з 28.02.1929 до 01.11.1929) Костянтин Медвідь (бібліотекар), Ольга Стахура (член правління без функцій), Августин Гегедюш (член правління без функцій), Юрій-Августин Шерегій (ревізор), Федір Ткачук (ревізор), Микола Медвідь (ревізор)

01.11.1929 – 14.11.1930	Юрій-Августин Шерегій (голова), Августин Чичура (секретар), Євген Ретій (соціальний референт – заступник голови), Федір Ткачук (скарбник), Семен Петрашко (культурно-пропагандистський референт, 01.11.1929 до 15.01.1930), Олексій Галас (бібліотекар), Микола Цуперяк (писар), Костянтин Медвідь (член правління без функцій 01.-05.11.1929, соціальний референт – заступник голови, з 05.11.1929 до 14.11.1930), Микола Медвідь (член правління без функцій, з 01.11.1929 до 01.12.1929), Микола Бандусяк (член правління без функцій, з 09.12.1929 до 14.11.1930), Михайло Штефуца (культурно-пропагандистський референт, з 15.01.1930 до 14.11.1930), Павло Добровський (голова ревізійної комісії), Ростислава Бирчак (ревізор), Василь Бора (ревізор)
14.11.1930 – 17.10.1931	Микола Бандусяк (голова), Микола Лелекач (секретар), Августин Чичура (соціальний референт – заступник голови), Микола Підмалівський (писар), Василь-Богдан Алиськевич (скарбник), Євген Шерегій (культурно-пропагандистський референт, з 17.10.1931 до 01.1931), Василь Федак (бібліотекар), Степан Росоха (культурно-пропагандистський референт, з 01.1931 до 17.10.1931), Юрій Соколович (правління без функцій), Юлій Бонь (правління без функцій), Михайло Русинко (голова ревізійної комісії), Адалберт Гелетка (ревізор), Василь Качуровський (ревізор)
17.10.1931 – 24.10.1932	Адалберт Гелетка (голова), Михайло Русинко (секретар), Микола Бандусяк (соціальний референт, заступник голови, з 17.10.1931 до 18.02.1932), Мстислав Дуб (скарбник), Василь Ластовецький (культурно-пропагандистський референт, з 17.10.1931 до 22.01.1932), Петро Бедей (писар), Адальберт Гриць (бібліотекар), Микола Штефан (член правління без функцій, з 17.10.1931 до 22.01.1932; культурно-пропагандистський референт, з 22.01.1932 до 24.10.1932) Вікентій Шандор (член правління без функцій, з 17.10.1931 до 18.02.1932, соціальний референт, заступник голови – з 18.02.1932 до 24.10.1932) Юрій Соколович (член правління без функцій, з

	22.01.1932 до 24.10.1932), Микола Небесник (член правління без функцій, з 18.02.1932 до 24.10.1932), Василь Качуровський (голова ревізійної комісії), Степан Росоха (ревізор), Августин Чичура (ревізор)
24.10.1932 – 21.10.1933	Вікентій Шандор (голова), Микола Небесник (секретар) Степан Росоха (соціальний референт – заступник голови), Омелян Штефан (скарбник, з 24.10.1932 до 19.11.1932), Богдан Долинський (культурно-пропагандистський референт), Юрій Соколович (писар), Оксана Гупаловська (член правління без функцій), Микола Попович (член правління без функцій), Михайло Антал (член правління без функцій), Василь Качуровський (голова ревізійної комісії), Микола Русинко (ревізор), Іван Бабіля (ревізор, з 24.10.1932 до 19.11.1932; скарбник, з 19.11.1932 до 21.10.1933)
21.10.1933 – 03.11.1934	Степан Росоха (голова), Іван Кошан (секретар), Андрій Гіріц (соціальний референт, заступник голови), Вікентій Шандор (скарбник), Микола Небесник (бібліотекар), Богдан Рубинович (культурно-пропагандистський референт), Золтан Добра (писар), Олексій Кукуч (член правління без функцій), Михайло Бобонич (член правління без функцій), Михайло Русинко (голова ревізійної комісії), Омелян Штефан (ревізор), Михайло Антал (ревізор)
03.11.1934 – 19.10.1935	Микола Підмалівський (голова), Микола Небесник (секретар), Андрій Гіріц (соціальний референт, заступник голови), Олександр Кукуч (скарбник), Леонід Курепан (культурно-пропагандистський референт), Богдан Рубинович (бібліотекар), Іван Долинай (писар), Оксана Гупаловська (член правління без функцій), Іван Кошан (член правління без функцій), Марія Панькевич (член правління без функцій), Михайло Бобонич (член правління без функцій), Василь Бора (голова ревізійної комісії) Василь Качуровський (ревізор), Омелян Штефан (ревізор)
19.10.1935 – 27.06.1936	Микола Небесник (голова, з 19.10.1935 до 11.06.1936), Іван Долинай (секретар, з 19.10.1935 до 11.06.1936), Петро Бедей (соціальний референт – заступник голови; т.в.о. голови з 11.06.1936 до

	27.06.1936), Михайло Кришеник (скарбник), Михайло Бобонич (культурно-пропагандистський референт, з 19.10.1935 до 21.03.1936), Юрій Кене (писар), Степан Бреза (бібліотекар), Степан Возницький (член правління без функцій), Еміл Поляк (член правління без функцій, з 19.10.1935 до 21.03.1936; культурно-пропагандистський референт, 21.-22.03.1936), Єлизавета Кузьма (голова ревізійної комісії), Степан Росоха (ревізор; т.в.о. секретаря з 11.06.1936 до 27.06.1936), Лев-Євген Куриляк (ревізор)
27.06.1936 – 15.10.1937	Юрій Кене (голова), Іван Долинай (секретар), Олександр Кукуч (соціальний референт – заступник голови), Михайло Родак (скарбник), Михайло Смола (писар, з 27.06.1936 до 15.10.1936), Степан Бреза (бібліотекар), Єлизавета Кузьма (культурно-пропагандистський референт), Олексій Сокальський (член правління без функцій), Іван Кошан (член правління без функцій, з 27.06.1936 до 15.10.1936), Дмитро Галай (писар, з 15.10.1936 до 15.10.1937), Михайло Бокотей (член правління без функцій, з 15.10.1936 до 15.10.1937), Степан Росоха (голова ревізійної комісії), Василь Бора (ревізор), Адальберт Гелетка (ревізор)
15.10.1937 – 22.01.1939	Юрій Штефанець (голова, з 15.10.1937 до 15.05.1938), Дмитро Галай (секретар), Степан Бреза (соціальний референт – заступник голови, з 15.10.1937 до 15.05.1938; голова, з 15.05.1938 до 22.01.1939), Адальберт Немеш (соціальний референт, заступник голови – з 15.05.1938 до 22.01.1939), Юрій Козма (скарбник), Юрій Кене (культурно-пропагандистський референт), Степан Лозан (бібліотекар), Володимир Ващук (писар), Михайло Крічка (член правління без функцій), Іван Товт (член правління без функцій), Степан Росоха (голова ревізійної комісії), Єлизавета Кузьма (ревізор) та Іван Долинай (ревізор)
22.01.1939 – ?	Павло Желтвай (голова, з 22.01.1939 до 31.05.1939), Дмитро Криванич (заступник голови), Федір Гайович (секретар), Павло Коссей (скарбник), Степан Бенедик (соціальний референт), Андрій Гарасевич (культурно-пропагандистський референт), Ганна Деха

	(бібліотекар), Михайло Бердар (писар), Адальберт Немеш (член правління без функцій), Михайло Бокотей (член правління без функцій), Франц Маркуш (голова ревізійної комісії), Антон Романець (ревізор), Іван Товт (ревізор)
--	--

Таблицю складено на основі даних: АМР. Ф. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SK II/535. L. 9–139; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 4-62; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 9-94.

ДОДАТОК В.

**Філія «Союз Підкарпатських Руських Студентів» у Братиславі:
персональний склад керівництва за 1930/31 – 1937/38 навчальні роки**

Період повноважень	Склад
11.11.1930 – 28.11.1931	Юрій Шпилька (голова), Михайло Фущич (секретар), Йосип Рушак (скарбник)
28.11.1931 – 07.11.1932	Юрій Шпилька (голова), Василь Шпак (секретар), Василь Гудяк (скарбник), Йосип Рушак (культурно-пропагандистський референт), Микола Попович (ревізор), Кирило-Андрій Феделеш (ревізор)
07.11.1932 – 05.12.1933	Юрій Яцко (голова), Василь Шпак (секретар), Йосип Рушак (скарбник), Василь Івановчик (культурно-пропагандистський референт), Антон Галас (соціальний референт), Євген Дзямка (бібліотекар), Йосип Мишків (писар), Микола Штефан (голова ревізійної комісії), Іван Желтвай (ревізор), Микола Товт (ревізор)
05.12.1933 – 19.11.1934	Василь Гудяк (голова), Йосип Рушак (секретар), Івана Сакач (скарбник), Василь Івановчик (культурно-пропагандистський референт), Микола Попович (соціальний референт), Євген Дзямка (бібліотекар), Йосип Мишків (писар), Микола Желтвай (член правління б. ф.), Антон Галас (член правління б. ф.), Микола Штефан (голова ревізійної комісії), Василь Шпак (ревізор), Лев Канюга (ревізор)
19.11.1934 – 02.11.1935	Василь Івановчик (голова), Йосип Січ (секретар), Лев Канюга (скарбник), Микола Товт (культурно-пропагандистський референт), Іван Желтвай (соціальний референт), Микола Ковтан (бібліотекар), Микола Попович (писар), Степан Штефуровський (член правління без функцій), Василь Григашій (член правління без функцій)
02.11.1935 – 16.11.1936	Василь Івановчик (голова), Лев Канюга (секретар), Іван Попович (скарбник), Микола Товт (культурно-пропагандистський референт), Йосип Мишків (соціальний референт), Степан Ботош (бібліотекар), Йосип Січ (писар), Кирило-Андрій Феделеш (член правління без функцій), Микола Попович (член правління без функцій).
16.11.1936 – 13.11.1937	Микола Товт (голова), Іван Попович (секретар),

	Степан Ботош (скарбник), Василь Гудяк (культурно-пропагандистський референт), Василь Кондрачин (соціальний референт), Кирило-Андрій Феделеш (бібліотекар), Павло Нірода (писар), Василь Івановчик (член правління б. ф.), Лев Канюга (член правління б. ф.), Степан Штефуровський (ревізор), Юрій Яцко (ревізор)
13.11.1937 – ?	Микола Товт (голова), Іван Попович (секретар), Іван Лях (скарбник), Степан Ботош (культурно-пропагандистський референт), Павло Нірода (соціальний референт), Василь Пантьо (бібліотекар), Василь Гіріц (писар), Олександр Долинай (член правління б. ф.), Руслана Петах (член правління б. ф.)

Таблицю складено на основі даних: АМР. Ф. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. SK II/535. L. 9–139; ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 896. Арк. 4-62; ЦДАВО України. Ф. 4392. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 9-94.

ДОДАТОК Г

**«Общество Карпаторусских Студентовъ «Верховина» въ Брно»:
персональний склад керівництва за 1935/36 – 1937/38 навчальні роки**

Період повноважень	Склад
14.03.1936 – 19.11.1936	Гейза Чегіль (голова), Стефан Бонь (1-й заступник голови), Олексій Колесников (заступник голови), Андрій Смужаниця (секретар) Августин Сокол (писар), Андрій Роман (скарбник), Федір Кешеля (голова ревізійної комісії)
19.11.1936 – 23.10.1937	Гейза Чегіль (голова), Августин Сокол (1-й заступник голови), Михайло Федоров (2-й заступник голови), Андрій Смужаниця (секретар), Лідія Ілечко (писар), Андрій Роман (скарбник), Дмитро Сас (культурний референт), Андрій Вайс (голова ревізійної комісії), Стефан Бонь (голова третейського суду)
23.10.1937 – ?	Гейза Чегіль (голова), Августин Сокол (1-й заступник голови), Андрій Роман (2-й заступник голови), Олександр Сас (секретар), Георгій Лешков (заступник секретаря), Андрій Чисарик (скарбник), Василь Белявський (культурний референт), Андрій Смужаниця (соціальний референт), Олексій Такач (бібліотекар), Борис Колесников (голова ревізійної комісії), Стефан Бонь (голова третейського суду)

Таблицю складено на основі даних: Общество карпаторусскихъ студентовъ «Верховина» въ Брно // Русскій Народный Голось. 1936. 19 мая. С. 3; ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L.36, 43.

ДОДАТОК Д.

**«Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов в Ужгородѣ»:
персональний склад керівництва за 1928/29 – 1938/39 операційні роки**

Період повноважень	Склад
12.03.1928 – 15.02.1929	Володимир Могильницький (голова), Володимир Мороз (заступник голови), Еміліан Кампій (I-й секретар), Михайло Русинко (II-й секретар), Михайло Йовбак (голова фінансової комісії), Семен Петрашко (член фінансової комісії), Леонтій Гумецький (член фінансової комісії), Еміліан Капішинський (пресовий референт), Юрій Августин Шерегій (заступник пресового референта), Герберт Куглер (голова комісії закордонних справ), Костянтин Медвідь (заступник голови комісії закордонних справ), Степан Анталовський (голова культурної комісії)
15.02.1929 – 01.02.1930	Володимир Могильницький (голова), Йосип Молчаній (заступник голови), Василь Анталовський (секретар), Еміль Сокол (фінансовий референт), Еміліан Кампій (соціальний референт), Мирон Мацков (референт закордонних справ), Магдалина Добош (культурний референт), Гаврило Русин (пресовий референт), Василь Лендьел (голова ревізійної комісії), Микола Ігнацій (член ревізійної комісії), Антоній Іванчов (член ревізійної комісії), Едмунд Гойдич (голова третейського суду), Ігор Левканич (член третейського суду), Олексій Богданій (член третейського суду),
01.02.1930 – 07.02.1931	Василь Анталовський (голова), Андрій Карабелеш (заступник голови), Микола Ігнацій (секретар), Іван Мартин (фінансовий референт), Степан Анталовський (культурний референт), Еміль Сокол (соціальний референт), Степан Роман (референт закордонних справ), Іван Андрашко (пресовий референт), Володимир Могильницький (голова ревізійної комісії), Юлія Кобулич (член ревізійної комісії), Мирон Мацков (член ревізійної комісії), Михайло Попович (голова третейського суду), Ігор Левканич (член третейського суду), Юрій Даночков (член третейського суду)

07.02.1931 – 09.02.1932	Мирон Мацков (голова), Степан Анталовський (1-й заступник голови), Георгій Чургович (2-й заступник голови), Іван Ковач (секретар), Павло Цібере (фінансовий референт), Василь Анталовський (культурний референт), Василь Татинець (соціальний референт), Сергій Стасєв (референт закордонних справ), Ігор Левканич (пресовий референт), Володимир Могильницький (голова ревізійної комісії), Антоній Іванчов (член ревізійної комісії), Еміл Сокол (член ревізійної комісії), Йосип Молчаній (голова третейського суду), Андрій Галас (член третейського суду), Іван Скиба (член третейського суду)
09.02.1932 – 04.02.1933	Степан Анталовський (голова), Іван Ковач (1-й заступник голови), Чарній Михайло (2-й заступник голови), Степан І. Добош (генеральний секретар), Микола Фіцай (II-й секретар), Антоній Іванчов (фінансовий референт), Іван Шлепецький (скарбник), Юлій Вешеленій (соціальний референт), Олексій Фаринич (культурний референт), Василь Анталовський (пресовий референт), Сергій Стасєв (референт закордонних справ), Мирон Мацков (голова ревізійної комісії), Іван Скиба (член ревізійної комісії), Степан В. Добош (член ревізійної комісії), Володимир Могильницький (голова третейського суду), Ігор Левканич (член третейського суду), Еміліан Іванчов (член третейського суду)
04.02.1933 – 08.02.1934	Степан Анталовський (голова), Діонісій Ройкович (1-й заступник голови), Павло Цібере (2-й заступник голови), Василь Тудошій (генеральний секретар), Фома Чекан (секретар), Володимир Тимкович та Микола Катеринюк (протоколісти), Йосип Ілюк (фінансовий референт), Іван Скиба (соціальний референт), Іван Ковач (референт закордонних справ), Петро Лінтур (культурний референт), Петро Кубіній (спортивний референт), Федір Ситканич (середньо-шкільний референт), Іван Олас (пресовий референт), Еміліан Іванчов та Василь Бабич (заступники членів правління), Степан Добош (голова ревізійної комісії), Степан

	Борецький (член ревізійної комісії), Микола Фіцай (член ревізійної комісії), Микола Данкулинець (голова третейського суду), Василь Варга (член третейського суду), Василь Химинець (член третейського суду)
08.02.1934 – 17.02.1935	Василь Тудошій (голова), Еміліан Іванчов (1-й заступник голови), Юлій Попович (2-й заступник голови), Василь Химинець (генеральний секретар), Іван Олас (II-й секретар), Іван Шлепецький (скарбник), Йосип Ілюк (фінансовий референт), Петро Лінтур (соціальний референт), Степан В. Добош (помічник соціального референта), Іван Ковач (референт закордонних справ), Марта Дубай (культурний референт), Василь-Дезидерій Баран (пресовий референт),
17.02.1935 – 03.03.1936	Василь Тудошій (голова), Іван Шлепецький (1-й заступник голови), Степан Добош (2-й заступник голови), Василь Крайняниця (генеральний секретар), Адальберт Качуровський (секретар), Василь Бабич (голова фінансової комісії), Іван Олас (голова культурної секції), Олексій Фаринич (культурний референт), Василь Анталовський (голова соціальної комісії), Василь Химинець (соціальний референт), Степан Анталовський (голова секції з закордонних справ), Іван Ковач (референт з закордонних справ), Павло Теняк (пресовий референт), Микола Кампій (спортивний референт), Петро Лінтур (голова середньо-шкільної комісії), Василь Добош (середньо-шкільний референт), Михайло Фущич , Михайло Варга , Михайло Флігель (заступники членів правління), Володимир Могильницький (голова ревізійної комісії), Юлій Попович (голова третейського суду)
03.03.1936 – 20.02.1937	Степан Добош (голова), Павло Дубай (1-й заступник голови), Михайло Грига (2-й заступник голови), Михайло Лявинець (генеральний секретар), Василий Гошовський (секретар), Йосип Станканинець (протоколіст), Степан Бунганич (голова фінансової комісії), Ілля Волощук (голова культурної комісії), Василь Крайняниця (голова соціальної комісії),

	Василь Тудошій (голова комісії з закордонних справ), Іван Олас (пресовий референт), Георгій-Іван Керча (голова середньо-шкільної комісії), Іван Шлепецький (голова ревізійної комісії), Юлій Попович (голова третейського суду)
20.02.1937 – 05.03.1938	Юлій Попович (голова), Фома Чекан (1-й заступник голови), Іван Олас (2-й заступник голови), Георгій Іван Керча (генеральний секретар), Емеріх Шандор (секретар), Василь Нискач (протоколіст), Андрій Смужаниця (фінансовий референт), Степан Добош (культурний референт), Василь Крайняниця (соціальний референт), Іван Ковач (референт закордонних справ), Ілля Волощук (пресовий референт), Володимир Мартинович (спортивний референт), Олексій Фаринич (середньо-шкільний референт), Михайло Лявинець (голова ревізійної комісії), Іван Гебей (голова третейського суду)
05.03.1938 – ?	Василь Дубай (голова), Кирило Яськов (1-й заступник голови), Степан Бунганич (заступник голови), Олександр Ерфан (генеральний секретар), Георгій Маркусъ (секретар), Петро Пацкан (протоколіст), Василь Крайняниця (голова фінансової комісії), Василь Чепинець (голова культурної комісії), Іван Реберка (голова соціальної комісії), Юлій Попович (голова комісії з закордонних справ), Іван Ковач (пресовий референт), Петро Куцин (голова спортивної комісії), Емеріх Шандор (голова середньо-шкільної комісії), Іван Станканинець (голова ревізійної комісії), Йосип Станканинець (голова третейського суду)

Таблицю складено на основі даних: ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 183. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Protokoly (1928-1934). L. 2-27; Ibid. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (Resoluce sjezdu 1933)(1931-1933). L. 65; ÚDUK-AUK. F. 63. Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1935-1936). L. 205; Ibid. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-2 (1936). L. 1; Ibid. Kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937-1938). L. 60; Объявление // Нашъ Путь. 1938. № 309. С. 3.

ДОДАТОК Е.

«Общество Греко-Католическихъ Студентовъ въ Прагѣ» /

«Союзъ Греко-Католическихъ Студентовъ въ Прагѣ»:

персональний склад керівництва за 1929/30 – 1937/38 навчальні роки

Період повноважень	Склад
24.11.1929 – 29.03.1930	Василь Лендъел (голова), Петро Яцкович (1-й заступник голови), Павло Кофланович (2-й заступник голови), Степан Анталовський (секретар), Василь Бора (заступник секретаря), Олексій Фаринич (скарбник), Марія Парканій (заступник скарбника), о. Василь Гопко (духовний радник)
29.03.1930 – 19.10.1930	Павло Кофланович (голова), Антоній Іванчов (1-й заступник голови), Олексій Богданій (2-й заступник голови), Степан Анталовський (секретар), Василь Бора (заступник секретаря), Олексій Фаринич (скарбник), Марія Парканій (заступник скарбника), о. Василь Гопко (духовний радник)
19.10.1930 – 25.10.1931	Михайло Русинко (голова), Антоній Іванчов (1-й заступник голови), Олексій Богданій (2-й заступник голови), Олексій Фаринич (секретар), Іван Ковач (скарбник), Павло Кофланович (заступник члена правління), Августин Чичура (заступник члена правління), Євген Шерегій (заступник члена правління)
25.10.1931 – ?	Антоній Іванчов (голова), Микола Данкулинець (1-й заступник голови), Олексій Богданій (2-й заступник голови), Олексій Ількович (секретар), Павло Цібере (писар), Марта Дубай (скарбник), Олексій Фаринич (культурний референт), Іван Ковач (ревізор), Степан Ставровський (ревізор)
05.11.1933 – 14.10.1934	Павло Цібере (голова), Марта Дубай (1-й заступник голови), Юрій Станканинець-Гам (2-й заступник голови), Микола Фіцай (секретар), Юрій Шоломон (писар), Степан Касинець (скарбник), Михайло Мозер (господар), Дмитро Гудивок (ревізор), Петро Кухта (ревізор), Михайло Лявинець (ревізор)
14.10.1934 – 10.11.1935	Микола Фіцай (голова), Степан Касинець (1-й заступник голови), Іван Беллович (2-й заступник

	голови), Степан Ставровський (секретар), Павло Теняк (писар), Степан Іванчов (скарбник), Іван Ковтан (культурний референт), Ервін Рейпашій (господар), Микола Данкулинець (ревізор), Дмитро Гудивок (ревізор)
10.11.1935 – 25.10.1936	Павло Цібере (голова), Василь Гошовський (1-й заступник голови), Павло Дубай (2-й заступник голови), Степан Ставровський (секретар), Петро Вурста (писар), Ервін Рейпашій (скарбник), Дмитро Гудивок (соціальний референт – референт закордонних справ), Бартоломій Владімір (культурний референт), Степан Касинець (спортивний референт – референт дозвілля), Іван Гам (господар), Микола Фицай (ревізор), Іван Беллович (ревізор)
25.10.1936 – 21.11.1937	Павло Цібере (голова), Михайло Лявинець (1-й заступник голови), Петро Кухта (2-й заступник голови), Йосип Станканинець (1-й секретар), Василь Гошовський (2-й секретар), Іван Гам (скарбник), Георгій Баганич (соціальний референт), Бартоломій Владімір (культурний референт), Людвіг Бене (референт закордонних справ), Тиберій Жидович (заступник референта закордонних справ), Вільмош Берец (ревізор), Ервін Рейпашій (ревізор)
21.11.1937 – ?	Йосип Станканинець (голова), Габріела Кирлик (1-й заступник голови), Іван Реберка (2-й заступник голови), Георгій Баганич (секретар), Іван Станканинець (скарбник), Петро Келій (писар), Ганна Дубай (культурний референт), Емеріх Шандор (пресовий референт), Петро Кухта (соціальний референт), Іван Хавко (референт закордонних справ), Юлій Гутник (заступник члена правління), Степан Іванчов (заступник члена правління), Еміль Розгоній (заступник члена правління), Іван Товт (ревізор), Тіт Лизак (ревізор)

Таблицю складено на основі даних: Листь до Редакції // Душпастьорь. 1930. № 8-9. С. 228-229; АМР. F. 5/1. Kart. 444. Sign. X/391. L. 9-43.

ДОДАТОК Ж.

**Товариство Українських Католицьких Студентів у Празі:
персональний склад керівництва за 1932/1933, 1936/37-1937/38
навчальні роки**

Період повноважень	Склад
13.11.1932 – 1933	Степан Росоха (голова), Юрій Соколович (заступник голови), Іван Долинай (секретар), Михайло Антал (скарбник), Іван Кошан (член правління), Вікетій Шандор та Іван Бабіля (члени ревізійної комісії)
18.10.1936 – 17.02.1938	Степан Росоха (голова), Михайло Хмелик (заступник голови), Дмитро Галай (секретар), Адальберт Немеш (скарбник), Михайло Кричка (соціальний референт), Володимир Яхно (культурний референт), Іван Фирович (бібліотекар), Юрій Сак (ревізор), Богдан Заклинський (ревізор)
17.02.1938 – ?	Дмитро Галай (голова), Юрій Кене (заступник голови), Павло Желтвай (секретар), Юрій Сак (скарбник), Федір Гайович (бібліотекар), Михайло Кагнер (культурний референт), Михайло Хмелик (соціальний референт), Адальберт Немеш (заступник члена правління), Степан Бенедикт (заступник члена правління), Степан Росоха (ревізор), Юрій Штефанець (ревізор)

Таблицю складено на основі даних: ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 5-13.

ДОДАТОК И.

«Общество Греко-Католических Подкарпаторусских Студентов
в Братиславе»:

персональний склад керівництва за 1935/36-1937/38 навчальні роки

Період повноважень	Склад
06.02.1936 – 30.11.1936	Євген Гойдич (голова), Василь Петричко (заступник голови), Василь Дубай (секретар), Антон Молчаній (скарбник), Василь Драгула (культурний референт), Гейза Седлак (соціальний референт), Адальберт Пінчан (голова ревізійної комісії), Фома Чекан (голова третейського суду), о. Йосип Галько (духовний радник)
30.11.1936 – 23.11.1937	Євген Гойдич (голова), Корнелій Долгій (заступник голови), Василь Дубай (секретар), Антон Молчаній (скарбник), Василь Драгула (культурний референт), Микола Драгула (соціальний референт), Рудольф Ройкович (голова третейського суду), Андрій Штилиха (голова ревізійної комісії), о. Йосип Галько (духовний радник)
23.11.1937 – ?	Василь Петричко (голова), Андрій Штилиха (заступник голови), Антон Молчаній (секретар), Іда Лазар (скарбник), Василь Дубай (культурний референт), Рудольф Ройкович (соціальний референт), Євген Гойдич (голова третейського суду), Павло Петрашовський (голова ревізійної комісії), о. Йосип Галько (духовний радник)

Таблицю складено на основі даних: SNA. F. 3931. Mat. 16/53. Kart. 92. Inv. čč. 917, 931, 934, 936, 941, 945.

ДОДАТОК К.

«Общество Карпаторусских Православных Студентовъ

«Проломъ» въ Прагъ »:

персональний склад керівництва за 1933/1934-1938/1939 навчальні роки

Період повноважень	Склад
29.11.1933 – 10.03.1934	Іван Шлепецький (голова), Василь Тудошій (заступник голови), Степан Добош (секретар), Йосип Ілюк (скарбник), Михайло Грига (писар), Георгій-Іван Керча (бібліотекар), Василь Бабич (організатор), Андрій Ольховий, Іван Скиба, Іван Ковач, Михайло Варга, (заступники членів правління) Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Василь Лендьел (голова третейського суду)
10.03.1934 – 22.04.1934	Іван Шлепецький (голова), Василь Тудошій (заступник голови), Степан Добош (секретар), Йосип Ілюк (скарбник), Михайло Грига (писар), Георгій-Іван Керча (бібліотекар), Андрій Ольховий (заступник члена правління), Михайло Варга (заступник члена правління), Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Василь Лендьел (голова третейського суду)
22.04.1934 – 24.11.1934	Іван Шлепецький (голова), Василь Тудошій (заступник голови), Степан Добош (секретар), Йосип Ілюк (скарбник), Михайло Грига (писар), Георгій-Іван Керча (бібліотекар), Іван Ковач (організатор), Андрій Ольховий (заступник члена правління), Михайло Варга (заступник члена правління), Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Василь Лендьел (голова третейського суду)
24.11.1934 – 30.11.1935	Іван Шлепецький (голова), Степан Добош (заступник голови), Андрій Ольховий (секретар), Йосип Ілюк (скарбник), Ілля Волощук (писар), Василь Анталовський (бібліотекар), Василь Бабич (організатор), Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Василь Тудошій (голова третейського суду)
30.11.1935 – 24.11.1936	Іван Шлепецький (голова), Василь Тудошій (заступник голови), Василь Анталовський

	(секретар), Олександр Федоров (писар) Олег Грабар (скарбник), Іван Лінтур (бібліотекар), Михайло Грига (організатор), Віра Гейк (заступник члена правління), Ілля Волощук , (заступник члена правління), Василь Бабич (заступник члена правління), Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Степан Добош (голова третейського суду)
24.11.1936 – 26.11.1937	Михайло Грига (голова), Георгій-Іван Керча (заступник голови), Василь Нискач (секретар), Микола Лендьел (писар), Олег Грабар (скарбник) Михайло Сабов (бібліотекар), Йосип Олас (організатор), Михайло Фегер (заступник члена правління), Андрій Вайнагій (заступник члена правління), Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Ілля Волощук (голова третейського суду)
26.11.1937 – 14.12.1938	Михайло Грига (голова), Василь Нискач (заступник голови), Петро Пацкан (секретар), Георгій Маркусь (писар), Михайло Сабов (бібліотекар), Ілля Волощук (організатор), Володимир Мартинович (заступник члена правління), Олександр Федоров (заступник члена правління), Олег Грабар (голова ревізійної комісії), Іван Ковач (голова третейського суду)
14.12.1938 – ?	Іван Шлепецький (голова), Петро Пацкан (заступник голови), Мефодій Лемак (секретар), Микола Барташевич (писар), Олег Грабар (скарбник), Михайло Сабов (бібліотекар), Михайло Грига (організатор), Степан Анталовський (голова ревізійної комісії), Іван Ковач (голова третейського суду)

Таблицю складено на основі даних: АМР. Ф. 5/1. Kart. 445. Sign.: SK X/428. L. 29, 26, 22, 21, 31-59.

ДОДАТОК Л

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації в яких містяться основні наукові результати дисертації

а) Публікації у фахових наукових виданнях України

1. Куцов К.О. Періодичні видання та видавнича діяльність підкарпатських студентів в навчальних закладах Чехословацької Республіки (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 24. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 222 – 229.
2. Куцов К.О. Питання створення в Підкарпатській Русі вищого навчального закладу в діяльності громадських організацій закарпатських студентів 1920-1930-х рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 25. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. С. 142-146.
3. Куцов К.О. Становлення і діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в міжвоєнній Чехословаччині та міжконфесійні взаємини у студентському середовищі 1920 – 1930 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Вип. 26. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. С. 142-146.
4. Куцов К.О. Діяльність «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» у Чехословаччині (1921-1931) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (34). С. 36-41.
5. Куцов К.О. Політична діяльність підкарпатських студентів-русофілів у період кризи державності Чехословаччини в 1938-1939 рр. // Науковий

вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2016. Вип. 2 (35). С. 13-22.

6. Куцов К.О. Діяльність карпатоукраїнських студентських товариств міжвоєнної Чехословаччини в сфері музичного і театрального мистецтва (1922-1938 рр.) // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки: Всесвітня історія. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. 2016. Листопад. № 8 (305). С. 86-95.
7. Куцов К.О. Особливості політичних поглядів карпатоукраїнських студентів у Празі (1921 – 1930) (До питання про їх партійну самоідентифікацію) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О.С. Мазурок (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2017. Вип. 1 (36). С. 23-28.

*б) Публікації у закордонних періодичних наукових виданнях, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку*

8. Куцов К. Карпато-украинское студенчество и Коммунистическая партия Чехословакии в межвоенный период: заметки к истории взаимоотношений // *Paginae Historiae. Sbornik Narodniho archivu / Jan Kahuda (ed.). 2020. Č. 28/2: Kominternu. Praha: PBtisk a.s. S. 203-219.*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Куцов К. Становлення і діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» 1933 – 1939 рр. // *Pravoslávie a súčasnosť IX: Zborník príspevkov z IX. vedeckej konferencie študentov, absolventov a mladých vedeckých pracovníkov. Prešov, 28 marec 2017 / V. Kocvár (edit.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017. С. 74-80.*
10. Куцов К. Міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнських студентів

Чехословаччини у другій половині 1930-х рр. // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 5. Ужгород: Всеукраїнське видавництво «Карпати», 2018. С. 89-101.

11. Куцов К. Участь активістів «Союзу підкарпатських руських студентів» у політичних подіях 1938-1939 рр. // Карпатська Україна – незалежна держава: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14-15 березня 2019 року) / Вст. Сл. В. Смоланки; Редкол.: М. Вегеш (голова), та ін. Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2019. С. 218-229.
12. Куцов К. Документи про діяльність Товариства карпаторуських православних студентів «Пролом» у фондах празьких архівів (Архів Карлового університету в Празі та Архів міста Прага) // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). Випуск 6. Ужгород, 2019. С. 155-168.

Праці, в яких додатково висвітлено результати дисертації

13. Куцов К. Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов (1928 – 1939) – верховная структура русинского студенчества в межвоенной Чехословакии: краткая история // Белоруссия и Украина: история и культура. Выпуск 5. Сборник статей / Гл. ред. Б. Н. Флоря. Москва: Институт славяноведения РАН, 2015. С. 385-406.
14. Куцов К. Фахові організації карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Братиславі // Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник. Випуск 4. 2017 рік. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 77-88.
15. Куцов К. Карпатоукраїнські студенти і угорська політика щодо Підкарпатської Русі 1930-х рр. // Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Вип. 1. Ужгород, 2019. С. 72-81.